

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkiye Mucizesi için...

2. BASKI

Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri

Dr. Cem KOZLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI

Genel Yayın No : 335

Sosyal ve Felsefi

Eserler Dizisi : 39

**Her hakkı Kültür Yayınları
İş-Türk Limited şirketi'nindir.**

**Kapak Düzeni : Fahrettin D. SEPETÇİOĞLU
İkinci Baskı : 5.000 Adet / AĞustos 1994
ISBN 975-458-062-6**

TİSAMAT Basım Sanayii • 418 10 19 • Ankara • 1994

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Dr. Cem KOZLU

TÜRKİYE MUCİZESİ İÇİN

**Vizyon Arayışları
ve
Asya Modelleri**

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

***Bu çalışmayı sevgili annem
Emel KOZLU'ya ithaf ediyorum.***

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler	IX
Giriş	XI
I. Bölüm : Geleceğin Tarihini Yazarlar	1
Yaşadığımız Günler	1
Mihenk Taşı : Sanayi Devrimi	2
Alvin Toffler	4
Megatrends 2000 (Büyük Yönelimler)	8
Herman Kahn	10
Daniel Bell.....	12
Sonuç	15
Notlar	16
II. Bölüm : Nereden?	17
20. Yüzyıl ile Geride Kalanlar	20
Sonuç	23
Notlar	23
III. Bölüm : Nereye?	25
Ekonomik Mücadele	25
Dış Politika	33
Sonuç	36
Notlar	39

IV. Bölüm : Japonya Mucizesi ...	41
Savaşın Külleri İçinden Yükselen Bir Dev...	45
Kültürel Patlama	49
Kara Bulutlar	50
Politikada Şok	53
Başarının Kaynakları	55
Terlik ve Somya	61
Çok çok <i>juku</i>	63
Sonuç	64
Notlar	67
V. Bölüm : “Asya’nın Dramı”ndan Asya Mucizesine ..	69
Güney Kore	72
Tayvan	75
Hong Kong	78
Singapur	81
Diğerleri	84
Ve Çin	87
Latin Amerika	89
Sonuç	91
Notlar	94
VI. Bölüm : Başarının Kaynakları	99
“Asya’nın Bilgesi” ile Birlikte	102
Devlet ve Kalkınma	106
Serbest Piyasaya Duyulan Güven	111
Gelir Dağılımı	117
Teknoloji Kullanımı	120
Eğitime Odaklaşma	124
Siyasi İstikrar	127
Sonuç	130
Notlar	131

VII. Bölüm : Ekonomik Büyümede Devletin Rolü	133
Japonya ve MITI	140
Güney Kore	144
Tayvan	153
Sonuç	156
Notlar	158
VIII. Bölüm : Kuramsal Olarak Büyüme Olgusu	163
Köşe Dönmenin Zorluğu	168
Büyümeye Giden Yol	171
Ekonomik Büyüme Olgusu	174
Bilim, Buluşlar ve Büyüme	186
Yeni Teknolojilerin Yayılması	187
Bir Dahaki Sefere Daha İyi	189
Riskli Bir İş	191
Önemli Olan Uygulamadır	193
Ülkeler Neden Farklı?	193
Sonuç	196
Notlar	197
IX. Bölüm : İnsana Yatırım	199
Bazı Ulusal Hedefler	202
Eğitim	203
Son Tekele Son Verirken	220
Eğitim ve Demokrasi	223
Eğitim ve Teknoloji	226
Yükseköğretimde Reform	231
İşyerinde Eğitim	233
Sonuç	235
Notlar	237
X. Bölüm : Teknoloji'ye Yatırım	241
Türkiye'nin Durumu	249
Sonuç ve Öneriler	266
Notlar	275

XI. Bölüm : Kent ve Çevre	279
Büyüme ve Gelişme	279
Kentleşme ve Nüfus Artışı	282
Küreselleşme ve Kentler	291
Kentteki Köyler: Refah'a Karşı Refah	295
Çevre Kirliliği	299
Sonuç	306
Notlar	307
XII. Bölüm : Sonuçlar	309
Yeni Vizyonlar	313
Asya Mucizesi	316
Ekonomide Devletin Rolü	322
Kalkınmada Acil Gündem: Uzman Bürokrasi..	324
Yeni Politik Vizyon ve Yapılar	326
Yeni Politikacılar	331
Politik İstikrar	333
Dipnot	337
Notlar	343
Kaynakça	347
Kitaplar	347
Makale ve Broşürler	359

TEŞEKKÜRLER

En içten teşekkürlerimi sevgili eşim Anne ve oğullarım Bülent'le Mehmet'e borçluyum. Aile yaşamımıza ortak olan kitaplarımı araştırma ve yazmaya ayırdığım zamanı kıskanmadan bana destek olmaya devam ettiler. Bugüne kadarki araştırmalarımda olduğu gibi, bu kitabın hazırlanışında da en büyük moral kaynağım ve desteğim onlardı. Bülent ve Mehmet'e hazırladığımız Türkiye, bu çaba sonucu bir nebze bile daha iyi olacaksa emeklerimiz boşa gitmemiş olacak.

Robert Kolej'de okurken bize Türkçemizin güzelliklerini keşfettiren ve onu kullanma zevkini aşılayan değerli hocam Sayın Münir Aysu, tüm çalışmayı inceleyerek birçok hatayı tamir etti ve çok önemli katkılarda bulundu. Kendisine minnet borçluyum. Göze veya kulağa hoş gelmeyen bazı sözler hâlâ varsa bunların sorumlusu benim.

Aziz dostlarım Mehmet Arda, Kemal Derviş, Birkan Erdal, Prof. Kemal Gürüz ve Ömer Kaymakçalan beni zengin kaynaklarla ve değerli fikirlerle beslediler; yol boyunca bana arkadaşlık ettiler, cesaret verdiler. Örneğin, eğitim ve teknoloji ile ilgili bölümler Prof. Gürüz'ün çok önemli etkilerini taşır. Sayın Kaymakçalan'ın teknoloji ile ilgili önerileri de bana yol gösterdi.

Japonya hükümetinin bir daveti, bu araştırmanın Japonya ve Doğu Asya ile ilgili bölümlerinin hazırlanmasını kolaylaştırdı. O zi-yaretin organizasyonuna çok değerli katkıları olan Japonya İstanbul Konsolosu Sayın Hiranao Matsutani ve ITOCHU Corporation'ın Türkiye'deki Genel Müdürü Sayın Takashi Morinaga'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bu kitabın yayımlanmasında gerekli ilgi ve desteği esirgemen Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Sayın Ünal Korukçu'ya, Türkiye İş Bankası Halkla İlişkiler Müdürü Sayın Turgut Arıkan ve Grup Müdürü Sayın Cana Atınç'a ve Kültür Yayınları Servis Şefi Eray Bektaş'a da en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Yardımcım Sayın Yıldıray Babacan'a da yapıtın araştırma ve yazılma aşamalarındaki katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Son olarak, artık aramızda olmayan üç dostu da şükranlarımı ifade etmek ve onları saygı ile anmak istiyorum:

Türkiye'nin gündemine "vizyon" tartışmalarını sokan da, dik-katlerimizi Japonya ve Doğu Asya'da olup bitenlere çeviren de Cumhurbaşkanı rahmetli Turgut Özal'dı. Nitekim, Türk Hava Yolları'nın Singapur, Bangkok ve Tokyo gibi noktalara uğması da onun talimatları ve takibi sonucu gerçekleşebilmişti. Asya kaplan-larının kalkınma modelinin ana hatlarının Türkiye'de benimsenmesi de onun döneminde mümkün olmuştu. Kendisine, beni kamu hizmetine çekerek ülkeme çok daha dolaysız hizmet etme imkânı ver-diği için de şükran doluyum.

Daima yenilik ve değişiklik heyecanı ile yaşamış, Türkiye'ye hizmet tutkusu ile yanıp tutuşmuş olan rahmetli Adnan Kahveci de artık aramızda değil. Birçok konuda olduğu gibi sorgulamada ve araştırmacılıkta bizlere örnek teşkil etti. Bizi teşvik ve tahrik etmeye de devam ediyor.

Çalışmamın Güney Kore ile ilgili bölümünün kaynaklarının ço-ęunu bu ülkenin İstanbul eski Fahri Konsolosu ve kıymetli ağabe-yimiz rahmetli Ferda Kahraman temin etmiş idi. Vefatından sonra bile onun araştırıp bulmuş olduğu kaynaklar gelmeye devam etti.

Kitaba başlarken rahmetli Özal, Kahveci ve Kahraman'ın aziz anıları önünde tazimle eğiliyorum.

GİRİŞ

Tien-şan'ı Aşarken

İstanbul'dan hareket eden parmağı hiç tereddüt etmeden Azerbaycan'ın başkenti Bakü'yü buldu ve oradan devamla Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan'ın merkezi Aşkabad'a uğradı. Sonra, gene hiç temposunu düşürmeden, Uzbekistan'ın tarihi kenti Semerkand üzerinden, merkezi Taşkent'e ulaştı. Taşkent'in hemen kuzeyinde Kazakistan sınırını geçip bu ülkenin engin düzlüklerinde yol aldıktan sonra başkenti Alma-Ata'ya geldi ve durdu. Burada başını atlastan kaldırarak, "Buradan sonra halletmen gereken bazı sorunlar var" dedi.

İlk sorun, Alma-Ata ile, ondan bir sonraki durak olan Çin'in Sincan eyaletindeki Urumçi kenti arasında hava koridoru olmamasıydı. Bunu kurabilmek için Türk Hava Yolları'nın, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü ile temas edip, girişimlerini hızlandırması gerekiyordu. İkinci sorun ise Alma-Ata ile Urumçi arasındaki, yüksekliği 7.439 metreyi bulan Tien-şan Dağları idi. Elimizdeki en yüksek performanslı uçak olan Airbus A-310'ların iki motorundan biri Tien-şan'lar üzerinde durduğu takdirde tehlike doğup doğmayacağını merak ediyordu. Son konu da, Urumçi'yi geçip Çin'in başkenti Beijing'e ulaştıktan sonraki hedefimiz Tokyo'ya uzanan en kestirme yol üzerinde bulunan Kuzey Kore idi. Eğer Kuzey Koreliler uçuş izni vermezlerse biraz daha güneyden çizilecek rota, yolu oldukça uzatıyordu.

Başbakan Özal'la yaptığım bu görüşme 1988 yılının sonlarında cereyan etti. Yer, Harbiye Orduevi idi. Uzak Doğu hakkında büyük heyecan duyuyor, bölge ile ilgili kitaplar okuyordu. Türk Hava Yolları, tarihi İpek Yolu üzerinden uçarak İstanbul ve Tokyo'yu

kucaklaştırmalıydı. Japonya hattının kârlı olamayacağı konusundaki tereddüdüne, 2000 yılında Japonların, ülkelerinin dışına en çok turist gönderen ilk üç ulustan biri olacağını gösteren bir istatistikle cevap verdi. Üstelik, mesela Hawai'yi ziyaret eden bir Japon turist, orada Amerikalı bir turistin yaklaşık dört misli (günde 400 dolar) para harcıyordu. Ayrıca, yakın bir gelecekte Türkiye ve Japonya arasındaki yatırım ve ticaret ilişkilerinde de önemli gelişmeler bekliyor, uçuşların başlamasının bu gelişmeyi büyük ölçüde teşvik edeceğine inanıyordu.

Ama Özal'ın en büyük heyecanı tarihi İpek Yolu'nun açılması ve bu yolun etrafına dizilmiş Türk topluluklarının birbirlerine yakınlaştırılması ile ilgili idi. Bu uçuş hattını dünyamızda kalmış son eldeğmemiş rota olarak görüyordu. İpek Yolu'nun açılması son keşiflerden olacaktı. Taklamakan Çölü'nün nasıl bir kum deryası olduğunu, üç yanının dünyanın en yüksek dağları ile kuşatıldığını, Gobi Çölü'nün de dördüncü cepheyi tıkadığını, bu bölgeye yaklaşmanın bile tehlikeli olduğunu, tarih boyunca binlerce gezginin, bu havzayı Tibet, Kaşmir, Afganistan ve Rusya'ya bağlayan buzlu geçitlerde nasıl can verdiğini anlatıyordu. Birden patlayan *kara-buran* adlı kum fırtınalarının Taklamakan ve Gobi'de yüzlerce deve ve insandan oluşmuş kervanları en ufak bir iz bırakmadan yuttuğu kaydedilmişti. Zaten Taklamakan'ın da anlamı "içine gir, tekrar çıkamazsın" demektir.

Hazar Denizi'nden Çin Denizi'nin kıyılarına kadar olan hat üzerine bir tespihin taneleri gibi dizilmiş, Batı Avrupa'nın yüzölçümünün üç katı büyüklükteki bu engin çöller ve yırtıcı dağlar dizisi, Türk ve İslam aleminin nice erişilmez değerlerini saklıyordu. Örneğin, kızgın çölün üzerinde yükselen Buhara Kalesi bir dünya harikası idi. Aristo'nun, Hristiyan bağnazlığı tarafından Avrupa'da yok edilen eserlerini Buharalı alimlerin yorumları Rönesans'a taşımıştı. Budist dininin en önemli eserleri ise Gobi Çölü'nün bağrında, Tunhuang'daki bir yarın yüzüne oyularak, heykel ve fresklerle bezenmiş "Bin Buda Mağaraları"nda ve bunların yakınındaki bir tapınakta bulunmuştu.

Bölgeye bir buçuk yüzyıldır egemen olan Rus imparatorlukları bu doğal zorluklardan da yararlanarak, paha biçilmez tarihi değerlerin yanında bölgenin doğal kaynaklarını da dünyadan gizlemeyi başarmışlardı. Pamuk, petrol, doğal gaz ve çeşitli kıymetli madenler bakımından da bölge büyük zenginliklere sahipti. Gerek Çarlık Rusyası, gerekse komünist Sovyetler Birliği, Orta Asya'yı esrarengiz bir kapalı kutu haline sokmuş ve bizim oradaki Türk toplumları ile olan bağlarımızı kopartarak onları hem bizden, hem de İslam dünyasından soyutlamışlardı. Şimdi, biz teknolojiyi kullanarak doğanın engellerine galebe çalacak ve bu kapalı kutuyu açacaktık. Kuracağımız hava ulaşım hattı, bu zenginliklere ulaşmakta ve bunların geliştirilmesinde bize avantajlar sağlayacaktı. Ama elimizi çabuk tutmamız, öncülüğü başkalarına kaptırmamamız gerekiyordu.

Özal'ın aşıladığı heyecanla kolları sıvadık, ama bir süre sonra aşılması âdeta imkânsız gibi görünen engellerle karşılaştık: Alma-Ata ile Urumçi arasındaki hava koridorunun açılmasında bir hava yolu olarak gösterdiğimiz gayretler yeterli olamıyor, sonuç vermiyordu. Türk Hava Yolları üst yönetimindeki arkadaşlar da İstanbul-Tokyo hattının kâr edeceğine inanmıyorlardı.

En önemlisi, Uçuş İşletme Bölümü yöneticileri, bu hatta uçmaktan çekiniyorlardı. Tien-şan Dağları üzerinde motorlardan birisi durduğu takdirde meydana gelecek irtifa kaybının tehlikeye yol açacağını hesaplıyorlardı. Sonunda buna şöyle bir çözüm bulduk: İnişi Alma-Ata yerine Urumçi'ye yaptığımız takdirde uçak, dağları yakıt depoları oldukça boş, yani hafif olarak geçecek, dolayısı ile motor arızasında irtifa kaybı da daha az olup yükseklik sınırını kurtaracaktı. Bu sorun hallolunca, ortaya yeni bir engel çıktı: Tien-şan üzerinde kabin basıncının düşme ihtimali. Tam dağ silsilesinin ortasında basınç düştüğü takdirde yolculara yarım saat oksijen vermek gerekebilirdi; halbuki Airbus'ların depolanmış oksijen kapasitesi on altı dakikalık idi.

Tam bu sırada, Özal bir durum değerlendirmesi yaptı ve şöyle dedi: "İşi senin bürokratlarına bırakırsak biz İpek Yolu'nu açama-

yız. Ana hedefimiz budur; onu unutmadan bazı alternatifleri deneyelim. Uzun menzilli ve dört motorlu uçaklar geldiğinde tekrar ilk rotamıza döneriz. Şimdi Tokyo'ya ve Orta Asya'ya ulaşmanın başka yollarını arayalım. Yoksa Tokyo'yu da İpek Yolu'na kurban edecek seninkiler.”

Bu yeni strateji üzerine 14 Ağustos 1989'da Dubai ve Bangkok üzerinden, yani güney yolundan Tokyo'ya uçmaya başladık. İnşilerle birlikte yolcuğun süresi yaklaşık yirmi saattti. 27 Kasım 1991'de de İstanbul-Moskova seferini koyduk. THY'deki arkadaşlarımız bunu normal bir yeni uçuş noktasının ihdası gibi gördüler. Halbuki Sayın Özal ile çizdiğimiz stratejiye göre Moskova ileride bize Tokyo yolunu kısaltma imkânını verecek, ayrıca geliştireceği ilişkiler vasıtası ile Orta Asya'ya yönelmemizi kolaylaştıracaktı. İstanbul-Tokyo hattından bağımsız olarak İpek Yolu'nu adım adım aşmaya imkân bulduğumuz an, ikisini birleştirmeye kararlı idik. Özal, İpek Yolu efsanesinin Japonların hayal gücünü gıdıkladığının, bu hattın onlara çok çekici geleceğinin, onları adım adım Türkiye'ye yaklaştıracığının farkında idi.

Moskova'dan sonra hedef Bakü idi. Şirket içinde gene itirazlar başladı: yolcu bulunamazdı, bulunsa bile Rusya'daki satışlar ruble ile olacak ve rublenin transferi mümkün olmayacaktı. Bakü'de konsoloslüğümüz olmadığı için vize sorunu da vardı ve yolcu potansiyelini düşürecekti. 1990 yılı başlarında bir gün bu sorunları kendisine ilettiğimde Özal şu tepkiyi gösterdi:

“Bu gidişle sen bürokrasiye teslim olacaksın. Mesele sadece Bakü'ye uçmak değil. Öyle olsaydı onlar haklı olabilirlerdi. Amacımız, Türk Hava Yolları için Bakü'yü Orta Asya'nın eşiği yapmak, İstanbul'u da onlar için Batı'nın kapısı. Yöneticilerine bunu anlatman gerek.”

“Siz Bakü'den başlayıp adım adım İpek Yolu üzerinde ilerleyeceksiniz. Orta Asya er geç dünyaya açılacak. Bölgenin zenginliklerine ulaşmak isteyen, bölge ile ticaret yapmak isteyen yerli yabancı işadamları bugün oralara ancak Moskova üzerinden ulaşabiliyor.

Orada uçak değiştirmek, alan değiştirmek, iç hat rezervasyonu yaptırmak ve iç vize almak zorunda kalacak. Belki de Moskova’da gecelemeğe mecbur olacak. Halbuki, İstanbul üzerinden kolayca Bakü ve Bakü üzerinden sırası ile Aşkabad, Bişkek, Taşkent ve Alma-Ata’ya ulaşabilecek. Belki İstanbul’da mola verip bölge ile ilgili iş bağlantıları yapacak. Biz, mecrasını değiştirip, nehri Moskova yerine İstanbul üzerinden akar hale getirmek istiyoruz.”

Bunun üzerine 1990 sonlarında İstanbul-Bakü hattının açılması için hazırlıklarımızı tamamladık. Tokyo hattı da bu arada tahminlerimizin üstünde talep görmüştü. O kadar ki, 18 koltukluk “Business Class” bölümünü 30 koltuğa çıkarmıştık. Ayrıca, Moskova’ya atadığımız THY müdürü talimatlarımız doğrultusunda Sovyet sivil havacılık yetkilileri ile iyi ilişkiler kurmuş ve neticesinde Tokyo hattı güneyden Sibiryaya üzerine kaydırılmıştı. Bu suretle iki ara durak birine iniyor, yol süresi de altı saat kısılıyordu. Hem hattın konfor ve çekiciliğı artıyor, hem de maliyetler düşüyordu.

Sıra Bakü’yü açmaya ve oradan Alma-Ata ve Orta Asya içindeki diğerk noktalara sıçramaya gelmişti. Özal, 1991’in Mart’ında Moskova, Kiev, Bakü ve Alma-Ata’ya yaptığı ziyarete beraberinde götürdüğü heyete beni de dahil etti. Amaç, Alma-Ata hattı ile, Alma-Ata - Urumçi koridorunun açılması için temaslarda bulunmak ve Bakü seferini başlatmaktı. Bu seyahat ile, Özal Ukrayna, Azerbaycan ve Kazakistan’a giden ilk yabancı devlet başkanı oluyordu.

Alma-Ata’da İstanbul - Alma-Ata hattı ile ilgili ayrıntılar görüşüldü ve yardım sözleri alındı. Uçuş koridoru için de Çin yetkilileri ile görüşeceklerini söylediler. Seyahatin sonunda Bakü hattı açıldı ve Sovyetler Birliğı bu kapıdan terk edilerek, Türkiye’ye döndü. Bizden sonra Türk Hava Yolları’nda yönetime gelen kadrolar da bu çalışmaları sürdürerek, 25.5.1992’de Taşkent ve Alma-Ata’yı THY’nin uçuş ağına dahil ettiler.

Özal, İpek Yolu’nu gündeme getirdiğinde tarih 1988’in sonu idi. Almanya hâlâ bölünmüş halde, Sovyetler Birliğı ise bir bütündü. Tahminler, iktidarda ancak üç yılını doldurmuş olan

Gorbaçev'in bu ülkeyi böleceği değil, liberalizasyon yolu ile güçlendireceği doğrultusunda idi. Aynı tabloya bakan Özal ise zihnin- de farklı bir atlas canlandırıyordu. Dünyanın alacağı yeni şekil ile, Orta Asya'nın kavuşacağı yeni harita ile, Türkiye'nin bölgede oynayacağı rol ile ilgili bir vizyonu vardı.

İleride vizyonun tanımını yapacağız; ama bu anıları vizyon ol- gusunun idrakini kolaylaştırmak amacı ile naklediyoruz. Özal'ın Türkçe'ye soktuğu ve ülkemizin gündemine yerleştirdiği vizyon kav- ramını belki en iyi şekilde anlamak, onun vizyon üretme süreci ile tanışmak ile mümkün. Mikro bazdaki bu örneği genişletmek sureti ile Türkiye'yi ve dünyayı kapsayan bir vizyonun boyutlarını kavra- mak kolaylaşıyor. Ayrıca, yukarıdaki örnekler vizyonun önemli bir ögesini vurguluyor: vizyon sadece bir tahmin veya kehanet, hatta geçmişin geometrik bir projeksiyonu değil. Vizyon aynı zamanda arzu ve emelleri, rüyaları da kapsayan, gerçekleştirilmesi için aktif çaba isteyen bir tutku.

Yapıtın Amaç ve Kapsamı

1960'lı ve 70'li yılları dışı kapalı bir ekonomi ve içine kapanık bir politika ve kültür ortamı içinde, hırsları dünya görüşlerini aşan liderlerin sonsuz (ve mensubu olduğum neslin gençliğini körelten) kavgalarının yarattığı kısırdöngüye hapsolmuş bir şekilde geçiren Türkiye'nin ekonomik ve politik yaşamı, 1980'li yılların başında Turgut Özal'ın, ilk önce bürokrasinin en üst kademesine tırman- ması, hemen sonra da politika sahnesine girmesi ile yepyeni bir bo- yuta kavuştu. Barış ve hoşgörü havası ile birlikte yenilik ve değişiklik rüzgârları esmeye başladı. Vizyon kelimesi sözlüğümüze, kavramı da zihinlerimize girdi. Ortadoğu'nun su ihtiyacından, Kuzey Iraklı Kürtler'in geleceğine kadar birçok konuda yeni fikirler ortaya atıl- maya ve tartışılmaya başlandı. Fikirlerin çatışmasından çıkan şim- şeklerden Özal da fazlası ile payını aldı. Ne var ki bıraktığı Türkiye'de artık ekonomi de, politika da farklı kurallara göre yön- leniyordu. Bu kuralları da büyük ölçüde Özal oluşturmuş, daha doğ- rusu ülkemize ilk defa uluslararası kuralları getirmişti.

Özall yıllarda meydana gelen gelişmeler rastlantı sonucu oluşmadı. Onun vizyonunun bir parçası idi. Nitekim, son yıllarda hem Özal hem de Özal'ın vizyonu ile en haşin bir şekilde mücadele edenler bile genellikle onun çizmiş olduğu manevra sahasının dışına çıkamadılar. Süleyman Demirel'in geride bıraktığı Doğru Yol Partisi'nde şu satırlar kaleme alınırken yaşanmakta olan liderlik yarışında da adaylar "radikal", "cesur", "perpektif sahibi" olduklarını vurguluyor, partililerini ve kamuoyunu vizyon sahibi olduklarına inandırmaya çalışıyorlardı.

Ana muhalefet partisi olan Anavatan'da ise vizyon yarışı hiç bitmemişti. Pakdemirli, Çelebi, Taner gibi milletvekilleri kendi değişim programlarını sürekli yenileyip savunuyor, Genel Başkan Yılmaz ise Özal'ın partiye bıraktığı vizyonu sürekli olarak canlı tutabilmek ve değişen koşullara göre geliştirebilmek için bunu kurumsallaştıracak yapıları yerleştirmeye gayret ediyordu. Özal'ın başlattığı yarış onun koyduğu kurallara göre devam ediyordu. Öyle anlaşıyor ki 1980'lere o günkü liderlerin vizyonsuzluğu yüzünden sokak kavgaları ile giren Türkiye, 2000 yılına, hem politik liderler, hem de toplumun çeşitli kesimleri arasında vizyon savaşlarını yaşayarak girecekti.

Yakın geçmişimizde olduğu kadar yakın geleceğimizde de bizi etkileyecek bu savaşları daha iyi anlayabilmek, bu yapıtın temel amacı. Vizyon nedir? Nereden kaynaklanır, nasıl oluşur? Neleri kapsar? Ülkemiz için gerçekçi olarak nasıl bir vizyonu kurabilir ve hayata geçirebiliriz? Ülkemizin geleceğini planlarken gündemimize hangi konuları, nasıl bir öncelikle almalıyız? Kaynağı yabancı olan vizyon boyutları ülkemiz için geçerli olabilir mi?

Bunlar, ve benzeri soruları cevaplandırmaya çalışırken ister istemez gerçekleşmesini istediğimiz bir tablo, belki de bir vizyon ortaya çıkacak. Ama bu sadece bir kişinin fikri olmayacak. Bu yapıt, ortaya yeni bir düşünce atmak için savunulan bir fantezi veya uçuk düşünceler kümesi hiç değil. Olsa olsa, ekonomik, politik ve sosyolojik kaynaklara izi sürülebilecek, rakamlarla savunulabilecek bir sade model olarak kabul edilebilir.

Bu modeli kurarken, sürekli olarak, başka ülkelerde sorulan “2000’li yıllar nasıl bir dünya olacak ve olmalı?” sorusuna döneceğiz. Diğer ülkelerde cereyan eden vizyon savaşlarına bakacağız. Hem konunun küresel ve evrensel boyutunu vurgulamak için, hem de vizyon ile ilgili düşüncelerin kaynaklarını netleştirmek için. Ümidimiz, bu kaynaklarla tanışan okurların, kendi vizyonlarını üretmek konusundaki tereddütlerini -eğer varsa- gidermek. Vizyonun vahiy yolu ile gelen bir olağanüstü olgu veya tamamıyla üstün sezgiye bağlı bir Allah vergisi olmayıp belirli bilimsel kaynak ve kitapların takibi ile geliştirilebileceği konusunda okuyucumuzu cesaretlendirmek istiyoruz.

Geliştireceğimiz vizyon modelinin kökenlerini tanımak için I. Bölüm’de vizyon savaşlarının dünya boyutuna göz atacağız. Nost-radamus’dan Naisbitt’e uzanan vizyonerlerin özellikle sanayi sonrası toplumlarla ilgili öngörülerini inceleyeceğiz.

II. Bölüm’de “Nereden?” geldiğimizi irdeleyeceğiz, III. Bölüm’de “Nereye” gitmekte olduğumuzu çözmeye çalışacağız. Başka bir deyişle, bu bölümlerde, geride bırakmakta olduğumuz yüzyıl ile birlikte ne gibi politik, ekonomik ve sosyal olguları da tarihin arşivlerine kaldıracığımızı anlamaya, hızla yaklaşan üçüncü binyılın ne gibi değişiklik ve yeniliklere gebe olduğunu tanımlamaya gayret edeceğiz. Gelecekle ilgili çeşitli tahmin, beklenti ve vizyonların ciddi araştırmalar sonucu şekillendiğini, bizlerin de bunlardan yararlanma imkânına sahip olduğumuzu göreceğiz. Ancak, ortaya konulan çoğu kapsamlı ve tutarlı vizyon modellerinin Batı, özellikle Amerika kaynaklı olduğunu, dolayısı ile, o toplumların kendilerine özgü kültür ve değer yapıları ile ekonomik ve bilimsel koşullarını ve toplumsal hedeflerini yansıttığını da vurgulayacağız. İthal vizyonların ülkemizin koşullarına ve ulusal hedeflerimize uyarlanması gereğine işaret edeceğiz.

Sanayi toplumu yerini hizmet ve bilgi toplumuna terk ederken, komünizmin yok oluşunu ve kapitalizmin kendisini aşma çabalarını görüyoruz. Acaba, sosyolog Daniel Bell’in kitabına başlık yap-

tığı gibi ‘‘İdeolojinin Sonu’’nun gelmiş olması, insanlığı Fukuyama’nın savunduğu gibi ‘‘Tarihin Sonu’’na mı getirdi? Bu gibi sorulara da II. Bölüm’de cevap arayacağız.

III. Bölüm’de, yaşadığımız büyük küresel değişimin özellikle ekonomik ve dış politika boyutlarına göz atacağız. Amacımız, ilerlediğimiz yönü daha iyi kavrayıp tanımlayabilmek. Örneğin, demografik gelişmeler, çevre sorunları, etnik çatışmalar dünya barışını tehdit eden temel tehlikeler arasında.

IV., V., VI., VII. ve VIII. Bölüm’lerde ekonomik büyümeye odaklaşacağız. Çünkü, belli bir oranın üzerinde ekonomik büyümeyi gerçekleştiremeyen Türkiye’nin hiçbir konuda yeni hedeflerin peşinde koşamayacağına inanıyoruz. Ayrıca, Türkiye’nin potansiyelinin, geleneksel kalkınma hızının üstünde olabileceğini düşünüyoruz. Bu sadece kişisel bir kanı değil. Özellikle 1960-1990 döneminde Doğu Asya’da çeşitli ülkelerin gerçekleştirdikleri büyüme hızlarına ve genel ekonomik gelişmeye dikkati çekmek istiyoruz. Japonya ile başlayıp Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerle devam eden, en son olarak da Çin’in, bizim erişebildiğimiz büyüme hızları ile karşılaştırıldığında âdeta mucizevi niteliğe bürünen bu büyüme ve kalkınma hamlelerinden Türkiye’nin alabileceği dersler olduğuna inanıyoruz.

Bu nedenlerle, IV. Bölüm’de Japonya’nın kalkınmadaki büyük başarısını inceleyecek, V. Bölüm’de ise ‘‘Doğu Asya’nın ejderhaları veya kaplanları’’ olarak tanımlanan G. Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur’un ekonomik performanslarını irdeleyeceğiz. Bu ülkelerin bazı komşularının durumuna da kısaca göz atacağız. Dünnün dramı, günümüzün kalkınma şampiyonu Çin’in başarısını vurgulayarak bu bölümü tamamlayacağız.

VI. Bölüm’de kaplanların başarılarının ortak noktaları ve temel kaynaklarını saptamaya çalışacak ve bunların Türkiye’ye uygulanabilirliğini tartışacağız.

VII. Bölüm’de, Doğu Asya’nın mucizevi ekonomik büyümesinde devletin oynadığı rolü irdeleyeceğiz. Bir sonraki Bölüm’de ise

büyüme olgusunu bir teorik temele oturtarak, ana unsurlarını ortaya koyacağız. Klasik teorideki kaynak faktörüne ek olarak eğitim ve teknolojinin büyüme üzerindeki etkilerini inceleyeceğimiz bu bölümden sonra, IX. Bölüm’de insana yatırım ve özellikle eğitimi ele alacağız. Hedeflenecek yeni kalkınma hızının ancak eğitimde bir patlama ile sağlanabileceğini savunuyoruz. Üstelik, eğitim seviyesinin yükselmesi kendi içinde değer taşıyan bir toplumsal hedef. Ülkenin en kıymetli kaynağını değerlendiren, yücelten unsur. Ekonomide verimi artırdığı kadar politikada da demokrasiyi güçlendiren etken.

Eğitimle ilgili, ama ülkenin geleceğini tayinde başlıbaşına belirleyici rol oynayabilecek öneme sahip bir etken olan teknoloji de X. Bölüm’ün konusunu oluşturuyor. Süratle katlanan bilim ve teknoloji birikimi 2000’li yıllarda nasıl bir dünyayı oluşturacak ve bizi nasıl etkileyecek? Teknolojinin üretilmesi ve kullanımında da Türkiye yepyeni şeyler yapmak zorunda.

Çevre, sanayileşme, ekonomik büyüme gibi konuların düğümlendiği nokta kentleşme. Türkiye’nin görüntüsünü önümüzdeki yıllarda olumlu veya olumsuz yönde en hızlı değiştirebilecek bu olgu da XI. Bölüm’de ele alınacak. Ülkemizin politikacılarını henüz pek meşgul etmeyen, ama çocuklarımızın yarınlarını çok yakından etkileyecek ekoloji, yani çevre konularına da bu bölümde eğileceğiz.

XII. Bölüm’de, tanımlanan yeni dünya koşullarında, saptanan vizyonu gerçekleştirebilmek için Türkiye’nin nasıl daha etkin idare edilebileceği sorusuna cevap aranacak. Ülkenin politik sisteminde ve idari yapısında yapılabilecek reformlar ile ilgili öneriler tartışılacak. Vizyon, misyon ve lider sacayağına bu bölümde değinilecek. Sonuçta, gerek vizyon tartışmalarından gerekse Asya mucizesinden Türkiye’nin alabileceği dersler irdelenecek.

Şimdi 21. yüzyıla doğru yola çıkalım.

İyi yolculuklar.

I. BÖLÜM

GELECEĞİN TARİHİNİ YAZANLAR

Amaçlarımız arasında şunlar var: Dünyada, özellikle toplum hayatının, ekonomik yaşamın hangi yönde ve nasıl bir hızla geliştiğini tespit edebilmek. Günümüzdeki gelişmelerin ülkemizi nasıl etkileyeceğini tahmin etmek. Gelecekte ülkemizde neler olabileceğini tartışmak. Daha sonra da nelerin, nasıl olması gerektiğine ve ulusların bunları nasıl gerçekleştirebileceklerine karar vermek.

Yukarıdaki saptamaları sağlıklı bir şekilde yapmaya başlayabilirsek, toplumumuzun şu anda taşıdığı değişiklik ve yenilik özelliklerini de daha iyi hissedebilir, dile getirebilir, bir taraftan toplumun gündemini yakalarken, diğer taraftan da toplumun yaşadığı dönüşüme bilinçli bir şekilde liderlik yapıp katkıda bulunabiliriz.

Yaşadığımız Günler

“Vizyon” kelimesi “görmek”ten geliyor ve özellikle, normal görme organlarının dışındaki melekelerimizle görmeyi kastediyor. Rüya, fantazi, trans, hayal de vizyonun tarifleri arasında. Anlamının bu geniş yelpazesini unutmuyarak, şu gerçeği vurgulayalım:

Şu anda yarını yaşamaktayız. Dönüşümler, çoğu kez, etkiledikleri toplumlar tarafından belli bir gecikme ile anlaşılabilir. Demek ki, yaşadığımız günlerin sosyal ve ekonomik dinamiklerini iyi hissedebilirsek, yarının kehanetini çok daha kolay yapabiliriz.

Bunun yöntemi bir bilim değil; ama özellikle sosyoloji, ekonomi ve diğer çeşitli bilimlerden yararlanıyor. İşin öznel tarafı ağır basıyor: koku alma, hayal, spekülasyon, fantazi, vizyonun önemli

parçaları. Bilmece çözer gibi, görünüşte ilgisiz parçacıkları yan yana getirip ortaya bir tablo çıkartmak gibi bir çalışma gerektiriyor.

Kanımızca, biz de sistemli bir şekilde zaman zaman benzeri yöntemleri denemeli, içinde yaşadığımız yarınımızın dinamiklerini deşifre etmeye çalışmalıyız. Buna sıfırdan başlamak için de mesleği “vizyonerlik” veya “fütüroloji” olan ciddi düşünürlerin geldiği noktaları ve vardıkları sonuçları kısaca inceleyip bu konuda varılan güncel sonuçları yakalayalım.

Mihenk Taşı : Sanayi Devrimi

Milattan önce 3200 yıllarında yazının bulunması ile belirlenen tarihin başlangıcından, günümüze kadar meydana gelen en önemli olay, insan hayatına olan etkileri nedeni ile, Sanayi Devrimi’dir.

Sanayi Devrimi’nin sağladığı imkânlar 1950’li yıllarda, *Sputnik*’le simgelendiği gibi doruk noktasına gelmiş, ancak aynı dönemde Amerika’da sanayide çalışanların sayısı hizmet sektöründe çalışanların gerisinde kalmaya başlamış, aynı zamanda, “Sanayi ötesi toplum nasıl bir toplum olacak?” tartışmaları gündeme gelmiştir. Nitekim, geleceğe yakıştırılan isimlerden de dönüm noktasının Sanayi Devrimi olduğu anlaşılmaktadır:

Amitai Etzioni	“modern-sonrası dönemi”
George Lichteim	“burjuva-sonrası toplumu”
Herman Kahn	“ekonomi-sonrası toplumu”
Murray Bookchin	“yokluk-sonrası toplumu”
Peter Drucker	“bilgi toplumu” ve “kapitalizm-sonrası toplumu”
Ralf Dahrendorf	“hizmet sınıfı toplumu”
Zbigniew Brzezinski	“teknotratik çağ”
Daniel Bell	“sanayi-sonrası toplumu”

Bütün bu tanımlamalardan belki yarını tam olarak seçemiyoruz, ama neyi geride bıraktığımız açık: Sanayi Devrimi ve onun tüm

sosyal ve ekonomik aksesuarı. Bu tanımlamalarda yarının toplumunun temel özelliklerinin ipuçları da var hiç olmazsa; bilginin önemi, kişisel hizmetlerin artması, bilgisayar ve haberleşmenin elektronik teknolojisi gibi.

Bir çağı kapayıp yepyeni bir döneme geçmekte olduğumuz şüphe ve tahmini içinde, 1950 ve 60'lardan bu yana âdeta sosyolojinin bir alt dalı gibi, fütüroloji (*futureology*) branşı serpilmiş, çoğu bilim dalında olduğu gibi, özellikle nükleer bulutun gölgesinde oldukça kötümser senaryolarla çalışmaya başlamıştır: Roma Klübü'nün *The Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)* (1972) adlı araştırması ve Jimmy Carter için hazırlanan *Report on the Year 2000 (2000 Yılı Hakkında Rapor)*, enerji darboğazı, ekolojik felaketler ve nüfus artışı altında ezilen bir dünyanın tablosunu çizmiştir. Ancak, fütüroloji 1980 ve 90'larda, *pax Americana* yani Amerikan barışının şemsiyesi altında giderek daha özgüvenli ve iyimser bir bakış açısına kavuşmuştur.

Tabii ki, fütüroloji yeni bir yaklaşım değildir. Nostradamus'dan medyum Memiş'e, Jules Verne'den Isaac Asimov'a kadar yarınları tahmin gayreti içinde olan sanatkâr, şarlatan, düşünür ve bilim adamları olmuştur. Ancak, bizim inceleyeceklerimiz yarına dünün aynasından bakarak yaklaştırmaya çalışan bilim adamları ve düşünürler olacaktır.

Bu bölümde amacımız, toplumların gelecekleri konusunda çalışma yaparak, 2000'li yıllarda dünyamızın alacağı boyutları bir vizyon çerçevesinde inceleyenlerin bulgularını aktarmaktır. Günümüzde ulaşılan noktayı özetlemek, buraya nasıl bir yol izlenerek geldiğini anlatmak, gelecekbilimcilerin paylaştıkları ortak kanıları saptamak ve bu bilgilerin ışığında toplumumuzun geleceğini tartışmaktır. Elimizin altında kesin bulgu veya bilimsel sonuç niteliğinde bilgiler yoktur, sadece üzerinde düşünülmüş fikirler vardır. Bu fikirler bizim tartışma, analiz ve sentezlerimiz için başlangıç noktasını oluşturabilirler ancak. İlk olarak genel tabloya bir göz atalım.

Alvin Toffler

İlk örnek olarak Alvin Toffler ile başlayacağız. Toffler fabrika işçisi, gazeteci, yazar, Cornell Üniversitesi'nde "geleceğin sosyolojisi" dersini veren bir profesör.

1970'te yayınlanan *Future Shock*¹ adlı eseri çok kısa bir sürede baş döndürücü bir hızla meydana gelen değişimin yarattığı sorun, şok ve fırsatları irdeleyip "Gelecek Şoku"nu önlemek için bir "süper-sanayi", yani sanayi ötesi, eğitim sistemi ve katılımcı bir politik sistem yaratmamız gerektiğini savundu.

Toffler'in bazı temel temalarının ileride hem kendisi hem de başkaları tarafından tekrar edildiğini göreceğiz. Bir kere, geçmişte olduğundan çok farklı ve hızlı bir toplumsal değişikliğin başladığını teşhis ve iddia ediyor. Bunun da yepyeni bir bilgi ve düşünce yapısı yaratmakta olduğunu, toplumun sürekli yenilik ve "sürpriz"lerle karşılaşacağını savunuyor.

Oluşan bu "süper-sanayi devrimi" sayesinde, Toffler, toplumların açlık, hastalık, bilgisizlik ve şiddeti geride bırakabileceğine, bireylere yeni özgürlük ve fırsatlar yaratabileceğine inanıyor. Kişinin sorunu giderek yeni özgürlüklerin (artan boş zaman da buna dahil), değişiklik ve yeniliğin temposu ile baş edebilmek olacak. Geçicilik, yenilik ve hız beraberinde "Gelecek Şoku"nu da getiriyor.

Buna engel olmanın bir şartı, sanayii aşan bir eğitim sistemi yaratmak. Diğer de, kişinin politik ve toplumsal katılımını artırmak. Katılımın artması geri-iletişim (*feedback*) mekanizmalarını güçlendirecek. Hızlı değişikliği denetleyebilmek için de güçlü geri-iletişim mekanizmalarına gerek var.

Hızlı değişim, bazı kişi ve grupları marjinalleştirip mutsuz azınlıklar yaratabiliyor. Katılımın yaygınlaşması buna engel olmanın en kestirme yolu. "Politikada, sanayide, eğitimde oluşturulan hedeflerin etkilenenlere rağmen uygulanması giderek zorlaşacak... Değişikliğe hükmedebilmek için hem önemli ve uzun dönemli sosyal

amaçları netleştirmemiz, hem de bu amaçlara ulaşma şekillerini demokratikleştirmemiz gerekmektedir.”²

Toffler’e göre sormamız gereken esas soru, “On, yirmi, otuz yıl sonra nasıl bir dünya istiyorsun?” olmalıdır. Kısacası, gelecek hakkında sürekli bir referandum başlatmamız gerekmektedir: “Nereye gitmek istiyoruz?”

*The Third Wave*³ (*Üçüncü Dalga*) (1980), 10.000 yıl önce meydana gelen tarım devrimini insan tarihindeki Birinci Değişiklik Dalgası, yaklaşık iki yüz yıl önce başlayan Sanayi Devrimi’ni de İkinci Dalga olarak tanımlıyor, 1950’lerde başlayan büyük teknolojik ve sosyolojik değişiklikleri ise yeni, sanayi-ötesi bir uygarlığın başlangıcını simgeleyen Üçüncü Dalga olarak kabulleniyordu. Toffler, Üçüncü Dalga ile gelmekte olan bilgisayar, elektronik, bilgi, biyoteknoloji gibi sanayilere işaret ediyor ve esnek üretim, köşe pazarlaması, yarı zamanlı mesai, işin eve dönüşü gibi yönelimlerin haberciliğini yapıyordu.

*PowerShift*⁴ (*Güçkayması*) (1990) ise yeni doruklara varan “bilgi”nin toplumlarda nasıl en önemli güç kaynağı olduğunu anlatıyor. Yeni bir sosyal güç teorisini savunurken, iş, ekonomik ve politik hayat ile dünya siyasetinin nasıl değişeceğini belirtiyor.

Toffler, bundan böyle toplumlarda gücün kaba kuvvet veya servetten değil, en demokratik kaynak olan bilgiden kaynaklanacağını savunurken, Churchill’in şu kehanetini hatırlatıyor: “Geleceğin imparatorlukları aklın imparatorlukları olacak.” Toffler’e göre, gelecekte her kurumda cereyan edecek olan iktidar kavgasının merkezini bilginin denetimi oluşturacak.

Günümüzün esas ekonomik mücadelesinin bilgiye dayalı servet yaratımının savunucuları ile eski tip bacalı sanayiın müdafileri arasında olduğunu söyleyen Toffler, şirket (ve ülke) kârlarının sadece verimle değil aynı zamanda güç sayesinde oluştuğunu belirtiyor. Yeni ekonomiyi tarif ederken küçük kurumların daha etkili

ve başarılı olduklarını gösteriyor: ABD’de 1977’den günümüze dek yaratılan 20 milyon işin çoğu orta ve küçük işletmelerde olmuş. Büyüklüklerde ise istihdam kapasitesi küçülmüş. Yeni buluş ve teknolojilerin en verimli kaynağı da ufak ve küçük işletmeler. Sonuçta, ticari şirketlerin yapıları ve değerleri değişiyor, anti-bürokratik, esnek bir şekil kazanıyor. Ekonomide sanayiın ağırlığı sürekli azalırken ticaret ve hizmet sektörünün payı artıyor. Çalışma koşulları, hatta mesainin tarifi değişirken birçok iş, sanayi öncesi toplumunda olduğu gibi, eve kayıyor. Yaratıcılık, yenilik prim yapıyor. Çalışanlar kendilerini ilgilendiren kararlara katılım istiyor, iş dünyası yeni tür liderler arıyor.

İş dünyasındaki gelişmeler politik hayata da yansıyor: özelleştirme, silahlı kuvvetler dahil, çeşitli devlet organlarının gerekliliklerinin sorgulanıp küçültülmeleri (ordular en önemlisi), birçok fonksiyonun taşeron kurumlara ihale edilmesi (cezaevleri ve çeşitli tip güvenlik hizmetleri dahil), hiyerarşik katların bypass edilmesi (Oliver North ve Irangate olayları gibi). Sonuçta, politikanın gündemi değişiyor. En önemli konu gelir dağılımı olmaktan çıkıyor. Servetin kaynağı olan bilgi ve etkileşim aracı medyaların paylaşım ve kontrolü gündemin birinci maddesi oluyor.

Medyaların şu özellikleri önem kazanıyor: karşılıklı etkileşim (*interactivity*), hareket kabiliyeti (*mobility*), tedavül kabiliyeti (*convertibility*), bağlama imkânı (*connectivity*), aynı zamanda birçok yerde mevcut olabilme (*ubiquity*) ve küreselleşme (*globalization*). Bu özelliklerin ışığında, sadece devletlerce değil, ekonomideki tüm kurumlarca yarının eğitim yöntemlerinin ele alınması gerekiyor. Çünkü, firmaların da rekabet güçlerinin temelinde çalışanlarını etkin şekilde eğitebilmek yatıyor.

Politika gündeminde sadece bilgi haberleşme ve iletişimin denetim ve paylaşılması değil, her şeyden önce bu sektörlerin altyapılarının oluşturulması öncelik kazanıyor: 21. yüzyılın elektronik altyapısının oluşturulması, bu altyapıdan kimlerin nasıl yararlanacaklarının belirlenmesi.

Bu altyapı küresel niteliğe sahip. Her ülke küresel altyapıya (sürekli birbirleri ile bilgi ve karar iletişimi içinde olan borsalar, pazarlar, bankalar, üretim merkezleri, araştırma merkezleri, üniversiteler, laboratuvarlar, vb.) nasıl entegre olacağına karar vermek zorunda. Yarının bu hızlı ekonomisinden kopuk olmak, güçsüz olmak, gelişme ve kalkınma yarışında geri kalmak, hatta yarış dışı olmak demek. Oyunun kuralları süratle değişmekte. Dün önemli olan doğal kaynaklar, pazarlara yakınlık gibi kalkınma unsurları artık önemini kaybetmiş durumda.

Petrol dahil, çoğu hammadde ve tarım ürününün fiyatları da artık artmıyor, genelde düşüyor.

Soğuk savaşın sonu ekonomik yardım karşılığı kiralanan stratejik taşınmazların da değerini azaltmakta. Hem Amerika hem Rusya birer birer başka ülkelerdeki üslerini boşaltıyorlar.

Ucuz işçiliğin önemi de yerini eğitilmiş işçiliğe devrediyor. Artık gelişmekte olan ülkelere önemli bir rekabet avantajı sağlayamıyor ucuz ve vasıfsız (yani eğitimsiz ve eğitilebilme niteliği düşük) işgücü.

Bu gelişmelere paralel olarak sosyalizmin üç direği olan, kamu mülkiyeti, merkezi planlama ve ağır sanayiın öneminin de kalmadığını görüyoruz. Sosyalizmin tarımı ve zihinsel işleri önemsemeyip bacalı ve büyük boyutlu sanayie verdiği önemin yattığı dinazorlar mezarlığı ile karşı karşıyayız.

Toffler'e göre, yıllar sonra "sosyalizm geleceğe çarpıp parçalandı."

"Bilgi güç, güç de bilgidir." Bilgi, toplumun yapısını da değiştiriyor. Katı ve merkeziyetçi yapı, bilginin ve iletişimin gücü önünde çatırdarken, ancak esnek, demokratik, katılımcı toplum ve kurumlar bilgiye egemen olabiliyorlar.

Megatrends 2000 (Büyük Yönelimler)

John Naisbitt de Toffler gibi “popüler” gelecekbilimcilerden. 1982’de yayımlanan *Megatrends*⁵ adlı kitabında şu “büyük yönelimleri” anlatmıştı:

1. Sanayi Toplumundan	→	Bilgi Toplumuna
2. Zorlama Teknolojiden	→	Yüksek Teknolojiye
3. Milli Ekonomiden	→	Dünya Ekonomisine
4. Kısa Vadeden	→	Uzun Vadeye
5. Merkeziyetçilikten	→	Yerinden Yönetime
6. Kurumsal Sosyal Destekten	→	Kendi Kendine Yardıma
7. Temsili Demokrasiden	→	Katılımcı Demokrasiye
8. Hiyerarşiden	→	Ağ Örgülerine
9. Kuzey’den	→	Güney’e
10. “O/Veya”dan	→	Çok Opsiyona

1990’da yayınladığı *Megatrends 2000*⁶ adlı eserinde ise 21. yüzyılın eşiğinde saptadığı eğilimleri anlatıyor:

1. 1990’larda Evrensel Ekonomik Patlama : Ekonomi politikanın önüne geçeceği için politikacı ve parlamentoların öneminin azalacağı, serbest ticaretin gelişeceği, enerji ve hammaddelerde kriz döneminin geride kaldığı, uluslararası rekabetin enflasyon ve faizleri gemleyeceği, çevre konularının ön plana geçeceği, Asya’da bir tüketim patlaması yaşanacağı, çoğu ülkede vergi reformu yapılacağı, hür teşebbüs ve demokrasinin yaygınlaşacağı bir dünyayı tasvir ediyor.

Bu dünyada, 1992’de gerçekleşen Avrupa Tek Pazarını da önemli bir kilometre taşı olarak gören Naisbitt, ülke ülke yaptığı analizde Amerika’nın gücünü artırarak sürdüreceğini savunuyor.

2. Serbest Piyasa Sosyalizminin Doğuşu başlıklı bölümde Naisbitt, geleneksel olarak sosyal devletin yaptığı hizmetlerin nasıl artık özel sektörce yerine getirildiğini anlatıyor: kamuya ait kiralık

konutlardan özel evlere, ulusal sağlık sisteminden özel hastanelere, devlet denetiminden serbest piyasalara kadar.

3. Refah Devletinın Özelleştirilmesi ve genelinde özelleştirme temel yönelimlerden bir diğeri.

4. Evrensel Yaşam Tarzları ve Kültürel Milliyetçilik yönelimi bir taraftan evrensel bir yaşam tarzını doğururken, diğeri yandan da gittikçe artan bu homojenleşme karşısında etnik grupların nasıl kültürel, ulusal, dilsel ve ırksal kimliklerini korumaya çalıştıklarını anlatıyor. Evrensel kültürün sadece hamburger ve Coca Cola'dan oluşmadığını, insan haklarını da kapsadığını belirtiyor. Galler, Quebec, Katalonya, Singapur incelenen etnik örnekler arasında. Naisbitt'e göre "kültürel milliyetçilik derinlerde yatıyor. Bir meydan okumayla karşılaştığında ya da uygun bir ortam bulduğunda yüzeye çıkması zor olmuyor."⁷

5. Artan gelir ve boş zaman ile yükselen eğitim seviyesinin yol açtığı bir diğeri yönelim ise Sanatta Yeniden Doğuş olarak özetleniyor.

6. Pasifik Kuşağı'nın Yükselişi'nin temel bir yönelim olduğunu söyleyen Naisbitt, "2000 yılının ardından, gayri safi evrensel gelirin dört cepheye bölündüğünü göreceğiz: Pasifik Kuşağı, Avrupa, ABD ve dünyanın geri kalan bölümü"⁸ diyor. Kore'yi, Japonya'nın halefi olarak görüyor.

"Pasifik Kuşağı'nın rekabet gücünün eğitimden kaynaklandığını (ve) yeni ekonomik düzende, eğitime daha fazla yatırım yapan ülkelerin, rekabette avantaj sağlayacakları"⁹ savunuyor yazar.

7. 1990'lar Kadın Liderlerin Onyılı, derken hem liderlik üslubunun değiştiğini, daha yumuşak, insanların bağlılığını kazanabilen, onları motive edebilen liderlerin gerektiğini ve kadınların bu tipe daha uygun olduklarını, hem de işgücü ve çalışma ortamının artık kadınlara çok daha büyük imkânlar verdiğini belirtiyor.

8. Biyoloji Çağı'nı da müjdeleyen yazar “önümüzdeki binyıl boyunca biyoteknolojinin en az bilgisayar kadar önem kazanacağını” savunuyor, biyoteknolojinin tarıma, sanayi ve iş dünyasına, insan sağlık ve hatta ırkına damgasını vuracağını anlatıyor.

9. Üçüncü Binyıldaki Dinsel Yeniden Doğuş'un başladığına inanan araştırmacı, “istikrarlı dönemlerde başarıyla ilerleyen ana dinlerin örgütlerinin, büyük değişiklik dönemlerinde gerileme gösterdiğini” belirtiyor ve iddia ediyor ki, “kargaşa dönemlerinde, büyük değişimlerin yaşandığı sıralarda, insanlar iki aşırı uca yöneliyor: Tutuculuk ya da kişisel tinsel deneyim.”¹⁰ Tutuculuğun en çarpıcı gücünün de yüksek teknoloji yardımı ile kitlesel iletişim araçlarını maharetle kullanarak “büyüleyici, alışılmadık ve kusursuz bir denge yaratması” olduğunu anlatıyor.

10. Sonuncu ve en önemli yönelim de Bireyin Zaferi: Kolektivizmin çöküşü, yeni teknolojilerin ufak ölçekli çalışmalara olanak sağlayıp bireye güç katması, iletişimdeki gelişmelerle girişimcilerin evrensel ekonomiye entegre olabilmeleri, parti politikasından bireysel ve girişimci politikaya doğru geçişin hızlanması, yeni elektronik bağlantıların çalışma ve haberleşme düzeninde getirdiği imkânlar ve tüketicinin giderek üreticiye oranla artan gücü, bireyin önem ve zaferinin müjdecisi gelişmeler oluyor.

Herman Kahn

Fizikçi, araştırmacı, yazar ve düşünür Herman Kahn 1961 yılında Hudson Enstitüsü'nü kurmuş. O da, Naisbitt gibi, dünyanın ve Amerika'nın geleceği hakkında iyimser. Nitekim, 1982'de yayımladığı kitabının adı *Yaklaşan Patlama (The Coming Boom)*.¹¹

Kahn, kitabında enflasyonun %5'lere indiği, tasarruf ve yatırımların arttığı bir sanayileşmiş ülkeler dünyası tahmin ediyor. Nedeni de yeni teknolojilerin ve eğitimin mümkün kıldığı verimlilik artışları ve maliyet düşüşleri, daha akılcı, disiplinli ve pazar oryantasyonlu makroekonomik politikalar ve enerji krizinin çözümü. Tahmin ettiği patlamada liderlik rolünü Amerika'nın ve Başkan

Reagan'ın üstlenmesini bekliyor. Bu beklentiler de 1980'li yıllarda büyük ölçüde gerçekleşiyor. Kahn, bu gelişmelerin altyapısını oluşturan yeni teknolojiye de şu adı takmış: C⁴I²: *command, control, communications, computing/information, intelligence* (komuta, kontrol, iletişim, bilgisayar, istihbarat).

Hudson Enstitüsü'nün 1987'de yayımladığı *WORKFORCE 2000*¹² (*İŞGÜCÜ 2000*) adlı araştırmanın konusu ise 21. yüzyılda Amerika'da oluşacak çalışma ortamı ve işgücü yapısı. Araştırmaya göre 20. yüzyılın son yıllarını şu dört temel eğilim şekillendirecek:

* İhracatın canlanması, verimin artması ve hareketlenen bir dünya ekonomisinin verdiği güçle **Amerikan ekonomisi sağlıklı bir tempoda büyüyecek.**

* Uluslararası piyasalarda tekrar güçlenmesine rağmen **Amerikan sanayiinin ekonomideki payı 2000 yılında bugünkünden çok daha az olacak.** Yüzyılın sonuna kadar yaratılacak servetin çoğu ve istihdamın tamamı hizmet sektöründen kaynaklanacak. Halbuki sanayi, azalan önemine karşın, Amerika'nın hayalinde, istatistiklerinde ve politikalarında ön plandaki yerini koruyor.

Dolayısı ile hizmet sektöründeki verim artışı, sanayiın büyüme hızından daha önemli olacak. Hizmet alanında, ağırlık sırası ile, perakende satış, eğitim, sağlık, bürokrasi, mali sektörler en önemli bölümleri oluşturacak.

* **Amerikan işgücü yavaş büyüyecek, yaşlanacak, kadınların ve dezavantajlıların oranı artacak.** Yüzyılın son 13 yılında işgücüne katılanların sadece %15'i yerli beyaz erkeklerden oluşacak. Halbuki 1987'de bu oran %47 idi.

* **Hizmet sektöründeki yeni işler bugünkü işlerden çok daha yüksek yetenek seviyesi isteyecek.**

Bu eğilimler, Amerikan yöneticilerinin, dünyada dengeli büyümeyi kolaylaştıracak, hizmet sektöründe verim artışını hızlandıracak, yaşlanan işgücünün dinamizmini koruyabilecek, kadınların

iş-aile ikilemini hafifletecek ve siyahlarla Latin Amerika kökenli azınlıkların işgücüne entegrasyonunu kolaylaştıracak yeni politikalar üretmelerini gerektiriyor. En temel politika da tüm işgücünün eğitim düzeyini yükseltecek önlemleri kapsayacak.

Örneğin, ilk ve ortaöğretimde devletin t kelci konumunu kaldırıp sisteme rekabet unsurunu sokabilmek çok önem kazanıyor. Araştırmacılar, eğitimde temel yöntem ve verimin Sokrat zamanından beri gelişmediğini savunurken, Amerika'nın eğitim sisteminin uzunluğu ve kalitesi ile uluslararası ekonomik rekabet gücü arasında tam bir karşılıklı ilişki gözlemliyorlar.

Teknoloji alanında ise en önemli gelişmeleri bilgi depolama ve işlemede ( rneğin, 2000 yılının mikrobilgisayarlarının bugünkü mega bilgisayarların gücüne ulaşacağını tahmin ediyorlar), haberleşmede (her evin bir telefon/terminale sahip olacağı 2000'lerde elektronik haberleşmenin gazetelerin yerini almasını bekliyorlar), ilerlemiş materyallerde (geleneksel hammaddelerin önemlerini kaybedeceğine kesin gözüyle bakıyorlar), biyoteknolojide (AIDS'e     m bulunacağına inanıyorlar), ve süperiletkenlerde (hiç kayba uğramadan enerjinin nakli) olmasını bekliyorlar.

Bu teknoloji patlamasının, bugüne kadar sanayi ve iş organizasyonunu etkileyen zaman ve mesafe darboğazlarını nasıl yok edeceğini, sanayi üretim araçları ve ürünlerinin, dolayısı ile de ekonominin, ne şekilde "sağlamlaşırken hafifleyeceğini" anlatırken, bu teknoloji fırtınasına ayak uydurabilme gücünün ulusların kapasitesini aştığını, ancak çokuluslu yapıların bu gelişmelere önderlik edebileceğini veya ayak uydurabileceğini savunuyorlar.

Daniel Bell

Harvard  niversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Daniel Bell, önce ideolojinin sonunun, arkasından da sanayi toplumunun bitişinin haberciliğini yapmıştı.¹³ Sanayi-sonrası toplumun gelişini anlatan araştırması vizyon savaşlarında bir dönüm noktası idi.

Gelecek tahminlerini fikir ve sezgi düzeyinden kurtarıp bilimsel araştırma katına çıkarmıştı.

Kapitalist toplumun belkemiğini özel mülkiyet, sanayi-sonrası toplumun merkezi eksenini ise bilimsel, dolayısı ile teorik bilgi oluşturunuyordu. Bu eksenin çevresinde yeni teknolojiler, ekonomik büyüme ve toplumun sosyal yapısı şekilleniyordu. Toplumun temel sorunu bilimin organizasyonu, temel kurumları da üniversiteler ve araştırma enstitüleri olacaktı. Ülkelerin kalıcı güçlerini de artık mevcut sanayi üretimleri değil, bilimsel kapasite ve potansiyelleri belirleyecekti. Demek ki toplumun en önemli kaynağı insanı oluyordu. Toplumsal sınıfları da artık mülkiyet değil, eğitim farkları belirleyecekti. Doğacak bu “yeni sınıf”ın uyum ve dayanışması toplumun sosyal huzuru açısından önem kazanıyordu. Toplum bekleyen en önemli tehlike de, bu yeni sınıfın önderliğinde bürokratikleşme idi.

Sanayi-sonrası toplumun çarpıcı ekonomik özelliği, üretimin üründen hizmete kayması idi. Güç ve enerji, belirleyici konumunu bilgi ve bilime terk ediyordu. Bireye atfedilen önem de komünitelere yani ufak topluluklara verilen ağırlığa kayıyordu. Tabii ki, yapılan işlerin mahiyeti farklılaşırken değişik mesleklerin önem sırası ve ekonomik gücü de değişiyordu. Bell, bu konuda 1900 ile 1980 arası Amerikan toplumunda meydana gelen değişiklikleri ayrıntıları ile açıklıyor, özellikle üretimden hizmete kayışı ve kamu sektörünün büyümesini anlatarak, benzeri dönüşümlerin zaman içinde diğer toplumlarda da yaşanacağını savunuyor.

Hizmet ekonomisinin payını artırması kadınların da önünü açıyor. Örneğin, 1960’ta Amerika’da mal üreten sektörlerde çalışan kadınların ağırlığı %20 iken, hizmet üreten sektörlerdeki payı %46. Amerika’da hızla büyüyen bir sektör de kâr amacı gütmeyen çalışan, özellikle eğitim ve sağlık alanında yoğunlaşmış kurumlar. Bunların ekonomideki payı 1929’da %12.5 iken 1963’te %27’ye yükselmiş. Daha da önemlisi, bu sektörün istihdam yaratma kapasitesi sanayi sektöründen çok daha fazla. Ancak, genelde verimin sanayide, hizmet sektörüne oranla, daha hızlı arttığı da bir gerçek.

Sanayi-sonrası toplumunun ekonomik büyüme alanında çözüm bulması gereken temel sorunlardan birisi bu darboğaz.

Emek yoğun hizmet sektöründe, yapılan toplu iş sözleşmelerinin sonucu ücret bazlı enflasyon ihtimali, sanayie oranla daha yüksek görülüyor. Çünkü, sanayide emeği makine ile ikame imkan ve tehdidi, ücretler üzerinde frenleyici baskı yapıyor. Hizmet sektörü içinde devletin artan payı da hem enflasyon, hem de demokrasi açısından kaygı verici.

Serbest pazar mekanizması, ürünlerin dağılımını etkin bir şekilde yaparken, servis sektörünün ürettiği hizmetlerin dağılımını yapmakta zorlanıyor. Çünkü aralarında sağlık, eğitim, güvenlik ve çevre temizliği gibi sosyal değeri yüksek hizmetler var. Toplumun çıkarlarını bireyin çıkarlarının önüne koymak gereği ise bürokratik müdahaleleri beraberinde getiriyor. Baskı gruplarının önemi artıyor. Politik sistem zorlanıyor.

Bell, Schumpeter'ın çeyrek asır önce yaptığı tahminin gerçekleştiğini ve bilimin yenilik ile birleşip sistematik ve organize teknolojik büyümeyi mümkün ve sürekli kıldığını, bu olgunun da sanayi-sonrası toplumun temelini oluşturduğunu savunuyor. Bu toplumun bilgi toplumu niteliğinde olmasının iki nedeni var. Yenilik, giderek rastlantı veya kişisel çabalardan, sezgi veya dehadan değil, sistematik araştırma ve geliştirme çalışmalarından kaynaklanıyor. Milli gelirdeki ve istihdamdaki pay ile ölçüldüğünde toplumun ağırlığının giderek bilgi sektörüne kaydığı görülüyor. Amerikan toplumundaki en büyük meslek grubunun öğretmenler olması, onları mühendis ve teknisyenlerin izlemesi de bir gösterge. 1879'dan günümüze, her yirmi yılda bir, Amerikan üniversite nüfusunun ikiye katlanması da başka bir kanıt.

Günümüzde Amerikan toplumunun en temel kurumu olan büyük özel şirketlerin, sanayi-sonrası Amerikan toplumunda yerini "üçüncü sektör'e bırakacağına inanıyor, Bell. Bu sektör, okul, hastane, araştırma enstitüsü gibi kurumlarla, gönüllülerin kurdukları çeşitli dernek ve baskı gruplarından oluşacak. Müteşebbis ile ser-

best piyasayı buluşturan ticari şirketlerin toplumdaki ağırlığının azalması, toplumun ürettiklerinin dağıtım şeklini de değiştirebilecek bir gelişme. Yeni mekanizmalar, piyasa sistemini dışladıkları ölçüde ekonominin verimini düşürebilecek ve bürokrasiyi artırarak politik sistemi zorlayabilecek.

Sistem, sosyal tercihlere ve sosyal planlamaya daha fazla önem vermek zorunda kalacak. Günümüzde politikacıların ellerinde tuttukları gücün bir kısmı, sanayi-sonrası toplumda teknokratlara geçecek. Gündemi giderek ekonomik değil, politik ve teknokratik odaklar belirleyecek. Güçlenmekte olan bilim sektörü ülke yönetimlerinde ağırlığını hissettirecek. Fırsat eşitliği ilkesi ile vasıflıların ağırlık kazanması dinamiği, sürekli çelişip çekecek.

Sonuçta, sanayi toplumunun tatmin ettiği biyolojik ve ekonomik ihtiyaçların yerini, yeni bir sosyolojik ihtiyaçlar dizisi alacak: bu yeni arz ve talep dengesizliğini yansıtacak şekilde bilgi, koordinasyon mekanizmaları ve zamanın değeri artacak.

Sonuç

Bell ve benzeri diğer bazı gelecekbilimcilerin oluşturdukları vizyon modellerine yakından göz atmamızın bir amacı, bu konularda Batı'da yazılıp çizilenleri daha yakından tanımak ise, bir diğer amaç da vizyonun kimsenin tekelinde olmadığını, gökten de vahiy yolu ile inmediğini vurgulamak. Batı'da ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde belirli araştırmacılar ve araştırma merkezleri bu konuda sürekli çalışma yapıp sonuçlarını yayınlamakta. İlgili yayın, panel ve konferansların takibi, ülkemizdeki toplumsal liderlere vizyon sahibi olma veya vizyonlarını devamlı olarak dinamik ve canlı tutma imkânı verebilir. Ancak, ortaya çıkan vizyon modellerinin Batı kaynaklı olduğunu, o toplumların kendilerine özgü kültür ve değer yapıları ile ekonomik ve bilimsel düzeylerini yansıttığını da unutmamak gerekir.

Yukarıda kuşbakışı göz attığımız vizyon modelleri ile ülkemizde bugünlerde geçerli olan önerileri karşılaştırdığımızda, bizdeki

“vizyon”ların büyük ölçüde ithal olduğunu görürüz. Bilim ve teknolojinin evrensel, ekonomilerin de giderek çokuluslu bir şekle dönüştüğü bir ortamda bunu yadırgamamamız, ama bilinçli bir şekilde ithal vizyonları ülkemizin koşullarına ve hedeflerine uyarlamamız gerekir.

Bunun için Türkiye, gelecek ile ilgili teknolojik, sosyolojik, politik ve ekonomik araştırmalar yapacak merkezlerin kurulup dışarıdaki benzerleri ile işbirliği yapmasını destekleyebilir. Bu şekilde vizyon arayışı sürekli olarak ulusun gündeminde tutulabilir, “Nereden gelip, nereye gidiyoruz?” sorusuna cevap aranabilir.

NOTLAR

1. Alvin Toffler, *Future Shock (Gelecek Şoku)*, New York: Bantam, 1970.
2. a.y., s. 477.
3. Toffler, *Üçüncü Dalga*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1981.
4., *Yeni Güçler, Yeni Şoklar*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1992.
5. John Naisbitt, *Megatrends*, New York: Warner Books, 1982.
6. ve Patricia Aburdene, *Megatrends 2000: Büyük Yönelimler*, İstanbul: Form Yayınları, 1990.
7. a.y., s.139.
8. a.y., s.165.
9. a.y., s.181.
10. a.y., s.248.
11. Herman Kahn, *The Coming Boom (Gelecek Patlama)*, New York: Simon and Schuster, 1982.
12. William B. Johnston ve Arnold H. Packer, *Workforce 2000 (İşgücü 2000)*, Indianapolis, Indiana: Hudson Institute, 1987.
13. Daniel Bell, *The End of Ideology (İdeolojinin Sonu)*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988 (1. baskı 1960), ve *The Coming of Post-Industrial Society (Sanayi-Sonrası Toplumunun Gelişi)*, New York: Basic Books, 1976 (1. baskı 1973).

II. BÖLÜM

NEREDEN?

Bu kitabı 21. yüzyılın başlangıcına altı yıl kala yazıyor olmak, ister istemez, insanı heyecanlandırıyor. Bir yüzyılın son perdesinin inişinde bulunmak ve yeni bir çağın başlangıcına tanıklık etmek in-sanda karmaşık duygular uyandırıyor. Bilineni geride bırakmanın yarattığı tereddütler, beklenenin yarattığı heyecanlarla karışıyor.

Kuşkusuz, dünya sürekli olarak değişiyor; dolayısı ile vizyon arayışı daima güncel. Ancak, böyle bir tarihi dönemeçte bu arayışı sürdürmek âdeta insanlara ve uluslara yeni sorumluluklar yüklüyor. Dönemecin ötesinde yolun alacağı yönü kestiremeyenlerin yavaşlamaları, hatta yoldan çıkıp yarış dışı kalmaları da ihtimal dışı değil. Üstelik değişim giderek hızlandığı için hata marjları daralıyor ve hataların bağışlanması veya giderilmesi zorlaşıyor.

Takvimler sadece 20. yüzyılın değil, tarihin kaydettiği ikinci binyılın da bitmek üzere olduğunu gösteriyor. Birinci binyıl biterken de dünya çalkalanmış, idrak ettiğimiz binyıla girerken, İsa Peygamber'in yeniden doğuşundan dünyanın sonunun geldiği uyarısına kadar çeşitli kehanetlerin kaygı ve heyecanı yaşanmıştı.

Şimdi ise konuşulan İsa Peygamber'in değil, biyoteknoloji ve genetik bilimi sayesinde insan ölüm ve yaşam çizgisinin çarpıcı boyutlarda değiştirilmesi. Sadece insanın biyolojik yapısının, bitkilerin genetik yapılarının değişimi değil söz konusu olan, ülkelerin politik ve ekonomik yapıları da dörtmala kabuk değiştiriyor. Sonuçta, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri istikrar ve ana profilini korumuş olan dünya haritası da yeniden şekilleniyor. Kimi ülkeler birleşip güçlenirken, kimileri de dağılıp zayıflıyor, hatta atlaslar-

dan siliniyor. Ülkemiz de bu değişimden etkilenmekle kalmıyor, en yoğun ve şiddetli değişim ve depremlerin olduğu bir bölgede kendi yol, yön ve vizyonunu oluşturmaya çalışıyor.

Etrafımıza, olaylara ve bir önceki bölümde bazılarını incelediğimiz araştırmalara baktığımızda nereden geldiğimizi, başka bir deyişle neyi geride bıraktığımızı saptamanın oldukça kolay olduğunu görüyoruz. Hatta, ele aldığımız en popüler eserlerin adlarını yan yana dizsek bile bir tablo çıkıyor ortaya:

Bir kere, Bell'in ayrıntıları ile kanıtladığı şekilde gelişmiş ülkeler sanayi toplumunu geride bırakmaktalar. Bu, sanayi sektörü küçülecek veya yeni sanayiler kurulmayacak demek değil. Sanayi ve tarım sektörlerinin dışında kalan ve hizmetleri kapsayan sektörün bu ikisinden çok daha hızlı büyümesi, yeniliklerin, gelişmenin ve dolayısı ile istihdamın kaynağı olması bekleniyor. Türkiye de gelişmiş ülkelerdeki bu yönelimi yaşayacak. Eğer akıllı hareket ederse, bu geçişi hızlandırarak hizmet sektöründeki rekabet gücünü yükseltebilir, bölgesel bir mıknaat haline gelebilir. Olayları oluru bırakırsa, kaynaklarını çok yakında demode olacak sanayilere yatırmaya, havasını, suyunu kirletmeye devam eder. Uluslararası rekabet gücü o ölçüde zayıflar, istihdamı artırma kapasitesi sınırlı kalır.

Tekrar edelim, sanayimiz tabii ki büyümeye devam edecek, ama hizmetlerdeki büyüme daha da hızlı olacak ve olmakta. Devletin ekonomideki müdahalesinin devamı, bu doğal gelişmeleri saptırıyor. Çünkü devlet güdüselle olarak yatırımlarını Petkim, Ereğli Demir Çelik, Aliağa rafinerisi gibi büyük ölçekli sanayi tesislerine kanallı ediyor ve hizmet sektörü ile küçük ölçekli işletmelere girecek atılımcının kredi kaynaklarını kurutuyor.

Nasıl ki, Bell'in *Sanayi-Sonrası Toplumun Gelişimi*'nde anlattığı gibi, sanayi-sonrası topluma geçmekteyiz, Amerika'nın işletme dalındaki üstadı Peter Drucker'a göre gelişmiş uluslar kapitalizm-sonrası topluma varmak üzere. *Kapitalizm-Sonrası Toplum*¹ adlı son eserinde, Sanayi Devrimi'nden de önce kaynak yaratımının ve

toplumların niteliğini değiştiren “mini-devrimler”in yaşadığını anlatan düşünür, örnek olarak 700 ile 1000 yılları arasında üzeninin icadının nasıl atlı şövalye sınıfını yarattığını ve bunların savaş teknoloji ve doktrinini değiştirerek ortaçağ Avrupa’sında feodaliteden ulusal devlete geçişi hızlandırdığını açıklıyor. Yel değirmeni ve su değirmeninin aynı dönemde keşfi de ortaçağların zanaatkârlarının kullandıkları temel güç kaynağı oluyor ve şehirler ile şehirli bir sınıf olan burjuvazinin gelişmesini hızlandırıyor.

Son iki buçuk yüzyılda yaşadığımız Sanayi Devrimi ve onun paralelinde yaşanan kapitalist devrimi farklı kılan, buhar makinası gibi yeniliklerin sadece belirli işler için değil, tüm üretim faaliyetlerinde kullanılabileceğinin idraki içinde çalışma yöntemlerinin sistematize edilip standartlaştırılması; ayrıca, bu tür yeniliklerin süratle tüm dünyaya yayılması. Yani, bilimin sistematik bir şekilde teknolojiye dönüşmesi, teknolojinin de pratik yeniliklerin kaynağı olması.

Başka bir açıklamayla, teorik bilginin sistemli bir şekilde üretimde kullanılması, üretimin niteliğini değiştirmesi, verimlilikte bir devrimsel patlamayı yaratıyor. Zaman ve hareket analizlerinin yaratıcısı Frederick Winslow Taylor, bu konunun babası; bu ilkeleri daha sonra üretimin ötesinde yönetimin tüm dallarına uyarlayan Drucker gibiler de onun müritleri.

Sonuçta, modern toplumun en önemli birimleri artık aileler, ufak topluluklar, hatta uluslar değil, şirketler, okullar, hastaneler gibi özel ve odaklaşmış maksatlı ihtisas kurumları oluyor. Bireylerin toplumdaki statülerini de, katkı ve zenginliklerini de belirleyen temel etken, bu gibi kurumlara mensup olmaları. Hem kurumlar arası hem de kurum içindekilerin arasındaki rekabette sonucu etkileyen temel etken de bilgi. Emek ve sermayenin önem ve ağırlığı giderek erozyona uğruyor. Kapitalizm sonrası toplumda güç kaynağı bilgi. Bilgiye egemen olabilen kişi ve kurumlar, topluma da egemen olabiliyorlar.

Burada egemenlikten kasıt bilgiye ulaşabilmek, onu kullanabilmek; yoksa, bilgiye tekelci bir şekilde sahip olabilmek veya

denetlemek değil. Bilgiyi merkezizetçi ve bürokratik bir şekilde denetlemek isteyen veya onun önemini kavrayamayan komünist devletlerin yaşamları yüzyılın sonunu bile getiremeden sona erdi.

Peki, tarihin üçüncü bin yılına girerken komünizm, kapitalizm ve sanayi toplumundan başka neyi geride bırakıyoruz? Daniel Bell'e göre ideoloji de 20. yüzyıla birlikte önemini yitirecek. *İdeolojinin Sonu*² adlı eserinde Bell, geçtiğimiz bir buçuk yüzyıl boyunca eylemin yolu olan devrimciliğin artık bir çıkmaz sokakta kilitlendiğini savunuyor.

İdeolojinin temel fonksiyonları fikirleri basitleştirmek, belirli gerçeklerin üzerine ipotek koymak; sonuçta, toplulukların kendilerini eyleme adamalarını sağlamak. Bunları yaparken uyandırdığı duygu fırtınaları, dinlerin kabarttığı coşku dalgalarına benziyor. Nitekim, çoğu kez Marksizm gibi güçlü ideolojiler dinlerle rekabet ediyorlar.

Komünizmin çöküşü, kapitalizmin de nitelik değiştirerek gücünü mülkiyet yerine bilgiden alır hale gelmesi ile toplumların yönlendirilmesinde ideolojilerin ağırlığı birden kalkıyor. Fikir ve felsefelerin eyleme dönüştürölme yolu olan ideolojinin insanları so-kağa dölkebilme ve tehlikeye atabilme gücünü tüketmesiyle toplumların tarihinde bir sayfa daha kapanmış oluyor. Bundan sonra, gelişmiş toplumlarda halkları tahrik edip yönlendiren güç olarak sadece medyanın teknolojik ve bürokratik temeller üzerine inşa edilmiş yapısı kalıyor.

20. Yüzyıl ile Geride Kalanlar

Macar asıllı bir tarih profesörü olan John Lukacs'ın yeni yayınlanan eserinin adı geride bıraktığımız dünyayı daha da kapsamlı tanımlıyor: *Yirminci Yüzyılın Sonu ve Modern Çağın Sonu*. Lukacs'a göre yüzyılımız, sosyalistlerin milliyetçiliğin heyecanına kapıldığı 1914 yılında başladı ve komünizmin çözüldüğü, Almanya'nın birleştiğı 1989 yılında son buldu. Komünizmin egemen olduğu bölgeye yüzyılın sonunda yerleşen sistem ise bazılarının umut

ettiği gibi liberal demokrasi değil, “dünyadaki en büyük politik güç olan” milliyetçilikti:

“Yirminci yüzyılın ve Modern çağın sonunda iki tehlikeli durum dünyayı tehdit etmekte. Birisi, ekonomik ‘büyüme’ için mevcut olan ve hem istikrarı hem de doğayı tehdit eden kurumsallaşmış baskı. Diğeri de milliyetçiliğe yönelen ve halklar arasında yakınlaşmayı tehlikeye düşürüp barbarlığa meyleden popülist yaklaşımlar. İlki, artan servete doğru ikincisi ise aşiret gücüne doğru seyreden hamleler. Birinin varsayımı, insanları hareket ettiren temel güdünün hırs olduğu, diğerrinin varsayımı ise bu güdünün kuvvet olduğu.”³ Demek ki, yüzyılın sonunda toplumları ve liderlerini bekleyen en önemli zorluk, teknolojinin ileri boyutlara kavuşturduğu “yeni barbarlığa” inmemize engel olacak sağduyuyu gösterebilmek.

20. yüzyıl ile birlikte daha başka neleri tarihe gömeceğimiz sorusuna en iddialı cevabı vermiş olan Francis Fukuyama, Lukacs’-dan farklı bir tezi savunuyor. *Tarihin Sonu ve Son İnsan* başlıklı eserinde Fukuyama, Hegel ve Marks’ın tarih anlayışı ve anlatımlarının temelinde yatan dialektik sürecin tamamlandığını, bundan böyle insanlığın önemli değişim ve gelişimlere uğramadan, istikrarlı bir şekilde, liberal demokrasi ile serbest pazar sisteminin el ele verdiği bir ortamda yaşayacağını söylüyor.

Fukuyama’ya göre, son yıllarda hükümet sistemi olarak liberal demokrasinin meşruluğu üzerine dünya çapında dikkate değer bir anlaşma oluşmuş durumda. Aynı zamanda monarşi, faşizm ve son zamanlarda da komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğü kanıtlanmış. Demek ki, liberal demokrasi muhtemelen “insanlığın ideolojik evriminin son noktasını ve sonuncu insani hükümet biçimini” temsil ediyor. Buna göre liberal demokrasi “tarihin sonu.” “Önceki hükümet biçimleri, sonunda kendi çöküşlerine yol açan büyük eksikliklere ve akıldışı özelliklere sahipken, liberal demokrasi çarpıcı bir şekilde bu tür temel iç çelişkilerden uzaktır. Bununla, günümüzün istikrarlı demokrasilerinde, örneğin Birleşik Devletler’de, Fransa’da ya da İsviçre’de

adaletsizliklerin ya da derin sosyal sorunların olmadığını söylemek istemiyorum. Ne var ki, böylesi olumsuzluklar modern demokrasi-nin iki temel ilkesi olan özgürlük ve eşitliği yeterince gerçekleştiril-memiş olmasından kaynaklanmaktadır, yoksa bu ilkelerin kendisinden değil. Günümüzde istikrarlı bir liberal demokrasi ide-alinin bir düzeltmeye ihtiyacı yoktur.”⁴

Fukuyama, Hobbes, Locke ve Madison gibi Anglo-Sakson po-litik düşünürlerin teorilerini insan tabiatı ile ilgili gerçekdışı varsa-yımların üzerine oturttuklarına inanıyor. Bunların liberal felsefeleri temel insan güdülerini olarak akıl ve arzuyu kabul ediyor, ama insa-nın üçüncü bir yönünü unutuyordu. Bu, Eflatun’un *thymos* ya da duygu diye tanımladığı tanınma, kabul görme ve sayılma arzusu idi. “Kendisine saygı yeteneği ruhun *thymos* bölümünden kaynaklanır. Bu bir tür doğuştan var olan adalet duygusudur. İnsan belli bir de-ğere sahip olduğuna inanır ve başkaları kendisine daha az değerliymiş gibi davrandığında, öfke duygusu ile tepki gösterir. Buna karşılık kendi öz saygısına uygun bir şekilde yaşamazsa utanç du-yar, kendi değerlerine uygun değerlendirildiğinde ise *gurur* duygu-sunu yaşar. Kabul görme ihtiyacı ve bununla bağlantılı olan öfke, utanç ve gurur gibi duygular insan varlığının politikada önemli rol oynayan özellikleridir... bütün tarihsel sürecin itici güçleridir.”⁵

Amerikan ve Fransız devrimlerinden günümüze, liberal demok-rasi *thymos*’u da temel bir insan güdüsü olarak kabullenip yurttaş-lık yolu ile insanların bu duygularını tatmin etmelerine olanak sağlayınca, bireyin tüm temel politik güdülerini tatmin yolu bulmuş oldu ve tarihin akışı içinde yeni bir sistem arayışı ve devrim ihtiyacı kalmadı. Dolayısı ile, mecazi anlamda tarih son buldu. Gündemin ilk maddesi de “tarihin gelişmesi insanlığı nereye götürecektir?” sua-linden “liberal demokrasi kendisinin kalitesini nasıl yükseltecektir?” sorusuna dönüştü. Nitekim, Michel Albert’in yapıtının adı da bu yeni arayışı vurgulamakta: *Kapitalizme Karşı Kapitalizm*.⁶ Tarihin son bulması ile birlikte, devrimlerin insanı değiştirme, yeni bir in-san yaratma çabası da son buldu; başka bir deyişle günümüzün in-sanı artık “son insan” mertebesine geldi.

Sonuç

Hiç ayrıntılara girmeden, sadece yukarıda değindiğimiz eserlerin başlıklarını yan yana dizsek bile üçüncü binyıla girerken önemli sosyal, ekonomik ve politik yapıları geride bıraktığımızı görüyoruz. Kalkınmış ülkelerin, Sanayi Devrimi'nin geçtiğimiz iki buçuk yüzyılda yarattığı sanayi toplumunu artık gerilerde bırakmakta oldukları konusunda çoğu düşünür hemfikir. Komünizmin de tarihin sayfalarına gömüldüğü bir gerçek. Kapitalizm, komünizmle birlikte yok olmasa bile niteliklerini değiştirmeye ve kendisini yenileyip aşmaya zorlanıyor. Çünkü, giderek üretimi yönlendiren, kapitalizmin temeli olan mülkiyet ilişkileri değil, bilgi kaynak ve sistemleri üzerinde sağlanan egemenlik oluyor.

İdolojilerin bu şekilde zayıflaması liberal demokrasinin güçlenmesini sağlıyor. Sanayi toplumunun politik aksesuarları arasında olan komünizm, faşizm gibi ideolojik aşırılıklar giderek teknolojik gelişmenin dümen suyuna karışıp gerilerde kalırken, kapitalizmin de çehresi değişmeye başlıyor.

Geçmişle ilgili teşhislerin üzerine gelecekle ilgili tahminleri inşa etmeye, yani geleceğin getireceklerini özetlemeye başlamadan önce bir de yaşadığımız günlere bakmamız gerekiyor.

NOTLAR

1. Peter F. Drucker, *Post-Capitalist Society (Kapitalist-Sonrası Toplum)*, New York: Harper, 1993.
2. Daniel Bell, *The End of Ideology (İdeolojinin Sonu)*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988 (1. baskı 1960).
3. John Lukacs, *The End of the Twentieth Century and the End of the Modern Age (Yirminci Yüzyılın Sonu ve Modern Çağın Sonu)*, New York: Ticknor & Fields, 1993, s.289.
4. Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and the Last Man)*, İstanbul: Simavi Yayınları, 1992, s.9.
5. a.y., s.16.
6. Michel Albert, *Kapitalizme Karşı Kapitalizm (Capitalisme Contre Capitalisme)*, İstanbul: AFA Yayınları, 1992 (orijinal baskı 1991).

III. BÖLÜM

NEREYE?

Dikkatimizi günümüze çevirdiğimizde iki yüzyıl, hatta iki bin-yıl arasındaki geçiş döneminin çalkantılarını yaşadığımızı görüyo-ruz. Fırtınadan önceki sessizlik yerine, sessizlikten önceki fırtına döneminden geçer gibiyiz. Bu dönemde iki çarpıcı olgu ön plana çıkıyor: giderek yoğunlaşan ve dünyanın belli kısımlarını tamamen devre dışı bırakan yoğun bir ekonomik mücadele ve yeni bir dünya düzeninin doğum sancıları. Türkiye, her iki olgunun merkezinde yer alıyor.

Ekonomik Mücadele

Gelecekbilimcilerin ve sonra da Bell gibi sosyologun Amerika ve dünyadaki genel gelişmelerle ilgili tahminlerine göz attıktan sonra, şimdi de ekonomide ve özellikle uluslararası ekonomik rekabet ala-nında görülen yönelimleri inceleyelim:

Amerika'da, Başkan Clinton'un yakın arkadaşı ve Çalışma Ba-kanı Robert Reich, Harvard Üniversitesi'nde siyasal bilimler pro-fesörü. Adam Smith'in 1776 yılında yayımladığı ve kapitalizmin kutsal kitabı sayılan kitabının adı *Ulusların Zenginliği*'ne (*The We-alth of Nations*) atıfla *Ulusların Çalışması* (*The Work of Nations*)'ı adı ile 1991'de yayımlanan eserinde, Reich artık Amerika'nın bir mil-li ekonomisi kalmadığını, her ülkenin şirketlerinin içli dışlı olduğu günü-müzün küresel ekonomisinde Amerika'nın başarısının ancak Amerikan işgücünün dünya ekonomisinde yaratacağı katma değer ile belirleneceğini savunuyor.

17. yüzyılın merkantilist Avrupa'sından 1950'lerin güçlü Amerika'sına nasıl gelindiğini Reich şöyle izah ediyor:

Milliyetçilik ve teknolojinin ittifakı, standart ürünlerin yarı-tekelci “çekirdek şirketler” tarafından toptan üretiminin egemen olduğu bir sistemi yaratıyor. Amerika'daki toplumsal uzlaşma sonucu da bu büyük şirketler verimli üretimi gerçekleştirip maliyetlerini düşürürken, kârlarını yeni yatırımlar, çalışanlar ve hissedarlar arasında paylaşıyorlar. Sendikalar toplu üretimi aksatacak ciddi grevlerden uzak dururken, sermaye ve sendikalar enflasyonu azdırmayacak fiyat ve ücretlerin oluşmasında işbirliği yapıyorlar. Hükümetler de konjonktürel iniş çıkışları yumuşatacak istikrarlı politikalar izliyor, altyapı yatırımlarına önem veriyor ve toplu üretimin gerektirdiği standart tekrarlı işleri yapabilecek şekilde mavi yakalı işgücü için genç kuşakları eğitiyor.

Ancak, 1970'li ve 1980'li yıllarda Japonya ve birçok gelişmekte olan ülkenin bu “Amerikan Sistemi” ile başarı ile rekabete başlaması, sistemi kökünden sarsıyor. Korumacılık, üretim birimlerinin ülke dışına kaydırılması ve yabancı ortaklıklar da Amerika aleyhine gelişen bu eğilimi tersyüz edemiyor. Bunun üzerine “çekirdek Amerikan şirketleri” kabuk değiştirip uluslararası pazarlarda çok çeşitli araştırma, üretim, alım, satım anlaşmalarına girerek, esnek ve yerinden yönetimci küresel kurumlar haline gelmeye başlıyorlar.

Örneğin, bir Amerikalı 20.000 dolara General Motors firmasından “Amerikan malı” bir Pontiac otomobil aldığı anda, yaklaşık 6.000 dolar çeşitli parçalara giden işçilik karşılığı Güney Kore'ye transfer oluyor, 3.500 dolar elektronik komponentler için Japonya'ya gidiyor, ortalama 3.000 dolar da reklamdaki bilgi işlem masraflarına kadar çeşitli hizmetler karşılığı İngiltere'den Barbados'a kadar değişik ülkelerdeki firmalara ödeniyor. 20.000 dolardan Amerika'da kalan, 8.000 doların altında. Onun da pek az bir bölümü Detroit'teki işçilerin eline geçiyor. Aslan payını New Yorklu bankacı ve sigortacılar, Washington'daki lobiciler, Detroitli avukatlar

ve tabii ki (artık önemli bir kısmı yabancı yatırımcı kurumlardan oluşan) General Motors hissedarları alıyorlar.

Amerikan işgücü de üç kısma ayrılıyor: standart üretim işçileri, kişisel hizmet üretenler, sorunları saptayıp çözümler üretebilen veya çözümlere aracılık edebilen elit zümre. Reich'ın sonuncu gruba takıldığı ad "simgesel çözümlemeciler" (*symbolic analysts*). Yazara göre, bu kesimin Amerikan işgücündeki payı 1950'deki %8'den günümüzde %20'ye yükseldi.

Reich'ın vardığı ana sonuç, artık Amerikalıların refahının sahip oldukları şirketlerin kârlarından kaynaklanmadığı, beceri ve yaratıcılıkları ile küresel ekonomiye sunabildikleri katma değerden doğduğu.

Bu katma değeri ve dolayısı ile refahı yükseltebilmek için, Reich, Amerikan eğitim sisteminin "simgesel çözümleyiciler" yani yüksek nitelikli işgücü yetiştirebilecek şekilde düzeltilmesini öneriyor. Eğitim reformunun finansmanı için de çok kazananlardan daha çok vergi alan yeni bir vergi sistemini öngörüyor.

Reich gibi Harvardlı bir Profesör olan Michael E. Porter da önceleri *Competitive Strategy (Rekabet Stratejisi)* ve *Competitive Advantage (Rekabet Avantajı)* adlı kitaplarında büyük şirketlerin başarı nedenlerini ve koşullarını araştırmıştı. 1990'da yayımladığı *Competitive Advantage of Nations² (Ulusların Rekabet Gücü)* kitabında ise on gelişmiş ülkedeki 50 en başarılı ihracat sektörünü derinlemesine inceleyerek uluslararası rekabette başarının koşullarını şöyle irdeliyor:

Uzun vadede bir ülkenin ekonomik başarısı ve yaşam standartı tamamıyla verimliliğine bağlıdır. Verimliliğin artış hızından ise hükümetler değil, özel firmalar sorumludur. Ancak, şirketlerin verimlilik artışı sağlayabilmek için çalışanların uyum ve çabalarına ihtiyaçları vardır. Bunun için de hükümet, firmalar ve bireyler eğitim ve beceri kurslarına yatırım yapmak zorundadır. Bu yatırımı da araştırma-geliştirme, altyapı ve tesis ile teçhizat yatırımları takip etmelidir.

Porter, niye bazı ülkelerin hızla kalkınıp diğerlerinin geri kaldıklarını tam olarak açıklayamıyor. Örneğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ihracata yönelik sanayileri en hızla büyümüş iki ülke Japonya ve İtalya. İlkinde ihracat sektörüne ciddi ölçüde destek veren iyi organize olmuş ve yönlendirici bir devlet var. İkincisinde ise devletin özelliği dağınıklığı. Bu çelişkilere rağmen Porter'ın tezinin ilginç tarafı *verimlilik, küreselleşme ve eğitime* verdiği önemin Reich'in bulguları ile çok yakın paralellik göstermesi.

*Yeni Gerçekler*³ adlı kitabında Peter Drucker da devletin ekonomideki rolü ile ilgili çok önemli bir saptama yapıyor:

“Devleti ekonomik havayla ilgili sorumluluğundan affedecek değiliz. Seçimlerin kazanılıp kaybedilmesi, seçmenlerin bir hükümetin ekonomik performansına biçtikleri değerle olacaktır. Ancak, son altmış yılın ekonomide etkili devlet görüşünden, devletin doğru ‘iklim’i koruma sorumluluğunu vurgulayan bir görüşe doğru kayacak mıyız?

“Ekonomi politikasının ilgi konularında iklime doğru bu tür bir kayma olduğu yolunda belirtiler vardır. Ekonomik yapıdan gittikçe daha çok söz ediyoruz: Verimlilik, rekabet gücü, iş yönetiminde uzun vadeli perspektiflere karşı kısa vadeli perspektifler, sanayide çeşitlendirme, araştırmanın rolü ve düzenlenmesi, devlet-iş dünyası ilişkileri, işveren-işçi arasında doğru ilişkiler, vb. Bu ilgi konularından hiçbirisi ekonomik kuramlarımızda ya da iktisatçıların ekonomi modellerinde yer almamaktadır. Ekonomi kuramı matematiği de bu etkenlerden hiçbirisi ile uğraşamaz. Verimlilik bile öylesine ağırlıklı bir biçimde niteldir ki niceliği isabetli bir biçimde belirtilemez. Ama ekonomik gerçekliğin belirleyicileri de bunlardır. ‘Ulusların zenginliği’ni kısa vadeli konjonktürel dalgalanmalardan çok bunlar belirler.”⁴

Yale Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Paul Kennedy 1987'de yayımladığı *Rise and Fall of the Great Powers*⁵ (*Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*) adlı kitabında, Habsburg İmparatorluğu'ndan günümüze dek ülkelerin jeopolitik hedefleri ve ekonomik güçleri

arasındaki dengenin nasıl imparatorlukların çöküşü ile sonuçlandığını anlatmış ve Amerika'yı da çok yakın gelecekte aynı sonun beklediğini savunmuştu. Neticede, Kennedy'nin anlattığı sürece benzer gelişmeler sonucunda bir imparatorluk parçalandı; ama bu Amerika değil, Sovyetler Birliği oldu. Amerika ise yeryüzündeki tek süpergüç konumuna geldi.

Yeni kitabında⁶ Kennedy, uluslar arasındaki mücadeleyi politik açıdan değil, ekonomik açıdan ele alıyor; 2025 yılına kadar dünyamızın karşılaşacağı en kritik sorunları ve değişik ülkelerin bu sorunlara gösterecekleri muhtemel tepkileri inceliyor ve onların başarı şanslarını değerlendiriyor. Bu sorunların büyük boyutları ve çapraşık ilişkileri onları daha önce karşılaşılmış sorunlardan ayırıyor.

Ufukta yaklaşan birinci temel evrensel sorun, dünyanın demografik yapısı ile ilgili: 1976'da 4 milyar olan dünya nüfusu, günümüzde 5.3 milyara ulaşmış durumda; 2025'te ise 8.5 milyar olması bekleniyor. Yani 2000'li yıllarda senelik artış 112 milyon insan olacak! Başka bir deyişle, dünyamıza her yıl bir Meksika veya Nijerya eklenecek.

Sadece artış değil, demografik kompozisyon da ürkütücü. Büyüme, gelişmiş sanayi ve teknolojik yapıya sahip, dolayısı ile artan nüfusunu istihdam edip doyurabilecek ülkelerde değil, tam tersine, geri kalmış, yani nüfus ile teknoloji arasındaki acımasız yarışta teknolojinin çok zayıf olduğu ülkelerde yoğunlaşacak. Örneğin, Afrika'nın 1950'de Avrupa'nın yarısı kadar olan, 1985'te de Avrupa'yı yakalamış olan nüfusu 2025 yılında Avrupa'nın tam üç katına çıkmış olacak (512 milyona karşı 1.58 milyar)! Üstelik dünya nüfusu, kontrolden çıkmış megapollerde yoğunlaşarak çok derin sosyal ve politik krizlere yol açacak. Yüzyılımızın sonunda nüfusu 11 milyon üstüne çıkacak olan yirmi kentten 17'si sanayileşmemiş ülkelerde bulunacak (en büyüğü de 24.4 milyon kişi ile Mexico City olacak). Bu gelişmeler büyük göçlere ve birçok bölgesel etnik çatışmalara yol açarak gelişmiş ülkeleri de etkileyecek.

Hem artan nüfusun, hem de kalkınmış ülkelerin sürekli yükselen tüketim oranlarının (dünya nüfusunun sadece %4'ünü oluşturan Amerika, toplam dünya petrol tüketiminin dörtte birini yutuyor) tarım ve orman alanları, su ve enerji kaynakları ile atmosferde yaptığı tahribat, özellikle karbondioksit atıklarının yol açtığı sera etkisi ve bunun sonucu hissedilmeye başlanan küresel ısınma dünyanın karıştığı ikinci temel sorun.

Yaşadığımız günlerde dünya bir elektronik haberleşme ve finans ağı ile örülürken ulusal şirketler ve onların egemen olduğu ekonomiler küreselleşip çokuluslu hale geliyor. Mali alışverişler, madde alışverişlerinin çok önüne geçiyor. Örneğin, günlük uluslararası elektronik para akışı bir trilyon dolar seviyesini bulmuş durumda. Bu yeni küresel ekonomik üstyapı ve onun nimetleri olan biyoteknoloji ve robotiks gibi gelişmelerden de kalkınmakta olan ülkelerin nasiplerini almaları çok zor görünüyor. Tam tersine, biyoteknoloji belki de laboratuvarlarda tarım üretimini mümkün kılarak üçüncü dünyanın çiftçilerini ikame edecek, nasıl ki yüksek teknoloji ve robotlar fabrika işçisini ekmeğinden edebiliyor ise.

Bu büyük sorunlar karşısında ulusların ve onların çeşitli kurumlarının yetersiz kaldığını, ancak ulusal çözümlerin yerini alabilecek uluslararası mekanizmaların ise henüz yeterince gelişmediğini görüyoruz. Sonuçta bu kriz karşısında ülkelerin tepkilerinin farklı olacağını savunuyor Kennedy. Örneğin, Japonya'nın teknolojik, sosyal ve ekonomik kurumlarının güçlü, ancak politik vizyon ve lider kadrosunun zayıf olduğu görüşünde. Avrupa'nın başarı şansını (hele Pan-Avrupa hükümetini kurabilirse) yüksek, Afrika'nınkini ise ümitsiz görüyor. Çin ve Hindistan'ın bazı koşullarda bu kriz ortamına uyum sağlayabileceğini düşünüyor; ama bu iki ülkenin tüketim seviyeleri sanayileşmiş ülkelerin seviyesini yakaladığı takdirde dünya kaynaklarının ekolojik açıdan çok zorlanacağını da anlatıyor. Yazar, Amerika'nın ise göreceli düşüşünü yavaş, fakat istikrarlı bir şekilde sürdüreceğini tahmin ediyor. Ülkesinin hayat standartlarında, eğitim seviyesinde, teknik yeteneklerinde, sosyal sistemlerinde ve sonuç olarak ulusal gücünde yavaş yavaş bir gerileme bekliyor.

Özetlersek, Kennedy'nin 21. yüzyıla girerken gördüğü temel sorun, global toplumun teknolojik değişim ve ekonomik entegrasyonu geleneksel politik yapılar, milli bilinç, sosyal ihtiyaçlar ve geleneksel süreçlerle bağdaştırma zorluğu. Dünya nüfusunun hızla ve zengin ile fakir ülkeler arasındaki dengeyi giderek bozacak şekilde artması ve nüfus artışı ile birlikte hızlı kalkınmanın yol açtığı ekolojik tahribat bu zorluğu büyütüyor. Özellikle biyoteknoloji ve robotiks yoluyla teknolojik gelişimin birçok geleneksel uğraşı alanını gereksiz kılması da kalkınmamış ülkelerin tarım ve sanayi sektörlerinde yeni üretim ve istihdam sorunları yaratacak. Megapollerdeki sosyal patlamalar, kitlesel göçler ve bölgesel etnik çatışmalar 21. yüzyılın önde gelen karabasanları arasında.

Japonya, Kore ve diğer bazı Doğu Asya ülkelerinin, Almanya, İsviçre ve İskandinav ülkelerinin, belki de AT'nin tamamının bu krizi atlatabileceğini savunuyor Kennedy. Bunların ortak yanı, yüksek tasarruf ve yatırım oranları; gelişmiş bir mühendislik ve üretim kültürü; iyi tasarlanmış ve yüksek katma değere sahip ürünleri üretip uluslararası piyasalarda pazarlayabilen ve ticaret fazlası yaratabilen bir sanayi yapısı; üniversiteye giremeyenleri de kapsayan mükemmel eğitim sistemleri; homojen kültürel ve etnik yapıları. 21. yüzyıla ülkesini hazırlamak isteyen kadroların tüm bu unsurları yaratmaları mümkün olmayabilir, ancak en azında şu üç unsur üzerinde durmaları gerekiyor:

Birincisi, **eğitim**. Okullar, işyerleri ve devlet arasında oluşturulacak uyum içinde eğitim ve yeniden eğitim politikalarının amacı sadece istihdam edilebilen insan yaratmak olmamalı; dünyanın niye ve nasıl değiştiğini de kavrayabilen, kültürel duyarlılığa ve gelişmiş etik anlayışına sahip insan hedeflenmeli, Kennedy'e göre.

İkinci olarak da **kadınların eğitimi** ve dolayısı ile statülerinin yükseltilmesi üzerinde durulmalı. Bu suretle toplumların insan kalitesi büyük sıçrama yapacağı gibi, doğurganlık düşüyor, ekolojik tahribata karşı duyarlılık artıyor, refah seviyesi yükseliyor.

Üçüncü unsur ise **politik liderlik** ile ilgili. 21. yüzyıla kendisini başarı ile hazırlamak isteyen toplum, önemli değişikliklere katlanmak zorunda. Bu da politik riziko getiriyor ve politik vizyon gerektiriyor; çünkü uzun dönemde avantaj getiren değişimler, çoğu kez, kısa dönemde sorun yaratıyor. Yeni bir politik vizyon, yeni politik kadrolar ve yapılar 21. yüzyılı güvenle karşılamak ve başatlı bir şekilde hazırlamak için şart oluyor.

Ekonomiden politikaya geçmeden önce, yukarıda açıkladığımız temel bulgu ve sonuçlara aykırı fikirler öne süren bir “muhalif” yazarın çalışmalarına da çok kısa bir şekilde göz atalım:

Trinidad doğumlu Krishan Kumar, Kent Üniversitesi’nde sosyoloji profesörü. Kumar, *Prophecy and Progress: The Sociology of Industrial and Post-Industrial Society*’ (Kehanet ve İlerleme: Sanayi ve Sanayi-sonrası Toplumunun Sosyolojisi) adlı kitabında “sanayi-ötesi toplumu” tartışmalarını erken bulduğunu ve “yeni gündem”in doğduğuna inanmadığını belirtiyor. Fütürologistlerin gelişmeleri abarttıkları kanısında. Örneğin, hizmet sektörünün sanayiye oranla güçlenmesinin tarımdan kaçış başladıktan bu yana, yani 18. yüzyılın ortalarından beri sürdüğünü savunuyor ve esas yönelimin sanayiden hizmete değil, tarımdan hizmet sektörüne olduğunu vurguluyor.

Üstelik, hizmet sektörünün büyümesinin, mavi yakalı çalışanların beyaz yakalı sınıfına girmesi, yani işçi sınıfının birden yönetici sınıfına dönüşmesi demek olmadığına inanıyor, Kumar. Hizmet sektöründeki birçok işin (ikram, temizlik, ulaştırma, onarım gibi) standardize toplu üretimdeki işler kadar sıkıcı, kirli veya tehlikeli olduğunu, bilgi devriminin çok uzağında kaldığını belirtiyor. Birçok beyaz yakalının çalışma ortamı, yaptıkları işler ve iş ilişkileri, sanayi-sonrası toplumunun söz verdiği insancıl, sıcak, bireyci ve psikolojik doyum sağlayan ortamdan çok uzak. Beyaz yakalılar arasındaki mutlu azınlık, yarın da bugün olduğu gibi piramidin tepesindeki mühendis, yönetici, avukat, vb. olacak. Piramidin ortalarında, gününün sekiz saatini bir bilgisayar terminali karşısında

geçiren beyaz yakalı, aynı süreyi bir makinenin kumandaları başında harcayan mavi yakalıdan pek farklı bir tatmin noktasında olmasa gerek. Ayrıca, ekonomilerin büyümesi ile piramitte meydana gelen genişleme zirveden çok tabanda görülüyor.

Kumar, “bilgi devrimi”nin de büyütüldüğü kanısında. Teknolojik gelişmelerin çoğunun Soğuk Savaş kaynaklı ve askeri alanlarda odaklanmış olduğu görüşünde. Bu nedenle de topluma ve iş ortamına etkileri potansiyelin çok altında. Yazarın diğer fütürologistlerle paylaştığı tanı hızlı küreselleşme. Sanayi toplumundaki iş bölümünün artık bir küresel iş bölümüne dönüştüğünü, bundan da güçlü ülkelerin kârlı çıkacağını düşünüyor. Tüm bu gelişmeleri Sanayi Devrimi’nin sürekliliği içinde değerlendiren araştırmacının gelecekte beklediği, sanayi-ötesi toplumu yerine “hiper-sanayi” toplumu. Büyük boyutları arayışın, merkezîyetçiliğin, bürokratizasyonun, uzmanlaşmanın ve rasyonalizasyonun süreceğine inanıyor. Yani, gelecek geçmişten kopmayacak.

Meslektaşları ile birleştiği bir konu ise sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin devletçe veya devlet denetiminde büyük kurumlar tarafından üretilmesinin sınırlarına yaklaşıldığı, gelecekte bu hizmetlerin geçmişte olduğu gibi aile veya ufak yerel ünitelerce sunulabileceği. Özellikle eğitim sistemini eleştiren Kumar, eğitimin öğrencilere katkısının giderek marjinalleştiğini ve işsizlik azaltmadaki rolünün de büyük bir öğretmen ordusu yaratmak ve öğrencileri daha uzun bir süre çalışma piyasasının dışında tutmakla sınırlandığını savunuyor.

Bireyin, ailenin, mahallenin beceri ve gücünün yeniden keşfedilip merkezîyetçi ve bürokratik kurumlar karşısında desteklenmesi gereği Kumar’ın temel önerisi.

Dış Politika

Soğuk Savaş sonrası dünyada nasıl bir politik sistemin yerleşeceği sorusu da günümüzde birçok düşünürü meşgul etmekte. İki Amerikalı gazeteci, Robin Wright ve Doyle McManus, *FLASHPOINTS Promise and Peril in a New World*⁸ (Parlama

Noktaları Yeni Bir Dünyada Ümit ve Tehlike) adlı eserlerinde yaşadığımız tehlikeli geçiş dönemini anlatıp dünyada patlamak için bir kıvılcım bekleyen bölgeleri dolaştıktan sonra, yeni dünya düzeninin bir ülkenin egemenliği üzerine değil, küresel çoğulculuk esasına göre kurulacağını savunuyorlar. Çeşitliliğin ve farklılığın destekleneceği bu dünyada çok daha yaygın kesimlerin yeni fırsatlara kavuşacağı umuluyor.

Totaliter ve otoriter kontrol ve idare mekanizmalarının zayıflaması Darwinist kavgalara yol açarken, doğan kargaşadan çıkış yolunun katılımın yaygınlaştırılması ve demokrasinin güçlendirilmesi olduğu vurgulanıyor. Tüm ülkelerin karara bağlamaları gereken konular arasında uluslararası arenada gücün nasıl kullanılacağı, etnik bölünmeler karşısında uluslararası toplumun tutumunun ne olacağı, büyük güçlerin kendilerine sempatik gelmeyen, ama demokratik yönetilen ülkelere karşı tutumlarının nasıl gelişeceği, mevcut nükleer silahların geleceği gibi temel sorunlar var. Ayrıca, nüfus artışı ve ekonomik göçler de yeni düzeni tehdit eden dinamiklerden bazıları.

Yazarlar, bir dünya turu yaptırıp sorunları ve önümüzdeki gündem maddelerini sergiliyorlar, ama adil ve barışçı bir yeni dünya düzeninin kurulması için gerekli koşulları ve bu koşulların günümüzde var olup olmadığını tam olarak irdeleyebilmiş değiller.

Eski bir CIA yetkilisi olup Türkiye ile olan ilgisini sürdüren Graham Fuller'ın *The Democracy Trap: Perils of the PostCold War World*⁹ (*Demokrasi Tuzağı: Soğuk Savaş-Sonrası Dünyasının Tehlikeleri*) adlı kitabında öne sürdüğü tezi, Soğuk Savaş sonrasında, Soğuk Savaş'ın kendisinden daha tehlikeli bir ortam oluşturduğu ve bu ortamda demokrasiler için çeşitli tuzaklar bulunduğu.

Eğer toplumlar, demokrasinin kendiliğinden Soğuk Savaş ertesinin kaosunu alt edebileceğini düşünüp gerekli önlemleri almazlarsa, otoriter çözümlerin oldubittisi ile karşılaşabilirler. Marksist-

Leninist modelin rekabetinin ortadan kalkmasının demokrasileri tehlikeli bir tembelliğe de sokacağından korkuyor, Fuller.

Yazarın, demokrasileri sarsmasından çekindiği başlıca akımların başında aşırı milliyetçilik ve etnik ayrımcılık, köktendincilik, ekolojik sorun ve tepkiler yer alıyor. Amerikan toplumunun ilerlemenin kaçınılmaz olduğuna dair inancı da, toplumun alması gereken tedbirleri sınırlayan bir unsur.

Bencilliğe varan aşırı bireycilik de Amerikan toplumunun yeni koşullara ayak uydurmasını ve “sosyal” çözümler üretmesini zorlaştıran bir karakteristik. Laik köklerden etik değerler yaratma zorluğu da Amerikan toplumunun bir açmazı. Demokratik sistem laik kaynaklardan toplumsal hedef ve heyecanlar yaratıp çözümler üretmediği takdirde, otoriter akımların güç kazanabileceğinden çekiniyor yazar. Demokrasi kendi başına istikrarı garantilemiyor, ancak istikrarsızlık ve çatışmaları kanalize edip hakemlik yolu ile çözebilecek sistemleri sağlıyor. ‘

Fuller, akılcı düşünce ve teknolojiye güvenip 21. yüzyılın bir barış ve refah çağı olmasını beklemenin düş kırıklığı yaratabileceğini, toplumların esas sorununun değerlerinden kaynaklanacağını, her toplumun, “Nereye gidiyoruz ve niye?” sorularını sorup cevaplamaya çalışması gerektiğini savunuyor.

Amerika’nın politik sistemi ve dış politikasına eleştirel bir açıdan bakan Noam Chomsky ise, *Detering Democracy*¹⁰ (*Demokrasiyi Caydırmak*) adlı kitabında, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde demokrasinin güçlenmesi için gerekli toplumsal örgütlerin Amerika’nın işine gelmediğini ve bu ülkenin her fırsatta gerçek demokrasinin yeşermesini engelleyip kendisince güdülebilecek otoriter rejimleri desteklediğini iddia ediyor. “Amerikan stili” demokrasinin de zaten gösteriştten ibaret olduğunu kanıtlamak için seçimlerdeki çok düşük katılım oranlarını, iki parti arasındaki benzerliği ve her iki partinin de egemen olan ordu-sanayi ittifakını eleştirmemesini gösteriyor.

Sonuç

Şu anda yarını yaşamaktayız. Dönüşümler, çoğu kez, etkiledikleri toplumlar tarafından belli bir gecikme ile anlaşılabilirler. **Yaşadığımız günlerin sosyal ve ekonomik dinamiklerini iyi hissedebilirsek, yarının kehanetini çok daha kolay yapabiliriz.**

Tarih boyunca, tarıma geçişten sonra en büyük olay olan ve 18. yüzyılın ortasından beri dünyamızı etkisi altında bulunduran Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu sanayi toplumunun, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, hızlı bir dönüşüm içine girerek nitelik değişikliğine uğradığını görüyoruz.

Bu dönüşümün lokomotifi yaşadığımız ve her gün daha hız kazanan **teknoloji fırtınası**. Bu alandaki en önemli gelişmeleri bilgi depolama ve işlemede, ulaşım ve haberleşmede, ileri teknoloji ile üretilmiş materyallerde, biyoteknolojide ve süperiletkenlerde görüyoruz.

Teknolojinin sağladığı imkânlar **küreselleşmeyi** de hızlandırıyor. Zaten teknolojik altyapı küresel niteliğe sahip. Her ülke küresel teknolojik altyapı ve onun üzerine oturtulan ekonomik sisteme nasıl entegre olacağına karar vermek zorunda. Yarının bu hızlı ekonomisinden kopmak, güçsüz olmak, gelişme ve kalkınma yarışında geri kalmak, hatta yarış dışı olmak demek. Oyunun kuralları hızla değişmekte. Dün önemli olan doğal kaynaklar, pazarlara yakınlık gibi kalkınma unsurları artık önemini kaybetmiş durumda. Petrol dahil, çoğu hammadde ve tarım ürününün fiyatları da artık artmıyor, genelde düşüyor. Ucuz işçiliğin önemi de yerini eğitilmiş işçiliğe devrediyor. Ucuz ve vasıfsız (yani eğitimsiz ve eğitilebilme niteliği düşük) işgücü, artık gelişmekte olan ülkelere önemli bir rekabet avantajı sağlayamıyor.

Uzun vadede bir ülkenin rekabet gücünün, dolayısı ile ekonomik başarısı ve yaşam standartlarının tamamıyla verimliliğine bağlı olduğu belirginleşiyor. Özellikle Pasifik Kuşağı'ndaki başarılı ülkelerin artan verimlilikleri ve rekabet güçlerinin eğitimden kaynaklandığı

ğını ve yeni ekonomik düzende, eğitime daha fazla yatırım yapan ülkelerin, ekonomik yarışmada avantaj sağlayacakları görülüyor.

İlk ve ortaöğretimde devletin tekelci konumunu kaldırıp sisteme rekabet unsurunu sokabilmek, çok önem kazanıyor. Araştırmacılar, eğitimde temel yöntem ve verimin Sokrat zamanından beri gelişmediğini savunurken, bir ülkenin eğitim sisteminin uzunluğu ve kalitesi ile uluslararası ekonomik yarışma gücü arasında tam bir karşılıklı ilişki gözlemliyorlar.

Teknoloji ve eğitime ayrılan kaynaklar kadar hükümetlerin izledikleri ekonomik politikalar da verim ve rekabet gücünün yükseltilmesi, refahın artırılması ve sonuçta 21. yüzyılın yakalanması için önemli. Ancak, giderek önem kazanan, belirli politikalardan ziyade yaratılan genel ekonomik iklim ve üretilen yapılar oluyor. “Ama ekonomik gerçekliğin belirleyicileri de bunlardır. ‘Ulusların zenginliği’ni kısa vadeli konjonktürel dalgalanmalardan çok bunlar belirler.”

Yeni yapılar ve yeni zihinsel yaklaşımlar “Yeni Gerçekler”i oluşturuyor. Demokrasinin sosyalizme, bireyciliğin de devletçiliğe karşı (şimdilik) kazanmış olduğu başarı da temel zihinsel değişikliklerden birisini simgeliyor. Sosyalizmin üç direği olan, kamu mülkiyeti, merkezi planlama ve ağır sanayiın öneminin de kalmadığını görüyoruz. Sosyalizmin tarımı ve zihinsel işleri önemsemeyip bocalı ve büyük boyutlu sanayie verdiği önemin yarattığı dinazorlar mezarlığı ile karşı karşıyayız.

Buna karşılık, Amerikan tecrübesi ekonomide küçük kurumların daha etkili ve başarılı olduklarını gösteriyor: ABD’de 1977’den günümüze dek yaratılan 20 milyon işin çoğu orta ve küçük işletmelerde olmuş. Büyüklerde ise istihdam kapasitesi küçülmüş. Yeni buluş ve teknolojilerin kaynağı da ufak ve küçük işletmeler. Sonuçta, ticari şirketlerin yapıları, değerleri değişiyor, anti-bürokratik, esnek bir şekil kazanıyor. Ekonomide sanayiın ağırlığı sürekli azalırken ticaret ve hizmet sektörünün payı artıyor. Çalışma koşulları, hatta

mesainin tanımını değişirken, birçok iş, sanayi öncesi toplumunda olduğu gibi eve kayıyor. Yaratıcılık, yenilik prim yapıyor. Çalışanlar kendilerini ilgilendiren kararlara katılım istiyor, iş dünyası yeni tür liderler arıyor.

İçinde olduğumuz, geçmişten çok farklı ve hızlı bir şekilde gelişen toplumsal değişiklik, sadece farklı ekonomik politikalar değil, **yepyeni politik kurum ve yaklaşımlar da gerektiriyor.** Katı, merkeziyetçi yapılar, bilginin ve iletişimin gücü önünde çatırdarken, ancak esnek, demokratik, katılımcı toplum ve kurumlar bilgiye egemen olabiliyorlar. Toplumlarda politik gücün kaynağı silahlı kuvvet, hatta politik yapılardan “bilgi”ye egemen olabilen sektör ve kurumlara kayıyor.

Bilgi sadece ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kullanılmıyor, manevi ve ahlaksal değerleri de temelinden etkileyebilen bir olgu haline geliyor.

Teknolojik gelişme ile politik gelişmenin birleşmesi temsili demokrasiden katılımcı demokrasi ve referandum demokrasisine geçişi vaat ediyor (rneğin Amerika’da Perot’un tek başına 1992 başkanlık seçiminde aldığı sonuç).

Bu ortamda politikacılara yeni ve zor görevler düşüyor: Yaşadığımız “Yeni Gerçekler”i doğru sezip, oluşan yeni politik dünya düzeni ve ekonomik küresel işbölümünde Türkiye’nin atılım yapabilmesini sağlarken, toplumun eğitimi ve sistemin demokratikleşmesi için gerekli değişiklikleri hızla gerçekleştirmek; bütün bunları katılımcı bir yaklaşımla ve toplumun manevi dokusunu zedelemekten yürütmek, yani “Nereye gidiyoruz ve niye?” sorularını sormak ve cevaplandırmak için önderlik görevini üstlenmek.

NOTLAR

1. Robert B. Reich, *The Work of Nations (Ulusların Çalışması)*, New York: Alfred A. Knopf, 1991.
2. Michael E. Porter, *The Competitive Advantage of Nations (Ülkelerin Rekabet Gücü)*, New York: The Free Press, 1990.
3. Peter Drucker, *Yeni Gerçekler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
4. a.y., ss.170-171.
5. Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers (Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri)*, New York: Random House, 1987.
6. Kennedy, *Preparing for the Twenty-First Century (21. Yüzyıla Hazırlanırken)*, New York: Random House, 1993.
7. Krishan Kumar, *Prophecy and Progress (Kehanet ve İlerleme)*, London: Penguin, 1978.
8. Robin Wright ve Doyle, Mc Manus, *Flashpoints (Parlama Noktaları)*, New York: Alfred A. Knopf, 1991.
9. Graham E., Fuller, *The Democracy Trap (Demokrasi Tuzağı)*, New York: Dutton, 1991.
10. Noam Chomsky, *Deterring Democracy (Demokrasiyi Engellemek)*, New York: Hill and Wang, 1991.

IV. BÖLÜM

JAPONYA MUCİZESİ

Vizyon savaşlarında hedef olarak çizilen refah tablosunun yanında teknolojik atılım, bilimde sıçrama, sağlık reformu, eğitim devrimi gibi birçok konuya öncelik verildiği oluyor. Ancak, ülkemizin tüm konuların önünde hedef olarak öncelik vermesi gereken hızlı ekonomik kalkınma, daha doğrusu, geleneksel hızı âdeta katlanmış, dolayısı ile ülkemizin refahını, gücünü ve kaynaklarını süratle katlayabilecek, hızlandırılmış bir büyüme stratejisi. Çünkü, ancak bu artan kaynaklar birçok alanda hedeflenen değişimi mümkün kılacak. Ne var ki, söz konusu bu değişimler de büyümeyi hızlandıracak temel etkenler. Örneğin, eğitim seviyesinin yükseltilmesi kaynak isteyen bir süreç; ama daha iyi eğitilmiş insan gücü de büyüme ve kalkınmanın en önemli kaynağı.

Görüldüğü gibi büyüme ve kalkınma ona katkıda bulunan unsurlarla geri iletişim ve karşılıklı tepkileşim içinde. Demek ki bir başlangıç noktası seçmek gerek. Bunun da yeniden saptanmış yüksek ekonomik büyüme hızı olmasını öneriyoruz. Çünkü her şey bir yana, hızlı nüfus artışının her yıl çalışma piyasasına ittiği yaklaşık bir milyon gence iş bulmanın da yolu hızlı büyümeden geçiyor, hedeflenen çeşitli projelere kaynak bulmanın da.

Çoğu insan ekonomik gelişmeyi yeni iş olanaklarının yaratılması, yeni fabrikaların inşası veya işyerlerinin açılması ile eş tutuyor. Bunlar ekonomik büyümenin elle tutulup gözle görülebilen, kaydedilip istatistiklerle ifade edilebilen unsurları. Hükümetler de geleneksel olarak altyapının tamamlanmasını, fabrikaların inşasını, makinelerin ithalini, otellerin yapımını teşvik ediyor ve kredi-

lendiriyorlar. Yani, vergilerimizi bu gibi faaliyetlere harcıyorlar. Ama büyüme gene de yıllık %5'ler civarında zikzak yapıyor. Nüfus artışı da düştüldükten sonra kişi başına gelir artışı %2-3 seviyesinde kalıyor.

Çünkü büyüme, hareket halinde olan, bulanık bir hedef. Statik ve matematiksel bir olay değil. Bir süreç. Yatırımın yeniliği, yeniliğin teknolojiyi, onun büyümeyi, büyümenin yatırımı getirdiği bir zincirleme reaksiyon. Bu sürecin gerektirdiği hammaddeleri sunmak devletin görevlerinden: yüksek kaliteli eğitim sistemi, araştırmaya yönelik üniversiteler, yaratıcılığın kaynağı olabilecek teknoloji parkları. Yani özel sektörün kendi başına üretemeyeceği hizmetler.

Devletten beklediğimiz bir başka işlev de serbest piyasa mekanizmasının kurallarını koyup denetlemek. Bir taraftan rekabet ve atılımcılığı teşvik ederken, öte yandan haksız rekabete engel olmak. Tabii bir de ekonominin makroekonomik boyutlarını istikrarlı ve dengeli bir şekilde yönetmek. Ayrıca, devletin sunduğu çerçeve ile özel sektörün gayretlerini optimum ölçüde birleştirecek katalist görevini yapmak.

Büyümenin en önemli unsuru bilimden kaynaklanan ve sanayiye uyarlanabilen yenilikler. Üniversite ve araştırma kuruluşlarının yarattığı yenilikleri sanayiye ihtiyaçlarına uyarlamak; sanayiye üretimini de piyasanın taleplerine paralel bir şekilde düzenleyebilmek. Ekonominin hayatîyetinin temel öğeleri bunlar. Geliştirilen yeni bir metalürji ürünü, yazılan daha kestirme bir muhasebe bilgisayar programı, etkinliği yükseltilmiş bir reklam kampanyası; hepsi büyümenin altındaki ateşi yakan kıvılcımların örnekleri.

Başarılı bir devlet-özel sektör işbirliği sonucu yüksek büyüme oranlarını sürekli olarak yakalayabilmiş ülkelerin başında Japonya geliyor. Bugün eriştiği noktada hem Amerika'ya hem Avrupa'ya ekonomik olarak meydan okuyor. O kadar ki, Profesör Lester Thurow Amerika-Japonya arasındaki ticaret mücadelesini *Kafa*

Kafaya: Japonya, Avrupa ve Amerika Arasında Yaklaşan Ekonomik Savaş olarak tanınıyor.¹ Normal bir uluslararası ticari rekabet veya ekonomik yarışın sınırlarını aşarak, bir savaşın boyutlarına ulaşan bu mücadele sadece Amerikalıları kaygınlandırmakla kalmıyor. Fransız iktisatçı ve gazetecisi Pierre-Antoine Donnet'in de araştırmasına verdiği ad *Japonya Dünyayı Satın Alıyor*, Avrupalıların bakış açısını yansıtıyor: "Yakın zamanda... 120 milyon kişinin oturduğu bu küçük takımadalar belki de yarışan rakiplerden birçoğunu nakavt edecek. Çünkü izlemekte olduğumuz bu dünya çapındaki yumruk yumruğa ekonomik kavganın dinmesi için mantıklı bir gerekçe yok ortada. Şimdiden dünyada ikinci sırayı tutan Japonya da, teknolojinin, paranın ve yeniliğin tapınağına tırmanacak. Bu dev güç, dünya bankalarının pek çoğunu ele geçirecek. Yabancı sermayeye ait taşınmaz malların önemli bir bölümü onlara geçecek. Asya'da, Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kurdukları Japon fabrikalar sıkı sıkıya korunarak her ırktan zengin ve fakirler, genç ve yaşlılar için, düşlerindeki tüketim malzemelerini üretecekler. Bahse girerim ki, 1992'de Avrupa pazarı bile Japon girişimcilerine karşı fazla dayanamayacaktır."²

Günümüzün Japonya'sı belki bize şu an için erişilmez veya yakalaması âdeta imkânsız bir ülke gibi gelse de, kalkınma yarışındaki başlangıç noktasının bizim 1950'lerdeki durumumuzdan gerilerde olduğunu tespit edebilmek için 1945 yılında iki büyük şehri yok eden atom bombası hücumlarını ve Tokyo'yu bir alev yumağına çeviren hava bombardımanını hatırlamak yeter.

6 Ağustos 1945 sabahı bir Amerikan B-29 bombardıman uçağından bırakılan "*Küçük Çocuk*" adlı uranyum bombası 350.000 Hiroşimalıyı güne başlarken yakaladı. Bombanın yarattığı radyoaktif mantar bulutu üç dakika içinde 10 kilometre yüksekliğe eriştiğinde bronz ve lak sanatlarının merkezi olan şehrin %60'ı yerle bir olmuş, nüfusunun çoğunluğu ölmüştü. İlk şoku atlatanların çoğu da radyasyonun yol açtığı sakatlık, acı, ağrı ve hastalıkların pençesinde ölümü arar oldular. Üç gün sonra da 22 kilotonluk "*Şişman Adam*" Nagasaki'yi bir harabeye çevirip, nüfusun yarısının ölümüne

sebepe oldu. Aynı yılın bahar aylarında Tokyo, Nagoya, Osaka ve Kobe gibi kentlere atılan yüzbinlerce yangın bombası ahşap inşa edilmiş geleneksel Japon evlerini çıra gibi yakmış, bu merkezlerin görünümünü ayın susuz ve haşın yüzüne benzetmişti.

Amerika-Japonya arasında 15 Ağustos 1945'te imzalanan anlaşmadan üç ay sonra iki hasım, Japonya'nın yeniden kalkınması çabasında işbirliği yapmaya başladılar. Onları birbirlerine yaklaştıran sevgi veya insaf gibi duygular değil, ikisinin de bir tehlike olarak gördüğü Rus ve Çin'deki komünist rejimlerdi. İki ülke arasındaki galip- mağlup ilişkisi süratle bir ortaklığa dönüştü: Amerika Japonya'yı askeri savunma sahası içine alacak, Japonya da kaynaklarını askeri alanlar yerine tamamıyla ekonomik sektörlere kanallandıracak ve ticaretini Amerika ile uyumlu sürdürecekti. Japonya'nın işgal ve yönetiminden sorumlu "General MacArthur, 1945 Kasımında Japon hükümetinden beş temel reform istedi: Sendikal özgürlük, kadınlara oy hakkı, serbest eğitim sisteminin kurulması, mutlakiyetçi siyasal rejimin ortadan kaldırılması ve son olarak da ekonomik sistemin demokratlaştırılması."³ Bu temeller üzerinde bir yaraları sarma ve ekonomik kalkınma seferberliğini başlatan Japonların azimli çalışmalarının sonucu adım adım Japon mucizesi oluştu.

Japonya 1955'te, bir ülkenin mal ve hizmet üretiminin, aynı zamanda da devletin vergi gelirlerinin, zenginliklerinin ve yurtdışındaki işçiliğinin ölçüsü, yani o ülkenin genel zenginliğinin göstergesi olan kişi başına gayri sayfi milli hasılda (GSMH) savaş öncesi (1934-1936) yıllarındaki kişi başına gelir düzeyini yakaladı. 1955-1965 yıllarında gerçekleştirdiği GSMH büyüme hızı %9.9, o dönem için dünya rekorunu oluşturunuyordu. Savaş sonrası hazırlanan ilk kapsamlı kalkınma planının mimarı olan Maliye Bakanı ve 1960-1964 döneminin başbakanı İkedo Hayato 1959-1969 arasında milli geliri iki katına çıkarmayı hedeflemişti. Oysa, bu hedefe altı yıl içinde, yani 1964'te ulaşıldı. Günümüzde ise Japonya dünyanın Amerika'dan sonraki ikinci en büyük ekonomisine ve Küveyt, İsviçre ve Finlandiya'dan sonraki dördüncü en yüksek kişi başına milli gelirine sahip.

Demek ki, bir değişim arzusu ve vizyon arayışı içinde olan Türkiye, Amerika ve Avrupa kökenli gelecekbilimcilerin tasarımlarının peşinde koşmadan önce Japonya gibi bir örneği yakından tanımak ve gerekli dersleri almak zorunda. Bu amaçla -benzerliklerimiz ve önemli farklılıklarımızın bilincinde olarak- hızlı kalkınma konusunda tarihin en çarpıcı başarısını sergilemiş olan Japonya örneğine yakından göz atmamız şart:⁴

Savaşın Külleri İçinden Yükselen Bir Dev

Kırk sekiz yıl önce Japonya savaşta yenilgiye uğratıldı ve iki büyük kenti atom silahlarıyla yerle bir edildi. Bugünse, yılda trilyonlarca dolara ulaşan ve toplam dünya veriminin %10'unu üreten sanayi çarkıyla Japonya, ABD'den sonra yeryüzünün ikinci güçlü ekonomisine sahip. Ayrıca, Amerika'yla arasını hızla kapatmakta. Japonya-Amerika ticareti her hafta Japonya lehine bir milyar dolar fazla vermekte.

Bu ticaret fazlası boşa tutulmadı ve çoğu ABD'de olmak üzere dış yatırımlara yöneltildi; Japonya 240 milyar dolarlık dış yatırımıyla yeryüzünün en büyük net kredi veren ülkesi durumuna geldi. Dış borcu 400 milyar dolara varan ve dünyanın en borçlu ulusu olan ABD'ye, borçlarını ödeyebilmesi için yardımda bulunuyor.

İlk defa 1987 yılında 121 milyon Japon'un ortalama geliri, 242 milyon Amerikalı'nın ortalama gelirini aştı: yılda 16.000 dolara karşılık 17.000 dolar. Daha 1965'te Japonya'nın ortalama geliri, Amerika'daki ortalama gelirin dörtte biri kadardı. 121 milyon Japon'un, Türkiye'nin yarısı kadar bir alanda, herhangi bir önemli doğal kaynaktan yoksun, çoğu dağlık olan 3.920'yi aşkın adada dünyadaki en yüksek hayat standartlarından birini yakalamış olmaları, bu mucizenin boyutları hakkında bir fikir vermeye yeter.

Japonlar yalnızca daha fazla kazanmakla kalmıyorlar, aynı zamanda daha çok tasarrufta da bulunuyorlar. Ortalama Japon ailesi, vergi hariç, kazandığı her 100 Yen'in 16'sını tasarruf ediyor;

bu, Amerikan ailelerinin yaptığı tasarrufun 4 katı ve sanayileşmiş dünyadaki en yüksek tasarruf oranı. Sonuçta, ortaya Japon sanayiinin kendi yatırımları için gerekenden daha fazla miktarda bir tasarruf çıkıyor; bu nedenle, bu tasarruflar uzun vadeli sermaye biçiminde başka ülkelere akıyor.

Ayrıca Japonya, dünyada en çok kalkınma yardımı veren üç büyük ülkeden biri durumuna geldi; şu anda OECD ülkelerinin sağladığı toplam yardımın %10'u Japonya'dan kaynaklanıyor. Eğer Japon mucizesi için daha fazla kanıt gerekiyorsa, 1974 ve 1979'da yaşanan iki petrol krizinden sonra Japon ekonomisinin yönetilişine bakmak yeter: Dünyadaki tüm sanayileşmiş ülkeler gittikçe düşen büyüme hızlarıyla çoğu zaman iki rakamlı düzeylerde artan bir enflasyon ve işsizlik girdabında düşerken, ihtiyacı olan bütün petrolü ithal yoluyla sağlayan Japonya 1970-1983 arasında enflasyonunu %5'in, işsizlik oranını da %2'nin altında tutmayı, bu arada yıllık büyüme hızını %5 olarak korumayı başardı.

Japonya'nın ithal yakıtlara olan bağımlılığını azaltmada, enerjisini tasarruf etmede, 1973-1980 arasındaki sürekli genişleme döneminde sanayiini petrolden diğer yakıtlara kaydırmada gösterdiği başarı, ancak mucize olarak tanımlanabilir. Japon GSMH'sinin %35 oranında arttığı bu dönemde yakıt tüketimi yalnızca %15'lik bir artış gösterdi ve petrol ithalatı da %8 oranında azaldı. Örneğin, 1980'de Japon fabrikaları her birim üretim başına, 1973'te kullandıkları petrolün ancak %43'ünü kullandılar. Gene, çimento sanayiinde, üretilen birim başına enerji tüketimi 1980'de, 1973'teki rakamın %32'sine düştü.

Japonya, enerji tüketimini dikkatle denetlemeye devam ediyor. Yalnızca üretim süreçlerinde değil, ayrıca ürünlerin kendilerinde de gelişmeler sağlandı. Daha az girdi ile daha çok ürün elde ediliyor. Yeni ürünlerin enerji verimliliği büyük ölçüde artırıldı. Japonya'da bugün yapılan bir televizyon alıcısı 1973'teki öncülüne göre %40 daha az elektrik tüketiyor; bir buzdolabı %67 daha az elektrik kullanıyor. Eskiye göre daha hafif olan, daha verimli

motorlarla donatılmış Japon arabaları %23 oranında daha az yakıt tüketiyor.

Japon şirketlerinin otomotivdeki başarısı zaten gözlerimizin önünde oluştu. Ancak, motosiklet pazarında nasıl Harley-Davidson ve diğer Batılı markaların egemenliğine son verdikleri, saat piyasasının zirvesinden nasıl İsviçrelieleri indirdikleri, müzik aletleri pazarını Yamaha'nın nasıl ele geçirdiği gözümüzden kaçmış olabilir. Artık Japonlar fotoğraf makinası, video ve televizyon alıcısı piyasasına egemen olmakla tatmin olmuyorlar; bu ürünlerin kullanıldığı medyalarda da söz sahibi olmak istiyorlar. Neticede Amerika'nın en önde gelen sinema stüdyoları, müzik yayın şirketleri ve medya imparatorluklarının da birer birer Japonların eline geçişini izlemeye devam ediyoruz.

Japonya'nın ileri teknoloji alanlarındaki önderliği de çarpıcı. Günümüzde sanayiın temel taşları sadece çimento ve çelik değil; yaşamımızın en önemli bir parçası haline gelmiş olan bilgisayar ve diğer mikroelektronik cihazların özü olan hafıza çipleri. 1989 yılında bunların en gelişmiş türü milyonlarca birim bilgiyi depolayıp, anında tekrar elde edebilen bir-megabyt'lık DRAM (*dynamic random access memory*) çipi idi. 1988 yılında bu çipin toplam dünya üretimi 173 milyon adet, toplam değeri de 2.66 milyar dolar oldu. Bu üretimin %3'ü B. Almanya, %8.1'i de Amerika'da gerçekleştirildi. Japonya'nın payı ise %86.6 idi. Bir-megabyt'lık DRAM üretimine ilk defa o yıl başlamış G. Kore'nin üretimdeki payı da yabana atılabilecek bir oran, %2.3'tü.

SQUID bir ilaç markası veya bir deniz hayvanının adı değil; "süperiletken kuantum müdahale cihazı" anlamına gelen *superconductive quantum interference device*'in rumuzu. Beynin yaydığı çok ufak manyetik alanları ölçmeyi hedefliyor. Başarılı olduğu takdirde nöroloji, psikoloji ve fizyoloji alanlarındaki kullanımları tıpta devrim yapabilecek boyutlarda.

TRON da hayali bir uzay yaratığına verilen bir isme benziyor. *Real-time system nucleus* teriminden üretilmiş bu rumuz da dev-

rimisel sonuçlara yol açabilecek bir teknoloji projesini tanımlıyor. Bilgisayarların anında ve sürekli olarak optik kayıt diskleri, telefon, video ve fotoğraf kameraları, elektronik ev aletleri ve başka bilgisayarlarla konuşmasını mümkün kılacak. SQUID ve TRON Japonya'nın öncülük ettiği teknoloji projelerinden sadece bazıları.

Economist'e göre, Japonya'nın savaş sonrası sergilemiş olduğu ekonomik performansın bir eşi dünya tarihinde görülmedi: "40 yıldır Japonya baş döndürücü bir hızla zenginleşiyor. 1950 ile 1990 arasında kişi başına reel gelir (1990 fiyatları ile) yılda %7.7 artarak \$1.230'dan \$23.970'e yükseldi. Aynı dönemde Amerika kişi başına gelirden ancak yıllık %1.9'luk artışı gerçekleştirebildi."⁵

Zirveye ulaştığı 1989 yılında Tokyo borsasının toplam değeri olan 3.6 trilyon dolar, o zaman Amerikan borsalarında kayıtlı tüm Amerikan şirketlerinin toplam değerinden %30 daha yüksekti. Özellikle Tokyo'daki taşınmazların değeri o kadar çılgınca artmıştı ki, şehrin göbeğindeki İmparatorluk Sarayı'nın arsa değerinin Amerika'nın Kaliforniya eyaletinin toplam taşınmaz değerinden fazla olduğu iddia ediliyordu.

Son iki yıldır Japonya'nın yaşadığı ekonomik resesyon, gerek borsa gerekse taşınmazların değerini yarıya indirmiş durumda. Krizden önceki bir iki yıl yaşanan ekonomik patlamaya Japonlar "köpük ekonomisi" diyorlar; ekonomik değerler o denli şişmiş veya şişirilmiş. Şimdi köpük patlamamış olsa bile delinmiş durumda.

Bu köpük veya balonu şişiren temel unsurun, 1987'den sonra bankaların tüketicilere, hizmet sektörüne ve taşınmaz ticaret ve spekülasyonu yapan şirketlere açtıkları kredilerin, sanayi kurumlarına verdikleri kredileri geçmesi olduğunu bilmek, Türkiye açısından gerekli dersi alabilmek için önemli.

Resesyon geçtikten sonra Japon mucizesinin olumlu sonuçlarının çoğu kalıcı olacak: Atom bombası ile tahrip edilip dize getirilmiş bir toplum, birçok temel sanayi dalında dünya liderliğini ele geçirerek sadece bir kuşağın ömrü süresinde dünyanın en önde

gelen toplumlarının refah seviyesini yakalamış ve başarısının meyvelerini toplumda mümkün olduğunca eşit ve adil bir şekilde dağıtmış olacak. Hem de bütün bunları, çeşitli eksiklikleri olsa da, demokratik bir sistem içinde gerçekleştirmiş bulunacak.

Japon mucizesinin belki en somut kanıtı, Japonların dünyadaki en uzun hayat ortalamasına ulaşmış olmaları; ortalama yaşam süresi erkeklerde 76, kadınlarda ise 82 yıl. 1945'te bu rakamlar, sırası ile 50 ve 54 idi. Örneğin, günümüzün Amerika'sında ortalama hayat süresi erkeklerde 73, kadınlarda ise 80.

“Köpük ekonomisi”nin tahribatına rağmen geçen mali yılda Japonya'nın dış ticarete yarattığı 111.3 milyar dolarlık fazla da, mucizenin ayrı bir kanıtı. Bu fazlanın yarıya yakını da Amerika ile olan ticaretinden kaynaklanıyor. Avrupa'ya ihracatı ise bu bölgeden yaptığı ithalatın hemen hemen iki katı. Bu ticari başarının altında yatan temel etken Japon ekonomisinin yüksek üretkenliği. “Gerçek GSMH terimleriyle ifade edilirse, Japon üretkenliği (gerçek GSYİH/işçi sayısı) 1964-1972 döneminde ortalama %9'luk bir artış gösterdi. Bu sonucu, aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin %1.9'luk, İngiltere'nin %3.2'lik ve Batı Almanya'nın %4.7'lik artışlarıyla karşılaştırmak gerek. 1976-1979 arası, bu gelişmede bir sapma oldu, ama yine de %4'lerde kaldı. Oysa bu dönemde, üretkenlikte B. Almanya ancak %3, İngiltere %1.4, Amerika ise %0.7 artışa ulaşabildi.”⁶

Kültürel Patlama

Japonya'nın başarısı yalnızca ekonomik sonuçlar ile sınırlı değil. Japonya, sanat dallarında ve mimarlıkta da bir yaratıcılık patlaması yaşıyor. *Time* dergisi bunu Japonya'nın “Altın Çağı” olarak adlandırıyor: “Japonya baştan aşağı estetik disiplin ve ince zevklerle dolu bir yer. Burası öylesine düzenli bir yer ki, sıradan binalar bile birer Zen kompozisyonu; kentler bir GoBot ustalığı ile birbirine kenetlenmiş; ölçülülük ve geleneğe saygı (bahçe düzenlemeleri, *ikebana*, *tatami* hasırlarının ağır bastığı iç mekânlar) her yerde

doğal olarak bulunuyor; reklamlar sanat havası taşıyor, doğa manzaraları bile iyi tasarlanmış tablolar gibi görünüyor.”⁷ Hiç ayırım gözetmeksizin kopya çekme ve otoriteye boyun eğme tutumu, yerini seçmeciliğe ve çoğulculuğa bırakmış gibi görünüyor. Bu yeni yaklaşımlar elbette Japonya’nın gene çok üstün olduğu yüksek düzeyli geleneksel el sanatları ve modern teknoloji ile destekleniyor.

Japon şirketleri, gelenekten devraldıkları uygulanabilir olanı arama, işleve yoğunlaşma, malzemeleri iyi tanıma ve ayrıntılara büyük dikkat gösterme gibi özelliklerin yardımıyla, imalat süreçlerinden daha yaratıcı olan ürünü geliştirme ve pazarlama uğraşlarına doğru şaşırtıcı bir hızla ilerliyor. “Japon şirketleri günümüzde tüketim ürünlerinden tutun da moda tasarımcılığı ve bilgisayar yazılımına kadar her alanda dünyanın önde gelen yenilikçileri arasında bulunuyor. Dünyadaki beş büyük bankadan dördünün Tokyo’yu merkez olarak görmesiyle, Japonya bir sonraki yüzyılın başlarında dünyanın mali merkezi olarak Birleşik Amerika’nın yerine geçmeye hazırlanıyor.”⁸

International Management’in belirttiğine göre, 1987’de ilk kez Hitachi, ABD’de verilen patentlerin en çoğunu alan şirketler topluluğu olarak General Electric Co.’yi her zamanki birincilik konumundan indiriyor. *Economist*’in yaptığı hesaplamalara göre Japon şirketleri, dünyada en önde gelen yirmi şirketten yedisini oluşturuyor.

Kara Bulutlar

Yukarıda verilen tanımıyla Japonya, saatte 200 km’lik bir hızla 21. yüzyıla doğru kayarcasına ilerleyen bir silindire benziyor; oysa aslında bu devin yavaşlayacağını gösteren karabulutlar ufukta belirmiş vaziyette. Bu soluk kesici kalkınma hızı Japon toplumundan belli sayıda kurban almış durumda. Örneğin, Japonya’da insanlar, Amerikalılara ya da Batı Avrupalılara göre daha fazla nedenle, daha büyük oranda intihar etme eğilimindedir. 1984’te 11.000 İngiliz’den biri intihar etmiş durumda. Birleşik Amerika’da bu oran 8.000’de bir kişi. Japonya’da ise her 5.000’de bir kişi.

Sosyolog Mamoru İga'ya göre Japonların zaafı onları güçlü kılan kaynaktan geliyor. Japon ekonomisindeki başarının sırrı tek amaçlılıkta yatıyor. Grup her şey demek. Birey, kendi isteklerinden daha yüce bir yarar uğruna vazgeçiyor. Kişisel başarısızlık topluma ihanet olarak görülüyor. Bu nedenle, çok daha ağır bir biçimde hissediliyor ve intiharla cezalandırılıyor.⁹

Japonya konulu belgesel nitelikli yapıtı Akademi Ödülü'ne aday gösterilen ve Japon toplumunun duyarlı bir gözlemcisi olan John Junkerman, iş depresyonu ve stresin Japonya'da yalnızca beyaz yakalılara özgü bir olgu olmadığını göstermiştir. Junkerman Toyota'da çalışan bir işçinin öyküsünü örnek gösteriyor: İşçi, nitelik artırma grubunun kendisinden beklediği verimlilik önerisini oluşturamadığı için intihar etmiş. Junkerman'a göre, "sıkı yönetim anlayışı Japon ekonomisinin özüne kadar işlemiştir ve bu tutum, mucizeyi yaratan yönetimin zorlayıcılık özelliğini ele verir."¹⁰

Yeterli boş zaman tesislerinin bulunmaması, konutların fazlasıyla dar ve yetersiz olması, son derece eskimiş perakende mal dağıtım ağı ve yeterince gelişmemiş ulaşım sistemleri, Japonya'nın gerçek kaynaklarının üretileceği düzeyin çok altında olan bütün bu şeyler, nüfusun büyük bir kesimi için gündelik yaşamı güçleştirmektedir. Junkerman'ın görüşme yaptığı büyük işadamlarının belirttiği gibi, "Japonya kendini rahat bırakamaz... İnsanlarımızın kendilerini bırakmalarına, gevşemelerine izin veremeyiz."

Değeri artmakta olan Yen nedeniyle, pek çok Japon ürünü ve şirketi, eskiden büyük bir başarıyla ele geçirdikleri pazarları yitirmektedirler. Bunun sonucunda işsizlik artmış ve pek çok ihracat sanayiini yeniden yapılandırmak gerekmiştir. "Gemi yapımcıları tersaneleri kapatıyorlar. Çelik üreticileri 'rotasyon' yoluyla işçi çıkarma deneyimlerine girişiyorlar. Japonya'nın geriye kalan kömür madenleri kapanıyor. Daha zayıf durumda olan otomobil imalatçıları işçilerini adı belli olmayan benzer şirketlere aktarıyor, araba satıcılarına dönüştürüyorlar. Bu, işsizlik sorununu da aşan bir

sorun. Toplumsal bir sorun bu; Japonya'daki 'ömür boyu süren iş' sistemine getirilen açık bir tehdit."¹¹

Japonya'nın ihracatını aşındıran yüksek Yen değeri aynı zamanda pek çok Japon şirketini yurt dışında fabrikalar açmaya, daha çok yedek parçayı ve hammaddeyi daha ucuz kaynaklardan, çoğunlukla Asya'daki kaynaklardan almaya zorluyor. Bu yapılanma, 1960'lı yıllarla 1970'li yılların başlarında doların değerinin yüksek olduğu sırada Amerika'daki çokuluslu şirketlerin davranışına benziyor. Japonya'da hâlâ %3'ün altında olan işsizlik, Amerika'dakine benzer korkular yaratmış, "çöküş dönemi sanayileri"nin doğmasına ve Japonya'daki sanayi temelini 'boşalması'na yol açmış durumda.

Yavaşlamakta olan ekonomik büyümenin yanı sıra Japonya'nın nüfusu da yaşılanıyor. Yaşlıların, nüfusun giderek artan bir yüzdesini oluşturması nedeniyle hükümet, boş zamanları değerlendirme tesislerine, tüketiciliğe, sağlık bakımına ve diğer hizmet sanayilerine daha çok ağırlık verme zorunluluğunu duyuyor.

Toplumsal değerler de değişiyor. Genç işçiler kendilerini şirketin taleplerine feda etmekte eskisi kadar istekli değiller. Yaşlı yöneticiler geleneksel değerleri talep etmeye devam ediyorlar; iki kuşak arasında denetimi ele geçirmek için sürdürülen üstü kapalı bir mücadele var. Yurt dışında yaşayan bir yönetici müdüre göre "Çalışma ahlakı da değişiyor. Bu ahlak, şirketi önemli gören bir tutumdan, yapılan işin kendisini önemli gören bir tutuma doğru kayıyor." Ortaya çıkmakta olan Japon "yupi" sınıfı, çalışma ve eğlence hayatında gruplar halinde davranmayı hâlâ sürdürüyor; ne var ki bireyselliği öne çıkaran satın alma alışkanlıklarında bu grup, bireysel zevk ve isteklere önem verdiğini göstermeye başlıyor.

Japonya'daki fiyatlar ürkütücü. Ortalama konut fiyatları Tokyo'da 533.000 dolar (yaklaşık 19 milyar TL); Tokyo dışında ise 424.000 dolar 16 milyar TL dolaylarında). Üstelik, bu rakamlara satın alınan bir köşk veya villa değil; 60-70 metrekarelik bir apartman katı. Bir şişe bira iki dolar, orta halli bir restoranda iki kişilik

yemek faturası ise 100 doların üstünde. *Chanel* marka ithal ruj 50 dolara satılıyor. Japonya'da sadece yaşam pahalı değil, ölümün maliyeti de astronomik. Geleneksel bir cenaze töreninin fiyatı yaklaşık 21.000 dolar, yani günümüzdeki kurdan 780 milyon liranın üstünde.

Politikada Şok

Liberal Demokratik Parti (LDP) 38 yıl Japonya'yı idare ederken uzun yıllar LDP'yi perde arkasından yöneten Shin Kanemaru'nun ev ve ofisinde milyonlarca dolarlık senet, tahvil, nakit ve altının bulunması ile temellerinden sarsılan politik sistem, Aralık 1992'de LDP'den kopmalar ile çözülmeye başladı ve 1993 Temmuz'unda yapılan erken seçimle yepyeni bir istikamete yöneldi: ilk defa LDP muhalefette kalırken, son bir yıl içinde ondan kopan milletvekillerinin kurmuş oldukları üç yeni parti ve çeşitli sol partilerden oluşan bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1992'de LDP'den ayrılıp Japonya Yeni Partisi'ni kuran Morihiro Hosokawa'nın başbakanlığındaki yeni koalisyonun ana hedefi politikayı temizlemek. Seçim yasası ve partilere bağış ile ilgili kurallar, patronaj sistemini yıkıp dürüstlüğü ve şeffaflığı getirecek şekilde değiştirilecek.

LDP'nin yarım yüzyıla yakın iktidarda kalabilmesinin temel nedeni, başka sistemlerde ayrı partilerde yer alabilecek hizipleri sistemli bir şekilde çatısı altında toplaması ve dengelemesi idi. Başbakanlık ortalama iki yıllık sürelerde pazarlık yolu ile hizip başları arasında el değiştiriyor, ancak yeni başbakanın kurduğu kabinede hizipler dengeli bir şekilde temsil ediliyorlardı. Bu şekilde geniş bir politik yelpazeyi kucaklayabilen LDP seçimi garantiliyor, iktidarda iken de elde ettiği nimetleri üyeleri ve destekçileri arasında dengeli şekilde paylaşıyordu. LDP'nin iktidar şansının büyük olduğunu bilen iş çevreleri seçim öncesi partiye çok büyük mali destek sağlıyordu. Bunun karşılığı olarak LDP iş dünyasının taleplerine daima sıcak bakıyor, özellikle ekonominin yönetimi ve büyük yatırımların yönlendirilmesinde LDP ile iş dünyası ve bilhassa onun çıkarlarını temsil eden işveren derneği *Keidanren* arasında yakın

bir koordinasyon gerçekleştiriliyordu. Hükümetten gelen bu tür yönlendirmelere karşı uyumlu ve açık olan bürokrasiye, bu uyumun karşılığı olarak günlük taktik kararlarında ve iç işlerinde hükümet tarafından geniş bir esneklik ve özgürlük sağlanıyordu. Birçok üst bürokrat kamu görevinden 50-55 yaşlarında emekli olduktan sonra LDP tarafından parlamentoya aday gösteriliyordu.

Hizip liderleri elde edilen kaynakları milletvekili adayları arasında paylaştırıyor, dolayısı ile onların kendilerine bağlılığını ve parti disiplinini sağlıyorlardı. Geniş bir bölgede hem diğer partilerin adayları ile hem de LDP'nin gösterdiği diğer adaylarla tercih oyu için rekabet etmek zorunda olan politikacılar da bu kaynaklarla çok pahalı kampanyaları finanse ediyorlardı. Parti teşkilatları çok güçlü olmadığı için her aday kendi kampanyasını kendi kurduğu ekiplerle yürütüyordu.

Kanemaru skandalından sonra LDP mali destek sağlamakta zorlandığı için bankalardan 185 milyon dolar borç istemiş ve ancak 94 milyon dolar alabilmişti.¹² *Newsweek*'e göre 1993 seçimleri için LDP'nin çeşitli hiziplerinin topladığı bağışların tutarı ise iki milyar dolardı.¹³

İş dünyası, politikacı ve bürokratin oluşturduğu bu istikrarlı sacayağı Kanemaru skandalından sonra parçalanmış durumda. Japonya, LDP'nin şemsiyesinin altında sağladığı istikrarı artık iktidarın parlamentoda partiler arasında el değiştirebileceği yeni bir politik sistemde aramak zorunda. Japonya'nın homojen sosyal yapısı ve LDP'nin sağladığı politik süreklilik üzerine inşa edilmiş olan birlik ve konsensüs yerini daha çatışmalara ve değişime açık bir politik yapıya bırakabilir. Hosokawa'nın başkanlığında yedi partinin oluşturduğu koalisyonunun, politik reformlara ilave olarak arzuladığı, merkezde toplanmış yetkileri yerel yönetimlere devretmek ve tekelleşmeyi azaltıp tüketici haklarını korumak gibi hedeflere ulaşp ulaşamayacağı 1994 yılı içinde belirginleşmeye başlayacak.

Politikacı-bürokrat ilişkileri de yeni dönemde değişeceğe benziyor. Eskiden bürokratlar kendi manevra alanlarını genişleten

zayıf hükümetlerden hoşlanırlardı. Şimdi ise, Japonya'nın boyutları büyüyen sosyal ve ekonomik sorunlarını halledebilecek kararlılıkta, güçlü ama temiz hükümetlerin ve dinamik bir politik liderler kadrosunun işbaşına gelmesinden yana görünüyorlar. Yeni kadroları politik reform yasaları kadar, Yen'in durdurulamayan yükselişi meşgul edecek. *Endeka* diye adlandırılan ve Japonya'nın 1986 yılında da yaşadığı Yen şoku, yani Yen'in çok kısa sürede %25 dolaylarında değer kazanması, dünya pazarlarındaki genel durgunlukla birleşince Japonya'nın ihracatı ciddi bir darbe yedi. İç piyasada da durgunluk ve işsizlik yarattı. 1994 yılında %3'e yükselmesi beklenen işsizlik oranı Japonlar için çok yüksek; ama Avrupa'yı sarsan %10'luk oranlara göre düşük kalıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın en hızlı toparlanıp kalkınabilmiş, enflasyon ve işsizlik sorunlarına egemen olabilmiş Japon ekonomisinin bu krizi de atlatabilmesi gerekiyor. Batı ile her sahada boy ölçüşebilir düzeye gelmiş teknolojik gücü de Japonya'ya yardımcı olacak. Gelir dağılımı, sağlık ve eğitim gibi sahalarda dünyanın en gelişmiş toplumlarından birisini yaratmış olmanın verdiği özgüven ve adaptasyon yeteneği de Japonya'nın içinde bulunduğu konjonktürel sıkıntılardan sıyrılmasını kolaylaştıracak.

Başarının Kaynakları

Japonya gerçeği, büyük olasılıkla, hayranlık içindeki Batılı gözlemcilerin idealize ettikleri Japon mucizesiyle, bir bütün olarak "Japonya Şirketi"nin başarısına katkıda bulunan belli gelenek, alışkanlık ve yapının yok olup gitmesine üzülen Japon eleştirmenlerin çizdiği, çökmekte olan Japonya tablosu arasında bir yerde durmaktadır.

Her ne kadar Japon mucizesinin varlığı ve Japon toplumunda şu anda yer almakta olan hızlı değişim üzerinde anlaşılmaya varmak çok kolay olsa da, bunların nedenleri ve ardında yatan itici güçler konusunda bir fikir birliğine varmak çok daha güçtür. Antropoloji eğiliminin ağır bastığı bir bilimsel yaklaşımda Japon mucizesi,

Japonların ulusal kimliği ve benimsedikleri temel değerlerle açıklanmaya çalışılıyor. Bu yaklaşımda, ekonomik mucizenin, Japonların kültür miraslarından devraldıkları ve işbirliği içinde çalışabilme yolunda sahip oldukları eşsiz yetenek nedeniyle gerçekleştiği savunuluyor. *Time* dergisinin Japonya üzerine hazırladığı özel sayıdan alınan aşağıdaki cümleler, bu savın dayandığı temeli gösteriyor:

“Modern kitlenin duyarlılığını küçük bir kabilenin iç kurallarıyla bağdaştırabilen ilk toplum belki de... Homojen, güvenli ve uygar; gizemli bir biçimde etkisini sürdüren, dile getirilmemiş bir toplumsal sözleşmeyle birbirine bağlanmış.”¹⁴ Dergi, bu “dile getirilmemiş” ve belki de yazıya geçirilmemiş toplumsal sözleşmenin nasıl ortaya çıktığını açıklamıyor. Günümüzde akli başında ve duyarlı olan Japonların, tarihlerinin uzun dönemleri boyunca nasıl boğaz boğaza geldiklerine de bir açıklama getirmiyor. Bu toplumsal sözleşmenin nasıl işlediği tam bir sır.

Japon mucizesi konusunda bir diğer önemli açıklamada da hükümetin rolü üzerinde duruluyor. Burada kendine özgü iki kurum göze çarpıyor: Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI) ve Maliye Bakanlığı (MOF). Chalmers Johnson, MITI üzerine yaptığı önemli incelemesinde, ekonomik mucizede kalkınmacı devletin rolünü vurguluyor.¹⁵ Devletin kalkınmacı işlevleriyle düzenleyici işlevleri arasındaki ayrımı belirttikten sonra Johnson, Japon hükümetinin ekonomiye nasıl stratejik ya da hedefe yönelik bir biçimde yaklaştığını açıklıyor.

Japonya’daki kalkınmacı devletin belli başlı araçlarından biri olan MITI sanayi politikasını yönlendirirken “pazara-uyumlu müdahale yöntemleri” izler. Robert Ozaki’ye göre bu, Batı’nın kullandığı ekonomi terimleri sözlüğünde yer almayan, Japonlar’a özgü bir terimdir. Bununla birlikte, bu konudaki literatür tarandığında terimin tanımı az çok ortaya çıkar: Bu terim, iç ya da dış değişikliklere tepki olarak ya da bu tür değişikliklerin beklentisi içinde, yerli sanayilerin korunması, stratejik sanayilerin geliştirilmesi ve ekonomik yapının uyarlanmasıyla ilgili politikalar topluluğunu gösterir;

bu politikalar MITI görevlilerinin anladığı anlamda “ulusal çıkarları” korumak amacıyla MITI tarafından belirlenir ve izlenir.

MITI’nin en önemli aracı, yönetimde kılavuzluk görevini yürütmesidir. “Bu da hükümetin, çeşitli bakanlıkların kurulmasına temel oluşturan yasalarda belirtilen şu gibi yetkilerini gösterir: Kararnameler (*şiji*), dilekler (*yobo*), uyarılar (*keikoku*), öneriler (*kan-koku*) ve teşvikler (*kanşo*) çıkararak belli bir bakanlığın yasal alanına giren kuruluşları ya da müşterileri yönlendirmek... Zorla uygulamayacak olan bu yönetimde kılavuzluk etme yetkisi 1930’lu yıllardan bu yana süregelen hükümet-sanayi ilişkilerinden, bürokrasiye duyulan saygıdan, bakanlıkların ulusal çıkarlar adına hareket ettiklerini savunmalarından ve bakanlıkların uygulayabileceği çeşitli gayri resmi baskılardan kaynaklanmaktadır.”¹⁶

Johnson şunu belirtiyor: “...yönetimde kılavuzluk etme yetkisi, Japon ekonomisindeki görevlilerin yeni durumlara hızla ve esneklikle tepki gösterebilme yeteneklerini büyük ölçüde artırmakta, girişimde bulunabilme alanlarını da yeterince genişletmektedir. Japonlar, yasal araçların ortadan kaldırılmasından ve kamu-özel sektör arasındaki iş ilişkilerinde düşmanca bir üsluptan kaçınılmasından, kuşkusuz, büyük yarar sağlamışlardır.”¹⁷

Donnet, “Japon başarısının kalbi” diye tanımladığı MITI’yi şöyle anlatıyor: “Savaş sonrası ulusal sanayinin tamamen yeniden kurulmasını başlattı, ardından gelen yıllarda da, bıkip usanmadan bütün ülkeye bir sanayi politikası aşıladı. Savaşın getirdiği acı hayal kırıklığından sonra edindikleri slogan, ‘ekonomiye öncelik’ oldu. Ülkenin en gelişmiş beyinleri, yeteneklerini sanayi hizmetine sundular. Buna karşılık Japonya, uluslararası büyük sorunlar konusunda açıkça çekingen bir tavır benimsedi: Japon hükümeti diplomasi ve politikadan uzakta kalmayı yeğledi. Bu sırada bakanlığa bağlı sayısız işyeri ve araştırma merkezinde, Japonya’nın şansları hafife alınmış ve ülkenin hiç kuşkusuz bütün alanlarda kazanması olanağının bulunmadığı sonucuna varılmıştı. Seçim yapmak gerekliydi. Bir kalkınma stratejisi benimsenmeli ve bu yoldan ülkenin

başarısıyla, birtakım öncelikli sektörler aracılığıyla gelecekteki refahı sağlanmalıydı. Bir dizi sanayi grubu ve büyük girişim böylece omuzlandı; para yardımı yapıldı, denetlendi ve sürdürüldü... MITI, öncelikli sektör olarak, petrol arıtımı, petrokimya, suni tekstil ve elyaf, makine malzemesi ve özellikle de elektronik ve araba sektörlerini benimsedi.

“Hemen ardından başarı için seferber olundu. Caydırıcı gümrük vergileri getirilerek, aynı ürünlerin ithali yasaklandı ve milli sanayii koruyucu önlem alınmış oldu. Devlet, Japon İthalat-İhracat Bankası ve Japon Kalkınma Bankası aracılığıyla, cazip faizli krediler vererek kalkınma programlarını destekledi. Bazı durumlarda, seçkin şirketlerin ihracattan doğan kârları vergi dışı tutuldu. Sonuç olarak MITI, çok yönlü ve sabit bir devlet yardımı sağladı. MITI’nin gücü öylesine büyüktü ki, Japon girişimlerinin başkanları ‘öğütlerine’ karşı gelmeye hiçbir zaman cesaret edemediler. Böylece, MITI’ye ait olan yaklaşık 15.000-20.000 kişilik kadro yıllar boyunca Japonya’nın başarısını şekillendirdi.”¹⁸

Eğer MITI kılavuzluğu yürüten sol else, MOF da sağ el görevini yapmaktadır. MOF, Japon merkezi hükümetinin mali yönetiminden yasal olarak sorumludur. Gelirleri toplar ve bunların nasıl harcanacağına karar verir. Bu merkezi rolü, MOF’a yasal sorumluluğunun çok ötesinde bir etki sağlar; ayrıca MITI’ninkine benzeyen kılavuzluk görevinin gayri resmi talimatlar ağı aracılığıyla mali kurumlara ulaşmasını temin eder; bu da kendi başına çok güçlü bir politika oluşturma aracıdır.

Hükümetin ekonomik sacayağını oluşturan üçüncü ve son ayak, tıpkı MOF’un mali politikayı denetlemesi gibi, para politikasını yönlendiren Japonya Bankası’dır (BOJ). Japonya Bankası, hükümete bankacılık hizmetleri sunmak, mali sisteme en darda kaldığı durumda borç para vermek ve bankacılık kurumlarını akıllıca düzenlemek gibi alışılmış merkez bankası rollerini yerine getirir. Son yıllarda Japonya Bankası’nın en ağır basan hedefi enflasyonu kontrol altına almak olmuştur. Hiyerarşik açıdan bakıldığında bu bankanın rolü, MOF’un ikinci derecedeki ortağı olarak çalışmaktır.

Bu üç politika belirleyici hükümet organında çalışan bürokratlar arasındaki eski okul arkadaşlığı, MITI, MOF ve BOJ arasındaki iletişim ve eşgüdümü kolaylaştırır. *Economist*'e göre, Japonya'da politikalar bir ilkeler çekişmesinden çok, çıkar grupları arasında bir danışıklı dövüş olarak yürütülür. Bilimsel çalışmalar göstermiştir ki, yönetimde bulunan Liberal Demoratik Parti, bürokrasinin sürdürdüğü ekonomi politikasını siyasal baskılardan korumaktadır. Böylelikle, sacayağındaki bürokratlar, politikacıların pek fazla müdahalesi ya da durdurması olmaksızın Japon ekonomisini yönetme işini sürdürebilmektedirler. Liberal Demokratlar'ın tutucu koalisyonunun son otuz sekiz yıldır ülkeyi yönetmekte olması da ekonomik politikalarının istikrarlı olmasına önemli katkıda bulunmuştur.

Gözlemciler, Japon bürokrasisinin çok üstün niteliği konusunda görüş birliği içindedirler. *Financial Times*, "bu bürokrasinin Çin'de ve İngiltere'de bir zamanlar yetişen en iyi bürokratlarla karşılaştırılmaya değer yüksek rütbeli memurları kapsayan en yüksek nitelikli bürokratlar olduğu"nu¹⁹ savunmaktadır. Bu bürokratlarla, kurulu düzenin iş yaşamı, akademik yaşam ve diğer medyalarla ilişkili kesimi arasındaki bağlar çok yakındır. Holding grupları (*keiretsu*), dış ticaret şirketleri (*sogo şoşa*) ve büyük Japon şirketleri (*kaisha*) gibi önde gelen Japon iş kuruluşları, sacayağına sıkı sıkıya bağlıdır; bu üçlünün direktiflerine, önerilerine ve öğütlerine uymada, ayrıca çeşitli alanlarda ya da çeşitli etkinliklerde ortaya çıkan ve kendilerine gösterilen fırsatları değerlendirmede oldukça istekli davranırlar. Emekli yüksek bürokratların çoğunlukla büyük özel şirket ve kurumlara kıdemli yöneticilik, bazen de baş yöneticilik düzeylerinde katılmalarıyla özel sektör-kamu iletişiminin büyük ölçüde kolaylaştığı tartışma götürmez.

Devlet kılavuzluğundaki hızlı büyüme sisteminin temel sorunu, devlet bürokrasisi ile özel sektördeki iş kuruluşları arasındaki ilişkiden doğmaktadır. İşbirliği ilişkilerinin başlıca mekanizmaları şunlardır: Hükümetin mali desteğinden ya da hükümet güvenceli mali destekten[†] ayrıcalıklı olarak yararlanma; hedeflenmiş vergi

indirimleri; katılan tüm taraflara kâr sağlamak üzere hükümet gözetiminde eşgüdümlü yatırım; kriz dönemlerinde sıkıntıların devletçe eşit bir biçimde paylaştırılması (bu, özel kartellerin yapmakta büyük güçlük çektiği bir şeydir); ürünlerin ticari duruma getirilmesi ve satılmasında hükümet yardımı; bir sanayi kolunun bütün olarak kötüye gittiği durumda hükümetin yardımı.

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) İşletme Fakültesi Dekanı Lester Thurow'un uzmanlık alanı ekonomiler arası rekabet ve Japonya. Araştırmacı, Japonya'nın başarısını şu temel unsurlarla açıklıyor:²⁰

Avrupa ve Amerika şirketleri kâr maksimizasyonunun peşinde koşarken Japon firmaları pazarların "stratejik fethini" hedefliyor ve bu amaçla pazar payını arttırabilmek için fiyat ve maliyetlerini daima baskı altında tutuyor, bu gaye ile sürekli yatırım yapıyorlar.

Yatırımı arttırmak için tüketimi azaltmak ikinci bir temel yaklaşım. Son 15 yıldır Japon endüstrisinin büyüme hızının ancak yarısı kadar bir gelir artışı Japon işçisine yansımakta. Bu, şirketlere kullanabilecekleri daha büyük fonlar bırakmakta, firmaların büyümesini hızlandırmakta. Yüksek tasarruf ve yüksek yatırım ilkesi çerçevesinde şekillenen Japon sistemi 1985'ten bu yana Japonya'nın GSMH'nin %35.6'sını yatırıma ayırmasına olanak verdi. Aynı dönemde bu oran Amerika'da ancak %17 olarak gerçekleşebildi. Hükümetlerin izlediği ekonomik politikaları kadar Japon halkının geleneksel dayanışması ve fedakârlık güdöleri bu neticenin elde edilmesinde etkin oldu.

Şirketlerin sergilediği bir fedakârlık örneği de düşük oranlı yatırım geri dönüşlerine razı olmaktır. Örneğin, THY'nin ilk uçuşu ile Tokyo'ya giden Japon gazeteciler bu hatta beş yıl kâr beklememek gerektiğini savunuyorlardı. Halbuki kurumun ümidi birinci yılın sonunda kâra geçebilmektir. Nissan yeni otomobili *Infinity*'den beş yıl boyunca kâr beklemediğini söylüyor. Bu uzun perspektifi Amerikalı ve Avrupalı şirketlere kabul ettirmek çok zor.

Japonya'daki şirketlerin gruplaşmaları Amerika ve Avrupa'ya göre yasal olarak daha kolay. Ancak, bu gruplar geniş boyutların verdiği imkânları sadece hissedarlara daha çok temettü dağıtabilmek için kullanmıyorlar; çalışanların çıkarları ve piyasanın talepleri de ön plana alınıyor. Daha dengeli ücret sistemleri ile birçok firmada sürdürülen hayat boyu iş garantisi de moral, motivasyon ve neticede verimliliği yükselten unsurlardan.

Son olarak, devletin izlediği ulusal stratejileri temel başarı unsurları arasında sayabiliriz. Japon hükümeti, yüksek kazanç esnekliğine, verimlilik artışının yüksekliğine ve çalışan başına yüksek katma değer yaratma gücüne bakarak bu konuda potansiyeli yüksek sanayi dallarına destek vermiş ve bu doğrultuda ulusal stratejiler geliştirmiştir. 1990'larda bu endüstriler mikroelektronik, malzeme bilimi, biyoteknoloji, telekomünikasyon, sivil havacılık, robot ve el aletleri ile bilgisayar ve yazılım olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni, bu endüstrilerin beraberinde birçok başka sanayi kolunu güçlendirmesidir. Örneğin, güçlü bir makina, ekipman ve yarı iletken endüstrisi, Japonya'nın otomotiv ve tüketici elektroniği konusunda da rekabet gücünü arttırmaktadır.

Terlik ve Somya

Japonya'nın büyük başarısını sadece istatistik ve grafiklerle anlatmak mümkün değil. Bu düşünce ile, ülkenin gizemini çözebilecek bazı ipuçlarını kapsayan birkaç gözlemimi de paylaşmak istiyorum. Japonya Ulaştırma Bakanlığı'nın toplantı odalarından birinden çıkıp bakanın makamına doğru yürürken, açık bir kapıdan içinde yaklaşık 15 memurun çalıştığı büyükçe bir salonu gördüm. Rehberimizin arzu etmemesine karşın içeri girdiğimde eski ile yeninin bir karışımını buldum. Her memurun masasında en modern bilgisayar monitörleri çalışır durumda idi. Masaların üstü, altı, yanları ise onlarca dosya ile doluydu. Eski usul bu dosyalar çalışma alanlarının arkasındaki duvarların kenarına da yığılmış, yer yer tavana doğru yükseliyordu. Salon tıka basa kalabalık, ama dağınık ve

düzensiz değildi. İnsanlar birbirleri ile konuşuyordu ama âdeta bir fısıltı tonunda sürdürülen bu konuşmalar kimseyi rahatsız etmiyordu. Masalar arasında epey gidip gelme vardı, ama hiç gürültü çıkmıyordu. Birden hayretle fark ettim, herkesin ayağında terlik vardı ve yerler bir ev kadar temizdi. Sigara içen de yoktu.

Bir koltuğun arkasında yanlamasına duvara yaslanmış, sedye-ye benzeyen birkaç portatif somya gördüm. Sorunca, bölümün amiri bazı geceler son metronun kalkışından sonra da çalışmaları gerektiğini, bu gibi durumlarda bu somyalarda gece biraz istirahat ettiklerini anlattı. Böyle durumların bazı aylar birkaç kere olabileceğini öğrendim. Herkesin ayağındaki terlikler de bu büyük, muşamba tabanlı ofise bir evin temiz ve sıcak atmosferini getiriyordu. Çalışanların görev ve işyerlerini nasıl benimseyip, sahip çıktıklarının bir göstergesiydi, belki.

Aynı âdete, ziyaret ettiğim 1.000 kişilik bir lisede de rastladım. Orada, daha binaya girerken talebe ve ziyaretçiler ayakkabılarını çıkarıp, verilen terlikleri giyiyordu; âdeta bir mabede girer gibi. Ders aralarında koridorlara barajından boşalmış bir nehir gibi akan talebelerin hareket ve gürültüsü bir kargaşa ve kaos boyutunu bulmuyor, rahatsız edici olmuyor; nehir yatağında disiplin içinde akıyordu.

Akşam yemeği için gittiğim bir evde de aynı geleneğe rastladım. Rakamlara dönmeden önce, terliklerimizi giyip girdiğimiz bu evi kısaca anlatmak isterim. Aile reisi uluslararası bir elektronik firmasında genel müdür yardımcısı. Gene de, sefaretlerin yoğun olduğu şık bir mahalledeki 70 m²'lik bu daireyi alabilmek için babasından borç almak zorunda kalmış. “Köpük ekonomisi”nden önce yaklaşık bir buçuk milyon dolara mal olan dairenin 1993'teki değeri 4 milyon dolar.

Misafir salonu aynı zamanda yemek odası ve ailenin oturma mahalli görevini yapıyordu. Örneğin, bizim gece klüplerinde görmeye alıştığımız, çocuklara ait olduğunu öğrendiğim bir Yamaha org ve müzik aleti odanın bir köşesini ev hanımının dikiş makinası

ile paylaşıyordu. Dev bir TV ve video göstericisi ise bir duvarın yarısına yakınına kaplamıştı. Yersizlikten bu oda ile yanındaki mutfak arasındaki kapı yerinden çıkartılmıştı. Ufacık giriş holünün öbür tarafında iki tane küçük yatak odası olduğunu öğrendim. Ev sahibi, evlerinin müsait olmaması nedeniyle tekrar tekrar özür diledi ve bu sebepten evde hiç konuk ağırlamadıklarını; lokantaya götürdüklerini; hatta kendisinin de haftada en az dört gece arkadaş, meslektaş veya müşterileri ile dışarıda yemek yediğini anlattı.

Çok çok *juku*

Ailenin 14 ve 16 yaşlarında iki çocuğu vardı. Ders çalışmaları gerektiği için bizimle yemek yemediler. Kısa bir süre bizimle oturduktan sonra derslerine döndüler. İkiisi de ilkokuldan beri İngilizce dersi aldıkları için, iyi kötü anlaşılabildik. Sık sık kullandıkları “çok”-’u anımsatan *juku* kelimesini merak ettim. Özel ders anlamına geliyordu. İlkokul sırasında iyi bir ortaokula girebilmek için, orta öğrenim sırasında da üniversite sınavlarında başarılı olabilmek için *juku*’ya, yani özel dersanelere gidiyorlardı. Ortaokul ve lisede dersler genelde saat 8.30’da başlayıp 15.00’te bitiyor. 16.30’a kadar spor ve sosyal faaliyetler sürüyor. Her gün 1-2 saat ev ödevi oluyor. *Juku* ise işin ekstrası; haftada 3 veya 4 kere ikişer saat. Neticede, çocuklar gece 11.30 veya 12’den önce yatağa giremiyorlar.

Bu yüklü çalışma temposunu saat ve güne döktüğünüzde 11 yıllık ilk ve ortaöğretime Japonların bizden en az bir yıllık daha fazla çalışmayı sığdırdıklarını görürsünüz. İş bununla da bitmiyor: her yıl okula gidilen süre asgari 210 gün. Bu yer yer daha da artıyor. Ortalama yaz tatili bir ay. Birçok Cumartesi öğlene kadar okul var. Demek ki, en az bir yıl da bu şekilde daha fazla çalışmış oluyorlar.

Kuralları tüm Japonya için genelleyemiyoruz. Çünkü ortaöğretimde okulların yaklaşık %30’u özel, üniversitelerin ise çoğunluğu. Özel kurumların önemli yüzdesi kâr amaçlamayan vakıf okulları.

Çocukların %94’ü ortaöğrenimlerini lise sonda girdikleri olgunluk imtihanına kadar sürdürüyorlar. Bu, ortaöğretimde dünya-daki en yüksek okullaşma oranı.

Japonlar, kitap, dergi ve gazete tüketiminde de dünya rekoruna sahipler. Metroda kısa bir yolculuk yapmanız onların okuma tutkularını saptamanız için yeterli. Genellikle çok sıkışık olan metro ve diğer umumi yerlerde ayakta okumak fiili için bir kelime de üretmişler: *taşiyomi*. *Taşiyomi*'cilerin elinde en çok gördüğünüz gazete *Yomiuri Şimbun*'un sabah ve akşam çıkan iki baskısının toplam tirajı 15 milyon dolaylarında. Rakibi *Asahi Şimbun* da onun bir iki milyon gerisinden geliyor.

Sonuç

Japonya'nın başarısını tek bir nedene mal etmek mucizevi bir olguyu basitleştirmek olacaktır. Japonlar, elde ettikleri sonucu gizli bir reçeteye değil, büyük hatalardan uzak dururken daha az önemli birçok konuda doğru hareket etmelerine borçlular. Bu doğruları şu üç ana grupta toplayabiliriz: Liberal ekonomik politikalar, etkin sanayileşme ve uluslararası ticaret stratejileri ve atılımı teşvik eden bir şirketler ortamı.

Liberal ekonomi teorisine göre etkin sermaye birikimi kalkınmanın temel koşullarındandır. Japonya'nın 1950'lerden beri ulaştığı tasarruf oranı rekor düzeydedir ve diğer sanayileşmiş ülkelerin elde ettikleri sonuçları da fersah fersah aşmaktadır. Örneğin, 1980'lerin petrol şoklarından önce Japonya'nın toplam tasarruf oranı GSMH'nın %25.4'ü iken Amerika'nınki sadece %7.1'di.

Bu yüksek tasarruf oranı, faizleri düşük tutarak, yüksek yatırım oranlarını teşvik etti. Geleneksel olarak, hisse senetleri değerlerinin şirket gelirlerine oranla yüksek seyretmesi de sermaye maliyetini düşüren unsurlardan bir ikincisi idi.

Ülkenin sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmemiş olması nedeniyle sağlık, eğitim ve emeklilikle ilgili harcamaların, örneğin Avrupa'ya kıyasla önemli bir bölümünün, devlet yerine şahıslarca üstlenilmesi, tasarrufu özendiren önemli unsurların başında geliyordu. Çok çalışıp az tüketme geleneği ve devletin bu geleneği destekleyen yaklaşımları da önemli idi.

Liberal ekonomi politikalarına gelince, Japonya'nın yarattığı ekonomik iklimin firmalar arası rekabeti ve atılımcılığı desteklediğini görüyoruz. Ülke, ufak ve büyük ölçekli şirket dengesini başarılı bir şekilde yakalamış. Bir tarafta dev *keiretsu*'lar uluslararası dev projelerde büyük boyutlarının kendilerine sağladığı mali, politik ve teknolojik güçten yararlanıyorlar, çoğu kez yabancılara karşı devletin de desteği ile işbirliğine giriyorlar, ama özellikle iç piyasada yoğun bir rekabeti sürdürüyorlar. Bu rekabette ufak ölçekli firmaların ağırlığı küçümsenmeyecek boyutlarda: serbest çalışanlar ve onların ücretsiz istihdam ettikleri aile fertleri işgücünün yaklaşık üçte birini oluşturuyor. Amerika ve İngiltere'de bu oran %10'un altındadır. Sanayide çalışanların yarısı, 50 kişi ve daha az işçi istihdam eden işyerlerinde çalışıyorlar. Amerika ve İngiltere'de bu rakamın %15 olduğunu görüyoruz.

2

Her yıl onbinlercesi kapanan, ama bunun birkaç katı ekonomiye katılan ufak ölçekli şirketler, Japon ekonomisine canlılık, dinamizm ve rekabet getiriyor, birçok yeniliğin kaynağını oluşturuyor. Büyük kuruluşlarla organik ilişki içinde olanlar, ekonomik krizlerde tampon işlevi yaparak ekonomiye esneklik katıyor. *Economist*'e göre "Japon ekonomisi Batılı emsalleri ile karşılaştırılırsa daha fazla rekabet ve girişimcilik işaretleri gösteriyor."²¹

Peki, Japon hükümetinin bu başarıdaki rolü nedir? Bir kere, tasarrufları cezalandıran yüksek enflasyon ve yüksek vergilerin kolaycılığına kaçmamış. Ufak ölçekli şirketlerin önündeki en önemli engellerden olan kırtasiyecilik ve yüksek faiz oranlarına da izin vermemiş. Aksine, vergi politikaları ile tasarrufu; gene vergi ve kredi politikaları ve idari önlemlerle de yeni şirket kuruluşlarını teşvik etmiş.

Devletin MITI ve MOF gibi temel ekonomik organları arasındaki koordinasyon ile bunların özel sektör üzerindeki yönlendirici ağırlığına veya en azından devlet-özel sektör uyumuna yukarıda değindik. Bu yönlendirmenin, Amerika normlarına göre oldukça yoğun ve müdahaleci, Avrupa standartlarına oranla yumuşak ve ılımlı

olduğunu söyleyebiliriz. Japonya bu konuda optimum dengeyi tutturabilmiş gözüküyor. Japonya’da devleti birçok sanayileşmiş ülkenin bürokrasisinden farklılaştıran, ekonomiye olan müdahaleleri değil, tam tersine, yapmaktan kaçındıkları. Örneğin, MITI’nin çeşitli vizyon ve projeleri var; sıvılaştırılmış kömürden hidrojen ve jeotermal kaynaklardan enerji elde etmek, otomasyon yolu ile bilgisayar yazılımı üretmek gibi. Ama bu projeler, hükümetin önceliklerini etkilemekle birlikte, özel sektörün yatırım planlarını zorlamıyor. Mesela, özel sektörün en başarılı olduğu elektronik tüketim ürünleri üretimi ile sanayi makineleri yapımı tamamen MITI’nin desteği dışında gelişti.

Temel devlet politikaları arasında, araştırma-geliştirmeye vergi indirimleri ve dolaysız teşvikler yolu ile sağlanan destek; devre dışı kalan sanayilerden çıkartılan işçilere verilen eğitim ve nakil yardımları; özellikle ilkökul ve ortaöğretim seviyesinde sağlanan yüksek standartlı eğitim sayılabilir. Belki de en önemlisi, devlet kendisini mütevazı boyutlarda tutabilme irade ve disiplini gösterbildi. 1960-1990 arasında kamu harcamaları İngiltere’de %41, Amerika’da %32 ortalamasına ulaşmışken, Japonya’da GSMH’nın %26’sının altında tutulabildi.

Özetlersek, Japonya’da ekonominin yönetilmesi modeli, bulunabilecek en iyi yöneticilik yetenekleriyle donatılmış az sayıda ama seçkin bir bürokratik kadroya ve bu bürokrasiye girişimde bulunma, etkin ve kesintisiz çalışma olanağı veren yeterli esneklikte bir siyasal sisteme dayanır. Bu bürokrasi MOF, MITI ve BOJ gibi yol gösterici kurumlara bağlıdır ve ekonomide devletin müdahalesine dayanan “pazara uyumlu yöntemler” kullanılır; en önemli politika belirleyici araç da yönetimin yarı resmi kılavuzluğudur.

Başarı madalyonunun öbür yüzünde de özel sektör bulunmaktadır. Burada *kaisha*’yı, yani büyük Japon şirketler topluluğunu, ayrıca genel amaçlı ticaret şirketi *sogo şoşa*’yı görürüz; bunların ikisi de, ekonomik üçlünün yarattığı ve gösterdiği iş olanaklarını en etkin biçimde kullanmak için eşsiz yapılanmalardan, ilişkiler sistemlerinden ve stratejilerden yararlanırlar.

NOTLAR

1. Lester Thurow, *Head to Head: The Coming Economic Battle Among Japan, Europe and America* (Kafa Kafaya: Japonya, Avrupa ve Amerika Arasında Yaklaşan Ekonomik Savaş), New York: William Morrow, 1992.
2. Pierre-Antoine Donnet, *Japonya Dünyayı Satın Alıyor*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1992.
3. a.y., s. 26.
4. Bu bölümde yazarın SOGO ŞOŞA Dışa Açılmada Bir Japon Dersi, İstanbul: Bilkom Yayınları, 1993 adlı yapıtının I. Bölüm'ünden (ss.5-14) yararlanılmıştır.
5. Bu bölümdeki istatistikler için aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır:
Asahi Shimbun, "Japan Almanac 1993" ("1993 Japonya Almanağı"), Tokyo: Asahi Shimbun Publishing Co., 1993.
Economist, "Richer Than You" ("Senden Daha Zengin"), 25 Ekim 1986.
-----, "Japanese Energy: Never a Guzzler Be" ("Japonya'daki Enerji: Asla Çok İçme"), 7 Şubat 1978.
-----, "Turning Point, A Survey of The Japanese Economy" ("Dönüş Noktası, Japon Ekonomisi ile İlgili Bir Araştırma"), 6 Mart 1993.
-----, "Changing Japan" ("Değişen Japonya"), 26 Haziran 1993.
International Herald Tribune, "Trade Surplus Sets Record for Japan" ("Ticaret Fazlası Japonya İçin Rekor Oluşturuyor"), 14 Nisan 1993.
Japan 1993: An International Comparison (Japonya 1993: Bir Uluslararası Karşılaştırma), Tokyo: Keizai Koho Center, 1993.
Rosovsky, Henry ve Patrick, Hugh, *Asia's New Giant: How The Japanese Economy Works* (Asya'nın Yeni Devi: Japon Ekonomisi Nasıl Çalışıyor), Washington, D.C.: Brookings Institution, 1976.
Wall Street Journal, "The Wealth of Japan" ("Japonya'nın Zenginliği"), 4 Haziran 1987.
6. Donnet, a.g.y., ss.42-43.
7. *Time*, "From Superrich To Superpower" ("Süper Zenginlikten Süper Güç Olmaya Doğru"), 4 Temmuz 1988.
8. Joel Kotkin, "Innovative Asia: Not the US Sweatshop It Once Was" ("Yenilikçi Asya: Artık ABD'nin Ucuz İşçi Cenneti Değil"), *International Herald Tribune*, 4 Şubat 1987.
9. Mamoru İga, *The Thorn in the Chrysanthemum: Suicide and Economic Success in Modern Japan* (Krizantemin Dikeni: Modern Japonya'da İntihar ve Ekonomik Başarı), University of California Press, 1986.
10. John Junkerman, "The Japanese Model" ("Japon Modeli"), *The Progressive*, Mayıs 1983.
11. *Wall Street Journal*, "Slipping Security: Rising Unemployment in Japan Threatens Lifetime Job System" ("Kaypak Güvenlik: Japonya'da Artan İşsizlik Ömür Boyu Süren İş Sistemini Tehdit Ediyor"), 11 Temmuz 1986.

12. *International Herald Tribune*, "Japan Ruling Party Seeks Usual Salvation: Money" ("Japonya İktidar Partisi Her Zamanki Kurtuluş Yolunu Arıyor: Para"), 25 Haziran 1993, ve "8 Japanese Banks Lend 94 Million to Liberal Democrats" ("8 Japon Bankası Liberal Demokratlara 94 Milyon Dolar Borç Verdi"), 1 Temmuz 1993.
13. *Newsweek*, "One-Party Democracy: How Factions Work" ("Tek Partili Demokrasi: Hiziplerin Çalışma Şekli"), 28 Temmuz 1993.
14. *Time*, "A Nation in Search of Itself" ("Kendini Arayan Bir Ulus"), 1 Ağustos 1983.
15. Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle (MITI ve Japon Mucizesi)*, Stanford: Stanford University Press, 1982, s.26.
16. a.y., s.26.
17. a.y., s.265-6.
18. *Donnet*, a.g.y., ss.37-38.
19. *Financial Times*, "Management by Mandarins" ("Mandarinler Yönetimi"), 15 Temmuz 1985.
20. Thurow, a.g.y.
21. *Economist*, (6.3.1993).

V. BÖLÜM

“ASYA’NIN DRAMI”NDAN ASYA MUCİZESİNE

Sanayileşmeyi bir eşik olarak alırsak, bugün zenginler sınıfına giren ülkelerin tamamına yakınının sanayileşmeye 18. yüzyılın sonları veya 19. yüzyılın ilk yarısında, yani Sanayi Devrimi ile eş zamanlı olarak başlamış olduğunu görürüz. Başta İngiltere olmak üzere çoğu Avrupa ülkesi ile Amerika’yı bunlar arasında sayabiliriz. İstisna olan Japonya ise sanayileşme yolundaki ilk adımlarını 1867’de başlayan Meiji Restorasyonu ile atmıştı.

Geride kalan Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin çoğu kalkınma hamlelerine II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayabildiler. Ancak, bu grup içinde çarpıcı bir atak yaparak hepsinin önüne geçen ve zenginler klübünün kapısını çalmakta olan dört Asya ülkesi var ki, Türkiye dahil, bütün rakiplerini geride bırakarak küme atlamış durumdalar. Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong, küremizin yüzölçümünün %1’inden az bir bölgeyi işgal ediyor; toplam nüfusları da dünya nüfusunun sadece %4’üne ulaşıyor. Ancak, Japonya ile birlikte, geçtiğimiz kırk yılda dünyada meydana gelen en çarpıcı ekonomik kalkınma mucizesinin mimarları. Hepsi Türkiye’nin gerilerinden başlamış ve yıldan yıla kalkınma tempolarını Türkiye’ninkinin yaklaşık iki katına çıkarabilmişler. İki bin yılına kişi başına milli gelir, eğitim ve teknoloji seviyesi gibi alanlarda bizim çok çok önümüzde giriyorlar.

Japonya’nın önderliğinde Doğu Asya dünyamızın yeni ve en dinamik merkezini oluşturuyor. Yüzyıllarca süren bir geri kalmışlık ve sömürülme döneminden sonra Asyalılar, sanayi üretimi,

teknolojik yenilik, kitle pazarlaması gibi, bugüne kadar Amerikalı ve Avrupalıların tekelinde olan sahalarda onlara meydan okuyorlar. Bu meydan okuma karşısında sanayileşmiş batılı ülkelerin, özellikle de Amerika'nın bocaladığını görüyoruz.

Doç. Dr. Muhteşem Kaynak'a göre, "1950'lerde Türkiye'nin 3'de 1'lik kişi başına gelirine sahip olan G. Kore, şimdi tam tersine, Türkiye'nin 3 katından fazla kişi başına gelire sahip bir ülke haline gelmiştir. 1990 yılı itibariyle, Türkiye, G. Kore ve Singapur, 1.630\$, 5.400\$ ve 11.160\$ kişi başı gelire sahiptir."¹

Dünya Bankası'na göre dış ticaret hacmi sıralamasında Japonya ikinci, Hong Kong onuncu, G. Kore onbirinci, Tayvan onüçüncü, Singapur ise onyedinci sırada.

Dr. Kaynak'ın belirttiği gibi, bu ülkeler son yirmi yıllık dönemde gerek gayri safi milli hasıllarını, gerekse imalat sanayii katma değerlerini aşağı yukarı her yıl OECD ülkelerinden daha hızlı artırmışlar, aynı zamanda da imalat sanayilerinde yüksek teknoloji yönünde yapısal bir dönüşüm gerçekleştirmişlerdir.

Halbuki, 1968'de yayımladığı *Asya'nın Dramı* adlı eseri ile 1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü Friedrich von Hayek ile paylaşan İsveçli iktisatçı ve sosyolog Gunnar Myrdal'ın çizdiği tabloda bu mucizenin ipuçları olmadığı gibi, bir felaketin tahminleri bulunuyordu. Zaten Myrdal 2.284 sayfalık eserinin büyük bir bölümünü bu bölgenin nasıl kalkınabileceğinin değil, niye geri kalmış olduğunun kurumsal açıdan açıklamasına ayırmıştı.

Myrdal'a göre kalkınmak için gerekli olan akılcılık, planlama, verimlilik artışı, sosyal ve ekonomik eşitlik, sosyal disiplin gibi "modernizasyon idealleri'nin hepsi, bir anlamda, bölgeye yabancılardır; çünkü, yabancı etkilerden kaynaklanıyorlar."² Kalkınma için gerekli olan, ama bölgenin kültürü ve gelenekleri ile bağdaşmayan davranış biçimlerini ise araştırmacı şöyle sıralıyordu: etkinlik, dikkat, düzenlilik, zamandan tasarruf, tutumluluk, titiz bir dürüstlük, kararlarda akılcılık, değişimi kabullenebilmek, fırsatları değer-

lendirebilmek, enerjik bir atılımcılık, kendine yeterli olabilmek, işbirliği, uzun vadeli hesap yapabilmek. Bu değer ve alışkanlıkların yeterince Güney Asya insanında bulunmamasını kalkınmanın önündeki en önemli engellerden biri olarak görüyor, nedenini de bölge insanının uzun yıllar sömürge idaresinde yaşamış olmasına bağlıyordu. Bağımsızlık mücadeleleri ve bunların hemen ardından yaşanan sınır çatışmaları ile ulusal konsolidasyon dönemleri de kalkınma hamlesini frenleyen unsurlar arasında yer alıyordu.

Hindistan'daki hayvan kesme tabusundan, Pakistan'daki domuz eti yeme yasağına kadar birçok gelenek ve inancı, hatta yerel dillerin çok oluşları ile yapılarını bile modernizasyon çabalarının önünde ciddi engeller olarak gören Myrdal, bunlara ek olarak bölgede egemen olan İslam, Hindu ve Budist dinlerinin "kalkınma ivmesi ve akılcı yaklaşımları engelleyerek...az gelişmişliğin önemli bir unsuru olduklarını" savunuyordu.

Bölgenin ekonomik envanterini çıkartan Myrdal, "Güney Asya'da egemen olan üretim dalı tarımdır. Tarımda verimlilik ulusal gelir ve hayat düzeylerini belirleyen en önemli öğedir,"⁴ diyor, sömürge yönetimlerinin nasıl sanayileşmeyi engellediğini, hatta yerel zanaatları yok edip, Batı'daki eğilimin tersine, zanaatkârları tarıma geri döndürdüğünü anlatıyordu.

Myrdal, bölgedeki nüfus yoğunluğunun, tahminlerin aksine, çok ürkütücü olmayıp Çin'in yarısı, Japonya'nın altıda biri ve Avrupa'ya eşit oranlarda bulunduğunu vurguluyordu. Sorun hektar ve kişi başına üretimin düşüklüğü idi. O yıllarda, ülkesine göre %2.5 ile 3.5 arasında değişen nüfus artışı, nüfus yoğunluğundan çok daha önemli bir sorun oluşturuyordu. Uzun bir sömürge yönetimini izleyen mücadele ve ulusal çalkantılar, cılız bir sanayileşme çabası ve düşük verimli tarım sektörü, hızlı nüfus artışı ile birleşince ortaya yaygın işsizlik ile aşağıdaki fakirlik tablosu çıkıyordu:

"1950-1960 dönemi incelendiğinde, Pakistan, Tayland ve Seylan'da (şimdiki adı ile Sri Lanka) kişi başına üretimde gelişme görülüyor... Kesin hesap edilemeyen nüfus artışının, bu ülkelerin

yarattıkları yıllık %1-2 dolaylarındaki büyümeyi dengelediği tahmin ediliyor... Malezya'nın 1955-1962 arasındaki yedi yılda yarattığı büyüme %7... 1950'li yıllar boyunca Hindistan'da gerçekleşen büyüme de yılda %1'i geçemiyor... 1966'nın başında incelendiği kadarı ile, Endonezya'nın hızlı büyüme potansiyeli çok az görülüyor... En hızlı büyüme gösteren Burma'nın performansı ise etkileyici boyutlarda.''⁵

Bu koşullarda, bölge insanı (çok ufak bir mutlu azınlığın dışında) bir Batılının kalori ve protein tüketiminin ancak yarısı ile üçte ikisi oranında karnını doyurup çok ilkel koşullarda giyinme, konut, sağlık, eğitim, enerji ve ulaşım gibi ihtiyaçlarını karşılayabiliyor. Ortaya çıkan tablo gerçekten dramatik ve oldukça da umutsuz.

Bu dramatik durumdan çıkış yolunu Myrdal "akılcı" ve "müdahaleci" diye tanımladığı ekonomik planlama sürecinin güdeceği sanayileşme ile, sanayileşmenin meyveleri elde edilinceye kadar geçecek sürede tarım sektöründe gerçekleştirilecek verim artışlarında görüyor. Temel savlarından biri, sermaye ve teknoloji girişinin istihdam ve verimliliği artırmakta yeterli olmayacağı; değer, davranış ve kurumların da değişmesinin gerektiği yönünde. Nüfus kontrolü ise yazarın bir ikinci temel savı. Hayat standartlarının yükselmemesine rağmen ölüm oranlarındaki düşüşlerin tahminlerin çok üstünde nüfus artışına yol açtığını savunuyor, Myrdal. Yazarın, tam çeyrek yüzyıl önce bir "dram"ın eşiğinde bıraktığı Doğu Asya'nın bugünkü durumunu irdeleyelim. Çünkü, Türkiye için uygun bir kalkınma modeli ararken veya ülkemiz için %7.5-10 seviyelerinde büyüme hızı önerirken, bunun olabilirliğini kanıtlamak için Japonya'yı uygun bulmayanlara Asya kaplanlarının elde ettikleri sonuçları ayrıntılı olarak incelemelerini önereceğiz.

Güney Kore⁶

Economist dergisinin "Asya'nın en hırslı ülkesi" diye tanımladığı Güney Kore, kalkınmakta olan ülkeler içinde sanayileşmiş ülkeler ile arasındaki farkı en hızlı şekilde kapayan ülke olma başarısını

gösterdi. Üçte ikisi artık kentlerde yaşayan 44 milyon nüfuslu G. Kore'nin bu yarıştaki performansı, aynı kümede koştuğu Tayvan, Singapur ve Hong Kong'un performanslarından daha başarılı oldu, hem de daha zor koşullarda mücadele vermesine rağmen. "Yeni Japonya" unvanını hak eden G.Kore'nin başarısının tacı da 1988 Olimpiyatları idi.

Economist'e göre G.Kore geçmiş çeyrek yüzyılın en büyük ekonomik başarı öyküsü idi. Savaşta ağır yara alarak çıkan G.Kore'nin 1961 yılındaki kişi başına yıllık milli geliri olan 87 dolar, onu Kamboçya ve Kongo ile aynı sıraya koyuyordu. Ancak, 1960'lı yılların başından 1980'li yılların ortalarına kadar geçen sürede G.Kore sanayi üretimini tam 50 kat, ihracatını ise 100 misli artırdı. Bu dönemdeki ortalama yıllık büyüme hızı %9.1 oldu (1962-1979 arasında bu rakam %9.8'di); sonuçta, reel gelirleri dokuz yılda ikiye katlandı, 30 yılda ise 14 misli artış kaydetti. Büyümenin oldukça yavaşladığı yakın geçmişteki performansı, hâlâ onu en ön saflara yerleştiriyor: son beş yılda milli gelirini iki kattan fazla artırmayı başaran G.Kore'nin kişi başına yıllık milli geliri 1987'de yaklaşık 3.000 dolar iken, 1992'de 6.800 dolara ulaştı. İşsizlik %3'ün altında. 1950'de bu oran %20'nin üstünde ve nüfusun %40'ı da fakirlik çizgisinin altında idi. Bütün bu gelişmeler sonucu iyi eğitilmiş bir orta sınıf doğdu ve demokratik hak ve özgürlükleri için mücadele etmeye başladı.

1991'de %8.4 olan büyüme, genel durgunluk nedeniyle 1992'de %4.7'ye geriledi; bu son çeyrek yüzyılın en kötü sonucu. Gene de, Kuzey Kore'nin geçtiğimiz yıl %3.7 küçülen GSMH'na ve Güney'in beşte biri seviyesindeki kişi başına milli gelirine (\$1.273) bakınca Kuzey-Güney savaşının galibi ortaya çıkıyor. 1993 için saptanan büyüme hedefi ise %6. 1992'de %7 olan enflasyonun 1993'te gerilemesi bekleniyor; enflasyonla mücadele hükümetin bir numaralı önceliği.

1980'li yılların sonlarına gelindiğinde kentlerde oturan nüfus toplam nüfusun üçte ikisini geçmiş, yani 20 yılda iki katı olmuştu.

Kişi başına milli geliri de 1990 yılında Türkiye'ninkinin iki katına, 5.400 dolara ulaşmış, Arjantin, Polonya ve Portekiz gibi ülkelerin önüne geçmişti. Belki daha da önemlisi, G.Kore'nin okuma-yazma oranı (%98) Amerika'ninkini (%90) geçmiş, üniversiteleşme oranı (%24) ise İngiltere'nin oranını (%20) aşmış durumda.

Özetlersek, 1935 yılında nüfusunun %95'i köylü olan G.Kore, bir kuşağın yaşam süresi içinde hem sömürge idaresini yaşamış hem de bir kanlı iç savaş geçirmiş olmasına rağmen, ortaçağ ortamından sıyrılıp zengin ülkeler klübünün kapısına dayanmıştı. Hyundai ("Modern"), Daewoo ("Evren"), Samsung ("Üç Yıldız"), Lucky-Goldstar gibi *chaebol* diye adlandırılan dev holdingleri ise çoktan denizaşırı hedeflere yönelmiş ve Amerika'dan Portekiz'e kadar birçok ülkede üretim ve pazarlama şirketleri kurmuş durumdalar. Örneğin, yıllık satışları 50 milyar dolar sınırını aşmış olan Samsung ile ona yaklaşan Hyundai gibi şirketlerin cirolarının büyük bir bölümü ülke dışında elde ediliyor. Samsung'un ticari ömrü sadece 20 yıllık. Hyundai ve Daewoo'nun otomotiv ürünleri G. Kore'nin uluslararası piyasalardaki güçlü ürünlerinden sadece bazıları. Elektronik, demir-çelik, makine ve teçhizat gibi ürünlerin yanında gemi inşa sanayii ve müteahhitlik hizmetleri *chaebol*'ların önemli yatırım alanları arasında.

1950'lerde kişi başına milli geliri Türkiye'ninkinin üçte biri seviyelerinde olan G.Kore, 1992'de Amerika'nın 22.560 dolarlık kişi başına milli gelirinün üçte birini yakalamıştı. Türkiye'nin 1990'da ulaştığı 1.600 dolarlık kişi başına milli gelir seviyesini ise daha 1981'de yakalamış, 1993'te hedeflediğimiz ihracata 1980'de ulaşmış olan G. Kore'nin en az on yıl önümüzde gittiğini söyleyebiliriz.

Halbuki, yüzölçümü sadece 98.992 km², topografyası çok hashin, doğal kaynakları fakir, nüfusu ise bizimkine yakın; 1904 yılından 1945'e kadar Japonya tarafından yönetilmiş; Çin-Japon ve Rus-Japon savaşlarında arada kalıp ezilmiş; II. Dünya Savaşı'nın bitiminde barışı tadamadan, sadece başkent Seul'un dört kez el değiştirdiği ve bir milyon G.Koreli'nin öldüğü kanlı bir iç savaş ve

Çin'in müdahalesi sonucu topraklarının en zengin kısmını kaybederek bölünmüş.

Güney ve Kuzey Kore bir kalkınma ve politika laboratuvarı. Kore Savaşı sonunda Güney daha ufak ve fakir bir bölgede Kuzey ile yarışa başladı. Komünizmde ısrar eden Kuzey, günümüzde dünyanın en güçlü bir diktatörlüğünün altında inler ve Güney'in millî gelirinin ancak beşte birini tutturabilirken, Güney, yukarıda gördüğümüz gibi, son çeyrek yüzyılın en çarpıcı ekonomik mucizelerinden birinin mimarı. 1990 yılında K.Kore'nin üretebildiği 23 milyar dolarlık GSMH'ya karşı G.Kore'nin ulusal üretimi 238 milyar doları bulmuştu.

Tayvan⁷

Bölgede, inceleyebileceğimiz ikinci bir laboratuvar daha var; 1949 yılında kıta Çin'inden göç eden iki milyona yakın milliyetçi partili, yönetici, asker ve bunların yakınlarının kurdukları ve G. Kore gibi liberal bir ekonomik modeli uygulayan Tayvan. Hollanda büyüklüğünde, doğal kaynakları değersiz bir adaya sıkışmış yaklaşık sekiz milyon Tayvanlı, göç sonrası dünyanın en yoksul ülkelerinden birine sahiptiler ve komünist Çin'den daha fakirdiler. Bir araştırmacının tabiri ile o günlerde Tayvanlı "bir serçeyi ancak doyurabilecek gıda ile yaşıyordu."⁸ Adadaki kişi başına gelir ortalaması olan 100 dolar, Hindistan'inkine eşit, Türkiye'ninkinin de yarısı idi.⁹ 1951 yılındaki ihracatı ise 58 milyon dolardı. 1991'de bu rakam 75 milyar dolara ulaşmıştı ve ülkenin toplam GSMH'nın yarısına eşitti; o yılki ithalat toplamından da tam 13 milyar dolar fazlaydı.

Tayvan'ı kolonize eden Japonya'nın II. Dünya Savaşını kaybetmesi üzerine, Çin hükümetinin birkaç tekstil fabrikasının dışında, adadaki bütün sanayi kuruluşlarını kıta Çin'ine taşıması nedeniyle, 1945 ile 1949 yılları arasında altı milyondan sekiz milyona fırlayan nüfusun %60'ı tarımda istihdam imkânı aramak zorundaydı. Sanayi tecrübesi kadar, ada halkının dış ticaret geleneği de

sınırlıydı. Çünkü, Portekizlilerin güzel anlamındaki “Formoza” adını verdikleri bu ada, 1895’ten 1945’e kadar Japonya’nın bir sömürgesi olarak yaşamış ve Japonya ile gene onun sömürgeleri olan Kore ve Mançurya dışındaki merkezlerle ticareti engellenmişti.

İncelediğimiz ülkeler arasında, Japonya’nın dışında, sanayileşme ve kalkınma hamlesini ilk başlatan Tayvan oldu. Göçle birlikte adada yönetimi ele alan milliyetçi Kuomintang hükümeti 1949’da uygulamaya koyduğu ithal ikamesi tedbirleri ile yerli sanayii teşvik etmeye ve korumaya başladı. Ancak, bu dönem oldukça kısa sürdü; 1958 yılından itibaren ekonomi politikalarında ibre, ithal ikamesinden ihracatın desteği yönüne döndü ve bir daha da bu noktadan hiç şaşmadı. Örnek alınan model Japonya idi. Dünyadaki sadece ihracat için üretim yapan ilk serbest bölge olan Kaohsiung parkı 1966 yılında açıldı. Adanın en önemli limanı olan Kaohsiung, aynı zamanda dünyanın üçüncü büyük konteyner limanı.

Bu dönemde altyapı yatırımları da ihmal edilmedi ve özellikle ulaşım, haberleşme ve enerji alanlarında yoğunlaştırıldı. Tarım sektöründe de hem mülkiyeti yayan, hem de verimi artıran ciddi bir reform yapıldı. Ekonomi politikalarının temel eksenini küçük ve orta ölçekli üretici-ihracatçıyı teşvik etmektir. Tahsis, teşvik, ticaret, ve kredi araçları bu yönde kullanıldı. Ortaya, bir avuç *chaebol*’un egemen olduğu G.Kore ekonomisinin tersine, mütevazı boyutlu binlerce aile ve şahıs şirketinin oluşturduğu hareketli, dinamik ve esnek bir ekonomi mozaiki çıktı. Batılı uluslar ve Japonya’nın bir yüzyıl ve daha uzun bir sürede tamamlayabildikleri sanayileşme ve kalkınma sürecini Tayvanlılar 40 yılda sonuçlandırdılar.

Tayvan’ın 20 milyona ulaşmış olan nüfusu Türkiye’ninkinden de genç: %56’sı 25 yaşının altında. Bu nüfusun günümüzdeki kişi başına milli geliri ise Portekiz ve Yunanistan’ın iki katı, kıta Çin’ini ise fersah fersah geride bırakmış. Çin’de her bin kişiye düşen televizyon sayısı bir, telefon ve motorlu taşıt adedi ise birin de altında iken, Tayvanda bin kişiye, sırası ile 31 televizyon, 41 telefon,

56 motorlu taşıt düşüyor. İsteyen, önceden onay almadan ülke dışına beş milyon dolara kadar fon transfer edebiliyor. Tayvan'ın sadece Çin'deki yatırımlarının tutarı 20 milyar doların üzerinde.

Tayvan komünizmle olan yarışın galibi olmaktan öteye bir de dünya rekorunun sahibi: dünyada döviz rezervleri en yüksek olan ülke. Şu anda yaklaşık 90 milyar dolar ve artmakta. Ülkenin yaklaşık bir buçuk yıllık ihracatına eşit. Bu rezervlerden aldığı cesaretle oluşturdukları yeni Altı Yıllık Ulusal Kalkınma Planı'nın öngördüğü altyapı yatırımlarının toplam portesi tam 303 milyar dolar. Ana hedefi de altyapıdaki eksikleri tamamlayıp hızlı kalkınmanın yol açtığı ulaştırma ve konut darboğazları ile çevre kirliliğini ortadan kaldırmak.

Unutmadan, 1992 enflasyonunun da, işsizliğin de %2 olduğunu söyleyelim ve 1949 yılında 100 dolar olan kişi başına milli gelirin 1991'de 8.800 dolara ulaştığını hatırlatalım.

Geçmişteki kalkınma hamlesinin temposu da şöyle: 1952-60 dönemindeki büyüme hızı %8.2, bundan sonraki on yılda %9.7, 1970-80 arası yaklaşık %9, 1980-1991 süresinde de %8.2. 1992'deki büyüme hızı da %7. Son kırk yılın ortalaması %8.7'ye geliyor.

1991 ihracatı 75 milyar dolar, ithalatı ise 62 milyar dolar civarında. Petrol krizinin patladığı 1974 ve 1975 yılları hariç Tayvan her yıl ithalatından fazlasını ihraç edebildi. Dünya ticaret sıralamasında 13., ekonomik büyüklükte ise 20. ülke konumunda.

Hızlı kalkınma, G.Kore'de olduğu gibi güçlü, eğitimli ve dinamik bir orta sınıf yarattı. Ülkenin otoriter yöneticileri ile bu orta sınıf arasında 1980'lerde görülen sürtüşme ve çatışmalar yerini giderek, gene G.Kore örneğinde olduğu gibi, bir politik açılma ve demokratikleşmeye bıraktı. Otoriter liderler ve süper-teknokratlar yerlerini demokratik politikacılara ve uzman bürokratlara bırakmaya başladı. Ekonomik başarı beraberinde siyasi olgunlaşmayı da getirdi. Zengin uluslar klübüne girmeyi başaran Tayvan, şimdi de demokratik toplumların arasına katılmaya hazırlanıyor.

İç ve dış barış da toplumun gündeminde: bir taraftan savaş durumunda gördüğü Çin ile uzun dönemli barış ortamı ararken, 1971’de Çin’in baskısı sonucu kendisini Birleşmiş Milletler’den ihraç eden dış dünya ile de ilişkilerini sıcak ve sağlıklı tutmak zorunda.

Toplumun gündeminin başka önemli bir maddesi de, nüfusun %85’ini oluşturmalarına rağmen, göçmen gelen milliyetçiler tarafından horlanmış olan adanın yerli halkının haklı şikayetlerini ortadan kaldırarak iki kesimi yakınlaştırmak. Sürdürdüğü baş döndürücü kalkınma hamlesinin kirlettiği çevreyi temizlemek ve düzensiz ulaşım ve iskan sistemlerini yenilemek de Tayvanlıların öncelikleri arasında.

Günümüzde Çin Asya’nın merkezi ise, Tayvan da Çin’in bir ufak modeli ve ultramodern vitrini. Aynı zamanda, Çin’in mevcut kalkınma hızını sürdürebildiği takdirde kısa sürede ulaşabileceği noktanın da simgesi.

Hong Kong¹⁰

Uçağınız Hong Kong’a inişe geçip de şehrin üzerinde süzülme-ye başlayınca pencerenizden dışarı bakarsanız, neredeyse balkonlarında oturanların fanilalarının üzerindeki yazıları okuyabiliyorsunuz. Uçak ani bir dönüş yapıp kendisini üç yanı denizle çevrili piste attığı anda heyecanlanmamanız mümkün değil. Kentin baş döndürücü temposu bu heyecanı kentten ayrılınca kadar canlı tutuyor.

Esas ticari hedefi Çin’e esrar satmak olan İngiliz Doğu Hint Şirketi’nin (*British East India Company*) bu amaçla bir merkez kurmak istemesi üzerine İngiltere’nin gene Çin’den 1898 yılında 99 yıllığına kiraladığı, en büyüğü Kawloon olan irili ufaklı 233 ada ve kıtadaki Yeni Bölgeler’den oluşan Hong Kong’un yüzölçümü 1.067 km². Bu alanın da ancak dörtte biri yerleşime veya tarıma uygun. Bu daracık bölgede hiçbir doğal zenginlik de mevcut değil.

Yani, boyutları ve doğal güçsüzlükleri itibariyle Hong Kong, İngiltere’nin armasındaki aslanın veya Çin’in simgesi ejderhanın ko-

laylıkla yutabilecekleri ufak ve kolay bir lokma. Ama, esneklik, çalışkanlık, yaratıcılık ve yatırımcılık özellikleri sayesinde yutulmadığı gibi, son yıllarda yaptığı hamleler ile, II. Dünya Savaşı'ndan önce kendisinden çok daha önemli olan Singapur ve Şangay gibi rakiplerinin de önüne geçmiş durumda.

Günümüzdeki nüfusu altı milyona yaklaşan Hong Kong'un, Çin'e 1997 yılında devrolacağını bilinmesine rağmen, son on yılda gerçekleştirdiği ortalama yıllık büyüme %10 mertebesinde. 1992'de ulaştığı kişi başına milli gelir seviyesi olan 16.000 dolar İspanya ve Yeni Zelanda'nın değerlerinin üzerinde. 1993'te hedeflediği %5.5'luk büyüme hızını gerçekleştirebilirse, kişi başına geliri kendisini yöneten İngiltere'ninkini geçecek. Avustralya'nın da önüne geçmiş olacak.

Enflasyon genelde %10'lar mertebesinde seyrediyor. İşsizlik ise %2'nin altında; birçok kuruluş işçi sağlayamadığı gibi, Hong Kong'lu yatırımcıların Çin Halk Cumhuriyeti'nde kurdukları fabrikaların adedi 25.000'e yaklaşmış, burada çalışanların sayısı da üç milyona. Ayrıca, bu küçük koloni Çin'in döviz gelirlerinin %40'ını, yabancı yatırımlarının da %60'ını sağlıyor. Hong Kong'un cezbettığı, çoğu Tayvanlı ve Japon turistlerin sayısı da 6 milyona ulaşmış. 1991'de bıraktıkları döviz 5 milyar dolar.

“Güzel kokulu liman” anlamına gelen Hong Kong'un Kwai Chung limanı, Singapur, Kaohsiung ve Rotterdam ile birlikte dünyadaki en büyük ilk dört limanın arasına giriyor. Değer artışında taşınmaz fiyatları hisse senedi borsası ile yarışıyor ve yıllık %40-50 büyümeyi yakalıyor. Geleceği ile ilgili bazı soru işaretlerinin bulunmasına rağmen, bine yakın şirket Hong Kong'u bölgesel merkezleri yapmışlar. Hizmet sektörü kolonide en hızla büyüyen alan. 160 bankası ve çeşitli borsaları ile tam anlamıyla dünya çapında bir mali merkez. New York, Tokyo ve Londra borsalarından başka rakip tanımıyor.

Aslında, Hong Kong hiçbir atlasta görünmeyen bir imparatorluğun başkenti. Bu imparatorluğun halkını “Dış Çinliler” veya

“Denizaşırı Çinliler” diye tanımlayabilirsiniz. 55 milyon dolayında olduğu tahmin edilen bu nüfus, Malezya’dan Tayland’a, Endonezya’dan Kaliforniya’ya kadar yayılmış durumda. Denizaşırı Çinliler’in en önemli avantajlarından birisi, çok dinamik ve atılcı yatırımcı sınıfı. Çin’in son 15 yılda sergilediği dışa açılma ve ekonomik kalkınmanın da beyin ve finans kaynaklarını büyük ölçüde sağlayan bu kitlenin iş planlarının yapıldığı, pazarlıklarının sürdürüldüğü, fonlarının depolandığı gizli başkent Hong Kong.

Hong Kong’un, krom, cam ve mermeri en gösterişli bir şekilde bir araya getiren gökdelenlerinin gölgesindeki cadde ve sokakları 24 saat boyunca hummalı bir trafiğe sahne oluyor. Bisikletli çek-çekler Rolls Royce’larla yarışıyor. Dünyada kişi başına en çok Rolls Royce’un bulunduğu kent Hong Kong. Aynı zamanda dünyanın en büyük, gürültülü ve etkileyici oryantal çarşısı ve modern galeriası. Oryantal çarşı görüntüsünün gerisindeki, tüm işlemlerin en yeni teknoloji ürünü elektronik sistemlerle izlenip işlendiği bir bilgiişlem ve haberleşme merkezi.

Gece gündüz durmadan çalışan atölye ve fabrikalarında, iki saatte tamamlanan ısmarlama ipek takım elbiseden pamuklu fanillara, plastik kovadan bilgisayarlara kadar binbir çeşit ürünün dünya piyasaları için üretildiği dev bir sanayi parkı. İngiliz yasaları altında Çinli yatırımcının güven ve büyük bir serbesti içinde faaliyet gösterebildiği, belki tüm dünyada kapitalizmin kurallarının en rahat işlediği ekonomik bölge burası. Yatırımcının yanında işçinin de kalkınmadan payını alabildiği, gelir dağılımının dengeli seyrettiği bir sosyal laboratuvar.

Doğu Asya’nın merkezinin oluşturan Hong Kong’un başka bir özelliği de dünyanın en iyi hava yollarından birisine sahip olması. Savaş sonrası birkaç Amerikalı ve Avustralyalı pilotun bir tane ikipervaneli DC-3 ile kurdukları Cathay Pacific hava yolunun filosunda bugün kırkın üstünde uçak var. Bunların 17 tanesi Boeing 747. Ayrıca, altı adet de uzun menzili 747-400 siparişi var. 1989’da yapmış olduğu ve teslimi yakında başlayacak olan 10 tane Airbus

A330-330 siparişı de Asyalı herhangi bir hava yolunun o güne kadar vermiş olduğu en büyük tek siparişti.

Singapur"

Hong Kong ile Singapur birçok alanda olduğu gibi hava ulaşımında da birbirlerine rakipler. Singapur Hava yolları SIA de, Cathay Pacific gibi hizmet seviyesi ile ün yapmış bir şirket. Devlete ait olan şirketin kârı yıldan yıla bir milyar dolar civarında oynuyor. Filosunu devamlı büyütmesine ve dünyanın en genç uzun menzilli uçak filosuna sahip olmasına rağmen, birikmiş fonları üç milyar doların üzerinde. Zaten SIA'nın yönetim kurulu başkanı aynı zamanda Singapur Merkez Bankası'nın başkanı.

Singapur Hava Yolları'nın rekabet gücünü artıran unsurlardan birisi de Changi havalimanı. Doğal kaynaklardan yoksun 573 kilometrekarelik bir ada olan Singapur, yaklaşık üç milyonluk nüfusu kadar turisti her yıl, dünyanın en modern ve iyi işletilen havalimanlarından biri olan Changi'ye cezbediyor. Bilgisayar ve modern teknoloji kullanımının doruğa ulaştığı alanda, Boeing 747 tipi bir jumbo jetin bile bagaj boşaltma işlemleri uçak piste değdikten en geç 12 dakika sonra başlayıp 24 dakika sonra bitmek zorunda. Şehirdeki alışveriş ve eğlence olanakları, alana inen yolcuların büyük bölümünün ortalama üç gün adada gecelemeğini sağlıyor.

Aynı şekilde, Singapur limanı da dünyanın en büyük konteyner limanı. Elleçlenen, yani indirilen, depolanan ve yüklenen, malların büyük çoğunluğu Singapur'da kalmıyor, Malezya, Endonezya, Tayland gibi bölge ülkelerine gidiyor. Singapur'dan geçmesinin nedeni, limanın depolama, elleçleme ve sevk imkânlarının ileri teknoloji ve bilgisayarı en iyi şekilde kullanarak, hem hızlı hem de ekonomik şekilde mal akışını sağlayabilmesi. Bu formül sadece gelir ve büyümede sonuç vermemiş; işsizlik de yok edilmiş. Şu anda işgücüne olan talep arzın üstünde. Çevre ülkelerden 250.000 yabancı işçi getirilmiş. Ama bu da yetmediği için 55 olan emeklilik yaşı yakında 60'a yükseltilecek.

Hong Kong'u korsan yatağı bir köy konumundan çıkartıp Çin'in kapısı haline getiren İngiliz Doğu Hint Şirketi'nin yöneticilerinden Sir Stamford Raffles tarafından 1819 yılında kurulan Singapur Sanskrit dilinde "Aslanın Kenti" anlamını taşıyor. İlk önce Malezya'nın kuruluşu ile 1959 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmış; sonra da patlak veren Malay-Çinli çatışmaları sonucu 1965'te Malezya federasyonundan da koparak, Lee Kuan Yew'un başkanlığında tamamıyla bağımsız bir devlet, daha doğrusu kent-devleti olmuş.

Lee yönetimi devir aldığı anda halkının pislik ve sıtmadan kırıldığı, etnik kavgalardan yıldıdığı, işsizlik ve evsizliğin sorunları altında ezildiğı, kişi başına milli gelirin 500 dolar olduğı Singapur, bugün dünyanın en zengin, temiz, düzenli, güvenli, sağlıklı ve eğitimli toplumlarından biri. 40 yıl önce sivrisinek yatağı olan bataklıkların üzerinde kenti bölgenin ticaret ve mali merkezi yapan ofis gökdelenleri ve halkın %86'sını barındıran, devlet desteğı ile inşa edilmiş sosyal konutlar yükseliyor.

Güney Çin Denizinden akseden kızgın güneşte parlayan cam kaplamalı gökdelenlerin içinde bölgenin ticaretine egemen olan kredi, akreditif, sigorta, nakliye, kambiyo ve borsa işlemleri yürüyor. Singapur, zengin enerji kaynaklarına sahip olan Malezya ve Endonezya'ya olan yakınlığından yararlanarak bölgenin petrol rafine ve ticaret merkezi haline gelmiş. Başarılı olduğı diğer önemli bir dal da elektronik ürünler sektörü. Örneğın, bilgisayar disk-sürücülerinde dünya üretiminin yarısına yakını temin ediyor. Sadece bu kalemdeki yıllık cirosu 2.5 milyar doların üzerinde.

Temizlik, Lee ve onun örnek teşkil ettiğı dürüst ve vasıflı bürokratik kadro için bir fetiş haline gelmiş. Umumi yerlerde sigara içmek ve çiklet çiğnemek yasak. Metroda bir şey yemek veya içmenin cezası yaklaşık 10 milyon lira (\$310). Yere çöp atmanın cezası bunun iki katı. Ayrıca, yargıçlar suçluyu psikolojik terapiye de gönderebiliyorlar. Tükürmek de çok ağır cezaya tâbi. Umumi tuvaletleri kullandıktan sonra sifonu çekmemenin bile cezası var.

Üstelik, bu gibi suçları işleyenler medya kanalı ile kamuoyuna sergileniyorlar.

Singapurlular ülkelerini İsviçre'ye benzetiyorlar: ufak, emniyetli, tarafsız ve tertemiz bir ülke; zengin, eğitilmiş, çok dilli, çok dinli ve çok ırklı bir nüfus yapısı; uluslararası perspektifi geniş ve dürüst bir yönetim.

Neticede, "bu gibi özellikler Singapur'u Asya'nın belki de en güvenli ve yaşanabilir kenti yapıyor... Japonya hariç, Asya'nın en iyi eğitilmiş, en bilgili, dünya görüşü en geniş toplumuna sahip."¹² Kendisini artık bir etnik grubun mensubu gibi değil de "Singapurlu" olarak gören bu toplumun bireylerinin ekonomik açıdan da en zenginler arasında olduğunu vurgulamaya gerek yok.

Kaydadeğer bir iç pazardan ve doğal kaynaklardan yoksun bu ufacık ülke, %75'i Çinli, %17'si Hintli ve %14'ü Malezyalı olan nüfusunun girişimcilik, yaratıcılık, organizasyon ve çalışma gücünü seferber ederek, İrlanda ve İsrail gibi ülkelerin önünde, yılda yaklaşık 12.000 dolarlık bir kişi başına milli gelir seviyesi yakalamış. Singapur, 1965 yılında Malezya ile ancak üç yıl süren federasyondan koptuğunda ise milli geliri 500 dolardı.

1969-1979 döneminde GSMH'sının yıllık büyüme hızı %9.4; 1980'li yıllarda da %8.5. Bu ufacık ülke dünyanın onyedinci büyük dış ticaret hacmine sahip. Gros ton sevkıyat bazında limanı en büyük, Changi havaalanı da yolcu ve kargo trafiği açısından dünyanın en hareketli havaalanı. Singapur'un ithalat ve ihracatını toplayın, GSMH'sının üç katını bulursunuz. Ülkeye her yıl bir milyar doların üzerinde yabancı sermaye giriş yapıyor. 1991 yılındaki yabancı sermaye girişi rekor düzeyde: 3.6 milyar dolar. 1993 ortasındaki toplam döviz rezervleri 46 milyar dolar. Dış yatırımlar konusunda Singapur diğer kaplanlardan daha temkinli. Rezervlerini muhafaza etmeyi tercih ediyor. Son on yılda G.Kore ve Tayvan'ın Çin'deki toplam yatırımları olan 30 milyar dolara karşı aynı dönemde Singapur şirketlerinin Çin'de yaptıkları yatırımların tutarı ancak 900 milyon dolar.

Toplumdaki tek önemli şikayet konusu politik sistemin katılığı. Lee Kuan Yew'un 1990 sonunda Başbakanlık'tan ayrılması ile bu alanda da belli bir yumuşama başlamış durumda.

Diğerleri

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Doğu Asya'yı en kapsamlı şekilde incelemiş araştırmacılardan biri olan Gunnar Myrdal'a göre Asya kıtası kültürünün esiri idi ve bu kültür onun kalkınmasının önündeki en önemli engeldi. Kıtanın dramı da geri kalmışlığa mahkum olmaktı. Myrdal'ın devasa eseri *Asya'nın Dramı*'nin yayımlanmasından beri geçen çeyrek yüzyıl boyunca bu bölgede meydana gelen gelişmeler Myrdal'ı yalanladı. Bu dönem içinde Asya peş peşe birçok ekonomik kalkınma mucizesi sergiledi: Japonya, G.Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur. Belli bir refah düzeyine erişen bu ülkelerin büyüme hızları 1990'lı yıllarda yavaşlarken, başka Asya ülkeleri tempolarını artırıp bu yarışta ön saflara yaklaşmaya başladılar. Bazılarına kısaca göz atmamızda yarar var; hem nelerin mümkün olduğunu görmek, hem de Türkiye'nin kalkınma ve ticaret yarışındaki yeni rakiplerini tanımak için.

Örneğin, nüfusu Türkiye'ye yakın olan ve onyıllar boyunca askeri hükümetlerce yönetilip ancak son yıllarda sivil idareyi oturttanmış olan Tayland'ın 1980'li yıllarda gerçekleştirdiği yıllık ortalama büyüme hızı bizimkine çok yakın: %5.3. Yalnız, enflasyon da %5'i geçmemiş. Bu istikrar ortamında büyüme, içinde bulunduğumuz dönem %7'lere doğru tırmanıyor. Ancak, gelir dağılımı dört kaplanınki gibi dengeli değil: başkent Bangkok'ta 2.200 dolara ulaşan kişi başına yıllık gelir, kırsal alanlarda 820 dolara düşüyor.¹³

337 bin kilometrekareye yayılmış 11 eyalette yaşayan 19 milyonluk Malezya,¹⁴ birçok sorunla birlikte doğmuş bir ülke: etnik yapısı harç tutmaz bir mozaik görünümünde; nüfusunun %48'i Malay, %34'ü Çinli, %9'u Hintli, kalanı da 16 ayrı etnik gruba mensup. 1960'lı yılların başlarında yaşanan doğum sancıları arasında binlerce insanın canına mal olan ırkçı ayaklanmalar da var. Sabah

ve Sarawak gibi eyaletleri âdeta yarı bağımsız. Ülkenin başkenti Kuala Lumpur'dan Sabah'ın merkezi Kota Kinabulu jet uçağı ile iki buçuk saat sürüyor. Kinabulu havaalanında Malezyalılar bile pasaport kontrolünden geçiyor. Eyaleti, bir Katolik başbakanın altında, Hristiyan ve Müslüman toplumları ile çeşitli aşiretlerin temsilcileri yönetiyor.

Malezya'nın geleneksel ürünleri olan kauçuk ve kalayla, palmiye yağının pazarları ise daralıyor. Malezya yüksek teknoloji yolunu ancak 1980'li yılların ortalarına doğru seçmiş. O zamandan beri de yıllık ortalama %8.5 büyüme hızını tutturabilmiş. Dünya-daki durgunluk nedeni ile 1993 ve 1994'te en az %7.5'u yakalayabileceğini düşünüyor Maliye Bakanı Enver İbrahim. Gene de resmi hedefler 1993 ve 1994 için %8.5. Ancak, nüfus artış hızı da oldukça yüksek sayılabilir: %3.2. Kişi başına milli gelir ise 2.960 dolar. Son yıllarda enflasyon %4-5 arasında oynamış, faizler de %8 dolaylarında.

Ülkenin yıllık ihracatı ithalatının önünde gidiyor. En önemli kalemleri de sırasıyla, elektronik ürünler, petrol, tekstil ve hazır giyim ürünleri. İhracatın yıllık büyüme hızı %20. Turizm de giderek önem kazanan bir döviz kaynağı: 1992'de gelen 5.5 milyon turist iki milyar doların üzerinde gelir bırakmış.

1974 yılında bu ülkeye ihracat amacı ile ilk defa gittiğimde başkent Kuala Lumpur, İngiliz sömürge mimarisinin Londra'daki kamu binalarına benzeyen üslûbu ile İstanbul'dan çok Kahire'yi anımsatan İslam mimarisinin bir karışımını sergiliyordu; devlet binalarının çoğunun cephesi boydan boya verandalı, camiler gibi tren garı da kubbeli idi. Ticari binalar ise bakımsız ve şekilsizdi. Gürültülü, pis olmamakla birlikte temiz de denemeyecek, sönük bir şehir, âdeta Doğu Asya ile Orta Doğu'nun renksiz bir karışımıydı.

19 yıl sonra 1993'ün Şeker Bayramında ziyaret ettiğim Kuala Lumpur'u tanımakta güçlük çektim. Hareketli ama düzenli, gürültülü ama tertemiz bir kent vardı karşımda. Birçok modern gökde-len şehrin eski ve alçak profilini delip yükselmişti. İngilizlerden

kalan yeşil alana hakim bir tepeye ince hatları ile insan ruhunu okşayan merkez camii oturtulmuştu. Yetişkin palmyeler bütün ana caddeleri gölgelendiriyordu. Alandaki gümrük görevlileri ile şehirdeki polislerin kıyafetleri dikkat çekecek şekilde tertemiz, ütülü ve kolalıydı. Otoyol gişelerinde çalışanların hepsi yeşil üniforma giymişlerdi ve erkek görevlilerin hepsi tıraşlıydı. İster istemez ülkemizdeki TCK gişelerindeki başıbozuk görünümü hatırlattı.

Singapur'un 20 km. güneyinden başlayıp Avustralya'nın 300 km. kuzeyine kadar uzanan 5.500 kilometrelik orak şeklindeki bir alana yayılmış 13.667 adaya serpiştirilmiş 184 milyon nüfusu ile Endonezya¹⁵ dünyanın en büyük Müslüman ülkesi, genelde de dünyanın dördüncü büyük ulusu. Şimdiki devlet başkanı Suharto'nun iktidara geldiği 1967 yılında ülkenin kişi başına milli geliri 70 dolar, Hindistan ve Bangladeş'inkinin yarısı. O zamandan günümüze Endonezya istikrarlı bir şekilde yılda %7 büyüyerek 600 dolar kişi başına milli gelir düzeyine gelmiş, fakirlik çizgisinin altında yaşayanların oranını da %60'tan %15'e indirebilmiş. Enflasyon oranı ise %5. Dünya Bankasına göre "Bu gelişme temposunu sürdürdüğü takdirde, Endonezya yüzyılın sonunda \$1.000'lık kişi başına gelir seviyesini yakalamış sağlam bir orta sınıf ülkesi durumuna gelebilir."¹⁶

Vietnam¹⁷ yüzyılımızın önemli bir bölümünü Çin, Japonya, Fransa, Amerika ve çeşitli komşuları ile savaşıyor geçirdi. Amerikalılar'ın çekilmesinden beri de ülkenin kuzey ve güney kanatları arasındaki dengesizlikleri gidermek ve Amerikan ambargosunu kaldırtıp ekonomisini dışa açmak için uğraşıyor. İyi eğitilmiş (Asya'nın en çok yabancı dil <Fransızca, Rusça, İngilizce> bilen), gayretli ve disiplinli bir nüfusa ve çok düşük bir ücret yapısına sahip. Japonya, Fransa, Tayland, Singapur gibi ülkelerden sermaye cezbediliyor.

Ülkeyi yönetmeye devam eden Komünist Partisi'nin yöneticileri iyimser beklentiler içindeler; gelecek on yıl için %9.5'luk bir büyüme hızını hedefliyorlar. %2.2.'lik nüfus artış hızı düşüldü-

günde, on yıl sonra, bugün 300 dolar olduğu tahmin edilen kişi başına GSMH, ikiye katlanmış olacak.

Bundan birkaç yıl önce, uzaydaki bir kara delik gibi tamamıyla dünya ekonomisinin dışında bulunan, yüzyılın çoğunu savaşıarak geçirmiş olan Vietnam bile artık ticaret mücadelelerinde bir oyuncu, özellikle tekstil sektöründe Türkiye'ye rakip olma durumunda. Üstelik, Türkiye'nin cesaret edebildiğinin çok üstünde bir kalkınma hızını hedef alabilecek özgüvene ve %90'ı okuma yazma, önemli bir kısmı da yukarıda değindiğimiz gibi yabancı dil bilen bir nüfusa sahip. Hedeflediği büyümeyi gerçekleştirebilmek için elektronik gibi ileri teknoloji gerektiren sektörlerle girmeyi de planlıyor.

Ve Çin¹⁸

Tarih, Çin Komünist Partisi'nin Aralık 1978'de yapılan Merkez Komitesi toplantısını bu ülkenin çok uzun tarih çizgisinin en önemli kıvrımlarından biri olarak kaydedecek. Çünkü, Mao'nun ölümünden iki yıl sonra yapılan bu toplantıda, onun yoldaşı ve son yıllarındaki en güçlü rakibi olmuş Deng Xiaoping'in Çin ekonomisinin dışa açılması ve Stalinist merkezi planlama sistemi ve devletçiliği terk etmesi ile ilgili ekonomik reform teklifleri onaylandı. 89 yaşında olan Deng'in günümüzde taşıdığı tek resmi unvan Çin Briç Derneği'nin Onur Başkanlığı. Ama Çin'de hâlâ temel politikaların ve zirvedeki devlet yöneticilerinin geleceği onun iki dudağının arasında şekilleniyor.

Economist'e göre, Deng'in başlattığı reformlar günümüze dek geçen 16 yıllık süre içinde dünya tarihindeki en büyük ekonomik gelişmeyi yarattı. Reel GSMH yılda ortalama %9 büyüdü. 1994 yılı sonu itibariyle Çin'in ekonomisi 1978-1994 döneminde tam dört kat büyümüş olacak. Hedeften şaşmazsa, 2002 yılındaki Çin ekonomisinin boyutları 1978'in sekiz katına ulaşacak. O noktada Çin, Japonya, Tayvan ve G. Kore'nin kalkınma hamlelerinin ilk 25 yılında ulaştıkları düzeye gelmiş olacak. 2020 yılında ise dünyanın en büyük ekonomisine sahip olacak.

Bu arada, Çin'in bu yarışa ne kadar gerilerden başladığını da unutmamak gerek. Örneğin, 1978'deki kişi başına GSMH'sı 120 dolar civarında idi; şimdi 320 dolar. Ama, Tayvan 320 dolarlık bu noktaya 1950'li yılların sonunda erişmiş. Gene de, 1978 yılında sayılarının 250 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilen fakirlik çizgisi altındaki nüfus, toplam nüfus artışına rağmen, günümüzde 100 milyonun altına düşmüş. Özellikle kırsal kesimdeki iyileşme çarpıcı.

Tarımda devlet çiftliklerinin egemenliği kırılmaya başladıktan sonra, 1979-1984 döneminde tahıl üretimi üç kat, pamuk iki buçuk kat, yağlı tohumlar ve meyve üretimi de iki kat artmış. 1979-1986 arasında kırsal kesimdeki gelir artışı daha da şaşırtıcı: devletçi yönetimin zincirlerinden kurtulan köylü nüfusun geliri sekize katlanmış.

Bu dönemde yükselen sadece üretim değil; 1978-1991 arasında kırsal kesimdeki kişi başına tahıl tüketimi %20, deniz ürünleri tüketimi %100 artmış. Yaygın olan domuz eti tüketimindeki artış iki buçuk kat, tavuk eti ve yemeklik yağlarda ise tam dört kat. Kentlere gelince, 1981'de her 100 evin ancak birinde renkli televizyon mevcut iken, 1991'de bu oran %70'e fırlamış durumda. 1981'de her 100 evin altısında bulunan çamaşır makinası, 1991'de her 100 evin 80'ine girmiş; bu dönemin başında her 100 evin birinde bile bulunmayan buzdolabı oranı ise on yıl içinde 100 evden 50'sinde bulunur olmuş. Yetişkinler arasında okur-yazar oranı %73'e, ortalama yaşam süresi ise 70 yıla ulaşmış.

Bu tempo hız kesmeden sürüyor: 1992 büyüme hızı %12.8, özel sektörün ulaştığı büyüme hızı %50, sanayideki büyüme ise %20. Enflasyon %5'te kalıyor. Ancak, ekonomi kızıştıkça 1993'te enflasyonun özellikle kentlerde %10'un üstüne çıkması bekleniyor. 1992'de ülkeye giren yabancı sermaye 11 milyar doları bulmuş (Dünyadaki tüm sınıraşırı yatırımların tutarı ise 158.5 milyar dolar.) 1992'nin sonunda Başbakan Li Peng ve hükümeti sosyal çalkantılara neden olmamak için 1993'te büyümenin %6'da sınırlandırıl-

masını, takip eden yıllarda da enflasyon sonrası %10'u geçmemesini kararlaştırıyorlar. Buna rağmen 1993'ün ilk yarısındaki büyüme %14'e vuruyor.

1978'de 21 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 1992'de 170 milyar dolara ulaştı. CIA'nin araştırmalarına göre, 1.2 milyar nüfuslu Çin, 1992'de 2.35 trilyon dolarlık GSMH'ya ulaştı.¹⁹ Böylece, Amerika ve Japonya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ekonomisine sahip. Bugünkü kişi başına 320 dolarlık GSMH da aldatıcı. Ekonomik yapının farklılıkları ve istatistik sistemlerinin özellikleri ile Yuan'ın önemli değişiklikler gösteren kuru da hesaba katınca bunun 1.600 dolara yaklaştığını savunuyor uzmanlar.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) değişik bir ölçüm yöntemi kullanarak yaptığı bir araştırmaya göre Çin'in ekonomisi 1992'de 2 trilyon dolar değerinde mal ve hizmet üretti. Önceki tahminler bu değeri yarım milyar dolar olarak saptamışlardı. Bu durumda Çin, Japonya ile arasındaki büyüklük farkını büyük ölçüde kapatmış; artık Asya'da bir değil iki ekonomik dev var. Tabii, Çin'in onda bir nüfusuna sahip Japonya, kişi başına gelirden tartışmasız üstünlüğünü sürdürüyor. Ancak, iki ülke de bugünkü tempolarını sürdürürlerse 21. yüzyılın ikinci çeyreğine girerken Çin, Japonya'yı bu alanda da yakalamış olacak.

Latin Amerika

Olayları belli bir perspektife oturtabilmek ve Doğu Asya'yı bazı başka bölgeler ile karşılaştırmak için bir de kısaca Latin Amerika ile Afrika'da birer ülkeye göz atalım.²⁰ Çeşitli doğal kaynaklarla bezenmiş ve dünyanın onuncu büyüklükteki ekonomisine sahip Brezilya'nın özelliği dünyadaki en yüksek enflasyon oranı ile, nüfus artışının devamlı altında seyreden bir büyüme hızını yanı yana yaşamak. Enflasyon 1993'te yıllık %1.800 seviyesinde seyreliyor. İyimserler bunun 1994 içinde %40'a ineceğini ümit ediyorlar; tabii ki aylık %40'a! Sonuçta, ticari kontratlar altın, döviz, hatta margarin gibi malların fiyatlarına endeksleniyor. Ülkeyi kemiren

rüşvet de ancak döviz olarak kabul ediliyor. Ekonominin 1993'te beklenen büyüme hızı %3.

1980'den yana ülke para birimini dört defa değiştirdi. Beş kere fiyat ve ücretleri dondurdu. Dokuz ayrı ekonomik istikrar programını uygulamaya koydu. On iki tane de maliye bakanını tanıdı. Neticede, 1980 yılında 22 *cruzeiro*'ya satın alabileceğiniz bir fincan kahvenin bugünkü fiyatı 22 milyar *cruzeiro*.

Ülke Latin Amerika'nın en yüksek (\$2.920) kişi başına GSMH'na ve en çarpık gelir dağılımına sahip. Nüfusunun en zengin %20'sinin kazancı, en alt %20 gelir dilimindekilerin kazançlarının tam 26 katı. Bu katsayı ABD'de 9'a 1, Hindistan'da ise 5'e 1. Bu tablo rüşvetten şiddete her türlü sosyal çarpıklığa neden oluyor. 5.5 milyon nüfusa sahip başkent Rio de Janeiro'da günde 10 cinayet işleniyor ve 100 otomobil çalınıyor. Toplumun belki de en büyük ayıbı sahipsiz sokak çocukları. Bunların neden olduğu hırsızlık ve şiddet olaylarından zarar gören esnaf, polis ve jandarmaya rüşvet vererek kimsesiz çocukları av hayvanı gibi öldürtüyor. Temmuz 1993'te Rio'da bir günde yedi çocuk sokaklarda vurulunca olayın boyutları açığa çıktı. Sadece 1992 içinde Rio eyaletinde bu şekilde 424 kimsesiz çocuğun güvenlik güçlerinin mensupları tarafından avlanmış olduğu açıklandı. Tüm ülkede 1988-1990 arası bu şekilde katledilenlerin sayısı ise 4.641. Olayın, toplumun sosyal dokusunun nasıl gevşediğini gösteren başka bir yönü de, cinayetlerin genelde kamuoyu tarafından tasvip edilmesi.²¹ Yetkililer, 1960 ile 1980 arasında kırsal kesimden kentlere 40 milyon kişinin göç ettiğini ve bu göç sonucu çok fakir gecekondu mahallelerinin doğduğunu, işsizlikle düşük ücretlerin aile bağlarını zayıflattığını söylüyorlar.

Son askerin devlet başkanlığından ayrılmasından bu yana görev yapan dört zayıf başkanın yönetiminde bu darboğaza giren ülkede başkanlık sistemi istenen istikrarı yaratabilmiş değil. Başkanlar seçildikten kısa bir süre sonra parlamento ile kavgalı hale geliyorlar. Sayıları 21'i bulan politik partiler de devlet imkânlarını temsil

ettikleri bölge veya gruplar için kullanma yarışından zaman ayırıp güçlü ulusal politikalar üretmeye olanak bulamıyorlar. Sadece KİT'lerin yıllık açığı 11 milyar dolar. Toplam bütçe açığı ise 30 milyar dolar olarak tahmin ediliyor.

Afrika'daki durum Latin Amerika'dan da daha karanlık. Durumu değerlendirmek için Afrika'nın en zengin ülkeleri arasında olan Kenya'nın haline bir göz atmak yeterli: 1992'deki büyüme hızı %0.4, nüfus artış hızı ise %4. Nüfustan hızlı büyüyen iki şeyden biri AIDS hastalarının sayısı, diğeri de %60'a varan enflasyon. Hayat standardı sürekli gerileyen 27 milyonluk nüfus şehirlerde şiddet olayları, kırsal bölgelerde ise aşiret çatışmaları içine sürüklenmekte.²²

Sonuç

Gunnar Myrdal'ın Nobel Ödülü'ne layık görülen 2.284 sayfa-lık *Asya'nın Dramı* adlı yapıtının yayımlandığı tarihten tam çeyrek yüzyıl sonra Asya mucizesini incelemekteyiz. Bu mucizeyi yaratan ülkelerin çoğunun II. Dünya Savaşı sonundaki gelir düzeyleri o günün birçok Afrika ülkesi ile eş noktalarda idi. Doğu Asya bu mucizeye beşiklik ederken, Allah'ın, altından elmasa, uranyumdan petrole kadar birçok değerli doğal kaynağı bahsettiği Afrika kıtasının reel üretim ve gelirleri azaldı, açlık, sefalet ve aşiret kavgaları Liberya'dan Somali'ye kadar kıtayı kasıp kavurdu. Sefalet ve felaketlerin sonu da henüz gözüküyor. Afrika kıtasının bu dönemde kırdığı tek rekor, nüfus artış hızında.

1950'li yılların başlarında ekonomileri Doğu Asya ekonomilerinden daha ileride ve güçlü olan Güney Amerika da bu çeyrek yüzyılı etkin şekilde kullanamadı. Uruguay'dan Arjantin'e kadar birçok ülkenin üretimi ve yaşam şartları dönem dönem geriledi. Genelde de kıtaya egemen olan ortam dinamizm değil, durgunluk ortamı idi. Örneğin, kıtanın 1992'deki büyüme hızı %2'yi aşamadı. Bu kıtanın da rekorlar tesis ettiği alan hiper enflasyon oldu. Brezilya'nın enflasyon oranı hâlâ aylık %40'ın altına düşürülemiyor. Bolivya'

nın 1980’li yılların ortalarında yaşadığı yıllık enflasyon %16.000 (yüzde on altı bin) idi.

1980’li yıllara girerken, Güney Amerika ülkelerinin nüfuslarının dörtte biri fakirlik çizgisinin altında yaşarken, günümüzde bu oran üçte bire yükseldi. Zaten dengesiz olan gelir dağılımı daha da bozuldu. Rio de Janeiro gibi merkezlerdeki yoksul çocuk ve dilenciler milisler tarafından birer vahşi hayvan gibi avlanıyorlardı.

Bu ortamda, Japonya’nın, bir dünya savaşında atom silahları ile dize getirilmesinden sonra geçen yarım yüzyıla yaklaşan süre boyunca gerçekleştirmiş olduğu ortalama yıllık %7.7’lik büyümeyi rahatlıkla “mucize” diye tanımlayabiliriz. Japon modelini 1950’lerde uygulamaya başlayan Tayvan’ın günümüze kadar geçen süre içinde yakalamış olduğu yıllık %8.5 oranındaki GSMH büyüme hızını da hayranlıkla karşılamamak mümkün değil; hele çıkış noktasının o zamanlar için Türkiye’nin gerisinde olduğunu hatırlarsak.

1950 yılında Sudan’dan fakir olan ve 1961’den itibaren Japon modeli sanayileşmeye yönelen G. Kore ise geçen devre sırasında yıllık ortalama % 9.1’lik milli gelir artış hızını yakalayarak, halkının reel gelirlerini yaklaşık her sekiz yılda ikiye katlamış; otuz yılın sonundaki reel gelir artışı 13 misline ulaşmış durumda.

Nüfus ve yüzölçümleri çok daha küçük olan Hong Kong’un 1980-1990 döneminde eriştiği %9’luk büyüme oranını da, sanırsanız, “mucizevi” olarak tanımlayabiliriz.

Tayland, Malezya ve Endonezya da, yıllık ortalama %7 dolaylarında olan büyüme hızlarını kronik hale getirip dört ejderhanın peşine takılmışlar. Hepsinin üstünde de Çin’in büyüyen gölgesi var. Şu anda dünyanın en yüksek sanayileşme, özelleşme ve büyüme oranlarına sahip Çin, çevresindeki ülkelerde yaşayan 55 milyon “Denizaşırı Çinli”yi de ekonomik nüfuz alanına cezbederek, dünyanın en büyük ticaret bölgesi veya ekonomik topluluğunu yaratmakta.

Bu topluluk AT gibi şüphe ve tereddütler üzerine zoraki inşa edilmiş bir yapı da değil; dil, din ve kültür birliği ve binlerce yıllık bir paylaşılmış tarih üzerine kurulmuş. Rakamsal boyutları ve kültür birliği “Büyük Çin”i dünyada Amerika ve Japonya’dan sonra ki en önemli ekonomik ve politik güç yapabilir.

Vietnam, Kamboçya, Laos ve Myanmar (eski adı ile Burma) gibi kara deliğe düşmüş ülkeler de artık süratle Çin’in ekonomi ve altyapısına bağlanarak dışa açılmak istiyorlar. Yapılan bir plana göre, bu ülkeler Malezya ve Tayland demiryollarına bağlanacak, bu demiryolları da İpek Yolu’na uzatılacak. Tayland’ın eski başbakanlarından Chatichai Choonhavan’ın bu ülkelerin oluşturduğu bölgeye taktığı ad “Altın Alan”. Yüzyılın sonunda 400 milyonu geçecek bölge nüfusunun yarısı 15 yaşının altında olacak. Bölgenin zengin doğal kaynaklarını da ekleyince ortaya dünyanın ekonomik gelişme potansiyeli en yüksek alanlardan biri çıkıyor.

Bu alanda bizim için ciddi rakipler bulunduğu gibi, önemli fırsatlar da doğuyor. 21. yüzyılın ortalarında, dünya ekonomisinin eksenini Atlantik’ten geçen Amerika-Avrupa çizgisinden, Pasifik’i çevreleyen Doğu Asya-Japonya-Amerika üçgenine kaymış olacak.

Türkiye’nin bu büyük oluşumu yakalaması gerek. Yoksa, nasıl 16. yüzyılda keşifler dünya ekonomisinin eksenini Akdeniz’den Atlantik Okyanusu’na kaydırarak Osmanlı İmparatorluğu’nu devre dışı bıraktı ise, aynı sonla karşılaşabiliriz.

Bölgedeki bazı ülkelerin (Endonezya, Singapur, Tayland, Malezya, Filipinler ve Brunei) kurmuş oldukları ASEAN topluluğu şimdi de bir gümrük birliği planlamakta. AFTA’nın (ASEAN Free-Trade Area) amacı aralarında uygulanan gümrük vergilerini 15 yıllık bir süre içinde %5’e indirmek.

Doğu Asya’da yaşanan olgu sadece bir ekonomik mucize değil. Aynı zamanda bir rönesans yaşanıyor. Modadan sanata, spordan felsefe ve dini konulara kadar her alanda yeni tartışma ve araştırma çabaları görüyoruz. Örneğin, biz İslam dininin düşünce

merkezleri olarak Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkeleri bellemişken, dinimizle ilgili en önemli araştırma ve tartışmalar bugün belki de Malezya ve Endonezya'da yapılıyor.

Bölgede çok önemli sosyal deneyler de yaşanıyor. Örneğin, Afrika, Kafkaslar ve hatta Avrupa'nın göbeğinde etnik kavgalar yüzbinlerce can alırken, yani sözde gelişmiş toplumlar ilkele doğru geri dönerken, Doğu Asya'da farklı ırk ve dinlerden insanlar birlikte yaşama ve kalkınma gayretine odaklanmış durumdalar.

Ulus olarak öncelikle yapmamız gereken "Altın Alan", Doğu Asya ve Japonya'da yaşanan deneyleri inceleyip Asya modelinden bundan sonra sürdüreceğimiz kalkınma hamlesi için yararlanmak olmalıdır. Bu bölümde boyutlarını tanımlamaya çalıştığımız başarının temel unsurlarını VI. ve VII. Bölüm'lerde irdelemeye gayret edeceğiz. Amacımız, ulus olarak yararlanabileceğimiz pratik sonuçlar çıkartabilmek.

NOTLAR

1. Doç. Dr. Muhteşem Kaynak, "Asya'nın Kaplanları", *Milliyet*, 12 Eylül 1992.
2. Gunnar Myrdal, *Asian Drama (Asya'nın Dramı)*, New York: Pantheon, 1968, 1. cilt, s.73.
3. a.y., s.109.
4. a.y., s.413.
5. a.y., ss.485-490.
6. G.Kore ile ilgili istatistikler şu kaynaklardan temin edilmiştir:
Business Week, "Daewoo vs. Hyundai" ("Daewoo'ye karşı Hyundai"). 15 Aralık 1986, ss.46-49.
Economist, "Determined to win: A Survey of South Korea" ("Kazanmaya kararlı: Güney Kore'yle ilgili bir araştırma"), 14 Ağustos 1982.
-----, "Unlocking Seoul's Games" ("Seul Oyunlarını Açmak"). 20 Haziran 1987, s.13.
-----, "Waiting for sunrise" ("Güneşin doğuşunu beklerken"), 25 Temmuz 1992, s.73.
Financial Times Survey, "Korea" ("Kore"), 29 Mayıs 1992.
-----, "Korea" ("Kore"), 3 Haziran 1993.
International Herald Tribune, "South Korea: A Special Economic Report" ("Güney Kore: Özel Ekonomik Rapor"), 6-7 Ekim 1984.

-----, "Seoul Losing Faith in Formulas of Past" ("Seul Geçmişin Formüllerine Olan İncancı Kaybediyor"), 16 Aralık 1992.

-----, "Korea's Chaebol Start Streamlining" ("Kore'nin *Chaebol*'ları Rasionalizasyona Başlıyorlar"), 25 Mayıs 1993, s.20.

Il Sakong, *Korea in the World Economy (Dünya Ekonomisinde Kore)*, Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1993.

Byung-Nak Song, *The Rise of the Korean Economy (Kore Ekonomisinin Yükselişi)*, Hong Kong: Oxford University Press, 1990.

Wall Street Journal, "S. Korean Officials Seesaw On Control of Conglomerates" ("G.Kore Yetkilileri Holdinglerin Denetimi Hakkında Zikzak Yapıyorlar"), 10 Ekim 1985.

-----, "South Korea's Economy Grew Only 4.7% in 1992" ("Güney Kore'nin Ekonomisi 1992'de Sadece %4.7 Büyüdü"), 26-27 Mart 1993, s.3.

7. Tayvan'la ilgili bilgi kaynakları için bkz.:

Business Week, "Taiwan's Wealth Crisis" ("Tayvan'ın Refah Krizi"), 13 Nisan 1987, ss.26-29.

Economist, "Taiwan, too rich to stay a lonely beacon" ("Tayvan, yalnız bir fener olmak için çok zengin"), 28 Mart 1987, ss.19-22.

-----, "Taiwan's foreign reserves" ("Tayvan'ın döviz rezervleri"), 27 Haziran 1987, s.96.

-----, "Will the good Chiang did live after him" ("Chiang'ın yaptığı iyi şeyler ondan sonra yaşayacak mı"), 16 Ocak 1988, ss.47-49.

-----, "Transition on trial: A survey of Taiwan" ("Geçiş dönemi yargılanırken: Tayvan'la ilgili bir araştırma"), 5 Mart 1988.

-----, "A change of face: A survey of Taiwan" ("Bir çehre değişikliği: Tayvan'la ilgili bir araştırma"), 10 Ekim 1992.

Financial Times Survey, "Hong Kong", 9 Ekim 1992.

International Herald Tribune, "Taiwan Hunts for a Sequel To Economic Success Story" ("Tayvan Ekonomik Başarı Öyküsünün Devamını Arıyor"), 16 Haziran 1993, s.1.

Newsweek, "Taiwan Reaches Out" ("Tayvan Dışa Açılıyor"), 5 Ekim 1992, ss.30-31.

Wall Street Journal, "Korea and Taiwan: One 'Twin' Has Grown Faster" ("Kore ve Tayvan: 'İkizler'den biri Daha Hızlı Büyüdü"), 6 Mayıs 1985, s.31.

-----, "Taiwan and S. Korea Both Seek Prosperity, But by Different Paths" ("Tayvan ve Güney Kore'nin İkisi de Refahı Arıyor, Ama Farklı Yollardan"), 24 Nisan 1986, s.1.

8. *Economist*, (10.10.1992).

9. Ezra F. Vogel, *The Four Little Dragons: The Spread of Industrialization in East Asia (Dört Küçük Ejderha: Doğu Asya'da Sanayileşmenin Yayılması)*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991, s.13.

10. Hong Kong'la ilgili istatistiki bilgiler için yararlanılan kaynaklar:
 Brian Kelly ve Mark London, *The Four Little Dragons: a Journey to The Source of the Business Boom Along the Pacific Rim* (Dört Küçük Ejderha: Pasifik Çevresindeki Ticaret Patlamasının Kaynaklarına Bir Yolculuk), New York: Simon & Schuster, 1989.
Financial Times Survey, "Hong Kong As A Financial Center" ("Mali Bir Merkez Olarak Hong Kong"), 20 Kasım 1991.
 -----, "Hong Kong", 5 Mayıs 1992.
Financial Times Traveller, "Hong Kong", 1992.
11. Singapur'la ilgili bilgiler için bkz.:
 Robert Elegant, *Pacific Destiny: Inside Asia Today* (Pasifik Geleceği: Asya'nın İçinde Bugün), New York: Avon Books, 1990.
Economist, "Lee's Legacy: A survey of Singapore" ("Lee'nin mirası: Singapur'la ilgili bir araştırma"), 22 Kasım 1986.
 -----, "Lee can do" ("Lee becerebilir"), 21 Ağustos 1993, s.52.
Financial Times Survey, "Singapore", 1 Haziran 1992.
12. Stan Sesser, "A Nation of Contradictions" ("Bir Çelişkiler Ulusu"), *The New Yorker*, 13 Ocak 1992, s.40.
13. *Elegant, a.g.y.*, s.496.
14. Malezya ile ilgili yararlanılan bazı kaynaklar:
Asian Business, "Shifting Out Of Overdrive" ("Vites Küçültmek"), Mart 1993, ss.36-49.
Economist, "At bay: A survey of Malaysia" ("Köşeye sıkıştırılmış: Malezya ile ilgili bir araştırma"), 31 Ocak 1987.
15. Endonezya ile ilgili istatistikler için bkz:
Asian Business, "The Technocrats Do It Again" ("Teknokratlar Tekrar Becerdiler"), Mart 1993, s.15.
The Economist, "The extended family: A survey of Indonesia" ("Refahı yakalamak üzere: Endonezya ile ilgili bir araştırma"), 15 Ağustos 1987.
 -----, "Wealth in its grasp: A survey of Indonesia" ("Refahı yakalamak üzere: Endonezya ile ilgili bir araştırma"), 17 Nisan 1993.
Wall Street Journal, "Jakarta Faces Tough Choice on Direction of Economy" ("Ekonominin Yönü Hakkında Cakarta Zor Seçimle Karşı Karşıya"), 26-27 Mart 1993, s.1.
16. *Economist*, (15.8.1987).
17. *Economist*, "The assault on Vietnam" ("Vietnam'a hücum"), 10 Temmuz 1993, ss.51-52.
18. Çin'le ilgili kaynaklar için bkz.:
 Zeynep Göğüş, "Çin ekonomisi dünya üçüncüsü", *Hürriyet*, 7 Haziran 1993, s.6.
 Ezra F. Vogel, *One Step Ahead In China* (Çin'de Bir Adım Önde), Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989.

James Walsh, *TIME*, "The World's Next Superpower", ("Dünyanın Gelecek Süpergücü"), 10 Mayıs 1993, ss.34-67.

Business Week, "China: The Making of an Economic Giant", ("Çin: Bir ekonomik devin oluşumu"), 17 Mayıs 1993, ss.54-69.

Economist, "A world turned upside down: A survey of China's economy", ("Tersine dönmüş bir dünya: Çin'in ekonomisi ile ilgili bir rapor"), 1 Ağustos 1987.

-----, "China throws open its seaboard" ("Çin kıyılarını açıyor"), 12 Mart 1988, ss.71-72.

-----, "Upbeat China" ("Moralli Çin" 7, 21 Mart 1992, ss.13-14.

-----, "China goes for broke" ("Çin kumar oynuyor"), 25 Temmuz 1992, ss.53-54.

-----, "When China wakes: A survey of China" ("Çin uyanınca: Çin'le ilgili bir rapor"), 28 Kasım 1992.

-----, "China at boiling-point" ("Çin kaynama noktasında"), 10 Temmuz 1993, s.15.

Financial Times Survey, "China" ("Çin"), 9 Aralık 1985.

International Herald Tribune, "Here Comes Greater China" ("Büyük Çin Geliyor"), 27 Mayıs 1993.

Milliyet, "Çin, üçüncü büyük ekonomi oldu", 23 Mayıs 1993, s.7.

19. *New York Times*, "C.I.A. Says Chinese Economy Rivals Japan's" (C.I.A. Çin Ekonomisinin Japon'yanınki İle Başabaş Olduğunu Söylüyor"), 1 Ağustos 1993.
20. *New York Times*, "Inflation Saps Brazilians Faith in Democracy" ("Enflasyon Brezilyalıların Demokrasiye Olan İncancını Sarsıyor"), ve "Argentines Escape an Economic Mire" ("Arjantinliler Bir Ekonomik Krizden Kurtuldular"), 25 Temmuz 1993, s.6.
21. *New York Times*, "Gunmen Kill 7 Street Children in Brazil" ("Silahlı Kişiler Brezilya'da 7 Sokak Çocuğunu Öldürdü"), 24 Temmuz 1993, s.1.
22. *Economist*, "If Kenya goes..." ("Kenya elden giderse..."), 12 Haziran 1993, ss.51-52.

VI. BÖLÜM

BAŞARININ KAYNAKLARI

Dünyanın hem politik hem de ekonomik haritasını altüst eden İkinci Dünya Savaşı'nı bir kilometre taşı kabul edip bu savaştan günümüze kadar geçen yaklaşık yarım yüzyıla bakarsak, bu süre boyunca dünya ekonomisinde, hatta dünya haritasında pençe pençe kara deliklerin bulunduğunu görürüz. Sovyetler Birliği ve önderliğini yaptığı ekonomik işbirliği örgütü COMECON'un çatısı altında toplanmış bulunan uyduları dünya ticaret akışları ve ekonomik dokusunun büyük ölçüde dışında idiler. Tabii ki başka ülkelerle alış-verişleri vardı. Ancak, COMECON içinde geçerli olan fiyatlar dünya piyasalarından kopuk ve soyutlanmış olduğundan Sovyet ekonomisi dış dünya ile yarışma gücüne sahip değildi. Dünyaya kapalı olduğu için dış piyasalardan sermaye ve teknoloji de çekemiyordu.

Bir başka benzer kapalı devre çalışan sistem de Çin'de mevcuttu. Tarım ağırlıklı bir ekonomi, dünyanın en büyük nüfusunu oluşturan halkına "bir lokma ve bir hırka" verebilmeyi başlı başına bir başarı sayıyor, dünya ticaretinde bir iddia taşımıyordu. Sovyetler Birliği'nin etrafında nasıl uyduları toplanmışsa, Çin'in çevresinde de Kuzey Kore, Laos, Kamboçya gibi fakir ülkeler kümelenmişti.

Bir de, sosyalizm ile sömürgeciliğe tepkinin karışımı sonucu kapılarını dış dünyaya büyük ölçüde kapayan Hindistan'ı eklersek, dünya nüfusunun yaklaşık yarısının pazar ekonomisinin dışında kalmış olduğunu görürüz. Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin de karma ekonomi modelinin çekiciliğine kapılıp ekonomilerini sömürüden kurtarma bahanesi altında soyutladıklarını da unutmamalıyız.

Böylece, üç milyara yakın nüfus kara deliklerde kaybolmuştu.

Yaklaşık yarım yüzyıl öncesinin bu ekonomik tablosunun yanında, özellikle Asya'da bir politik kaosa da şahit oluyoruz:

Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın haşin işgalini ve Nanking'-in vahşice tahribatını yaşamış olan Çin'de savaş sonrası Mao'nun gerçekleştirdiği Toprak Reformu'nda üç milyon kişi can verirken ve Halk Devrimi ülkenin politik ve ekonomik yapısını altüst ederken, Çin'in en zengin kenti Kanton (şimdiki adıyla Gwangzhou) ve Asya'nın en dinamik kenti Şangay komünistlerin eline geçip içine kapanıyor. Buralardan kaçan iki milyona yakın insan, mevcut nüfusunun karnını tarım ve balıkçılıkla zar zor doyurabilen, uzun yıllar maruz kaldığı Japon işgalinden yeni sıyrılmış ufacık bir adaya, Tayvan'a kaçıyorlar. Çin'in dünya savaşı sonrası yaşadığı travma Halk Devrimi ile de bitmeyecek. Daha sonraki yıllarda Mao, ülkesini kasıp kavuran Kültür Devrimi'nin de rejisörlüğünü yapacak. Devlet terörü 1966-1976 yıllarında bir afet gibi Çin halkını etkileyecek.

20. yüzyılın büyük bir kısmını bir Japon sömürgesi olarak geçirmiş olan Kore, Sudan'dan fakir durumda; üstelik içine gömüldüğü iç savaş ülkeyi ikiye böldüğü gibi, Güney'i Çin ordularının işgaline maruz bırakıyor.

Hong Kong ve Singapur, o günlerde Japon işgalinin acı izlerini taşıyan limanlar. İkisinin de hinterlandları ile bağlantıları kopmuş durumda.

Savaş yıllarında Japon işgalinin tahribatını yaşamış bulunan Malezya İngiltere'nin, Endonezya ise Hollanda'nın boyunduruğundan kopma mücadelesi içindeler.

Vietnam ve komşularını kapsayan Çin Hindi yarımadası da Fransızlarla yaptığı savaşın sızıları dinmeden kendisini Dünya Savaşı'nın içinde ve Japon orduları ile yüz yüze bulmuş. Bu bölge 1960'lı yıllardan 1974'e kadar da Amerika ile savaştı.

Tüm Doğu Asya'ya damgasını önce sömürgeci bir ülke olarak vurmuş olan, sonra da Batılı ulusların ordularını dize getirerek Asya'nın bir anlamda kurtuluşunu başlatan Japonya'nın kendisi de savaşın sonunda atom bombaları ile pes ettirilip Amerikan kuvvetleri tarafından işgal edilecek.

Myrdal'ın, bu politik kaos ve ekonomik geri kalmışlık tablosuna niye *Asya'nın Dramı* adını verdiğini anlamak oldukça kolay. Daha zoru, bu dramın bir mucizeye nasıl dönüştüğünü açıklayabilmek. V. Bölüm'de bu bölgenin geçtiğimiz son on yıllarda OECD ortalamasının üç katı bir hızla büyüdüğünü gördük. Bugünkü oldukça yavaşlamış temposunu sürdürebildiği takdirde Tayvan, 2000 yılına Yeni Zelanda'dan daha zengin, Avustralya ile de başa baş durumda girecek. Hong Kong ise üçüncü binyıla, kişi başı geliri, bir buçuk yüzyıl kendisini bir sömürge olarak yöneten İngiltere'ninkini aşmış olarak başlayacak. Singapurlular'ın kişi başına milli geliri İtalyanlar'ınkinin önünde olacak. Güney Koreliler ise İrlandalılar'ı geride bırakacaklar. Özetle, dünya ekonomisinin yerçekimi merkezi Avrupa ve Amerika'dan Pasifik Okyanusu'nun batısına kaymış olacak.

Günümüzdeki bazı gelişmeler bu değişimin ipuçlarını veriyor. Örneğin, 1991 yılında Avustralya ve Yeni Zelanda dahil, tüm Asya ülkelerinin dünya enerji tüketimindeki payı günde 35 milyon varile karşılık olan %23'tü. On yıl önce bu pay 21 milyon varil/gün karşılığı olan %18'di. Bu dönemde Avrupa ve Amerika'da ise enerji tüketimi artmadı.¹ 1991 yılında Japonya'nın Amerika'ya yaptığı ihracat, bu ülkeden yaptığı ithalatı 46 milyar dolar aştı. Ticaret dengesinde Japonya lehine olan bu fazlanın bir önceki yıla göre artış oranı %20 idi. Aynı yıl Avrupa ile olan ticaretindeki fazla %9 artarak 31 milyar dolara ulaştı.² Çin'in Amerika ile alışverişinde ulaştığı ticaret fazlasının 1992'deki değeri ise 24 milyar dolardı.

Bu mucizenin nasıl gerçekleştiğini anlamak, sadece aynı dinamikleri Türkiye için yaratabilmek açısından önemli değil. Hızla aynı sonuçları yakalayıp Asya'nın dört nala koşan ülkelerine yetişemez-

sek, dünya ekonomisindeki bu değişiklikler sonucu kendimizi hiç istemediğimiz bir noktada bulacağız: damar sertliği ve mafsallı romatizmasından mustarip olduğu için, bırakın koşmayı, artık yürürken bile ayaklarını sürüyen yaşlı ve huysuz bir Avrupa'nın arka bahçesinde. Büyük bir ihtimalle ekonomik başarısızlıkları Avrupa'nın geleneksel din ayrımcılığı (daha da açığı Türk ve Müslüman düşmanlığı), ırkçılık ve hoşgörü eksikliği gibi özelliklerini daha da azdırıp onu tehlikeli bir komşu haline getirecek. Dünya ekonomisinin zemini Avrupa'nın altından Doğu Asya'ya doğru kayarken tarihin arkasında kalmak yerine olayların önünde olmak temel amacımız olmalı. Bu koşullar altında, Asya mucizesinin dinamiklerini kavramak, ülkemiz için gereken sonuçları çıkarıp uygulamak ve yaklaşan ekonomik deprem sonucu Avrupa'nın ekonomik enkazı altında kalmamak için çıkış yolumuzu çizmek, öncelikli ulusal hedeflerimizden olmalıdır. Bunun için de, vizyon savaşlarının kuramsal sonucu ile Doğu Asya'nın reel mucizesini birleştirip gerekli dersleri almaya çalışmamız gerek.

“Asya'nın Bilgesi” ile Birlikte

1991 yılı ilkbaharında Singapur'un Kıdemli Bakanı Lee Kuan Yew'a Sayın Özal'ın bir özel mesajını iletmek amacı ile Singapur'a gittim. Kendisi ile 10 dakika süreli bir randevumuz vardı. Büyükelçimiz Sayın Yüksel Söylemez ile birlikte, turistik ana arter olan Orchard Road'un ucundaki bir parkta bulunan hükümet konağına gittik. İngiliz sömürge mimarisinin tipik ürünlerinden olan bu gösterişsiz binaya Singapurlular Malay dilinde saray anlamına gelen *Istana* diyorlar. Halbuki belirli zamanlarda halka da açık olan yemyeşil parkın içindeki binaya olsa olsa malikane veya köşk tabiri yakışabilir, ama kesinlikle saray değil. Lee'nin ofisi de ülkemizdeki birçok işadınının çalışma odasından, hatta devletin Türk Hava Yolları Genel Müdürü'ne layık gördüğü odadan çok daha ufak. İçinde de öyle antika eşyalar, pahalı tablolar filan yok.

Artık Kıdemli Bakan unvanını taşıyan Lee, *Istana*'yı Başbakan Lee Goh Chok ile paylaşıyor. Lee ikinci, Goh ise üçüncü katı

kullanıyorlar. Etrafta çok az sayıda sekreter görünüyor, kapıda da sadece iki tane tabancalı asker. Duvarlarda ise ne Lee'nin ne de Goh'un resimleri asılı. Sonradan öğrendim ki, Lee resimlerini hiçbir zaman devlet dairelerinin duvarlarına astırmamış. Dış seyahatlerini de özel bir uçakla değil, Singapur Hava Yolları'nın tarifeli seferleri ile yapıyor. Bunu anlatan kişi ulusal hava yollarının hiç kaza veya kırım yapmadığını da eklemeyi ihmal etmedi.

Ben, Cumhurbaşkanı'mızın mesajını ilettikten sonra Lee onun sağlığını sordu. Kazakistan ve Azerbaycan'ı da kapsayan uzun ve yorucu bir yolculuktan daha yeni dönmüş olduğunu söyleyince, bu bölge ile ilgili izlenimlerimi sordu; kendisi de birkaç ay sonra bölgeye ilk seyahatini yapmayı planlıyordu.

Kendisine, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in, ülkesinin kalkınması için Türkiye, G. Kore ve Singapur'u örnek aldığını Sayın Özal'a söylediğini iletince, konu kalkınma stratejilerine geldi ve 10 dakikalık randevumuz bir saati aştı.

Lee'ye göre bir ülkenin kalkınmasındaki en önemli unsurlar, insanının ticarete yatkınlığı ve atılımcılığı. Devlete düşen görev de eğitime öncelik vererek, halkının bilgi ve becerisini geliştirmek; bir de atılımcıların önündeki engelleri kaldırmak. Ayrıca, yatırım alanları arasında da ulusal öncelikleri belirleyip, girişimcilere yön vermek.

Tayvanlı bir bankacı, Lee'nin dediklerini başka bir üslûpla tekrarlıyor: "Tayvan ile fakir ülkeler arasındaki fark nedir? Biz ekonomik yaratıklarız; belki de yeryüzündeki en haris mahluklarız. En önemli şey sokaktaki adama çok çalışması için yeterli teşviki verebilmektir. Bu ülkede kişisel çaba ve çıkarların önü açılmıştır."

Singapur'un İngiltere'den bağımsızlığını aldığı 1959 yılından 1990'ın sonuna kadar başbakanlık yapan, o zamandan beri de Kıdemli Bakan olarak kabinede bulunan Lee Kuan Yew, temel kalkınma stratejisini şöyle açıklıyor: "Bir ülke şu şekilde kalkınır. Kazanacakları seçersiniz. Piyasayı silip süpürecek kalemler, bece-

riler, ürünler üzerinde odaklaşırsınız.” Singapur’un başta seçtiği şampiyonlar arasında deniz ulaşım ve gemi bakım-onarımı vardı. Gemi inşa, petrol platformları, yayıncılık ve elektronik bunları izledi. Ülke, bilinçli bir şekilde bölgesinde ucuz işçi bazlı rekabetten, Batıda da korumacılığa muhatap tekstil ve hazır giyim sektörlerinden uzak durdu. Sürekli olarak da liman, havalimanı ve haberleşme gibi alanlardaki altyapı yatırımlarını sürdürdü.

Ülkenin 1979 yılında somut olarak koyduğu hedef, on yılda Japonya’nın o günkü milli gelir seviyesine ulaşmaktı. Yolu da, üretilen ürünlerin katma değerini, işgücünün ise verimini artırmaktı. Hedef tam olarak tutturulamadı ama gene de yıllık %9.4’lük büyümeye sağlandı. Kurumlar ve gelir vergilerinin %40’tan %33’e indirilmesi, biyoteknoloji ve finansal yatırımlara teşvikler getirilmesi, araştırma-geliştirmenin desteklenmesi kullanılan araçlar arasında idi.

Lee’ye göre kalkınmada en önemli unsurlar görünmeyen kelimeler. Bunlardan kastı toplumun bütünlüğü, ortak hedef, ideal ve değerlere bağlılığı. Ayrıca, toplumun “çok çalışmanın önemine olan inancı, tasarruf geleneği, aileye bağlılık ve milli gururunu”³ da temel görünmeyen kelimeler arasında sayıyor. Lee’nin sıraladıkları âdeta Konfüçyüs dininin temel inançlarının bir listesi.

Hükümetin Ekonomi Komitesi de temel kalkınma stratejisini şöyle açıklıyor: “Geleceğimiz, uluslararası ticaret ve haberleşme ağıının bir parçası olmamıza bağlıdır; dış dünyanın etki ve çalkantılarından soyutlanmağa çalışmak boşunadır.”⁴ Komite, Japonların üretmek istemediklerini biraz daha ucuza üreten bir tornavida ekonomisi olmak yerine, bilgi teknolojisi, robotiks ve biyoteknoloji gibi alanlarda söz sahibi olmayı hedefliyordu. Şehirde yükselen görkemli bazı binalar, bu stratejinin doğrultusunda alınan yol hakkında ipucu verebilir: Altın Borsası, Dünya Ticaret Merkezi, Singapur Uluslararası Para Borsası (SIMEX)...

“Gelişmekte olan ülkelerin çoğu çokuluslu şirketlere güvenmezler. Singapur onlara bayılıyor; hem istihdam yaratıyorlar, hem de

teknoloji getiriyorlar. Ülke, var olanları korumayı ve yenilerini çekmeyi şiddetle istiyor.”⁵ Hükümet, özellikle bu tür şirketlerin bölgesel merkezlerini Singapur’da kurmalarını teşvik ediyor; çünkü bir durgunlukta merkezi kapatmak bir uç büro veya fabrikayı durdurmaktan daha zor.

Ülkenin nüfusu az olduğu için liderlik kadrolarında kullanılabilecek insan sayısı sınırlı. Bu nedenle, elindeki kaynakları çok verimli bir şekilde, çoğu kez birkaç kritik mevkide birden değerlendiriyor. Örneğin, Singapur Hava Yolları’nın Yönetim Kurulu Başkanı, zamanının önemli bir bölümünü alan bu görevin yanında Merkez Bankası Başkanlığı’nı da yürütüyor.

Lee’nin 1991’deki tahmini, Asya’nın bir sonraki kaplanının Çin olacağı idi. Çünkü, Çinliler’de çok çalışma, çok tasarruf etme ve girişimcilik gelenekleri vardı. Ülkedeki komünist yönetim de bu gelenekleri körletememişti. Özellikle kırsal kesimde kişisel inisiyatif, kentlerde de küçük esnafa sınırlı bir hareket kabiliyeti tanınmıştı. Oysa, Rusya’da Lenin ve Stalin hem tüccar hem de çiftçinin kökünü kurutmuştu. Lee, girişim, risk alma, çok çalışma gibi alışkanlıkların Rusya’da yeniden yeşermesinin belki de yüzyıl alacağını tahmin ediyordu. Dolayısı ile, bu ülkenin geleceği hakkında çok kötümserdi.

Lee’ye göre, Çin’in 1978’den bu yana uyguladığı kalkınma reçetesi Doğu Asya kaplanlarınıninkinin aynı: tarımda üretim ve dolaşımı ile gelirleri patlama mertebesinde artıracak bir toprak ve tarım reformu; tarımdan sanayie kâr ve işçi transferi; sanayi yatırımlarını finanse edebilecek yüksek tasarruf oranları; düşük vergiler; iç piyasada yoğun rekabet; dış etkilere açılmak. Bu son kalemin de başlıca öğeleri dünya fiyatlarına uyum sağlamak, ithalatı serbestleştirmek ve ihracatı desteklemek, yabancı sermayeyi ve teknoloji transferini özendirmek.

Nitekim, Deng’in ilk icraatı tarımdan devletin ağır pençesini çekip bu sektörü rekabete açmaktı. Atılan ilk adım tarımda fiyat kontrollerini kaldırmak, ikinci adım ise devlet çiftliklerini aile

birimlerine dönüştürmek oldu. Bunların getirdiği üretim ve verim patlaması ile yarattığı katma değer, sanayi hamlesini körüklemekte kullanıldı.

Tarafsız gözlemciler de Lee'nin analizini doğruluyorlar. Ruslarla karşılaştırıldığında Çinliler'in daha atılımcı bir yönü var. Ruslar özelleştirmeye ilgisiz kalırken, Shenzen borsası açıldığında hırslı yatırımcıların hücumu izdiham ve ufak bir ayaklanmaya yol açtı. Bir Japon diplomatının deyimi ile, "Çinliler tüccar bir millettir."⁶ Ülkede 1990 ve 1991 yıllarında açılan iki resmi borsanın hacmi 40 milyar dolara yaklaşmış durumda. Bu rakam Hong Kong'un 167 milyar hacimli borsasının yanında ufak gibi görünürse de kısa geçmişi hatırlandığında nasıl bir sıçrama yaptığı anlaşılır.

Devlet ve Kalkınma

Lee Kuan Yew'un Singapur'u, devletin kalkınmadaki rolünün bir laboratuvarı. Burada devletin tam anlamıyla bir yönlendiriciliği var. Amaçları, kalkınmaya en uygun ortamı yaratmak, geleceğin sektörlerini seçip teşvikleri onlara odaklaştırmak, yabancı sermaye ve teknolojiyi ülkeye çekip, Singapur'u merkez edinmelerini sağlamak. Ancak, devletin kendisi üretime girmiyor. G. Kore de aynı ölçüde müdahaleci; ülke kaynaklarını ucuz krediler yolu ile bir avuç Koreli ama dünya pazarlarında rekabet edebilen *chaebol*'e aktarırken, yabancı firmaları G. Kore pazarından uzak tutuyor.

Tayvan ise bambaşka bir yol izliyor: 8.3 milyon kişilik işgücü irili ufaklı 150.000 şirkette çalışıyor. Binlerce ufak ve orta ölçekli firma dünya pazarlarına etkili bir şekilde açılabilmişler. Hong Kong'da ise âdeta 19. yüzyıldan kalma bir "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" türü bir kapitalizm egemen. Japonya, dört kaplan ve onların peşinden koşan kaplan yavrularında devletin şu temel yaklaşımları hakim:⁷

Devletin tüm etkinliklerinin önceliği ekonomik kalkınma. Kalkınma, üretim artışı, verim yükselişi ve - en önemlisi - ulusların

rekabet gücündeki artış olarak tanımlanıyor; yoksa gelir düzeyi düşük kesimlere transfer ödemeleri yapmak, sübvansiyon vermek şeklinde değil. Devletin kendisi üretim ve hizmet sektörlerine girmiyor, özel sektöre rakip olmuyor. Özel sektörün muhtaç olduğu fonlara göz dikmiyor. Kendisini üretici değil, yönlendirici ve denetleyici olarak gördüğü ve organize ettiği için, özel sektörle arasında bir rekabet ilişkisi ve çıkar ilişkisi yok. Devlet-özel sektör ilişkilerinde güven bunalımı kolay kolay doğmuyor. Devlet tarafsız ve esnek davranabiliyor.

Örneğin, G. Kore'nin sanayileşme atılımında devletin ağırlığı yadsınamaz. Ancak, bu ağırlık mülkiyet kanalı ile değil, bürokrasinin etkinliği sayesinde kendisini gösteriyor. Özel kesim, devlet bankaları kanalı ile yönlendiriliyor. Ülkenin gücünü büyütmek isteyen bürokratik kadro ile kârlarını azami düzeye çıkarmak isteyen iş çevreleri birbirleri ile uyum içinde çalışıyorlar. Ülkenin, Konfüçyüs felsefesinin ağır bastığı etik yapısı bürokratların gücünü vurguluyor.

G.Kore'nin ekonomi politikaları Japonya'nın bir aynası: kırsal kesimi mutlu ve muhafazakâr tutmak için yaygın sübvansiyonlar, büyük holdingler arasında bir ihracat yarışı ve otoriter bir devlet yapısı. G. Kore'yi yönetenlerin amacı zengin bir devlet yaratmak iken, Tayvan'ın liderleri zengin insanların yaşadığı bir ülkeyi hedefliyor. G. Kore toplu üretime yönelmişken, Tayvan uzmanlaşma ve köşe pazarlamasına prim tanıyor.

Tayvan'ın Ekonomi Bakanı Vincent Siew, devletin temel ekonomik yaklaşımını şöyle tanımlıyor: "Çok kimsenin parası var, ama sanayie yatıracak cesareti yok. Biz yatırım iklimini iyileştirmeliyiz. İkinci işimiz altyapı: insanlar yaşam standartlarının yükselmesini talep ediyorlar, bunun için çok kamu yatırımı gerek. Üçüncü konu teknolojik yenilenme. Ekonomimizin artık geri teknoloji ürünlerde rekabet edemediğini biliyoruz."⁸

Ancak, Tayvan'ın 1953'ten beri uyguladığı dört yıllık planların kesinlikle yararlı ve yönlendirici rolü olduğu da yadsınamaz.

Ayrıca, ülkede kambiyo rejimi ve yatırımlar ciddi bürokratik prosedürlere tâbi. Bankacılık sistemi de büyük ölçüde devlet kontrolü altında. Yurt dışına fon transferleri, hatta dış seyahatler de son yıllara kadar sıkı bürokratik kontrollere bağlı idi.

Hong Kong hariç, Asya'nın kaplanlarının hepsi kalkınmayı devletin görevi olarak düşünüyorlar. Özellikle Japonya ve Kore'nin milli güçlerini sanayi üretim kapasiteleri ile özdeşleştirdiklerini görüyoruz. Japonya'daki ilk reformcuların “zengin ülke, güçlü ordu” sloganı, G. Korelilerce de benimsenmiş. Nedeni de açık: başkent Seul Kuzey Kore ordusunun topçu bataryalarının menzili içinde yaşayan bir şehir.

Tayvan'ın baş döndürücü bir hızla sanayi yapısını yenileyebildiğini görüyoruz. 1950'lerde ithal ikamesi amacı ile kurulan ilk sanayi kurumları arasında gıda, cam, kontrplak, çimento ve tekstil işletmeleri var. Dışa açılma ve ihracata yönelmenin başladığı 1960'lı yıllarda, genelde ucuz maliyetli ve vasat kaliteli radyo ve televizyon, buzdolabı, dikiş makinesi, oyuncak, suni elyaf, gübre ve hazır giyim ürünleri ön plana geçiyor. 1970'lerde ise otomotiv, demir-çelik ve petrokimya gibi ağır sanayilerin ve elektronik sektörünün devreye girdiğini izliyoruz. 1990'da teşvik gören sektörler ise telekomünikasyon, bilgiişlem, elektronik, yarı ileticiler, hassas makine ve otomasyon teçhizatı, uzay ürünleri, ileri materyaller, ilaç ve özel kimya ürünleri, tıbbi malzeme ve sağlık hizmetleri, çevre temizliği ürünleri. Stratejik teknoloji olarak belirlenenler de optik-elektronik, özel bileşimler, biyoteknoloji, enerji üretimi ile tasarrufu için kullanılan ürünler.

Ürün ve sektörler kadar üretim şekilleri de hızla farklılaşıp değişen koşullara uyuyor. Bu uyumu sağlayan devletin planları değil, yüzbinlerce firmanın esnekliği. Örneğin, işçi ücretleri arttıkça Tayvanlı firmalar üretimlerini Kıta Çini'ne ve bölgedeki Malezya, Tayland ve Endonezya gibi ülkelere kaydırıyorlar. Örneğin, Malezya dünyanın en büyük mikroçip ihracatçısı. Vietnam'daki Tayvan

yatırımları bile yarım milyar doları aşmış. Tayvan'ın tüm dış yatırımları ise 17 milyar dolar dolaylarında.

Singapur başta olmak üzere, bu ülkelerde bürokrasi yolsuzluklardan uzak tutulmaya çalışılıyor. Politikacıların yolsuzluklara karıştığı Japonya ve Endonezya gibi ülkelerde bile bürokrasi temiz kalabiliyor. Suharto'nun teknokratlarına "Berkeley mafyası" deniyor. "Mafya" tabiri yolsuzluklara karıştıkları için değil, hepsi Amerika'da Berkeley Üniversitesinde okudukları ve birbirlerine bağlı bir kadro oluşturdıkları için kullanılıyor. 1967'de devraldıkları %650'lik enflasyonu indiren ve sürekli %7 büyüme hızını sağlayan bu ekibi Suharto dağıtmamış. "Mafya"nın ilk işi parasal istikrarı sağlamak olmuş; 1970'li yıllarda, yani daha moda olmadan, parasını konvertibl yapmış.

Endonezya, 48 milyar dolar tutan dış borçlarını ödemekte zorlanmıyor; hiç ertelemeye de gitmemiş. Kalkınma politikalarının öncelikleri gıda üretimi, nüfus kontrolü ve temel eğitim olmuş. Ülke, petrol ve doğal gaz üretiminde dünyada ilk 15 arasında. Ayrıca, zengin maden ve orman kaynakları var. Petrol dışı ürünlerinin ihracatını 1992 yılında ilk defa 20 milyar doların üstüne çıkartabilmiş.

Üst bürokratların dürüst olduğu söyleniyor, ama Endonezya devlet dairelerinde, özellikle de gümrüklerinde rüşvet yaygın ve kronik. Devlet rüşvetle baş edemeyince tüm ülkenin gümrük idaresini bir süre için bir İsviçre gözetme şirketine vermiş. Endonezya'nın GSMH'nin %5'ini üreten Salim grubunun kurucusu Liem Sioe Liong, Suharto'nun levazım subayı. Devletten çok yönlü teşvik görüyor. Suharto'nun oğulları da karmaşık iş ilişkileri içinde. Basın ve muhalefetin bu tür ilişkileri irdelemesi engelleniyor. Gizli işlerin kılıfı olarak da milyar dolarlık vakıflar kullanılıyor.

Araştırmacılar Endonezya'nın piyasa mekanizmaları ile gelebileceği en üst noktaya ulaştığı kanısındalar. Bundan sonra ilerlemenin sürdürülebilmesi için işletmelerin güvenilecekleri bir hukuk reformu ve daha iyi bir eğitim sistemi gerekiyor. Temel eğitim yaygın ama yönetici veya teknisyen yerine, memur yetiştirmeye yönelik.

Endonezyalı bir işçinin eline geçen ortalama aylık ücret 60 dolar, G. Kore'deki ücret ortalamasının sekizde biri. Şu anda Endonezya'nın karşı karşıya olduğu temel ekonomik karar, Asya'nın kaplanları gibi ekonomik rekabet gücünü ucuz işçiliğin önem taşıdığı sanayilerde mi aramak, yoksa sermaye-yoğun yüksek teknolojilere mi yönelmek.

Japonya'da bürokratların ağırlığı politikacılardan çok daha fazla. Ülke büyük ölçüde MITI, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası'nın bürokratları tarafından yönetiliyor. Yasa tasarılarının hemen hemen tamamı bürokrasinin ürünü. Bürokratların seçilme ve görevde yükselme sistemi de nesnel ölçütlere ve merkezi bir sınav sistemine bağlanmış.

Singapur'un bürokrasisi bir kristal gibi pırıl pırıl. Hediye alan bir memur bunu bu işle görevli bir devlet dairesine göndermek zorunda ve gönderiyor. Burada hediyeye bir değer biçiliyor ve isterse o memura satılarak bedeli hazineye gelir kaydediliyor. Bürokrat "hediyelerini" satın almak istemezse bunlar bir açık artırmada halka satılıyor. Rüşvetin aybı o kadar büyük ki, 1986 yılında bir araziyi istimlak ettirmemek için rüşvet aldığı iddia edilen Ulusal Kalkınma Bakanı intihar etti. Tabii, at süvarisine göre konuşuyor. "Le Kuan Yew ile yolsuzluğu yan yana getiremezsiniz" Singapur'da çok duyulan bir slogan.

Ülkeyi yakından incelemiş Stan Sesser'e göre üç öge Singapur hükümetini farklılaştırıyor. Birincisi, "liderleri yozlaştırmak mümkün değil; kararları İsviçre'de bir banka hesabını şişirmek için değil, ülkenin çıkarlarını korumak için alıyorlar. İkincisi, olağanüstü yetenekliler. Kamu hizmetini kabul eden en iyi genç öğrenciler denizaşırı ülkelerde eğitim için burs alıyorlar. Bürokraside de hızla yükselip otuz-kırk yaşları arası en üst mevkilere gelmiş oluyorlar ve özel sektörde alabilecekleri düzeyde maaş alabiliyorlar. Daha sonra da özel sektörde ikinci bir kariyere geçiş yapabiliyorlar.

"Son olarak da, Singapur'un hükümetini farklı yapan unsur ekonomik planlamacılarının ekonomiyi yönetmek için kitabî yak-

laşımlar yerine pragmatik kararlar almaları. Bir politika başarılı ise sürdürüyorlar, değilse onu atıp başkasını deniyorlar. Lee Kuan Yew'un oturtmuş olduğu bu üslûbu sürdürüyorlar.”⁹

Burada genel olarak ve kuşbakışı ile gözden geçirdiğimiz devlet ve ekonomi ilişkisini VIII. Bölümde daha ayrıntılı olarak ve özellikle Japonya, G. Kore ve Tayvan'ın tecrübelerini irdeleyerek inceleyeceğiz.

Serbest Piyasaya Duyulan Güven

Hızlı büyümenin ön koşulu serbest piyasa sistemi ve özel mülkiyete olan inanç ve güven. Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşadığı karma ekonomi gibi bir kavram kargaşası yok. Bu ülkelerdeki basın-yayın kuruluşlarında, Türkiye'deki gibi bir servet düşmanlığı ve ütöpik bir sol rüzgârı esmemiş. Yerli ve yabancı sermayenin önü açık. Yatırıyor, çalıştırıyor, üretiyor, kazanıyor, paylaşıyor.

Sanayi ve hizmet sektörlerinde, tarımda olduğu gibi özel sektör egemen. Japonya ve G.Kore haricinde özel sektör mütevazı boyutlu binlerce şirketten oluşuyor. Ekonomilerde ağırlık ufak aile şirketlerinde. Japonya'nın *sogo şosa*'larına veya G.Kore'nin devasa *chaebol*'lerine Tayvan'da rastlamıyoruz; Tayvan'ın ekonomik mucizesini yaratanlar oyuncaktan peruka, tornavidadan elektronik ürünlere kadar çok çeşitli ürün üretip pazarlayan yaklaşık 700.000 küçük ve orta ölçekli işletme.

G.Kore'nin dış ticaretini 7.000 şirket yürütüyor, ancak bunların ilk dokuzunun hissesi ise toplam dış ticaretin yarısına eşit. Tayvan'da ise irili ufaklı 60.000 dış ticaret şirketi var. Gelir dağılımı da Tayvan'da daha dengeli.

G.Kore ekonomisi tam anlamıyla serbest değil: finansal piyasalar, kambiyo işlemleri Türkiye kadar liberalize edilmemiş; devlet kontrolü bankacılık sisteminde ve sanayi teşviklerinin yönlendirilmesinde ağırlığını hissettiriyor.

1980'lerin sonlarına kadar, düşük tutulan işçi ücretleri G.Kore'nin en önemli avantajlarından birini oluşturmuş. Son dönemlerde ücretler enflasyonun üstünde seyrediyor. Bu rekabet avantajının elden gitmesini G.Kore teknolojik bir atılımla telafi etmeyi hedefliyor. Ücret artışlarının getirdiği tüketim patlaması da ekonominin lokomotiflerinden biri. Diğer lokomotif de tabii ki ihracat.

Tayvan'ın ekonomisinde tarımın ağırlığı 1952'de %32 iken, 1991'de %6'ya inmiş. Tarımdaki azalma hemen hemen tamamıyla hizmet sektörüne kaymış: bu sektörün 1952'de %35 olan payı 1991'de %55 dolaylarına ulaşmış. Aynı dönemde sanayi %10'dan %40'lara çıkmış. Devlet Tayvan'da sanayie yön veriyor, ama onunla rekabet etmiyor; 1952'de devletin sanayideki ağırlığı %56.6 iken, 1988'de %10'a inmiş durumda.

1960 ile 1985 arası büyüme hızlarının hemen hemen aynı olmasına karşın (yaklaşık %8.5), G.Kore ile Tayvan arasındaki en büyük fark, dış borçlanmada görülüyor. G. Kore 1980'li yılların ortalarında 50 milyar dolar sınırını aşarken, Tayvan'ınki 10 milyar dolar civarında seyrediyordu. Rezervleri de hesaba katarsak Tayvan pozitifte idi. İki ülke de GSMH'nın %6'sını savunma harcamalarına yönlendiriyorlardı. Ancak, Tayvan'ın tasarruf oranı GSMH'nın %25'ine yaklaşırken G.Kore'ninki %17'de kaldı. Tayvan'ın parasal politikaları da G.Kore'den daha istikrarlı oldu; enflasyon G. Kore'ninkinin altında seyretti; tasarrufçuya verilen faizler Tayvan'da pozitif, Kore'de negatif idi. Tayvan'da yatırım ve tasarruf daha etkin bir şekilde teşvik edildi.

Sözü edilen ekonomilerin hepsinde atılımcı ve sermayedarların manevra alanı geniş tutulmaya, engelleyici yasa ve bürokratik kurallar sürekli azaltılmaya çalışılıyor. Yerinden yöneticilik firma bazında da güçleniyor. Örneğin, çoğu büyük Japon şirketi, ürününün tamamını kendi imal edeceğine, kısım kısım tedarikçilere ihale ediyor. Bu suretle rekabet yaratıp maliyetleri düşürdüğü gibi, stok yükünü de hafifletiyor. Durgunluk dönemlerinde de esneklik kazanıyor; kendi küçüleceğine tedarikçiler durgunluğun yükünü taşı-

yorlar. Ana firma bir tasarım, planlama, montaj ve pazarlama merkezi işlevini yapıyor.

Bu sistemle çalışan Toyota 1980'li yılların sonunda 65.000 işçi ile yılda 4.5 milyon araç üretip satarken, General Motors (GM) 8 milyon araçlık üretimi için 750.000 kişi çalıştırıyordu. Yani, Toyota'da işçi başına yıllık üretim 70 araç iken, General Motors'da bu rakam sadece 11 araçtı. İki şirketin üretimi arasındaki bu çarpıcı farkın nedeni, Toyota'nın çok daha fazla makine ve robot kullanması, yani otomasyonda daha ileri olması değil, kurumsal yapısındaki farktı:

GM tüm otomobil ve kamyon üretimini fabrikalarında yaparken, Toyota kendisini bir yaratım ve montaj merkezi durumuna getirmişti. GM ürünlerinin yıllık toplam satış değerinin yarısı tedarikçiler tarafından, yarısı da GM'in kendi fabrikalarında üretiliyordu. Toyota ise sattığı araçların değerinin ancak dörtte birini kendi tesislerinde yapıyor, üst tarafı çalıştığı tedarikçi firmalarca üretiliyordu. Toyota'nın, yani sanayi diyebileceğimiz bu tedarikçi ağına bağımlılığı GM'un iki katı. 1980'li yıllarda Toyota'nın çalıştırdığı şirketlerin sayısı 47.308 olarak hesap edilmişti. Bunların 168'i Toyota ile sürekli ve çok yakın çalışan şirketler, 5.437'si "ikinci seviye" tedarikçiler, 41.703'ü de Toyota'ya uzak ve zaman zaman iş yapan "üçüncü seviye" yani şirketlerdi.¹⁰ Toyota'nın özellikle "birinci seviye" tedarikçilerle çoğu kez ortaklığı bulunuyor.

Toyota'nın Nagoya'daki fabrikasını ziyaret ettiğinizde bu sistemin kanıtlarını hemen görüyorsunuz. Günde 1.000'den fazla otomobil üreten bir hatta, otomobil motorları stok deposundan veya raflardan gelmiyor. Motor üreticisinin gönderdiği kamyonlar hatta yanaşılıyor; robotlar sırası geldiğinde kamyon sırtından motoru alıp hattaki oto iskeletine monte ediyor. Saydık, fabrikanın içinde motor taşıyan iki kamyon, her kamyonunda da 36'şar motor vardı.

Bu tedarikçi ağı sistemi sadece Toyota'ya özgü değil; tüm Japon sanayiinde yaygın bir şekilde kullanılıyor. Bu suretle, büyük

keiretsu’lar halinde bir banka veya üretici firmanın etrafında oluşmuş şirket grupları tasarım, planlama ve pazarlama kurmaylarını merkezde tutup merkez kadrolara büyük eğitim yatırımları yaparken, uç noktalarda esnek ve nispeten otonom karar mekanizmalarından yararlanıyorlar. Sistemin çeşitli türleri diğer Asya ülkelerinde de yaygın. Ayrıca Japonya, ülkesinin dışında yaptığı yatırımlar kanalı ile, bu sistemi ihraç da ediyor. Amerika ve İngiltere’deki Japon firmalarının bu ülkelerde benzer düzenler kurduğunu görüyoruz.

Toyota, taşeronlarını sadece kendisi için üretime zorlamadığı gibi, herhangi bir parça ile ilgili alımlarını da tek bir şirket ile sınırlı tutmuyor. Sonuçta, yan sanayi firmaları özgür bir ortamda birbirleri ile sürekli rekabet ortamında yarışıyorlar. Değişen koşullara hızla uyum sağlayacak dinamizmde olmak zorundalar. Sistem esnek üretimi, uzmanlaşmayı, iş bölümünü, yenilikçiyi ödüllendiriyor. Bütün bunlar kapitalizmi canlı, firmaları kârlı tutan özellikler.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kurumsal aile düzeni, Konfüçyüs geleneklerine de uyuyor. Şirketler arasında hem güveni pekiştiriyor, hem de denetimi güçlendiriyor. Örneğin, *keiretsu* ve *chaebol*’ların bankalarının kendi “aile”lerine mensup şirketlerine daha ucuz kredi kullandırdıklarını görüyoruz. Rekabete olumsuz etkisi olabilecek bu davranışın, maliyetleri düşürmekte olumlu katkısı var.

Çin’de de benzeri bir sistem uygulanıyor. Kamu kuruluşları birçok işlerini yeni kurulmuş özel mülkiyetli taşeron şirketlere yaptırıyorlar. Yavaş yavaş yürüyen bir özelleşme yöntemi bu. “Çin’in serpilten serbest pazarı, kamudan, ne sosyalist ne de özel olan hibrid bir şirket türüne kaynak kaydırmak suretiyle büyüyor. Bu gelişmenin anahtarı çok eski bir Çin geleneği olan taşeron kullanımı. Kamunun taşeronlara iş yaptırma dalgası istihdam imkânlarını, özellikle hizmetler sektöründe büyük ölçüde genişletiyor. Bu sektör şu anda işgücünün %18’ini kullanıyor; bu oran Japonya, Güney Kore ve Tayvan’da en az %50.”¹¹

Doğu Asya, irili ufaklı firmaların doğup birleştiği veya işbirliği yapıp sonra ayrıldığı, yeni birliktelikleri aradığı bir dev kaleydoskop, yani iek dürbünü gibi. Kore hariç, ama Japonya dahil, bu ülkelerin çoğunda ufak şirketler, özellikle aile şirketleri egemen. İşte bu aile şirketleri de işbirliği yapıp şirket ailelerini oluşturuyor. Bu sistemde kişişel ilişkiler, aile bağları, paylaşılan kültürel değerler önemli birleştirici rol oynuyor.

Sınır aşırı bu ortaklıklar, ihracat gereğinden kaynaklandığı kadar, ihracatı destekleyen nitelikler de taşıyor. Kaplanların temel ekonomik yaklaşımı ihracata yönelik. Zamanında döviz darboğazını açmak için ‘‘neyin ithalatını engeller veya ikame eder de döviz tasarruf edebiliriz?’’ sorusu yerine, ‘‘neyi ihraç edip gerekli dövizi kazanabiliriz?’’ sorusunu sormuşlar. Bizim liderlerimizin 1960’lı ve 1970’li yıllarda sormayı ihmal ettikleri soruyu, 1950’li ve 1960’lı yıllarda doğru sorup doğru cevaplamışlar. Devlet de desteğini daima uluslararası rekabet gücü olan sektör ve kurumlara vermiş. Bu kurumlar da devleti ve toplumlarını utandırmamışlar; i piyasaların dayanılmaz çekiciliğine kapılıp gevşeklik içine gireceklerine çok kısa sürelerde uluslararası piyasalarda başarı gösterebilecek bilgi, görgü ve hırısı sergileyebilmişler. Sonuçlara bakalım:

G.Kore’nin ihracatı 1970-1980 arasında yılda %37 hızla büyüdü; dünya ticaretinin yavaşladığı 1979-81 döneminde bile yıllık büyüme hızı %19 idi. şu anda dünya sıralamasında ihracat devleri arasında 13’nc durumda. 1992 ihracatı 77 milyar dolar. Ancak, ithalatının 5 milyar gerisinde. Rezervleri de mütevazı bir 17 milyar dolar.

Tayvan ithal ikamesi sisteminden, ihracata dayalı büyüme stratejisine 1960’lı yıllarda geçti. 1960 tarihli Yatırımı Teşvik Kararnamesi’nin amacı, 1953’te yapılan tarımsal arazilerinin özelleştirmesine dayalı toprak ve tarım reformunun zenginleştirdiği kırsal kesimin elindeki tasarrufları emerek, ucuz emeğe dayalı ihracat sanayilerine kanallere etmekti. Tayvan ilk ihracata dönük serbest bölgesini 1966 yılında kurdu. 1970’lere gelindiğinde ucuz radyo, televizyon,

buzdolabı, dikiş makinesi, suni elyaf, gübre ve hazır giyimde dünyada tanınan bir üretici olmuştı. Günümüzde yöneldiği alanlar ise telekomünikasyon, bilgiişlem, biyoteknoloji, uçak ve uzay teknolojisi gibi sektörler. Son yirmi yılın ikisi hariç, her sene ihracatı ithalatından fazla gerçekleşti. 1991'deki ihracatı 76.2 milyar dolar; ithalatından 13.3 milyar dolar daha fazla. Toplam rezervleri de 90 milyar dolara yakın.

Hong Kong'un 1991 ihracatı ise 98.2 milyar dolar. Ancak, bu rakam ciddi ölçülerde reexportu da kapsıyor.

İhracatın yanında dış yatırımlar da Tayvan'ın ekonomik stratejisinin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Yirmi milyon nüfuslu bu ülkenin özellikle Malezya, Çin, Tayland ve Vietnam gibi bölge ülkelerindeki toplam yatırımlarının tutarı 17 milyar dolar civarında tahmin ediliyor.

Çin'in 1992'de yaklaşık 90 milyar dolar olan ihracatı onu dünya sıralamasında 12'nci sıraya oturtuyor. Bu rakam GSMH'nin %20'sini oluşturuyor. Amerika ve Brezilya'da bu oran %7. 1978'den günümüze Çin'in ihracatındaki yıllık büyüme hızı %14. Tüm dünya ülkeleri bugünkü performanslarını sürdürürlerse 2030 yılında Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı olacak.

Çin'de tarım sektörüne tanınan serbesti ile eşzamanlı olarak dış ticarete de bir liberal açılım yaşandı. Öncelikle devletin dış ticaret üzerindeki tekeli kaldırılarak, Hong Kong civarında ve Tayvan'ın karşısında kurulan "özel ekonomik bölgeler" in dış dünyaya açılması sağlandı. Sanayi bu bölgelerin de dışında, yani Çin'in iç bölgelerinde de bir patlama yaşadı. Ortaya ne devlete ne de özel sektöre ait olan bir mülkiyet biçimi çıktı: bizdeki il özel idarelerine benzeyen birimlerle ortaklık kuran girişimcilerin şirketleri. Çin'in, hizmet sektörü ve tarım dahil, toplam üretiminde devletin 1978'de %78 olan payı, günümüzde %50'ye inmiş durumda; 2000 yılına kadar da %25'e düşmesi bekleniyor. Özel sektördeki büyüme de daha çok küçük ve orta ölçekli şirketlerden kaynaklanıyor. Örneğin, 1978'de

kırsal alanlarda 28 milyon işçiyi çalıştıran 1.5 milyon özel işletme varken, 1991’de bu rakamlar 19 milyon işletme ve 96 milyon işçiye yükselmiş. Aynı dönemde bu sektördeki yıllık üretim artışı ise baş döndürücü bir %30. Artık toplam hizmet ve mal üretiminin %70’ini bu tür kuruluşlar yaratıyor.

İhracatın yanında yabancı sermayenin de bölge ülkelerinin önemli döviz kaynakları arasında olduğunu belirtmekte yarar var. Örneğin, incelediğimiz ülkeler arasında en zayıf durumda olan Endonezya’ya bile son beş yılda giren yabancı sermaye miktarı 34 milyar dolar. Nedeni de ucuz işçilik: tekstil sanayiinde çalışan bir işçinin ücreti Tayland ve Malezya’ya oranla üçte bir seviyede; G.Kore’nin ise ancak %10’u. Saat ücreti 10.000 liraya geliyor.

Gelir Dağılımı

Yukarıda vurgulamaya çalıştığımız gibi devlet, ekonomilere bir oyuncu gibi girmiyor, olayların üstünde kalıp rolünü hakemlikle sınırlandırıyor. Hakem olarak en önemli başarısını da gelir dağılımında adaleti sağlamakla gösteriyor. Dengeli bir gelir dağılımı ve birçok ülkeye göre düşük sayılabilecek vergi oranları işçi kesimini çalışmaya ve tasarrufa teşvik ediyor.

Örneğin, G.Kore’nin en büyük holdingi olan Samsung’un Genel Müdürü, fabrika işçisinin maaşının on katını alıyor. Japon şirketlerinde de benzer katsayılar geçerli. Halbuki, Amerika’da bu oran 100 misline çıkabiliyor. Türkiye’de de 20-30 kat farklılıklar söz konusu olabiliyor.

“Herkesin aynı gemide bulunduğu hissi, kaplanların hükümetlerinin bu kadar süre otoriter rejimler sürdürmelerini mümkün kılan faktörlerden. Ekonomik kriz dönemlerinde (ki bu da Doğu Asya’da yıllık büyümenin %5’in altına düştüğü zamanlar demektir) popüler olmayan uygulamaları halklarına kabul ettirmelerini kolaylaştırıyor.”¹²

Güney Kore'nin sanayileşmesini çok yakından incelemiş olan Amsden, Kore Kalkınma Enstitüsü'nün yayımladığı istatistiklere tam olarak güvenmiyor; çünkü bu rakamlar G.Kore'nin kalkınmakta olan tüm ülkelerden daha adil ve dengeli bir gelir dağılımına sahip olduğunu gösteriyor. Buna rağmen Amsden, Kore'de, özellikle tarımda, gelir dağılımının dengeli olduğunu kabul ediyor ve ekonominin %30'unu oluşturan bu sektördeki durumun tüm toplumu etkilediğini söylüyor.¹³ Örneğin, 1930'ların sonlarında, kırsal kesimdeki ailelerin %3'ü tarımsal toprakların üçte ikisine sahipken, toprak reformundan sonra topraksız ailelerin oranı %7'ye düşüyor.

Toprak reformunun tarım üretiminde verimi de önemli ölçüde artırarak kırsal kesimdeki gelirleri yükseltmesi sanayi sektöründeki ücretlerin de artmasına yol açtı. Eğitimin nitelik ve niceliğinde başarıyla gerçekleştirilen iyileştirmeler de gelir dağılımı üzerinde olumlu sonuçlar yarattı. Kore'nin sanayileşmesinin temel yönteminin yurt dışından yeni teknolojilerin transferi ve adaptasyonu olması, her türlü üretim alanında eğitilmiş işçi, teknisyen, mühendis ve yönetici ihtiyacını dramatik ölçülerde artırdı. Dolayısıyla, eğitilmiş insanların gelirlerinde normalin de üstünde yükselişler meydana geldi. Bu konunun ayrıntılarını VII. Bölüm'ün Notlar kısmında görmek mümkün. Elimizde genel kabul görmüş istatistikler bulunmadığı için, rakamsal kesin sonuçlara varamıyoruz. Ancak, şu genel sonuca varmak fazla rizikolu bir yaklaşım olmaz:

G.Kore'de başarılı sermaye sahipleri ile işçi sınıfı arasındaki gelir dağılımı oldukça dengesiz gözükmemekte. Ancak, 1950'lerde çok düşük bazdan başlayan işçi ücretlerinin sürekli ve çarpıcı ölçülerde artması, kentlerde istihdamın da sürekli yükselmesi; bu unsurların yanında toprak reformunun olumlu ve kalıcı etkileri ve eğitim ile ücretler arasındaki ilişki, düşük gelir seviyeli gruplarda göreceli olarak sürekli bir iyileşme ve refah düzeyinin yükselmesi duygusunu yarattı. Sonuçta, toplumdaki genel kanı gelir dağılımının kabul edilebilir yapıda olduğu doğrultusunda.

Song'a göre G.Kore'de gelir dağılımı Hindistan, Sri Lanka, Arjantin ve Amerika'dan daha adil, ama Tayvan'ın gerisinde. Kore'de kişi başına gelirden gerçekleştirilen hızlı tırmanma, gelir dağılımında aynı ölçüde bir düzelmeye yol açmamış. Ancak, büyüme, gelir adaletsizliğinin sivri uçlarını -örneğin, kırsal kesimdeki fakirliği- törpülemiş. Tayvan, ekonomik büyüme ile gelir dağılımındaki düzelmeyi birlikte başarmış. Uzmanlara göre, Tayvan deneyi "sömürge durumundan modern ve kalkınmış bir ekonomi statüsüne dönüşürken geçilen her aşamada ekonomik büyümenin iyileşen bir gelir dağılımı ile uyumlu olabileceğinin"¹⁴ kanıtıdır.

Wade'e göre, Tayvan'da "hızlı ekonomik büyüme olağanüstü dengeli bir gelir dağılımı eşliğinde gerçekleşmiştir. Gelir dağılımı Japonya, Kore veya Amerika Birleşik Devletleri'nden daha, kalkınmakta olan tipik bir ülkeden ise çok daha eşittir. 1960'lı ve 1970'li yılların 16 gelişmekte olan ülkeye ait vergi sonrası harcanabilir aile gelirleri ile ilgili verileri ile yapılan bir araştırmada Tayvan'da tüm ülkelerden çok daha eşit bir dağılım gözüküyordu."¹⁵

Ortalama ömür, nüfus artışı ve okur-yazarlık oranları da Tayvan'daki gelir dağılımı standartını yansıtıyordu. "İncelenen 100 ülke arasında Tayvan ve Hong Kong 1960-1977 arasında ortalama ömür ve eğitim göstergelerinde en büyük gelişmeyi sergileyen ülke oldular. 1982 yılında ortalama ömür erkeklerde 70, kadınlarda 75 yıla ulaşmıştı. İlkokul çağındaki çocukların hemen tamamı okula gidiyor, ilkokulu bitirenlerin gene tamamına yakını ortaokula devam ediyordu. Lise mezunlarının ise %80'i yüksek öğrenim görüyordu. Nüfus artışı hızı 1953-62 dönemindeki %3.5'tan, 1963-72'de %2.9'a, 1973-82'de ise %1.9'a geriledi. 1986'da %1.2'ye düşmüştü."¹⁶ Tayvan, bu sonuçları G.Kore'ye oranla daha az bir gayretle elde ediyor: G.Koreli bir sanayi işçisinin ortalama haftalık çalışma süresi 59 saat iken, Tayvanlıninkisi 51 saat.

Savaş ve onun ertesinde Amerikan işgal kuvvetlerinin uyguladığı, *zaibatsu*'ların parçalanması gibi ekonomik ve sosyal politikalar, Japonya'da da dengeli gelir dağılımı politikalarının temelini

attı. Hızlı bir kalkınma hamlesi için halkından fedakârlık isteyen hükümet de bu özverinin karşılığı olarak eşit bir gelir dağılımını gerçekleştirmeyi de hedefleri arasında aldı. “Son 20 yılda gelir ve servet dağılımını etkileyen en önemli öge büyümenin kendisi... Büyümenin yol açtığı emeğe yönelik artan talep, ücretlerde önemli bir artış getirdiği gibi ücretler arasındaki - yaş, eğitim, cinsiyet, firma boyutu, meslek, hatta vasıflara dayalı - farklılıkları da ciddi ölçüde azalttı. Kentli fakir kalmadı; fakir sınıfı orta sınıfa dönüşmeye başladı.”¹⁷

Japonya ve Tayvan örnekleri gelir dağılımında sağlanan eşitliğin halkın motivasyonunu artırarak kalkınmaya ivme verdiği kadar, hızlı kalkınmanın da gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasını kolaylaştırdığını gösteriyor. Bu ülkelerde enflasyona karşı ciddiye ve kararlılıkla sürdürülen mücadelelerin de gelir dağılımına olumlu etki yaptığını unutmamak gerek. Sanayide mülkiyetin yaygınlaştırılması da gelir dağılımını olumlu etkileyen başka bir öge. Tayvan’da bu yaygın mülkiyet, ufak ve orta ölçekli aile şirketleri kanalı ile gerçekleşmiş; Japonya ve Singapur’da ise borsalar aracılığı ile. Japon nüfusunun %10’a yakın bir bölümünün hisse senedi sahibi olduğu tahmin ediliyor.

Adil gelir dağılımı bölge ülkelerinin çarpıcı bir ortak özelliği. Kamu ile iş dünyası arasındaki uyum da başka bir ortak özellik. Bir araştırmacının deyişi ile, “Japonya, işadamları için ekonomik ve politik bir cennet.”¹⁸ Tayvan, G. Kore, Singapur ve Hong Kong da benzer birer cennet. Demek ki serbest pazar sistemi ve sıcak kamu-özel sektör ilişkileri adil gelir dağılımı ile çelişki yaratmıyor. Tersine, kamu-özel sektör uyumunun hızlandırdığı büyüme, gelir dağılımındaki dengenin sağlanmasını kolaylaştırıyor.

Teknoloji Kullanımı

G.Kore’nin 1992’deki toplam araştırma-geliştirme harcamaları, 2.5 milyar doların üzerinde. Gene de IBM veya GM gibi şirketlerin harcamalarından az. G. Kore’nin ulusal stratejisi, araştırma-geliş-

tirme harcamalarını seçilmiş birkaç alanda odaklaştırmak ve başka devletlerle işbirliği yapmak suretiyle başarılı olmak. Modeli İsviçre. Hükümetin gelecekte desteklemek için seçtiği teknolojiler şunlar: yeni ve geliştirilmiş yarı iletkenler üretimi; 1993'te 64 Megabit Dram ve 1996'ya kadar 256 Megabit Dram; yassı panel displeyleri, ileri tarifli televizyon komponentleri, tv iletişimi; multi-medya bilgisayarı. Uçak sanayii, özel kimyasallar, yeni materyaller ve biyoteknolojiden uzak duruyorlar. Bunlara girmenin kendilerini sanayileşmiş toplumlarla karşı karşıya getireceğini düşünüyorlar.

G.Kore'nin odaklaştığı teknoloji, yarı iletkenler. Bu teknolojinin dışarıdan elde edilmesinde, uygulanmasında ve yönetiminde çok başarılılar. G.Kore dünyanın önde gelen yarı iletici üreticileri arasında. Artan işçi ücretleri, Korelileri, daha ileri teknolojileri sanayiinde daha az karmaşık alanlarında da kullanarak maliyeti düşürmeye zorluyor. Araştırma-geliştirmede en başarılı şirket ise Samsung Elektronik. Araştırma enstitüsü dünya çapında. Sürekli olarak, Amerika'ya yerleşmiş Kore kökenli bilim adamları ve Rus araştırmacıların peşinden koşuyorlar.

Tayvan'ın teknoloji politikalarında, kurmuş oldukları sanayi ve teknoloji parklarının önemli ağırlığı var. Örneğin, Hsinchu'daki sanayi ve teknoloji parkında, dünyanın dört bir yanından gelmiş yüze yakın firma, ileri teknolojiye dayalı üretim yapıyor. Ülkede buna benzer yaklaşık yüz tane sanayi parkı var. Beş yıllık vergi istisnası, ucuz maliyetli devlet kredileri, yabancı ortaklığı teşvik eden uygulamalar ile temiz bir altyapı, eğitilmiş işçi kaynağı ve yüksek performanslı yönetici arzı, bu parkların temel çekiciliğini oluşturuyor.

İlk yarı iletken üretim tesisi, Texas Instruments firması ile adanın önde gelen elektronik şirketi Acer'ın ortaklığı. Tesisin yatırım maliyeti 152 milyon dolar. Acer 1976 yılında 11 personelle işe başlamış. 1992 cirosu bir milyar doların üstünde. Tayvan'daki çoğu şirket gibi başka ülkelerdeki firmalar için komponent yapmak yerine, kendi markasını dünyaya tanııtma yolunu seçmiş ve başarılı olmuş.

Üç milyon nüfuslu Singapur, yüksek teknolojinin verdiği rekabet gücü ile dünyanın en hareketli hava ve deniz limanlarını yaratmış. Petrol rafineri kompleksi ise dünyada üçüncü sırada. Kendi topraklarında bir varil petrol çıkmamasına rağmen, 20 kilometre ötesindeki Endonezya ve hemen kuzeyindeki Malezya'nın zengin enerji kaynaklarını düşünerek, Singapur'u bölgenin petrol ticareti, depolama, nakil ve rafineri merkezi yapmışlar.

Elektronik, tıbbi cihaz ve ilaç sanayilerinde ise Singapur'un teknolojik önderliği tartışılmıyor. Bu teknolojiyi getiren 3.000 yabancı şirket, cezbeden ise ülkenin çok yüksek eğitimli işçi ve yönetici gücü.

Hükümet, bilgisayar teknolojisini, limanların yönetiminden trafiğin kontrolüne, eğitimden nüfus kayıtlarına kadar her alanda yaygınlaştırmış. Amaç, hem bilgisayarla haşır neşir olmuş bir yönetici sınıfı yaratmak, hem de devlet kurumlarının verimini yükseltmek. Sonuçta, Singapur, bölgenin ticaret, finans ve hizmet merkezi olmuş. Singapur'un döviz borsası dünyanın beşinci en büyüğü.

Ekonomik Kalkınma Heyeti, yüksek teknoloji ve araştırmaya yönelik yabancı şirketleri Singapur'da yatırıma teşvik ve ikna etmeye çalışıyor. Milli Bilgisayar Heyeti ise, emek tasarrufu sağlayacak yazılım paketlerinin uygulamasını ve devlet ile özel sektöre ait bilgisayar ağlarının birleştirilip uyum sağlanmasını ve bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılmasını temin ediyor. Dış ticaret ile ilgili 20 devlet dairesi ile 2.500 ithalatçı, nakliyecisi ve benzeri özel sektör kuruluşu birbirlerine bilgisayar ağı ile bağlılar. Gereken tüm bürokratik işlem ve onaylar, en geç bir günde, bazen 15 dakikada tamamlanabiliyor. İşlemlerin %95'i elektronik. Kuryeler, katipler tarihe karışmış. Yakında bu ağ, Amerikan gümrüklerinin bilgisayar sistemi ile de bağlanacak. Tüm Singapur bir "akıllı ada" haline gelmiş.

Yaygın bilgisayarlaşma Singapurlunun günlük hayatını da büyük ölçüde rahatlatmış. *MediNet* sistemi, ilaç ve tedavi harcamaları

larının sigortalarca onayını birkaç güne indirmiş. LawNet ise yakında bütün mahkemelerdeki tüm dava dosyalarını bilgisayara yükleyecek. Tüm tapu ve kadastro belgeleri, bürokrasi sicilleri ve eğitim dokümantasyonu çoktan bilgisayarlarda depolanmış. Hedef, bir merciin vatandaşların tüm bürokratik işlemlerini tamamlayabileceği bir ortamı yaratmak. Kendi hesaplarına göre, bilgisayar sistemlerine yatırılan her bir dolar, 2.71 dolar getiri yaratıyor. Ülkedeki üniversite mezunu bilgisayar profesyonellerinin şu anki sayısı 13.000; yüzyılın sonunda 35.000'e çıkması planlanıyor. Adanın ülkeler arası yarıştaki belki en temel avantajı bu.

Hızlı teknoloji transferi, adaptasyonu ve üretilmesi, Çin Hükümetinin de hızlı kalkınma stratejisinin önemli bir parçası. Hükümet, hem ekonomik teşviklerle hem de idari kararlarla ülkeye gelen yabancı sermayenin yeni teknoloji getirmesini zorluyor. 1992 yılında Çin'e girdiği tahmin edilen 11 milyar dolarlık dış yatırımların içinde yüksek teknoloji ihtiva eden projelerin küçümsenmeyecek boyutlarda olduğu savunuluyor. Örnekler arasında, Motorola ortaklığı ile gerçekleştirilen 120 milyon dolarlık bir çağrı cihazı üretim fabrikası, Amerikan haberleşme şirketi AT&T'nin yarı iletken telefon santrallerine kadar çeşitli elektronik ürünleri üretecek tesisi var.

İlk önce bir milyon cihaz üretmeyi planlamış olan Motorola, satışlardaki astronomik artış sonucu, fabrikasının kapasitesini dört milyona çıkarmaya ve çağrı cihazlarının yanında telsiz haberleşme sistemleri, ileri mikro işlemciler ve benzeri elektronik komponentler de üretmeyi kararlaştırmış. Üç yıl sonra, tesisteki yatırım toplamının 400 milyon dolara ulaşması bekleniyor. Tianjin Ekonomi ve Teknoloji Geliştirme Bölgesi'ndeki tesisin aynı zamanda Motorola için bir araştırma-geliştirme merkezine dönüşmesi de planlanıyor. Ucuz ücretli ama iyi eğitilmiş Çinli mühendis ve teknisyenlerin Motorola'nın uluslararası rekabet gücüne önemli katkılarda bulunması bekleniyor. Bu nedenle, 1.200 işçinin yanında 250 mühendisin çalıştırılması planlanmış. Bu mühendisleri çekebilmek için de şirket,

8 tane Çin üniversitesine bilgisayar ve teknik donanım yardımı yaptığı gibi bu üniversitelerde okuyan öğrencilere şimdiden yüzlerce burs vermiş. 30 mühendis de şu anda Motorola'nın Amerika, Singapur ve Hong Kong'daki kuruluşlarında eğitim görüyor.¹⁹

Baruttan kâğıda ve pusulaya birçok yeniliğin beşiği olmuş Çin'deki teknolojik kıpırdanma, bu ulusu tekrar teknoloji dünyasında iddialı bir konuma getirebilir. Nitekim, ihracatında teknoloji ürünlerinin payı son yıllarda hızla artmakta; 1992'de de %40'lık bir artış göstererek 4 milyar dolara ulaştı. Daha da önemlisi, yapılan bir araştırmaya göre uluslararası bilimsel yayınlarda araştırmaları kaynak gösterilen Çinli bilim adamlarının sayısı 1988 ile 1990 arasında %40 artış göstermiş.²⁰ Batılı gözlemcilere göre, Çin'in uzmanlaştığı, Batıyı yakaladığı, hatta yer yer geçtiği alanlar arasında şunlar bulunuyor:

Lazer ve optik teknolojisi, biyoteknoloji, karbon izotopları, ileri iletkenler. Elektronik ürünler ve bilgisayarlar için komponent üretiminde de iddialı. Havai fişeği icat eden ulus bugün hem bilimsel araştırma hem de askeri amaçlı roketleri ihraç ediyor. Ülkedeki yedi milyon bilim adamı, mühendis ve teknik personel, Çin dışı açılmasını sürdürdükçe, daha iddialı olacaklar. Nobel ödülleri de batılıların egemenliğini de bir süre sonra kırmaları bekleniyor. Şu anda yurt dışında okumasını teşvik ettiği 200.000 öğrencinin hemen hemen tamamı teknik konularda eğitim görüyor.

Eğitime Odaklaşma

Doğu Asya ülkelerinin kalkınmasındaki temel unsurun eğitime verdikleri önem olduğu konusunda tüm araştırmacılar ve gözlemciler aynı düşüncede. *Economist*'e göre, "kaplanların rekabet avantajının en önemli kaynağı, iyi eğitilmiş işgüçleri."²¹ Örneğin, "Tayvan'ın bol olan tek doğal kaynağı, halkının zekası."²² Ülke bu kaynağı geliştirmek için her yıl 7.000 genci yurt dışına (çoğunluğu Amerika'ya) okumaya gönderiyor. Şu anda Amerika'da okuyanların sayısı 30.000'e yakın. Devlet yurt dışında yüksek eğitimi

teşvik ediyor. Tayvan'da eğitimin ilk dokuz yılı ücretsiz. Üniversitelerin yarısı kamuya ait ve bunlarda da eğitim ücretsiz. Özel olan diğerlerinin harç ve ücretleri oldukça yüksek. Ailelerin genel hedefi çocuklarından hiç olmazsa birisini üniversiteye gönderebilmek. Bu amaçla yapılan tasarruflar ülkenin yüksek tasarruf oranının nedenlerinden biri.

Meslek eğitimi hem lise, hem de yüksek okul seviyesinde yaygın ve kaliteli. Meslek liselerindeki öğrencilerin toplamı 1971 yılında akademik liselerin öğrencilerinin sayısını aşmış. Fark, günümüze dek meslek eğitimi lehine artıyor. Hem öğrenciler arasında en popüler olan, hem de devletin en çok teşvik ettiği dal, mühendislik. Mühendislerin ortalama ücretleri sosyal bilimler mezunlarından %20, hukukçulardan %11 daha yüksek. İki yıllık yüksek okullar 1980'den beri her yıl 20.000 mühendis mezun ediyor. Yüksek öğrenim kuruluşlarının her yıl mezun ettiği öğrencilerin %40'ı mühendislik veya bilim dallarından.²³ Tayvan'daki özel sektör yöneticilerinin de çoğu mühendis kökenli. Bu mühendis kadroları, Tayvan'ın yeni ve ileri teknolojileri saptayıp ithal etmesini ve etkin bir şekilde kullanmasını mümkün kılıyor.

Bürokrasiye giriş sınav yolu ile. Kamudaki maaşların özel sektörün en az %30 altında olmasına rağmen, en başarılı üniversite mezunları genellikle kamu hizmetini özel sektöre tercih ediyorlar. Sonuçta, kamu hizmetine girenlerin büyük çoğunluğu üniversite mezunlarının en iyi notları almış üst %25'lik diliminden seçiliyor.²⁴

Üretim sektörlerindeki mühendislerin oranının Tayvan'dan yüksek olduğu tek ülke Singapur. Özellikle, 1979'dan bu yana Singapur seçkin ve yoğun bir eğitim politikası sürdürüyor. Akademik öğrencilerle diğerleri ilk orta ve lise düzeyinde birbirlerinden ayırt edilip farklı programlara yerleştiriliyorlar. Bu nedenle ebeveynler, çocukları daha ilkokula başlamadan, onlara özel öğretmen tutmaya başlıyorlar. Tayvan ve Japonya'daki gibi orta öğrenimden bürokrasiye girişe kadar her aşama sınavla geçiliyor.

Amsden'e göre "Kore eğitimle ilgili çoğu göstergede mükemmeli yakalamış bir ülke... Kalkınma stratejisinin en önemli etkeni olarak eğitimi seçmiş olan Singapur'u bile geçmiş durumda... Eğitime verdiği önemin barometresi öğretmenlere ayrılan kaynak ve gösterilen saygı. Örneğin, Kore'de, militarist bir toplum olmasına rağmen, yeni bir göreve başlıyan bir ilkokul öğretmenin aldığı ücret bir yüzbaşının maaşına eşit. Kolej ve üniversite hocasınınki ise binbaşınınikiyle aynı... Bu gibi noktalardan yola çıkarak eğitimin Kore'nin kalkınma başarısındaki en önemli öğelerden biri olduğunu savunabiliriz."²⁵

G.Kore'nin üretim alanında çalıştırılan işgücünün okur-yazarlık oranı %100. Teknik eğitim uzun yıllardır desteklendiği için, genellikle teknik formasyonu da güçlü. "Yönetici ve mühendis kadrosu ise çok iyi eğitilmiş."²⁶ Eğitim seviyesi ücretlere yansıdığı için, ailelerin çocuklarını eğitime arzusu çok güçlü ve bu amaçla yapılan tasarruflar da önemli boyutlarda.

Ülke 20. yüzyılda iki yabancı ordunun istilasını yaşamış; düşmanı Japonya ve müttefiki Amerika. Her iki yabancı güç de eğitime ve teknolojiye önem veren kültürlerle sahip. Sonuçta Kore, bu ilişkilerin olumlu yanlarını eğitim sistemine yansıtabilmiş. Tayvan ve Singapur gibi, Kore de öğrencilerin yabancı dil öğrenmesini ve yurt dışında eğitim görmesini teşvik ediyor; Amerika'yla olan özel ilişkisini bu amaçla kullanıyor. Amerika'daki Koreli öğrencilerin sayısı 30.000 dolaylarında.

1985 yılında Japonya'dan ülke dışına eğitime gidenlerin sayısı ise 24.000. "Köpük ekonomisi"nin patlaması sonucu bu rakam son yıllarda azaldı. 1990 yılında aynı amaçla gidenlerin sayısı 12.000'de kaldı.²⁷ Japonya ile ilgili en kapsamlı araştırmanın derleyicileri Patrick ve Rosovsky'e göre "Japonya'nın ekonomik büyümesinin temel etkeni iyi eğitilmiş, çalışkan, yüksek motivasyonlu ve geniş boyutlardaki işgücü."²⁸ "Japon Mucizesi" bölümünde ülkenin eğitim sistemine değindiğimiz için bu kısımda tekrardan kaçınacağız. Ancak, Japonya'da eğitime verilen önemi; uzun okul günleri ve yay-

gın okul takvimini, ilkokuldan bürokrasiye girişe kadar aşama aşama uygulanan sınav sistemini ve sonuçta ulaşılan %100 okuma-yazma oranı ile yüksek okullaşma oranlarını hatırlamakta yarar var.

Sonuç olarak, “Japonya, Tayvan ve Kore’nin hızlı sanayileşmesinin bir nedeni eğitime yaptıkları önemli yatırım. İyi eğitilmiş beyaz- ve mavi-yakalı işgücü, günümüzde sanayileşen ülkelerin başarılarındaki genel etken. Geç sanayileşmenin bir özelliği ileri ekonomilerin kullandığı üretim süreçlerinin hızla öğrenilip benimsenmesi ve uyarlanması. İşgücünün tahsili ve firmaların yabancı teknik danışmanlarca eğitilmesi geç sanayileşmenin kalbinde yatıyor.”²⁹

Siyasi İstikrar

Demokrasi ve kalkınma yanlış bir dikotomi artık. Esas sorulması gereken soru “demokrasi mi, istikrar mı?” değil, “hızlı kalkınma için gerekli istikrar demokratik ortamda nasıl sağlanabilir?” Birçok dış baskı ve iç çatışmaya açık Doğu Asya ülkelerinde ilk önce otoriter rejimlerle sağlanan siyasi istikrar, hızlı kalkınmayı kolaylaştırmış. Şimdi ise bu hızlı büyümenin sağladığı sosyal istikrar demokratik açılımları kolaylaştırıyor. Hedef “demokrasi ve istikrar” olmalı. Ancak hızlı büyüme, hızlı değişimlerin yol açtığı sosyal sarsıntıları çözebilir.

G.Kore’yi 1961 yılında hızlı kalkınma kulvarına sokan Park Chung Kee, Ekim 1979’da öldürülünceye kadar otoriter bir sistem içinde ülkesini yönetmişti. Demokrasi ile ilgili yaklaşımını şöyle ifade ediyordu: “Kısa süren demokrasi deneyimimiz hedefsizliği ve hataları devam ettirdi; israf ve verimsizlik ülkenin gücünü emerek Kore’nin modernizasyon çabasını köreltti... Demokrasinin idealleri her yerde aynı; ama, her ülke kendi şartlarına göre kurumlarını ve üslubunu saptamak zorunda.”³⁰ 32 yıl sonra G.Kore’nin ilk sivil başkanı olarak seçilen Kim Young-sam bürokrasinin hem ekonomi hem de politik sistem üzerindeki boyunduruğunu azaltırken yolsuzluklarla da savaşıyor.

* 1949 yılında Tayvan'a Kıta Çini'nden akan göçü kontrol ettikten sonra, adada politik yönetimi ele geçiren, Çan Kay-şek'in denetimindeki Kuomintang (KMT) Partisi tam 38 yıl askeri sıkıyönetim sistemi ile nüfusunun %85'i "yerli" halktan oluşan adayı idare etti. Ancak, 1978'de Cumhurbaşkanlığına seçilen ilk "yerli" olan Çang-Çing-kuo, 1980'li yıllarda politik bir liberalizasyon ve açılma kampanyası sürdürerek "yerli" halkın ve orta sınıfın politik sisteme entegrasyonunu sağladı.

Lee, 1959'dan günümüze dek otuz dört yıldır Singapur'un yönetiminde. 1968 ile 1980 arasında yapılan dört genel seçimde Lee'nin partisi PAP, parlamentodaki 79 koltuğun tamamını kazanmış. 1980'den günümüze dek yapılan seçimlerde muhalefet bir veya iki milletvekilliği kazanabilmiş, ama bunların da çoğu araştırma komisyonları ve çeşitli davalarla sindirilmişler.

Ülkeyi oluşturan dört ana etnik gruptan hiçbirinin dili olmayan İngilizce, resmi dil. Bu sayede Singapur İngilizce yürütülen uluslararası ticaret ve yatırım dünyasında bir avantaj sağlıyor. Eski komünistlerin gücü zayıflatılıyor, daha iyi eğitilmiş Çin kökenli grup Malay ve Hintlilere oranla bir avantaj sağlıyor. Yabancıların ülkede çalışması da çok kolay. Sistem tamamıyla yeteneğe dayalı bir "meritokrasi."

Singapur belki bir polis devleti değil, ama muhalefetin sesini duyurabilmesi çok zor. En önde gelen muhalefet lideri J.B. Jeyaretna'nın özelliği gücünü zaafından alması. Yıllarca Singapur parlamentosunun tek muhalefet milletvekili olma özelliğini korudu; ta ki Lee onu yok etmeye karar verip çeşitli iddialarla parlamentodan ihraç edip hapse attıncaya kadar. Milletvekilliğini, avukatlık yapma hakkını ve evini kaybeden Jeyaretna, kaybedecek bir şeyi kalmamasından aldığı cüretle tekrar bir politik mücadeleye girip yeniden seçilebildi. Ama herkesin bu uzun ve dikenli yolu göze alması zor.

Lee ile ilgili eleştirel birkaç kitaptan (tabii ki Singapur'da yasaklanmış) birisinin yazarı Selvan'a göre, "Lee Singapur'un daha

fazla ekonomik ilerleme ve daha az demokrasiye ihtiyacı olduğuna inanıyordu.”³¹

100.000’in üstünde cana mal olan, Çin kökenli ve komünistlere yönelik devlet destekli bir soykırım kampanyasından sonra iktidara gelen Suharto 25 yıldır %88’i Müslüman olan Endonezya’yı yönetiyor. Gözlemcilere göre dönemi “istikrar ve gelişme” dönemi olarak tanımlanabilir. Sihirli formül: güçlü merkezi hükümet, resmi politikalarda hoşgörü ve hızlı ekonomik kalkınma. Etnik ve dini kavgaları önlemenin yolu resmi devlet felsefesi olan *pancasila*’dan geçiyor: din özgürlüğü, farklılıktan güç kazanma, sosyal adalet. Suharto’nun halk arasındaki lakabı *Pak*, yani baba.

Dr. Mahathir Mohamad 1981’den beri başbakan. Malezya’da seçim oluyor. Herkesin bir oyu var, ama iktidardaki UMNO Partisi liderliğindeki koalisyonun kazanamaması söz konusu değil. Muhalefet partilerinin iktidara gelmesi mümkün değil; çünkü aralarında biraz güçlenenleri UMNO, koalisyona alıp karar ve paylaşma mekanizmasına sokuyor. Karşısında tehlike olabilecekleri yanına çekiyor. Sistem tek parti sistemi gibi yürüyor.

Çin Komünist Partisi politik istikrarı en sert bir şekilde sağlar-ken, ekonomik açılımın da öncülüğünü yapıyor. Partinin üst kademelerinde mücadeleler acımasız ama aynı zamanda da kansız. Bürokrasi, ordu ve ekonomiyi kontrol eden alt kadroların çatıdaki fırtınalardan etkilenmemesi için emek harcanıyor. Alttaki istikrar ve devamlılık ekonomik reformları kolaylaştırıyor.

Özetle, incelediğimiz ülkelerin çoğunun kalkınma hamlelerini totaliter olmayan ama genellikle otokratik bir yapıya sahip politik rejimlerle yürütmüş olduklarını görüyoruz. İçlerinde en demokratik rejim Japonya’da: Demokrasinin tüm kurumları çalışıyor. Gene de 38 yıl iktidar aynı partinin tekelinde kalmış. G.Kore ve Tayvan doğrudan askeri tehditler altında kalkınmalarını gerçekleştirmiş ülkeler. Söz konusu tehditler çoğu kez demokrasinin askıya alınmasına veya sulandırılarak uygulanmasına yol açmış. Ancak, özellikle son on yılda bölge ülkelerinin hepsinde bir demokratik açılım süre-

ci yaşıyor, kalkınmayı demokratik rejimler içinde sürdürme çabası izleniyor.

Sonuç

Japonya ve Doğu Asya'nın İkinci Dünya Savaşı sonundaki durumu tam anlamıyla bir dram görüntüsündeydi: yanmış ve yıkılmış kentler, göçe zorlanmış milyonlarca insan, yüzbinlerce ölü ve yaralı. O yıllarda Türkiye ise temel ekonomik göstergeler bakımından incelediğimiz ülkelerin hepsinden iyi durumdaydı. Örneğin, 1950 yılında Türkiye'nin kişi başına milli geliri 200 dolarken, Japonya'nınki sadece 133 dolardı.³² Tayvan'ın 1949 yılındaki milli geliri 100 dolardı. G.Kore'nin 1961 yılındaki kişi başına milli geliri ise hâlâ 100 doların altında idi. Japonya ve Tayvan 1950'li yıllarda, G.Kore, Hong Kong ve Singapur da 1960'lı yıllarda hızlı bir kalkınma temposuna girdiler ve bunu günümüze dek sürdürmeyi başardılar. Son kırk yıl boyunca tutturdıkları büyüme hızı, %7-9 arasında oynadı. Hepsi hızla nüfus artış hızlarını da aşağı çekebildikleri için kişi başına milli gelirinin artış hızı Türkiye'ninkinin yaklaşık üç katına erişti. Başta Japonya olmak üzere artık hepsi birer sanayileşmiş, yüksek teknoloji toplumu. En düşük kişi başına milli gelir (Türkiye'ninkinin 1.630 dolar olduğu 1990 yılında) G.Kore'de 5.400 dolar, en yükseği de Japonya'da 25.430 dolardı.

Bu mucizevi gelişmenin çok çeşitli açıklamaları var. Kimi uzmanlar bu ülkelerin ortak kültürel mirasları arasında olan Konfüçyüs dininin etkilerini vurguluyor. Ancak, bu kültür mirası (Japonya hariç) bölgenin 1950'lere kadar fakirlik içinde kalmasını açıklayamıyor. Siyasal bilimcilerin bazıları bölgedeki otoriter rejimleri bir istikrar unsuru ve kalkınma etkeni olarak belirtiyorlar. Aynı dönemde Latin Amerika ülkelerinin çoğunda benzeri askeri veya otoriter idareler var. Sonuç hiç de Doğu Asya'nınkine benzemiyor. Tersine Latin Amerika ekonomileri büyüyeceğine küçülüyorlar. Soğuk Savaş'ın teşvik ettiği Amerikan yardımı; Kore Savaşı'nın bölgeye getirdiği ekonomik dinamizm; Japonya'nın kendi kalkınmasını başlattıktan sonra bölgede oynadığı lokomotif rolü önemli dış et-

kenler arasında sayılabilir. Ama hiçbirisi tek başına bu başarıyı açıklamaya yeterli değil.

İncelediğimiz ülkelerin son 30-40 yılda istikrarlı bir şekilde izledikleri politikaların bazı ortak noktalarını saptamak mümkün. Kalkınmadaki başarı ancak bu ortak noktaların bir araya gelmesi ile gerçekleşiyor. Ekonomik kalkınmayı en ön plana alan politik ve bürokratik kadroların uzun süre iktidarda bulunmalarının sağladığı istikrar ortak etkenlerin birisi. Bu kadroların uyguladığı, serbest pazar ideolojisi üzerine kurulu, ama devletin etkin fakat sınırlı müdahalelerini de kapsayan “pazarı yönetici” ekonomik politikalar ikinci bir etken. Bu politikalar gerektiğinde iç piyasaları korusalar bile aynı anda ihracatı da teşvik ediyorlar; ana hedefleri de ihracata dayalı büyüme. Özel sektör devletin yakın ilgi ve desteğini görüyor; egemen ideoloji özel sektör dostu; dolayısı ile bürokrasi ve firmalar arasında uyum ve yakınlık kolay sağlanıyor. Fakat, firmalar başıboş bırakılmıyor. Hedefe yönelik teşviklerin karşılığını da, muhakkak destekledikleri sektör ve firmalardan soruyorlar. Eğitim ile teknolojiye verilen önem ve ayrılan kaynaklar da bir üçüncü etken. Tek başına bu etkenlerin belki hiçbirisi sonucu belirleyici olmayacak, ama uzun süre istikrarlı bir şekilde birlikte uygulanmaları sanırız ki Asya mucizesinin temel nedenlerinin başında geliyor. Şimdi bölgedeki devletlerin kalkınma ile ilgili ekonomi politikalarına daha yakından bir göz atalım.

NOTLAR

1. *Economist*, “Quenching the tigers’ thirst” (“Kaplanların susuzluğunu giderirken”), 15 Ağustos 1992, s.47.
 2. *International Herald Tribune*, “Trade Surplus Sets Record for Japan” (“Ticaret Fazlası Japonya İçin Rekor Oluşturuyor”), 14 Nisan 1993.
 3. *Economist*, “Where tigers breed: A survey of Asia’s emerging economies” (“Kaplanların ürediği yer: Asya’nın gelişen ekonomileri ile ilgili bir rapor”), 16 Kasım 1991, s.6.
- Güney Doğu Asya ile ilgili istatistiki bilgiler ve son gelişmeler için bkz.: *Economist*, “Reaping South-East Asia’s harvest of change” (“Güney Doğu Asya’nın değişimini hasat ederken”), 8 Şubat 1992, ss.59-60.
- , “South-East Asian Economies” (“Güney Doğu Asya Ekonomileri”), 20 Mart 1993, ss.21-24.

4. *Economist* (22.11.1986, s.18).
5. a.y., s.19.
6. *Newsweek*, "Why China Does It Better" (Çin Niye Daha İyi Beceriyor"), 12 Nisan 1993, s.25.
7. *Economist* (16.11.1991).
8. a.y.
9. Sesser, a.g.y., s.49.
10. *Economist* (16.11.1991).
11. *International Herald Tribune*, "An Old Skill Is Transforming China" ("Eski Bir Beceri Çin'i Değiştiriyor"), 3 Mayıs 1993.
12. *Economist* (10.10.1992, s.13).
13. Alice H. Amsden, *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization* (Asya'nın Bir Sonraki Devi: Güney Kore ve Geç Sanayileşme), New York: Oxford University Press, 1989, ss.16-17.
14. Byung-Nak Song, *The Rise of the Korean Economy* (Kore Ekonomisinin Yükselişi), Hong Kong: Oxford University Press, 1990, s.173.
15. Robert Wade, *Governing The Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization* (Pazarın Yönetimi: Ekonomik Kuram ve Doğu Asya'nın Sanayileşmesinde Devletin Rolü), Princeton: Princeton University Press, 1990, s.38.
16. a.y., s.39.
17. Hugh Patrick ve Henry Rosovsky, *Asia's New Giant: How The Japanese Economy Works* (Asya'nın Yeni Devi: Japon Ekonomisi Nasıl Çalışıyor), Washington, D.C.: Brookings Institution, 1976, s.40.
18. a.y., s.906.
19. *Business Week* (17.5.1993, s.58-59).
20. *Time* (10.5.1993).
21. *Economist* (16.11.1991).
22. a.y., s.13.
23. Wade, a.g.y., s.65.
24. a.y., s.219.
25. Amsden, a.g.y., s.219.
26. a.y., s.225.
27. *Economist* (26.6.1993, ss.21-23).
28. Patrick ve Rosovsky, a.g.y., s.15.
29. Amsden, a.g.y., s.215.
30. *Economist* (14.8.1982, s.6).
31. T.S. Selvan, *Singapore: the Ultimate Island* (Singapur: En Mükemmel Ada), Melbourne: Freeway Books, 1990, s.166.
32. *United Nations Handbook of International Trade and Development Statistics 1983*, s.446 ve *United Nations the Sex and Age Distributions of Population 1990*, s.224.

VII. BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜMEDE DEVLETİN ROLÜ

Dünün modası ekonomik planlama, karma ekonomi, sanayi korumacılığı gibi yaklaşımlar idi. Bugünün modası ise küreselleşme, dünya ile entegrasyon, liberalizasyon gibi terimler. Biz modayı bir kenara bırakıp, Doğu Asya ülkelerinin yukarıda ayrıntılı olarak incelediğimiz ekonomik başarılarında devletin rolünü değerlendirmeye çalışalım.

Bu ülkelerin mucizevi olarak tanımladığımız başarılarında devletin rolünü, kültürel faktörlerden, Kore ve Vietnam Savaşları gibi bir defalık olaylardan, Amerika'nın politik ve askeri desteği ile ekonomik yardımı gibi özel avantajlardan ayırmak ve soyutlamak imkânsız. Bu ülkelerin başarılarına Konfüçyüs dininin öngördüğü gruplaşma ve imece güdüsü ile tasarruf ve atılım geleneklerinin muhakkak ki olumlu katkıları oldu. Batının, II. Dünya Savaşı sonrası komünizmin yayılmasını önlemek için geliştirdiği tecrit ve çevirme politikalarının bir parçası olarak Rusya ve Çin'in etrafında bulunan Japonya, G.Kore ve Tayvan gibi ülkelere sağladığı cömert destek de Doğu Asya'nın başarısında önemli yer tuttu.

Ancak, bu ve benzeri avantajlara rağmen, geçtiğimiz kırk yıl boyunca sürdürülen devlet politikaları yanlış, olumsuz veya verimsiz olsa idi bu mucizenin gerçekleşmesi de kolaylıkla mümkün olmazdı. Demek ki resmi politikalar en azından ekonomik büyümeyi engellemedi, çoğu kez de teşvik etti. Kaba hatları ile, serbest pazar sistemini esas alan ekonomi politikaları ve küçük devlet yapısı bu bölgenin başarısının temel taşları arasında sayılabilir. İç fiyatların

gerçek talebi aksettirebilmesi ve dış fiyatlardan soyutlanmamış olması, devletin boyutlarının makul mertebelerde tutulması, yani devletin ekonominin her alanına bir üretici olarak girmemesi, kaynakların en verimli şekilde kullanılabilecekleri alanlara akmasını kolaylaştırdı. İç pazarların sınırlı boyutları, dış pazarlar ele geçirilerek, yani ihracat yolu ile aşıldı. Bu da ekonomilere çok önemli bir dinamizm getirdi.

Buna karşın, bu dönemde Türkiye gibi içe dönük politikalar izleyen ülkeler büyük boyutlu pazarları yakalayıp, boyut ekonomilerinden yararlanamadıkları için durgunluktan çıkamadılar. İç pazarların sınırlayıcı boyutlarının ötesinde, korumacılık stratejilerinin gerektirdiği kural ve sınırlamalar özel sektörün atılcılık ve yaratıcılığını engelledi, hatta boğazladı. Rekabetten tecrit edilmiş şirketler, kalan enerjilerini devletten teşvikler elde etmek gibi makro bazda verimsiz çabalara yönelttiler.

İncelediğimiz ülkelerin çoğunda devletin ekonomik kalkınmaya önderlik ettiğini görüyoruz. Ama bu önderlik ekonominin birçok sektörüne bilfiil girerek sürdürülen taktik bir önderlik değil. Özel sektörün faaliyet sahasını genişleterek ve özel sektörle birlikte ekonominin geleceğini yönlendirerek yapılan stratejik bir önderlik. Başarının temel taşı olarak serbest piyasa korunuyor. Ancak, serbest piyasa sistemi ile kamu organları arasında sinerjistik bir ilişki kurulabilmiş. Her birinin çıktısı diğerinin girdisi oluyor. Devlet, ulusal ekonomik hedefleri saptayıp, geleceğin sanayi ve ticaret panoramasını çiziyor. Bu tabloyu gerçekleştirmek için gerekli olan politika, kural, karar ve teşvikleri oluşturuyor. Rolü yönlendirici ve denetleyici, ama üretici ve oyuncu değil. Bu sistem sayesinde, serbest piyasaların avantajları olan ademi merkeziyetçilik, rekabet, farklılaşma, yenilik ve deneycilik gibi özellikler; devletin, üretici birimleri serbest piyasaların aşırı zikzaklarından korumak ve yatırımları ulusal hedeflere doğru yönlendirmek için kullandığı selektif korumacılık önlemleri ve teşviklerle birleşerek bir sinerji, yani toplamın parçaların değerini aştığı bir formülü doğuruyor.

Özetle, incelediğimiz Doğu Asya ülkelerinde, özellikle Japonya, G.Kore ve Tayvan'da devletin ekonomideki rolünün Amerika ve çoğu Avrupa ülkesinde gördüğümüz uygulamaları ve neoklasik ekonomi teorisinin çerçevesini aştığını, ancak hayatiyet dolu serbest piyasaların temel dinamiğinden şaşmadığını görüyoruz. Bu ülkelerin hepsinde devlet, refah seviyesi ve hayat standartını yükseltmenin temel yolu olarak ulusal sanayinin uluslararası rekabet gücünü arttırmayı yeğlemiş. Neticede, üçü de piyasayı yönlendirebilmek için benzer politikalar ve kurumlar geliştirmişler. Ortaya da kapitalizmin daha dirençli, dayanıklı, rekabet gücü daha yüksek bir türü çıkmış. Sıra ile bu devletlerin (terimi, hükümet veya kamu ile eşanlamlı kullanıyoruz) devlet gücünü etkin bir şekilde ekonomik büyüme hızını arttırarak kitlelerin hayat standardını yükseltmek ve uluslarını güçlendirmek için kullandıklarını görüyoruz.

Olaya genel yaklaşan veya bölgeye yaptıkları kısa bir ziyaret sonucu acele yayınlamak zorunda oldukları makaleleri için yüzeysel bir analizi yeterli görenler çoğunlukla Doğu Asya ülkelerinin ekonomik başarısını sadece neoklasik ekonomi yaklaşımı ile yorumluyorlar. Bunlara göre başarının temel nedeni kaynakların verimli kullanımı; pazarlar asgari fiyat çarpıklığı ile işlediği için kaynak dağılımı etkin oluyor. Pazarların işleminin nedeni de serbest bırakılmaları. Bazı araştırmacılar pazarlarda çarpıklıklar, müdahaleler ve kamunun bir sanayi politikasının mevcudiyetini teşhis ediyor, ancak bu müdahalelerin başarılı olduğunu savunuyorlar. Yani, müdahaleler pazarlarda mevcut olan çarpıklıkları düzelterek onları nötr duruma getiriyor, kaynak dağılımına olumsuz etkide bulunmuyor. Neoklasik çerçeve içindeki yaklaşımlar olayın politik boyutunu genellikle önemsemiyor.

Oysa ki bölgenin ekonomik başarısını politik açıdan inceleyenler temel öge olarak sermaye dağıtımını değil, etkin sermaye birikimini saptıyorlar. Devletin rekabeti yer yer engelleyip, yer yer de teşvik ettiğini vurguluyorlar. Bu tür müdahaleler otoriter ve korporatist devletlerce yapılıyor. Bu yaklaşıma Wade "pazarın idaresi" adını vermiş.¹

Pazar idaresi politikaları öncelikle, emeğe olan talebi arttırmak için kaynakları ulusal sınırlar içindeki sanayi alanlarına kanalize ediyor. Devletçe öngörülen teşviklerin, konulan kuralların ve oluşturulan fiyatların aracılığı ile rekabet süreci yurt içi veya yurt dışında kısa vadeli spekülâtif alanlardan ve emek tasarrufuna yönelik seçeneklerden yüksek-ücret, yüksek-teknoloji seçeneklerine yönlendiriliyor. Kullanılan politikalar arasında toprak reformu sonrasında empoze edilen tarım mülkiyetindeki sınırlamaların önemli bir yeri var; sermayenin kırsal alandaki spekülâtif kullanımını engellediği gibi, tarımı entansif yöntemlere iterek verimini arttırıyor. Toprak reformu sonucu kırsal kesimde biriken sermayenin kentlerde oluşan sanayi birimlerine akması teşvik ediliyor; hatta, âdeta zorunlu kınıyor. Jacobs, bu süreci şöyle anlatıyor:

“Tayvan’ın olağanüstü başarısının arkasında 1956’da başlayan ‘Toprak Kullanana’ kampanyası vardır. Görünen ana amacı tarımsal toprakları feodal toprak ağalarından, onu işleyebilecek köylülere aktarmaktı. Ancak, kullanılan yol ikinci bir hedefin, ulusal sanayileşmenin, gerçekleşmesini kolaylaştırdı. Devlet, istimlak ettiği arazilerin bedelini öderken bu kaynağın belli bir oranının orta ve ufak ölçekli sanayi kuruluşlarına yatırılmasını şart koştu. Yatırımlar Tayvan’da olduğu sürece, firma tercihi ve adanın neresinde olabileceği toprak sahiplerinin tercihine bırakıldı. Çoğunluğun seçtiği yer başkent ve en büyük şehir olan Taipei idi: akıllı bir tercih çünkü insanların ve üreticilerin arz ettikleri mal ve hizmetlerin (başında çok olmamakla beraber) yoğunlaştığı yerdı.”²

Daha önce transplantasyon, yani organ nakli yolu ile Amerika’dan gelmiş bazı tesislerde beceri kazanmış yerel işgücü, yeteneklerini kırsal kesimden akan bu sermaye ile birleştirerek kısa bir dönem ithal ikamesi, sonra da ihracata yönelik binlerce irili ufaklı fabrika ve atelye kurdu. Bu firmaların temel vasıfları esneklik, yenilik, deneyimcilikti. Aile fertleri, işveren kitlesinin olduğu kadar ufak ölçekli tesislerin işgücünün de önemli bir kısmını oluşturuyordu. Bu, işçilik maliyetlerinin uzun bir süre düşük kalmasına yar-

dımcı oldu. Teker teker göz doldurmayacak tesisler birbirlerinin ihtiyaçlarını tamamlayarak, birbirlerinin omuzlarında yükselip dünya pazarlarına açıldılar. Taipei 15 yılda tamamıyla değişti; miskin bir taşra kasabası, yaygın uluslararası bağlantılara sahip hummalı bir kente dönüştü.

Tayvan hükümetinin izlediği pazar idaresine yönelik kredi politikaları sadece kırsal kesimden organize edilen kaynak aktarımı ile sınırlı kalmadı. Hükümet yurt içi ve yurt dışı kredi kaynaklarını yakından denetleyerek, finans sektörünün sanayi sektörünün emrinde kalmasına ve devletin güdümünden çıkmamasına özen gösterdi. Ayrıca, tekellerin oluşmasını engellemek için birçok sektörde rekabeti teşvik edecek ince ayarlamalara gitti; amaç, sektörlerin uluslararası rekabet edebilir güçte olmalarını sağlamak, rehavet ve tekelleşmeyi engellemekti. Dolayısı ile, ihracat ve teknolojik yatırımlar sürekli teşvik edildi, gerektiğinde belirli sektörlerle yardım eli uzatıldı. Ancak tekrar edelim, bu yardım onların korumaya alınması veya güçlenip tekelleşmesi için değil, tersine dışa açılıp dış rekabete etkinleşebilmeleri için ve daima kısa süreli olarak yapıldı.

Bölgenin yaşadığı sürece baktığımızda, ekonomik başarıda, faşist demeyelim ama korporatist ve otoriter politik yapıların katkısını görüyoruz. Çoğulcu demokratik sistemlere kıyasla daha etkin bir şekilde ana çıkar gruplarının arasındaki çatışmaları engelleyebiliyor, hakemlik yapabiliyorlar. Bu bağlamda, ulusların ekonomik iniş çıkışlarında politik sistemlerinin rolünü irdelemiş olan Mancur Olson'un bulgularına göz atmakta yarar var.³ Bölgesel analiz değil, matematiksel modellerden hareket eden iktisatçı, ilk önce selektif teşviklerin olmadığı bir sistemde baskı gruplarının boyutları büyüdükçe kendi çıkarlarını korumalarının güçleştiğini kanıtlıyor. Yani, daha ufak baskı grupları daha kolay organize olabiliyor, taleplerini daha kolaylıkla odaklaştırabiliyor ve göreceli olarak büyük gruplardan daha etkin olabiliyorlar. Aynı şekilde, selektif teşviklerden yararlanabilen gruplar da kolektif eyleme daha kolaylıkla geçip toplumsal olanakları kendi çıkarlarına kanalize edebiliyorlar.

Toplu görüşme ve pazarlık sistemi, selektif teşviklerden yararlanamayan ve sayıları ufak olmadığı için de organize bir baskı grubu oluşturamayan vergi mükellefleri, tüketiciler, işsizler gibi büyük grupların aleyhine çalışıyor. Bu grupların aleyhine, ufak baskı gruplarının lehine alınan ekonomik kararlar ise tüm toplum için optimum yararı sağlamaktan uzak kalıyor. Olson matematiksel olarak, ufak baskı gruplarının nasıl toplumsal pastayı büyötmeye yönelik politikalar yerine, mevcut pastadan kendilerinin daha çok pay almalarını sağlayacak politikaları savunacaklarını kanıtlıyor. Bu tür grupların işbirliğine de “paylaşım koalisyonları” adını veriyor. Kulağıımıza hoş gelmeyen, ancak mantık yolu ile çürötmekte zorlanacağımız sonuç, “netice itibariyle, özel çıkarlı baskı grupları ve menfaat beraberlikleri içinde bulundukları toplumun verimini düşürüp, toplam geliri azaltırlar ve politik hayatta ihtilaf ve bölünmelere yol açarlar... Paylaşım koalisyonları bir toplumun yeni teknolojileri uyarlama ve kaynak kullanımını gelişen koşullara göre değıştirebilme kapasitesini yavaşlatır ve dolayısı ile ekonomik büyüme hızını azaltırlar.”⁴ Yazara göre, bu koalisyonlar başarı için gerekli büyüklükte olmak, ama başarının meyvelerini paylaşırken birimlere düşen miktarı asgaride tutabilmek için de ufak boyutta kalmak zorundalar.

Hedeflerine ulaşabilmek için de, ya hükümet politikalarını etkilemek veyahut da müşterek güçlerini pazarı çarpıtmak için kullanmak zorundalar. Bu iki yaklaşım sadece verim ve ekonomik büyümeyi frenlemekle, rekabeti yavaşlatmak ve piyasalara yeni oyuncuların girişini zorlaştırmakla kalmıyor, toplum içindeki çeşitli kurumların izafi güçlerini de etkiliyor. Lobicilik, bürokrasinin boyutlarını şişirip, karar ve kuralların gerektiğinden daha karmaşık olmasına yol açıyor. Örneğın, bir sektör veya zümreye verilecek vergi indirimini diğerk kesimlerin dikkatinden kaçırmak için vergi yasası veya yönetmelikleri karmaşık hale getiriliyor. Belli bir sanayici grubuna sağlanan gümrük korumasının artırılmasının yaratacağı tepkilerden çekinilerek gümrük mevzuatını şişirip kamufletmek isteniyor. Bu yaklaşımlar çoğu kez bürokrasinin şişmesi

kadar gücün bürokratların eline geçmesi ile de sonuçlanıyor. Üretime gidecek beyin gücü ve şirket kaynaklarının bir bölümü baskı gruplarının organizasyonu ve kulis faaliyetlerine akıyor. Olson'un yararlı gördüğü baskı grupları "kucaklayıcı" örgütler. Bunlar dar çıkar gruplarının mikro menfaatleri yerine, geniş kitlelerin ve dolaşımı ile ülkenin, makro çıkarlarını belirli ölçüde kendi hedefleri ile dengeleyebilen işçi ve işveren konfederasyonları gibi kurumlar.

Olson'a göre, "eğer yukarıdaki mantık ve matematik silsilesi doğru ise, paylaşım koalisyonlarının totaliter hükümetler veya yabancı işgal güçleri tarafından hadım edildiği veya lağvedildiği ülkeler özgür ve istikrarlı bir hukuk sisteminin tesisinden sonra nispeten hızlı büyüyeceklerdir... Bu, harp sonrası harbi kaybeden ülkelerde, özellikle Japonya ve Almanya'da yaşanan 'ekonomik mucizeleri' izah edebilir... Bir istila veya ayaklanma yaşamadan uzun dönemler demokratik özgürlüklerini kullanabilmiş ülkeler büyümeyi bastıran örgütler ve birleşimlerin yol açtığı zararlarla karşılaşacaktır. Bu, diktatörlük, istila ve ihtilale bağımsızlık kazanmış en önemli büyük ülke olan İngiltere'nin niye yüzyılımızda diğer sanayileşmiş önemli ülkelere mukayese ile daha düşük bir büyümeyi gerçekleştirebildiğinin izahıdır."⁵

Burada amacımız totaliter veya otoriter sistemlerin daha hızlı kalkınmaya yol açtığını savunmak değil. Üstelik, komünizm gibi totaliter bir sistem ile Filipinler'de Markos'un yönetimi gibi bir otoriter sistemin büyüme yerine nasıl fakirliğe yol açtığını da yaşayarak gördük. Ancak, incelediğimiz ülkelerde totaliter değil, ama yavaş yavaş yumuşayan ve açılan otoriter sistemlerin ekonomik politikalarında istikrar ve kalıcılığı sağlayabildiğini gözlemledik. Bölgeyi incelememiş olan ama olaya matematiksel analizle yaklaşan Olson'un tezinin bölgedeki olguyu izahta etkin olduğunu gördük. Bu politikaların aynı zamanda akılcı ve etkin olduğunu savunan Wade'in tezinin de Olson'un savını tamamladığı düşüncesindeyiz.

Neticede, politik ve bürokratik istikrar sürekli ve artan seviyelerde yatırımı teşvik etti. Devlet, bürokrasisini baskı gruplarının özel

taleplerinden koruyabildi ve bürokratik kurum ve kişilerin etkinliğini muhafaza edebildi. Devletin kurum ve kararlarında süreklilik sağlanabildi. Bu rahatlık ve geniş manevra alanı içinde bürokrasi de esnek, cesur ve çabuk davranabildi, iş dünyası ile güven ilişkisi içinde yönlendirici olabildi.

Devletin önderliği demek özel sektör birimlerinin takipçiliği demektir. Ancak, önderliğin ve takipçiliğin sınırları önemli. Devlet zorlayıcı olup, özel sektörü istemediği alanlara da yöneltti mi? Yoksa, özel sektörün zaten seçmiş olduğu yatırım alanları içinden kendi favorilerini seçip bunlara biraz daha fazla teşvik mi sağladı? Bu sorulara cevap aramak ve devletin pazar yönetiminin ayrıntılarını daha yakından görebilmek için bölgedeki ülkelerin tecrübelerine eğilelim:

Japonya ve MITI

Bu yüzyılın ilk yarısında G.Kore ve Tayvan'ı birer sömürge olarak yöneten Japonya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu ülkelere model oldu. Yatırım konusunda da Japonya'nın performansı örnek oluşturdu. 1950'lerde GSMH'nin %27'si olan yatırımların payı 1955-63 döneminde %33.6'ya çıktı. Japonya, pazarı yönetmek için, yukarıda değindiğimiz araçların çoğunu kullandı: servet dağılımını yaygınlaştıran bir toprak reformu; reform sonrası mülkiyete getirilen sınırlar; keza mali kurumların gücünü sınırlandıran ve bu sektöre oranla sanayii kayıran uygulamalar; yüksek borç/özkaynak oranlarını sürdürebilen bir bankacılık sistemi; kambiyo kontrolleri; korumacılık; ihracat teşvikleri; ve devletin yatırım ve teknoloji alanlarındaki selektif önderliği.

Savaş sonrası Japon hükümeti içinde iki farklı görüş çatıştı: Maliye Bakanlığı (MOF) ve Japonya (Merkez) Bankası'nın (BOJ) yetkilileri serbest ticaret ve dışa açılma ilkelerini savunuyor ve gelecekte mukayeseli avantaj teorisini temel alan uzun vadeli bir kalkınma stratejisini öneriyorlardı. Kendi tanımlamaları ile bu "doğal" kalkınma modeli Japonya'nın nispeten ucuz emek maliyetini aksettiriyor ve onun işçi maliyetlerindeki bu göreceli avantajından

yararlanarak tekstil gibi sahalarda rekabet gücü elde etmeyi hedefliyordu.

Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI) ise bu stratejinin Japonya'yı düşük verim ve düşük gelir seviyelerine mahkum edeceğinden endişe ediyor; ekonomi politikalarının, doğal avantajlardan yararlanmanın ve mevcut kaynakları verimli bir şekilde değerlendirmenin ötesinde, teknolojik girdileri yüksek ağır sanayi dalları ve kimya, elektronik gibi yeni sanayilerin kurulmasını hedeflemesini öneriyordu. MITI, özellikle otomotiv sanayinin kurulmasını istiyordu. Yeni yatırımları teşvik ederek yeni ve ileri teknolojilerin Japonya'ya girmesini temin etmek MITI'nin temel misyonu haline geldi. Bu misyonu da Tayvan ile G.Kore'nin benzer ekonomik birimlerine de örnek teşkil etti.

MITI'nin bu misyonunda ne kadar başarılı olabildiği Japonya'da bile hâlâ tartışma konusu. Bazı araştırmacılar MITI'nin önderliğinin fazla zorlayıcı veya yönlendirici olmadığını savunup, buna kanıt olarak da Japonya'nın konsensüse dayalı karar mekanizmasını gösteriyorlar. MITI temel kararlarını özellikle iş camiasının temsilcisi *Keidenren* ile konuları uzun uzun tartışıp mutabakat sağladıktan sonra somutlaştırıyor. Bu uzun analiz ve karar sürecinin sonunda oluşan stratejiler MITI'nin formüle edip iş alemine empoze ettiği stratejiler değil; iş alemi ile birlikte oluşturulan stratejiler. Zaten, doğaları itibari ile rizikodan kaçan bürokratların sonunda başarısızlıkla sonuçlanabilecek sanayi veya teknoloji tercihlerini özel şirket veya sektörlerle zorla empoze etmeleri, başarısızlık durumunda bürokratlar için ciddi rizikolar içeriyor. Dolayısı ile, MITI'nin kurmayları da, MOF ve BOJ'un yetkilileri gibi, kararlarını özel sektör ile birlikte ve onların tercihlerinin doğrultusunda almayı yeğliyorlar. Gene de MITI ile MOF ve BOJ'un yaklaşımları arasında önemli nüanslar mevcut.

Örneğin, MITI'nin bayraktarlığını yaptığı otomotiv ve elektronik sektörlerine, bu destek sonucu sağlanan teşvikler kadar bu sektörlerde elde edilen başarılar da biliniyor. Pek o kadar bilinmeyen,

MITI'nin desteklemek istediği birçok sektör ve teknolojinin, iş dünyasının desteğini alamadığı için, başarıya ulaşamadığı. Keza, iş dünyasının, MITI'nin bazı stratejik tavsiyelerine uymadığı ve neticede kârlı çıktığı. Örneğin, MITI uzun bir süre mevcut 11 otomotiv firmasını bir veya ikiye indirmeye uğraşıyor, ama başarılı olamıyor. Olamaması da Japonya'nın hayrına oluyor. Çünkü, 11 şirket çok etkin bir şekilde dünya pazarlarından pay alabiliyorlar.

Wade'in Tayvan hükümeti için kullandığı “pazar yönetimi” tabirine eşanlamlı olarak Johnson, MITI'nin “pazara-uyumlu müdahale yöntemleri” izlediğini savunuyor.⁶ Bu yöntemler şöyle özetlenebilir: uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek boyutlara ulaşmaya kadar yerli sanayinin korunması; stratejik sanayilerin geliştirilmesi; yabancı teknolojinin transfer edilmesi; ve her şeyden önce, ulusal ekonomik hedeflerin saptanıp ilgili tüm örgütlerle tartışılıp ulusal bir konsensüsün yaratılması. MITI bu işlevini yerine getirir, yani ekonomiye kılavuzluk ederken kararname, dilek, uyarı, öneri ve teşvikler gibi resmi ve yarı resmi vasıtalarla yararlanıyor. MITI bu görevine odaklanmışken Maliye Bakanlığı da devlet gelirlerinin azamiye çıkartılması, Japonya Bankası ise enflasyonun asgaride tutulması ana hedeflerine odaklaşıyorlar.

MITI ve diğer ekonomik kamu birimlerinin, yani genelde devletin yaptıklarından çok yapmadıkları önemli: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) veya Belediye İktisadi Teşebbüsleri (BİT) kurup üretim ve hizmet alanlarında özel sektörle rekabete soyunmuyorlar. Devlet özel sektörle direkt rekabete girişmediği için de hem daha sağlıklı ve tarafsız karar verebiliyor, hem de özel sektörün güvenini koruyabiliyor. Kamu ekonomik birimlerinin müdahalelerinin serbest piyasaların temel dinamiklerini bozmaması için özen gösteriyor; kararların piyasaları çarpıtması yerine dünya piyasalarını aksettirmesi esas alınıyor. Tarımsal ürünlerin, özellikle de pirincin ithalatında uygulanan korumacılık istisna teşkil ediyor.

Ulusal hedeflerden kaynaklanan, piyasalara uyumlu sektörel yönlendirmelerin ötesinde devletin müdahaleci olmaması, üretim

ve hizmet alanlarına girmemesi Japon ekonomisinin önemli bir özelliğini oluşturduğu gibi, “vergilendirmede, anti-tekelci uygulamalarda, bankacılıkta ve sendikal ilişkilerde, ‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ türü liberal politikalar uygulaması Japon mucizesinin gerçek izahı. Japonya, planlamanın önemini değil, serbest piyasaların hayatiyet ve dinamizmini öğretiyor.” Philip Trezise de “Japonya’da kamu kaynakları, toplam yatırım ihtiyaçlarına oranla *önemli miktarlarda* özel sanayilere veya büyüme potansiyeli yüksek sektörlerle yönlendirilmemiştir,”⁸ diyor. Fakat, az da olsa yapılan yönlendirmenin bir işaret veya simgesel değeri olduğunu da reddetmiyor.

G.Kore örneğine geçmeden önce, Japonya’daki siyasi istikrarın ve bürokrasinin dürüstlüğüne ekonomik hedeflere ulaşmadaki önemini bir kere daha vurgulayalım. Japonya bir demokrasi; ancak, iktidar, kurulduğu 1955 yılından 1993 ortasına kadar Liberal Demokratik Parti’nin (LDP) kontrolünden çıkmadı. II. Dünya Savaşı’ndan önce de benzer bir durum geçerli idi: 1892’den 1937’ye kadar iktidardaki parti seçimle hiç iktidardan düşmedi. “Yasama organının kuruluşundan günümüze kadar ulusal refahı ilgilendiren önemli kararlardaki ağırlığı diğer gelişmiş ülkelerin parlamentolarınınkinden hep daha az olmuştur; vasıflarına göre seçilmiş bürokratların ki ise daha fazla. Korporatizmi, Tayvan ve Kore’ninki gibi, işçi kesimini büyük ölçüde dışlar.”⁹ Johnson, Japonya’da baskı gruplarının devleti etkilemesi yerine, devletin baskı grupları aracılığı ile kamuoyunu etkilediğini savunuyor. Neticede, iktidarların istikrarı ve bürokrasinin önem ve sürekliliği kalkınma hedef ve stratejilerine devamlılık ve inandırıcılık sağlıyor. Bu da yatırımcının uzun vadeli plan ve yatırım yapmasını mümkün kılıyor.

Son olarak, Japonya’da politika dünyası yolsuzluklarla sarsılırken, nasıl olup da bürokrasinin temiz kalabildiği sorusuna cevaplandırmamız gerekli. Bir kere, bürokratların teması firmalarla değil, sektörel dernek ve birlik gibi kurumlarla oluyor. Firmaların, kendilerine özel bir çıkar temin edebilmek için rüşvete yönelmeleri

mümkün iken, dernek ve birliklerin genel çıkarlar için bu yola tevessül etmeleri hemen hemen imkânsız ve mantıksız. Tersine, sektörel örgütler içlerinden bir şirketin bu yolla haksız kazanç veya avantaj sağlamasını istemediklerinden, etkin bir otokontrol mekanizmasını çalıştırıyorlar.

Veren açısından durum bu. Alan açısından ise yaygın kanaat, politikacıların bu yola tevessül edebilecekleri, ama bürokratların toplumdaki geleneksel mevkileri ile kişisel onurlarının buna müsaade etmeyeceği yönünde. Ancak, bürokratlar genellikle 50-55 yaşlarında emekli oluyor; emeklilikten sonra özel sektörde cazip bir iş bulabilmek onlar için maddi ve manevi önem taşıyor. Bu amaç ve kaygı ile resmi yetkilerini yanlış olarak kullanmaları söz konusu olabiliyor. Unutmamamız gereken bir husus Japonların grup ortamı içinde oluşturulan konsensüse dayalı karar mekanizmaları. Böyle bir ortamda astının haberi ve sezisi olmadan amirin yolsuzluk veya usulsüzlüğe yönelmesi kolay değil. Sistem etkin bir otokontrolü içeriyor.

Güney Kore

Johnson'un Japonya, Wade'in de Tayvan için yaptığı araştırmaya büyük benzerlikler taşıyan geniş kapsamlı bir çalışmayı Amsden Güney Kore için yapmış.¹⁰ Vardığı sonuçlar da hem Johnson'ın Japonya'yla ilgili bulguları hem de Wade'in Tayvan'la ilgili vardığı sonuçlarla aynı doğrultuda:

G.Kore'nin politik kurumları, Tayvan'ınki gibi demokratik değil otoriter; çoğulcu değil korporatist. G.Kore, Japonya'dan 15-20, Tayvan'dan 10-15 yıl gecikmeli start almış kalkınma yarışında. Bu gecikme, özellikle güçlü bir ekonomi bürokrasisinin oluşturulmasında ve halkın tasarruflarını seferber edip verimli yatırımlara kanalize edebilen bir mali sistemin geliştirilmesinde söz konusu. Ayrıca, startta G.Kore'nin başlangıç noktası, yani kişi başına milli geliri de diğerlerinden geride. Ancak, koştuğu kulvar aynı:

Japonya ve Tayvan gibi serbest pazar ekonomisinin dinamikleri ile devlet müdahalesinin başarılı bir karışımını kullanarak,

1970'li ve 80'li yıllarda kalkınma hızında incelenen 31 ülkenin başına geçebilmiş. Attığı ilk önemli adım toprak reformu, kullandığı en etkin araç da 1980'li yıllara kadar devletin mülkiyetinde kalan bankalar. Güçlü ekonomi bürokrasisinin kurlar, faizler, kredi ve teşviklerle ilgili kararları, devlet tekelindeki bankaların da uygulamaları ile etkin bir şekilde tatbik edilmiş. Sanayi bir yandan dış rekabete karşı cesurca korunurken, diğer yandan uluslararası rekabete girmeye teşvik hatta mecbur edilmiş.

Tayvan'da olduğu gibi, erken yapılan toprak reformunun iki çok önemli sonucu var. Birincisi, tarımda verimi arttırarak ve artan gelir fazlasını ucuz krediler şeklinde sanayie transfer ederek, toplumsal tasarruf ve yatırım oranlarını asgariye çıkartmak. Nitekim, Kore'nin tasarruf oranları Tayvan'inkinden pek geri kalmıyor: 1965-1980 arası Tayvan'ın ulaşabildiği GSMH'nın ortalama %28.4'üne karşın, Kore de %26.5'i tutturabilmiş. İkincisi de, toplumdaki gelir dağılımında adil bir denge kurabilmek. Toprak reformu bu amaca yönelik ilk ve en önemli uygulama.

Devletin diğer alanlardaki müdahalelerine baktığımızda sanayi korumacılığını görüyoruz. Koruma oranları da Tayvan'inkine çok yakın: 1969'daki bir araştırmaya göre Tayvan'da %14, Kore'de %13. Ancak, bu ülkelerdeki korumacı politikalarla ülkemizde uygulanan benzer politikaların iki çok önemli farkı var: Birincisi, Doğu Asya ülkelerindeki korumacı politikalar Türkiye'ninkilere oranla çok daha kısa süreli. Amaç, cazip bir iç piyasayı süresiz olarak ulusal sanayinin insafına terk etmek değil. Tersine, ulusal sanayi uluslararası pazarlarda gerekli rekabet gücüne ulaşıncaya kadar ona iç piyasada manevra sahası tanımak. Devlet, korumacı uygulamalarla desteklediği sanayi sektörlerinin 5-10 yıl içinde bu güce erişmesini ve ülke için önemli bir ihracat kaynağı hale gelmesini bekliyor. Bu güce erişemeyen sektör ve şirketlerden de desteğini çekiyor. Korumacılığın temel amacı ihracata yönelik, uluslararası rekabet gücüne sahip firmaların oluşmasına katkıda bulunmak. Yani, korumacılık ithal ikamesi sisteminin değil, ihracata dayalı kalkınma stratejisinin bir parçası.

Devletin korumacılık yönünde aldığı tedbir ve teşviklerin ikinci önemli yönü, saptanan hedeflere ulaşamayan sektör ve şirketlere uygulanan yaptırımlar. Amsden'in belirttiği gibi, "modelin kalbi devletin özel sektöre ithal ikamesi ve ihracat üretimini arttırmaları karşılığı sunduğu sübvansiyonlardı. Devlet gücünü sadece işçileri disipline etmek için değil, sermayenin sahip ve yöneticilerini de hiza getirmek için kullandı. Bu şekilde elde edilen fazla, tüketim değil yatırım için kullanıldı."¹¹

Amsden, üç dönem sanayi devriminden söz ediyor. İngiltere'nin başlattığı birinci devrimin "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" türü bir vahşi kapitalizm yaklaşımı üzerine inşa edildiğini, Amerika ve Almanya gibi ülkelerin öncülüğünü yaptığı ikinci sanayi devriminin simgesinin ise yeni doğmuş sanayileri kollamak için uygulanan yaygın korumacılık yaptırımlarının olduğunu söylüyor. Üçüncü ve son sanayi devriminin simgesi ise sübvansiyonlar. Bunlar korumacı yaptırımlar kadar sektör ve firmalara sunulan teşvikleri de kapsıyor. Sübvansiyonlar sadece Kore'nin değil, incelediğimiz tüm Doğu Asya ülkelerinin ve Türkiye'nin geçtiğimiz 20-30 yıldır yaygın bir şekilde kullandığı bir araç. Ancak, Kore'nin sübvansiyonları kullanım yöntemi bizimkinden çok farklı. Bu fark da neticeyi önemli ölçüde etkiliyor.

Amsden, Kore'nin sübvansiyonları kullanmaktaki etkinliğini şöyle açıklıyor: "Kore'de devlet kamu desteği alan çıkar gruplarına performans kıstasları empoze edebilecek güce sahipti. Hükümetin sonuçları denetlemedeki ısrarı özel sektörü yatırımlarını arttırmaya ve verimini yükseltmeye zorladı; bu da devletin fiyatları çarpıtarak sanayide destek sağlamak gereğini asgariye indirdi. Kore'deki teşvik ve sübvansiyon sistemi (başka ülkelere kıyasla) nite-lik açısından daha üstündü: başka vakalarda tek yönlü iken Kore'de sistem karşılıklı işledi."¹² Devlet, desteklediği firmaların ihracata yönelmeleri yanında yeni teknoloji getirmelerini, araştırma-geliştirmeye kaynak ayırmalarını ve iş üstünde eğitim programları oluşturmalarını şart koştu. Elindeki bürokratik araçlar ve otoriter

devletin bunları kullanmaktaki rahatlığı devlete sözünü dinletecek gücü veriyordu. Tevsi projeleri için gereken izinler, çeşitli ürünler için uygulanan fiyat kontrolleri, sanayi sektörlerine girerken gereken devlet onayı, yurt dışına sermaye transferi için gereken izinler, etkin vergi denetimleri, banka sistemindeki kamu ağırlığı, kamunun elindeki manivelaların en önemlileri idi.

“Başka ülkelerde bulunmayan disiplinin Kore’de mevcudiyeti, politika oluşturan ve yöneten kesimlerin farklı yeteneklerinden kaynaklanmadı. Devletin gücündeki farkları aksettiriyordu. Tarihi nedenlerle devlet özel sektör ve işçi kesimi üzerindeki gücünü konsolide edebildi. 1960’ların başında devlete meydan okuyabilecek mali güç odakları yoktu; çünkü, müstemleke döneminden kalma bankacılık sistemi yeniden devletleştirilmişti; iş çevreleri de finans kesimi gibi zayıf ve devletin himmetine muhtaçtı; işçi sınıfı ufaktı; toprak reformu sonucu kırsal kesim de devlete baskı yapabilecek ağalardan temizlenmişti. Geç sanayileşmiş başka toplumlarda bu tür ağalar devletin otoritesine meydan okuyarak, onu rantları ön plana çıkartma yönüne çekebilirler. Karşılıklı sübvansiyon sistemi olan ve toprak reformunu gerçekleştirmiş bulunan Japonya, Kore ve Tayvan’da büyümenin daha hızlı olması bir rastlantı değil.”¹³

Amsden, bu karşılıklı ilişkinin yolsuzluğa açık olduğunu, desteklenen şirketin çoğunun özellikle devlet başkanına yakın olduklarını kabul ediyor. Ancak, bu yakınlığın, devletin saptadığı hedeflere ulaşamayan firmaları kurtaramadığını savunuyor ve önde gelen ve hepsi hükümete yakın olan *chaebol*’ların üretim ve verim artışı, teknoloji transferi ve ihracat alanlarında üstün başarı gösterdiklerini belgeliyor. Hükümetin en çok önem verdiği hedef olan ihracattaki sonuç çarpıcı; başlangıçtaki düşük işçi ücretlerinin sağladığı avantajın üzerine, hızla transfer ettiği teknolojilerin getirdiği verimi ekleyen Kore’nin gerçekleştirdiği ihracat büyümesi gerçekten nefes kesici:

İlk iki beş-yıllık plan dönemi olan 1962-1971 arasında GSMH %9 artarken, ihracat %40 büyüdü. 1972-1979 döneminde ise GSMH

%10, ihracat ise %28 büyüdü. Bu dönemde ihracatın yapısı da radikal şekilde değişti: 1971'de toplam ihracatın ancak %14'ünü oluşturan sanayi ürünleri ihracatı, 1979'da %38'e, 1984'te %60'a fırlamıştı. Feder'in savunduğu gibi, "empirik karşılaştırmalar ihracat performansı olumlu ülkelerin genellikle diğer ülkelerden daha yüksek gelir artışı hızı sağladıklarını kanıtlıyor."¹⁴

G. Kore'de İhracatın Büyüme Hızı 1962-1984

Yıl	GSMH Büyüme Hızı (%)	GSMH Deflatöründeki Değişiklik (%)	İhracatın Büyüme Hızı (%)
1962	2.2	13.5	31.7
1963	9.1	28.3	61.1
1964	9.6	30.0	37.9
1965	5.8	6.3	45.8
1966	12.7	14.2	42.9
1967	6.6	15.8	34.0
1968	11.3	15.9	45.1
1969	13.8	14.6	35.4
1970	7.6	15.7	34.0
1971	8.8	13.4	28.5
1972	5.7	16.4	47.9
1973	14.1	13.4	95.9
1974	7.7	29.5	37.5
1975	6.9	25.8	10.8
1976	14.1	20.5	56.2
1977	12.7	15.8	28.6
1978	9.7	21.9	26.5
1979	6.5	21.1	15.7
1980	-5.2	25.6	17.1
1981	6.2	15.9	20.1
1982	5.6	7.1	1.0
1983	9.5	3.0	11.1
1984	7.6	4.0	13.5

Kaynak : Kore Bankası ve IMF (Amsden, 56).

Rakamlar sadece devletin teşvik sisteminin başarısını göstermiyor; aynı zamanda devletin müdahalelerinin selektif olup, hükü-

metlerin serbest pazar ekonomisine işlerlik kazandırmaktaki ısrar ve başarılarını da kanıtıyor. Amsden'e göre, "liberalizasyon Kore'de 1965 yılı civarında gerçekten gerçekleşti; kurda devalüasyon yapıldı, ticari faizler yükseltildi, belirli malların ithalatı serbest bırakıldı... Japonya ile diplomatik ilişkilerin kurulması rekabetin temposunu arttırdı."¹⁵ 1980'lerde bankaların özelleştirilmesi ile ekonomik liberalizasyon yeni bir ivme kazandı; yeni askeri idareciler ve ekonomiden sorumlu yetkililer iki on yıllık devlet kontrolünü tersyüz edebilmek ama büyük firmaların üzerindeki disiplin gücünü de kaybetmemek için liberalizasyona yöneldiler. Bu yaklaşımı Dünya Bankası ve Kore İşverenler Federasyonu da destekliyordu. Neticede, özelleştirme ve finansal piyasalara özgürlük tanıma yolunda önemli ilerleme sağlandı. Yabancı sermayenin girişi kolaylaştı, fiyat kontrol ve fiyat destekleme sistemleri daraltıldı. İthalatın serbestleştirilmesinden olumsuz etkileneceklerini savunan *chaebol*'lara taviz olarak finansal sistem çok daha esnek ve serbest hale getirildi ve *chaebol*'ların bu sektöre girişine imkân verildi.

Amsden ve Wade'in vurguladığı gibi, Kore'deki fiyat kontrol ve koruma sistemleri iç pazarda tahmin edilenden çok daha az çarpıklığa yol açtı. Çünkü, ekonomi ihracat kanalı ile büyük ölçüde dünya ekonomisi ile bütünleşmişti. Bu bütünleşme, bir askeri darbe ile iktidarı aldıktan sonra 1979'da bir suikast sonucu hayatını kaybedinceye kadar Kore'nin kalkınma hamlesine kişisel damgasını vuran Park Chung Hee'nin yazdığı çeşitli kitaplarda dile getirdiği temel kişisel hedeflerinin başında geliyordu. Japonya'da da Kore'de de politik ve bürokratik kadroların çoğunluğu ideolojik olarak serbest piyasa sistemini benimsemişlerdi. O kadar ki, döneminde devletin güdümünde sanayileşmenin çok başarılı sonuçlar vermesine rağmen, Park otobiyografisinde planlama sistemini başlattığı ve "dev" holdingleri denetleyebilmek için ekonomiye müdahale ettiği için özür diliyordu.

Serbest pazar sisteminin garantörleri arasında Kore ekonomisini sürekli olarak yakından izlemiş olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi batı ekonomik sisteminin zirve kuru-

luşları da vardı. Kore'ye önemli ölçüde ekonomik ve yaşamsal önemde askeri yardım yapan Amerika da sürekli olarak serbest pazar sisteminin önemini vurgulamaktaydı. Son olarak, büyük bir çoğunluğu Amerikan üniversitelerinde eğitim görmüş olan Koreli üst bürokratların da genel ekonomi formasyonunun neoklasik kuram çerçevesinde şekillendiğini ve neoklasisizmin serbest piyasaya olan inancının politikalarına yansıdığını belirtelim. Neticede, Japonya'da olduğu gibi Kore'de de devlet önemli konularda çekinmeden, utanmadan iş dünyasının yanında yer alabildi, kararlarını onunla koordine etti, ona destek verdi. Ancak, tekrar vurgulayalım ki, karşılık olarak da özel sektörü üretim ve verimini arttırmaya ve dışa açılmaya zorladı; bu hedefleri yakalayamayan grup ve şirketleri de desteğini çekmek sureti ile cezalandırdı.

Konu neoklasik kuramdan açılmışken, Kore deneyinin bir başka özelliğini vurgulamak istiyoruz. Neoklasik kuramın temel öğelerinden olan mukayeseli avantaj kuralı ülkelerin, kendilerine bahşedilmiş olan doğal kaynaklarının durumuna göre sınırlı sanayilerde uzmanlaşmasını öngörür. Hem neoklasik kuramdan hareketle, hem de batının temel uluslararası ekonomik stratejilerinin gereği olarak 1960'lı yıllarda Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar ve Amerika hükümeti Kore'nin büyük demir-çelik ve gemi inşa yatırımları yapmasına şiddetle karşı koydular. Park, tüm engellemelere rağmen bu yatırımlarda ısrarlı oldu ve ortaya bugün dünyanın en büyük ve en yüksek verimli tersanesi olan özel Hyundai Heavy Industry (HHI) ve günümüzde birçok Amerikan demir-çelik firmasına idari ve teknolojik danışmanlık hizmeti satan kamuya ait POSCO şirketleri çıktı. 1970'li yılların başında şirketin kredi talebini, bu sektörde Kore'nin mukayeseli avantajı olmadığı iddiası ile geri çeviren Dünya Bankası 1987 tarihli bir raporunda POSCO'yu "muhtemelen dünyanın en verimli çelik üreticisi" diye tanımlıyordu.

Kore'nin başarısında serbest pazar sistemine verilen önem ile devletin müdahalelerinin ağırlığını bir terazinin iki kefesine otur-

tursak, devletin rolünün daha ağır bastığını görürüz. Bunu rakamsal olarak kanıtlamak zor ise de hem Wade hem de Amsden araştırmalarında bu sonuca varıyorlar. Ancak bu sonucu değerlendirirken iki noktayı da, sıkıcı olmak pahasına, tekrar hatırlatalım:

Birincisi, devlet verdiği teşviklerin karşılığını özel sektörden istedi ve aldı. Bunun için gerekli izleme, denetleme, ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmalarını adil, etkin ve istikrarlı bir şekilde çalıştırdı. Yani, Kore’de devlet güçlü idi. Türkiye’de olduğu gibi ilk önce demokrasi, sonra da ekonomik liberalizm adına sürekli erozyona uğratılmamıştı. Kore’nin başkenti Seul’dan 40 km. ötede bir milyonun üstünde Kuzey Kore askerinin yığınak yaptığını, ama ülkenin istikrarını sarsamadığını düşünüp, G.Kore devletini; çok daha zayıf komşularına karşı sınırlarını koruyamayan, metropollerinin göbeğinde kamu arazilerinin mafya çetelerince talanını engelleyemeyen, vatandaşının tapusuna sahip çıkamayan, tahakkuk etmiş vergisini ve sosyal sigorta primlerini tahsil edemeyen, vatandaşını korumakla görevlendirdiği askerinin kendi can güvenliğini karakollarda veya nakil sırasında sağlayamayan, devleti kemiren yolsuzlukların üstüne gidemeyen Türkiye Cumhuriyeti devleti ile karşılaştırmamız gerekli.

İkincisi de, Japonya ve Tayvan’da olduğu gibi Kore’de de devlet, bankalar ve çok az sayıda entegre demir-çelik tesisi dışında üretim ve hizmet alanlarına girip özel sektörle rekabete kalkışmadı. Bankalar da 1980’li yıllarda özelleştirildi. Neticede, kamu bütçesi sürekli olarak dengede gitti veya fazla verdi. Sık olmayan aralıklarla bütçe veya ödemeler dengesi darboğazları ile de karşılaştığında Kore hemen dış krediye rücu etti. Örneğin, 1982’deki dış borcu olan 43.1 milyar dolar Türkiye’nin 1991’de vardığı seviyeye eşitti. 1978-82 döneminde kamu harcamalarının GSMH’ya oranı %20 seviyelerinde seyrediyordu ki, bu rakam Tayvan’da %32, Meksika’da %30, Venezuela’da %36’dıydı.¹⁶ Orandan daha önemlisi kamu harcamalarının nasıl kullanıldığı. Kore’de kamunun elindeki kay-

naklar ne dinazorlaşmış bir bürokratik bünyeyi beslemeye, ne de KİT'lerin açık ve yatırımlarına yöneldi. Büyük ölçüde enerji, ulaşım, haberleşme, sulama, Seul ve Pusan metroları gibi, altyapı yatırımları ile eğitim hizmetlerine kanalize oldu. Yani, kaynaklar kısa vadeli tüketim değil, uzun vadeli yatırımlarda kullanıldı. Aşağıdaki tablo Kore ve bazı Asya ve Latin Amerika ülkelerindeki kamu harcamalarını gösteriyor. Birinci sütun kamu harcamalarının GSMH'ya oranını veriyor. İkincisi, sabit yatırımlar içinde kamu harcamalarının yüzdesini belirtiyor. Kore'nin özelliği, toplam harcamalarda nispeten düşük olan payına karşın sabit yatırımlardaki kamu oranının yüksek oluşu. Diğer ülkelerin çoğunda tersine bir orantı söz konusu.

Kamu Harcamalarının Uluslararası Karşılaştırması

Ülke	GSMH'nın %'si olarak Kamu Harcamaları, 1982	Sabit Yatırımların %'si Olarak Kamu Harcamaları (yıllar)
Latin Amerika		
Arjantin	21.6	19.6 (1978-1980)
Brezilya	21.8	22.8 (1980)
Şili	37.6	12.9 (1978-1980)
Meksika	31.7	29.4 (1978)
Peru	18.0	14.8 (1978-1979)
Venezuela	29.6	36.3 (1978-1980)
Kolombiya	14.0	8.9 (1978-1980)
Doğu Asya		
Kore	19.5	22.8 (1978-1980)
Tayvan	—	32.4 (1978-1980)
Tayland	19.9	12.8 (1978-1979)
Filipinler	12.2	10.9 (1978)

Kaynak : *World Development Report ve Short 1984* (Amsden 93).

Özetlersek, Japonya'da olduğu gibi Kore'de de şu gerçek anlaşılmış: “devletin serbest pazara ihtiyacı var, özel teşebbüs de devlete muhtaç; her iki taraf da bunu kabullendiklerinde kooperasyon mümkün oldu ve yüksek süratli büyüme meydana geldi.”¹⁷ “Hız-

lı büyüme yüksek verim artışına yol açtı; verimde artış da hızlı büyümeyi teşvik etti. Dairevi ve kümülatif bir sebep-sonuç ilişkisi var. Bir başladıktan sonra büyüme ve verim arasında artan ivme sanayileşmeyi ileri götürüyor. Ekonomilerinin yükselen bir spirali takip ettiği Japonya, Kore ve Tayvan'da gözlemlediğimiz bu.”¹⁸ Spiral veya bir saadet zinciri, bir mutlu döngü bu süreç.

Tayvan

Bu bölümün yukarıdaki kısımlarında sık sık Tayvan deneyine değindik ve Japonya ile Kore'ye olan benzerliklerini vurguladık. İrdelediğimiz konuları tekrarlamaktan kaçınmaya çalışarak Tayvan'ın uyguladığı kalkınma modelini kısaca özetleyelim:

Kore gibi, 20. yüzyılın ilk yarısını Japon sömürgesi olarak yaşamış, II. Dünya Savaşı sonrası da kıta Çin'inden kaçmak zorunda kalan Çan Kay-şek ordusu ve taraftarlarının işgaline maruz kalmış olan Tayvan'ın da başlangıç noktasının 1950'lerde Türkiye'nin gerisinde olduğunu, hatta ada halkının o günlerdeki kişi başına gelirinin “bir serçeyi doyuramayacak kadar az olduğunu” gördük. Ülkeyi yöneten milliyetçi parti Kuomintang (KMT) kadrolarının seçtikleri kalkınma stratejisi, Tayvan'ın ekonomik modeli ile ilgili en kapsamlı araştırmanın sahibi Wade tarafından “pazarı yönetmek” şeklinde tanımlanıyor. Hedefi, çok büyük boyuttaki işsizliği azaltabilmek için ulusal sınırlar içinde geniş kapasiteli bir sanayi yaratabilmek amacı ile eldeki tüm kaynakları kullanmak. Diğer yaşamsal bir amaç da özellikle sanayii, genelde de ulusal ekonomiyi, kıta Çin'inden her an gelebilecek bir saldırıya karşı en güçlü konuma getirebilmek. Burada, hem Japon sömürgesi olarak geçen dönem, hem de dış tehditlerin kamçılayıcı ve birleştirici gücü açısından Kore ve Tayvan arasındaki benzerlikleri vurgulamalıyız.

Tayvanlılar, pazarı yönetmek için devlet müdahalesi ile piyasadaki fiyatları etkileyerek, değişik sektörlerle girişi kolaylaştırıp, zorlaştırarak özel sektörü uluslararası rekabet gücü - dolayısı ile ihracat potansiyeli - yüksek yüksek-ücret, yüksek-teknoloji alanla-

rına kanalizettiler. Kısa vadeli spekülâtif yatırımlar ve emek maliyetlerini düşürmeye yönelik projelere destek vermediler. Toprak reformu, ihracat teşvikleri, selektif sanayi sübvansiyonları gibi uygulamalarına yukarıda değinmiştik.

Wade'in bulguları Tayvan'ın "pazar idaresi" politikalarının serbest piyasalarda çok az çarpıklığa yol açtığını, "hızlı kalkınmasının, tam neoklasik kuramın, pazarları az çarpıklıkla çalışan bir ülke için öngördüğü doğrultuda olduğunu, gösteriyor."¹⁹ Yatırımların çoğu nispeten engelsiz çalışan piyasalarda oluşan fiyatlara göre yönlenebilir. Ancak, serbest işleyen bu piyasalar kendiliklerinden oluşmuyor; veyahut 1950'de adada mevcut değil. Tam tersine, serbest piyasaların oluşmasında etken olan devletin "pazar yöneten" müdahaleleri. Örneğin, toprak reformu servet birikimini toprak ağalarından Taipei'deki ufak ve orta ölçekli sanayinin kullanımına aktarırken hem tarım hem de sanayi sektörlerinde daha iyi işleyen piyasaların ve fiyat mekanizmalarının oluşmasını sağlıyordu. Mali sistemdeki reformlar da faizcilik yolu ile servet birikimini zorlaştırıyor, sanayiye yatırımı cazip kılıyordu. Devlet bu gibi yöntemlerle bir sanayi kapitalisti sınıfı yarattı ve bu sınıfın çıkarlarını toprak ve gayrimenkul sahiplerinin ve mali yatırımlardan rant sağlamaya yönelik zümrelerin çıkarlarından üstün tuttu. Bu yaklaşımlar piyasa fiyatları mekanizmasını olumlu etkiledi.

1950 ve 1960'larda tarım sektöründe fiyatları düşük tutarak (ama düşük girdi fiyatları ve sosyal güvenlik önlemleri ile çiftçileri de destekleyerek) sanayide ücretlerin düşük seyretmesini, dolayısıyla kârların ve yatırımların yüksek olmasını garantiledi. Sendikaların ücretleri yükseltmesini engelledi. Devlet bazı yerli sanayi de dönem dönem korumaya alarak güçlendirdi. Mali yatırım teşvikleri ile de ilk önce ağır sanayi ve kimya sanayilerine, daha sonra ise elektronik ve makina sanayilerine destek oldu. Gümrük indirimleri, vergi iadeleri ve benzeri teşviklerle ihracata sürekli destek sağladı.

Son olarak da devlet, dolaysız yöntemlerle yatırım önceliklerini etkileyerek, sanayi yapısını şekillendirdi. Bu alanda kamunun

sınırlı bazı sektörlerde kurduğu KİT'leri görüyoruz. Ancak devlet kurduğu, çoğu kez yaygın bir şirketten ziyade tek bir fabrikayla sınırlı bu yatırımlarını ilk bulduğu fırsatta seçtiği özel sektör yatırımcılarına devrediyor; cam, plastik, çelik ve çimento sanayileri böyle örneklerle dolu. Ancak alıcı çıkmazsa tesisler kamu mülkiyet ve yönetiminde kalıyor. Devletin, KİT'ler oluşturmaının dayanılmaz cazibesinden uzak durmayı başarabildiğinin en sağlam kanıtı kamu bütçeleri. "Kamu harcamaları 1963'te GSMH'nın %19.6'sı iken 1973'te %16'ya düştü. Halbuki aynı dönemde cari gelirler %21'den %22.4'e yükseldi. Bu Tayvan'ı muhafazakâr bütçe yaklaşımının harikulade bir örneği yapıyor."²⁰ Netice olarak, Tayvan 1960'lardan beri çoğu yıl bütçe fazlası yaratıyor. Bunda sosyal güvenlik, refah ve kamu sağlığı harcamalarının sınırlı tutulmasının da rolü var. Önemli istisna eğitim alanında. 1955-56'da bütçe harcamalarının %11.6'sı eğitime ayrılmışken, 1970-71'de bu pay %20.5'a ulaşmış durumda; aynı oran günümüzde de geçerli.

Devlet yönlendirme ve denetiminin temel araçları, hâlâ büyük ölçüde kamu kontrolünde olan bankalar. Bankacılık sistemi büyük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarını finanse ederken, Tayvan ekonomisinin belkemiğini oluşturan yüzbinlerce ufak ölçekli (genellikle 100 işçiden az çalıştıran) şirketin rücu edebileceği tek finansman kaynağı "kaldırım pazarı" diye adlandırılan özel, yarı yasal, denetim dışı bir sokak piyasası. Özelliği, faizlerin tamamıyla arz ve talebe göre belirlenmesi; yoksa pazarın fiilen sokakta kurulmuş olması değil. İsim biraz aldatıcı, çünkü "kaldırım pazarı"nın ana kaynağı üretici firmaların müşterilerine açtıkları krediler. Bu piyasanın kullandığı en önemli kâğıt bizim de hiç yabancı olmadığımız vadeli çek. Tahminler, 1976-1981 arasında özel sektörün kendi ihtiyacının %60'ının bankalar, bakiyesinin de "kaldırım pazarı"ndan karşılandığı doğrultusunda. Kamu kuruluşlarının ihtiyaçlarının %96'sı bankalarca temin ediliyor. Kore'nin 1980-83 arasında çoğu kamu bankasını özelleştirmesine karşın, Tayvan konuyu tartışmaya bile ancak 1980'li yılların ikinci yarısında başlıyor.

Demek ki Tayvan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" türü bir kapitalist yaklaşımla değil, yönlendirici bir devlet ve - gene

o devletin yarattığı - atılımcı bir özel sektörün işbirliği ile baş dönürücü büyüme hızlarını yakalayabiliyor. Örneğin, yatırımlara destek veren Sanayi Kalkınma Bürosu ile ihracatı geliştirme örgütü CETRA'nın yarar ve etkinliğini genelde Tayvanlı özel sektör kuruluşları da kabul ediyor. İhracatı geliştirme kurum ve politikaları 1950'lerin başlarında oluşturuluyor. Tekrar vurgulayalım, devletin müdahaleleri genellikle serbest piyasaları çarpıtıcı değil, tam tersine, oluşturucu ve işletici nitelikte. Nitekim, Wade devletin sektörlere olan müdahalelerinin genellikle onları yönlendirmekten ziyade, özel sektörün eğilimlerini takip etmek şeklinde olduğunu belirtiyor.²¹

Sonuç

Güney Doğu Asya kaplanlarından Japonya, G. Kore ve Tayvan'ın kalkınmasında devletin rolünü, bu konuda yapılmış en yeni ve kapsamlı araştırmalardan da yararlanarak inceledik. Her üç ülkenin tecrübeleri çarpıcı benzerlikler gösterdiği için yukarıda açıkladıklarımızı tekrardan kaçınacağız. Çok kısa olarak, bu ülkelerin başarısında devletin kendi müdahalelerini serbest pazara verdiği öncelikle dengelediğini; yapılan müdahalelerin genelde pazarı çarpıtıcı değil, çarpıklıkları giderici yönde olduğunu; devletin üretime girmekten kaçındığını, girerse hızla özel sektöre devretmeye çalıştığını; kamu yatırımlarının alt yapı ve özellikle eğitim alanında yoğunlaştığını; işçi ücretlerinin geleneksel olarak düşük tutulduğu²² ama gelir dağılımı dengesine de çok özen gösterildiğini; kamu bütçelerinin dengeli ve makro politikaların istikrarlı olduğunu; en önde gelen politikanın uluslararası piyasalarda rekabet, dolayısı ile ihracatın teşviki olduğunu; neticede döviz darboğazı ile karşılaşmadığını; devletin özel sektörle işbirliğinden çekinmediğini, hatta kalkınmadan sorumlu temel kurumun devlet desteğindeki özel sektör olduğu fikrini benimsediğini; ancak özel sektöre tanınan teşviklerin denetlendiği ve karşılığının talep edildiğini; otoriter politik sistemlerin sağladığı ortamda iyi yetişmiş, dürüst ve görev süreleri uzun olan bürokratların yönettiği bu devletlerin güçlü ve etkin olduklarını hatırlatalım ve bu yapının ortak bazı özelliklerine geçelim:

İncelediğimiz ülkelerin başında Japonya geliyor; diğer ikisi ise yaklaşık yarım yüzyıl Japonya'nın sömürge idaresinde kalmış. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Japonya'nın ticaret sahasına girerek ondan teknoloji ve sermaye transfer etmeye ve ona ihracat yapmaya imkân bulmuşlar. Her iki konuda da daha cimri ve kapalı olan Avrupa'ya olan yakınlığının Türkiye'ye benzer imkânlar tanımadığı ortada.

Her üç ülke savaş sonrası Sovyetler Birliği ve Çin'e karşı Amerika'nın da ekonomik ve politik desteğini alıyor. Benzer durum Türkiye için de söz konusu. Ancak, yardımı takiben gerekli ekonomik açılmayı başaramayan Türkiye'de yardımın etkileri sınırlı kalıyor. Özellikle G. Kore ve Tayvan savaş sonrası sürekli bir askeri tehditin gölgesinde yaşıyorlar. Kuzey Kore ve kıta Çin'inin oluşturduğu komünist tehdit G.Kore ve Tayvan'ı sürekli kamçılıyarak, güçlü ve dayanıklı bir ulusal ekonomi yaratma çabalarını teşvik ediyor. Sun Yat-sen'in dediği gibi "Yabancı düşmanlar ve dış tehditleri olmayan bir ulus yok olmaya mahkumdur." Benzer bir tehdit kısmen Türkiye için de geçerli. Ama, biz NATO'nun şemsiyesi altında rehavete girip, ulusal kalkınma için gerekli milliyetçi heyecanı yaratamıyoruz. Milliyetçilik ruhunu dışa karşı güçlü bir ulusal ekonomi yaratmak için kullanacağımıza iç hasımlarımızı sindirmekte kullanıp, birleşme yerine bölünmeye yöneliyoruz.

Devletin bürokratik yapısı ile KİT'lerde yoğunlaşmış gücünü 1950'lerden itibaren küçültüp, eğitim, ordu, adalet gibi alanlarda güçlendireceğimize, üretim ve hizmet sahalarındaki yoğunlaşmayı özellikle 1960'lı yıllarda daha da arttırıp, devletin gücünü güvenlik ve adalet gibi alanlarda, özellikle 1980'li yıllarda zaafa uğrattırıyoruz. KİT'ler kanalı ile serbest piyasaları sürekli çarpıtıyoruz. Doğu Asya'da olan biteni 1960 ve 1970'li yıllarda tanıyıp, anlayıp, idrak edemediğimiz için onların derslerinden yararlanamıyoruz. Olaylar, kısır ve kültürsüz politik liderlerin peşinde kısır iç çekişmelere sapanan ülkemizi sollayıp geçiyor; 1950'de gerimizde olan Asya kaplanlarının dümen suyunda kalıyoruz.

Bu ülkelerin homojen nüfus yapıları, Könfüçyüs felsefesi ile çerçevelenmiş ve geleneksel olarak ticaret ile teşebbüse açık kültür dokuları da neticeye tesir eden öğelerden. Hepsini bu sınırlı çalışmada içinde irdelemek mümkün değil. Temennimiz bu çalışmamızın, Türkiye ile Doğu Asya arasındaki karşılaştırmaların ekonominin dışındaki, siyasal bilimler, sosyoloji gibi alanlarda da tekrarlanması, Heper'in yapmış olduğu tür çalışmaların çoğalması.²³

Bu bölümde Hong Kong ve Singapur'u ele almamamızın nedeni bu iki ülkenin daha ziyade şehir-devleti niteliğinde çok küçük birimler olmaları. Yani, Türkiye'ye model teşkil edebilecek boyuttan çok uzaklar. Ayrıca, Hong Kong egemen bir devlet statüsüne sahip değil; yakında Çin'e devredilecek bir İngiliz sömürgesi. Ekonomik performansı da Çin'e olan coğrafi yakınlığı ve organik bağından etkileniyor. Kalkınma stratejisi de tamamıyla "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" türü engelsiz bir kapitalizm üzerine inşa edilmiş. Bize model olma şansı az. Ancak, her iki ülkenin kalkınmadaki başarılarından alabileceğimiz dersler var. Bunları, şehirleşme ile ilgili bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

NOTLAR

1. Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization (Pazarın Yönetimi: Ekonomik Kuram ve Doğu Asya'nın Sanayileşmesinde Devletin Rolü)*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990.
2. Jane Jacobs, *Cities and the Wealth of Nations: Principles of Economic Life (Kentler ve Ulusların Zenginliği: Ekonomik Yaşamın İlkeleri)*, New York: Vintage Books, 1985 ss.99-100.
3. Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations (Milletlerin Yükseliş ve Alçalışları)*, New Haven: Yale University Press, 1982.
4. a.y., s.47, 65.
5. a.y., s.75-77.
6. Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle (MITI ve Japon mucizesi)*, Stanford: Stanford University Press, 1982.
7. David R. Henderson, "Myth of MITI" ("MITI Mitolojisi"), *Fortune*, 8 Ağustos 1983, ss.113-116.

8. Johnson, a.g.y., s.329.
9. a.y., s. 327.
10. Alice H. Amsden, *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization* (Asya'nın Bir Sonraki Devri: Güney Kore ve Geç Sanayileşme), New York: Oxford University Press, 1989.
11. a.y., s.64.
12. a.y., s.145.
13. a.y., s.146.147.
14. a.y., s.154.
15. a.y., s.77.
16. a.y., s.93.
17. Johnson, a.g.y., s.318.
18. Amsden, a.g.y., s.110.
19. Wade, a.g.y., s.310.
20. a.y., s.172.
21. a.y., s.303.
22. Kore'nin başarısını aşağılamak için ilk öne sürülen tez, hızlı kalkınmanın faturasının çok düşük ücretlerle çalıştırılan işçi sınıfının omuzlarına yüklendiği. Kalkınma hamlesinin başladığı 1960'lı yılların başında ücretlerin son derecede düşük derecede olduğu bir gerçek. Ama o tarihten günümüze düşük tutulduğu doğru değil. Tam tersi varit: gelişmekte olan ülkeler arasında ücretlerin en fazla arttığı ülke Kore. Örneğin, İngiltere'de işçi sınıfının reel gelirleri 70 yılda %150 artmışken, Kore'de işçiler aynı sonucu yaklaşık 20 yılda (1955-1976) elde etmiştir. 1969-1979 arasında gerçekleşen reel artış %250'ye eşit. Aşağıdaki tabloda Kore'nin performansını Türkiye ve gelişmekte olan başka bazı ülkelerdeki sonuçlarla ile karşılaştırmak mümkün:

**Yedi Geç-Sanayileşmiş Ülkede^a Tarım Dışı Sektörlerdeki Ücret Artışları,
1970-1984**

Yıl	Kore ^b	Brezilya ^c	Arjantin	Meksika	Türkiye	Hindistan ^d	Tayvan
1970	100	100	100	100	100	100	—
1971	102	110	105	103	100	100	—
1972	104	114	99	104	99	—	100
1973	119	119	107	104	98	106	107
1974	130	119	126	107	96	97	98
1975	131	127	124	114	116	110	110
1976	154	129	80	123	122	120	126
1977	187	134	76	125	146	116	138
1978	219	142	77	122	147	124	151
1979	238	134	87	121	155	130	163
1980	227	130	100	116	124		166
1981	225	118	91	119	130		171
1982	241	115	79	117	129		180
1983	261	97	97	86	130		188
1984	276	84	112	83	111		191

a. Baz = 100. Tüketici fiyat endeksi ile deflate edilmiş.

b. Üretim reel gelirleri.

c. İnşaat sektöründeki vasıflı işçilerin ortalama ücretleri.

d. Sanayi işçileri için rupee/saat.

Kaynak : Kore: Richardson ve Kim (1986). Brezilya, Arjantin ve Meksika: Paldam ve Riveros (1987). Hindistan: Lucas (1986). Tayvan: Council for Economic Planning and Development (çeşitli yıllar). Türkiye: DİE (çeşitli yıllar), (Amsden, 193).

Sendikal faaliyetlerin sınırlandırılmasına rağmen gerçekleşen bu sonuçların izahları arasında başlangıçtaki baz ücretlerin çok düşük olması; GSMH'nin kendisinde meydana gelen hızlı büyüme; sanayideki büyük verim artışları; toprak reformu sonucu tarım sektöründeki verim ve ücret artışları; erkeklerin aldığı ücretlerin çok çok altında çalışmaya alışmış kadınların giderek sanayide çalışmaya başlaması; ve başka kurumsal ve tarihsel nedenler sayılabilir. İşçi ücretleri ile ilgili açtığımız parantezi kapatmadan önce Kore'nin dünyanın en uzun haftalık çalışma programını uyguladığını da, özellikle her bayramı bahane edip sanırsınız ki popülaritelerini arttırmak amacı ile ulusal tatilleri uzatan büyüklerimiz dikkatine sunarız:

Sanayide Çalışma Saatleri, 1976-1985

Ülke	Ortalama Haftalık Mesai
G. Afrika	47.0
Arjantin	45.6
Meksika	46.0
A.B.D.	40.1
H.Kong	47.1
Japonya	46.0
G.Kore	53.3
Malezya	48.4
Belçika	34.3
Norveç	38.1
İngiltere	41.5
Kaynak : ILO 1986, (Amsden, 205).	

23. Metin Heper, Chong Lim Kim, ve Seong-Tong Pai, "The role of bureaucracy and regime types: a comparative study of Turkish and South Korean higher civil servants" ("Bürokrasinin rolü ve rejim türleri: Türk ve Güney Koreli yüksek kamu görevlilerinin mukayeseli araştırması"), *Administration and Society*, 1980; bkz. Wade, a.g.y., s.341.

VIII. BÖLÜM

KURAMSAL OLARAK BÜYÜME OLGUSU

Türkiye'nin 1951 yılındaki kişi başına milli geliri, yani GSMH'sı 200 dolardı. Aynı yıllarda Japonya'nın kişi başına GSMH'sı ise 133 dolar.

Farklı kaynaklara baktığımızda, incelediğimiz Doğu Asya ülkelerin GSMH'lerinin 1950-1990 arası %7.5 ile 10 arası büyüdüğünü, Türkiye'nin ise ancak bu ortalamaların yarısında seyrettiğini görüyoruz. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak için aynı kaynakta birleştirdiğimizde 1965-1990 arası şu büyüme performansını ve temel kalkınma endekslerini görüyoruz:¹

Temel Göstergeler

Ülkeler	Nüfus (milyon) 1990'lar ortası	Yüzölçümü (bin km ²)	Kişi başına GSMH 1990	Ort. yıl. net büy. hızı 1965-1990	Ort. yıl. enflasyon % 1965-80 80-90	Ort. yaşam (yıl) 1990	Cabuleit %1 Kadın Top.		
Japonya	123.5	378	25.430	4.1	7.7	1.5	79	*	*
H. Kong	5.8	1	11.490 ²	6.2	8.1	7.2	78	*	*
Singapur	3.0	1	11.160	6.5	5.1	1.7	74	*	*
G. Kore	42.8	99	5.400	7.1	18.4	5.1	71	*	*
Tayvan ¹									
Malezya	17.9	330	2.320	4.0	4.9	1.6	70	30	22
Tayland	55.8	513	1.420	4.4	6.2	3.4	66	10	7
Türkiye	56.1	779	1.630	2.6	20.8	43.2	67	29	19

Notlar : 1. Yetişkinlerde okuma-yazma bilmiyenlerin oranı. 2. Gayrisafi Domestik Üretim'den hesaplanmıştır.

* UNESCO'ya göre okuma-yazma bilmiyenlerin oranı %5'in altındadır.

Kaynak : *World Development Report 1992 (Dünya Kalkınma Raporu 1992)*, Dünya Bankası³. Tayvan'la ilgili bilgilerin kaynağı: Taipei Ekonomi ve Kültür misyonu.

Yukarıdaki tablonun sınırları içinde kalan 1962-1986 döneminde Japonya kişi başına gelir sıralamasında otuzuncu sıradan dördüncülüğe yükseldi; önünde sadece Finlandiya, İsviçre ve Küveyt var. Tayvan 85. sıradan 23. sıraya, G.Kore 99. konumdan 25. sıraya çıktı.

Bu ülkelerin dış ticarete gösterdikleri performans daha da çarpıcı: 1962 yılında dış ticaret hacmi itibariyle dünya dördüncüsü olan Japonya, 1986'da ikincilik konumuna yükselmişti. Aynı dönemde, Tayvan 28'incilikten 10'unculuğa yükseldi; G.Kore ise 33. sıradan 13. sıraya tırmandı. Dünyanın en büyük pazarı Amerika'ya yapılan ihracatta ise Japonya birinci, Tayvan dördüncü, G.Kore ise beşinci sıradalar. Aşağıdaki tabloda, bu ülkelerle, onlardan çok daha zengin kaynaklara sahip olan ve büyük zengin pazarlara daha yakın bulunan Türkiye'nin boyutlarını karşılaştırma imkânı bulabiliriz:

İhracat

Ülke	Yıllık toplam f.o.b. değer (mn \$)			Ortalama yıllık büyüme hızı (%)
	1950	1970	1990	
Japonya	820	19.319	286.949	16.7
G.Kore	23	835	65.016	28.0
Tayvan	76	1.428	67.214	21.2
H.Kong	657	2.514	82.160	15.0
Singapur	1.006	1.554	52.729	11.6
Türkiye	263	588	12.910	11.0
Arjantin	1.167	1.773	12.265	7.4
Mısır	513	762	2.582	5.9
Dünya	60.700	315.100	3.145.300	11.4

Kaynak : *Handbook of International Trade and Development Statistics 1991* (Uluslararası Ticaret ve Kalkınma İstatistikleri El Kitabı 1991), UNCTAD.²

Yarışa en önde başlayan ve doğal kaynaklar açısından en zengin olan Türkiye, kalkınma hızı, kişi başına gelir ve dış ticaret

hacmi gibi temel göstergelerde yaklaşık kırk yıl sonra en arka sıralara düşmüş, hem de açık farkla. Bizimle aynı çizgide, hatta biraz gerilerimizde yarışa başlayan şu ülkelerin yukarıda açıkça görülen başarılarının altında hangi temel unsurların yattığını anlamaya çalıştığımızda klasik ekonomi teorisinin vurguladığı -ve aşağıda kısaca değineceğimiz- geleneksel öğelerin dışında dört ana etkeni saptayabiliyoruz:

- * Hızlı dışa açılma ve dünya ekonomisi ile bütünleşme
- * Devletin ekonomik kalkınmaya olan olumlu katkısı
- * Eğitime verilen önem
- * Teknolojik patlama

Önceki bölümlerde kestirme bir yol izledik ve gelişme ile büyümeyi âdeta eşanlamlı kullandık. Çünkü GSMH veya kişi başına milli gelirdeki artışı istatistiki olarak izlemek ve karşılaştırmak oldukça kolay. Gelişmenin birçok boyutunu nitelik açısından ölçmek ise zor. Ancak izlediğimiz kolay yolun zaman zaman yanıltıcı olabileceğinin de bilincindeyiz. Örneğin, resmi istatistiklere göre Brezilya Kosta Rika'dan daha zengin. 1987 yılında Brezilya'nın GSMH'ı kişi başına 4.300 dolarlık, Kosta Rika'nınki ise 3.800'lik bir satın alma gücüne tekabül ediyordu. Ancak, VI. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Brezilya'da gelir dağılımı çok daha dengesiz olduğu için fakirlik daha yaygın ve derin. Ortalama yaşam süresi 65 yıl; nüfusun %22'si ise okuma yazma bilmiyor. Kosta Rika'da bu değerler 75 yıl ve %7. Şimdi, hangi ülke daha gelişmiş sayılır?

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yayınladığı *Human Development Report 1990 (İnsani Gelişme Raporu 1990)*, yaşam süresi, yetişkinlerin okuma yazma oranı ve ortalama satın alma gücünü toplayarak bir "insanlık kalkınma endeksi" bulmuş. Bu göstergeye göre, GSMH'nın verdiği sonucun aksine, Kosta Rika Brezilya'nın önüne geçiyor. GSMH'ya baktığımızda sadece Japonya Amerika'nın önünde görünürken, bu yeni endekse göre sekiz ülke Amerika'nın önünde yer alıyor. G.Kore, Hong Kong, Singapur, Malezya, Tayland ve Sri Lanka Türkiye'nin önündeler.

(Tayvan politik nedenlerden ötürü incelenmemiş.) Doğu Asya'dan Filipinler ve Endonezya gerimizde kalmış gözüküyorlar.³

Kişi başına milli gelir ve büyüme hızı gibi endekslerle ifade ettiğimiz ekonomik kalkınmanın sadece kişi başına gelir seviyesinde büyüme olmadığını, büyüme artı değişim olduğunu vurgulamak isteriz. Kalkınma, ancak uzun bir dönem reel kişi başına gelir artarken gelir dağılımının da en azından bozulmaması, tercihan da iyileşmesi ve fakirlik çizgisinin altındaki nüfusun küçülmesi ile ka-bil olabiliyor.

Myrdal'ın *Asya'nın Dramı*'nı yazdığı yıllar kalkınma iktisatçıları hızlı büyümenin en fakir gruplara yararı olmadığını, hatta zarar verdiğini savunurlardı. Sanki zenginlik belli miktarlarla sınırlı idi; zenginleşen bir ülke başkalarını fakirliğe mahkum ederdi. Zaman ve gelişmeler Doğu Asya'nın kalkınmak için başka ülkeleri fakirliğe itmediğini, veya Afrika ile Latin Amerika'nın kronik fakirliğinin kimseyi zengin etmediğini gösterdi.

Asya'nın Dramı'nın kaleme alındığı dönem "kalkınma ekonomisi" iktisadın ayrı bir dalı gibi ele alınır ve kendi kuramlarını üretti. Bu kuramlar arasında Karl Marks ve Walt Rostow'un ekonomik aşamalar teorileri; Chenery'nin kalkınma politikalarına yapısal yaklaşımı; Tinbergen'in planlamaya ağırlık veren çalışmaları ve yapısal yaklaşımlar sayılabilir. Paul Rosenstein-Rodan, Ragnar Nurkse, W. Arthur Lewis, Raul Prebisch, Hans Singer ve Gunnar Myrdal kalkınmaya yapısal yaklaşp bu alandaki ilk hipotezleri üreten iktisatçılardı. Dış ticarete görülen dengesizlikleri, işsizliği, gelir dağılımındaki dengesizlikleri, talep ve üretim fonksiyonlarındaki ve ekonomik davranışlardaki çeşitli yapısal özelliklerle açıklıyorlardı. Bu ekolün savları arasında Prebisch'in geri kalmışlığı bağımlılık ve dualizm ile izah eden kuramları ve Andre Gunder Frank'ın zenginlerin fakirleri fakirleştirdiği iddiası sayılabilir. Paul Baran'ın liderliğini yaptığı ve Latin Amerika ekonomilerine odaklanmış olan bağımlılık teorisine göre, "geri kalmış ülkelerdeki ekonomik kalkınma ileri kapitalist ülkelerin egemen çıkarlarına ters

düşer. Bunu engellemek isteyen kalkınmış ülkeler, aynı şekilde ekonomik gelişmeden çıkarları zedelenecek olan geri kalmış ülkelerin kapitalizm-öncesi elit zümreleri ile anlaşarak dönüşümü engellerler. Bu yolla geri kalmış ülkelerin kaynaklarına da hakim olurlar.”⁴

Çözüm olarak da kalkınmakta olan ulusların ekonomilerini sanayileşmiş ülkelere yalıtılmaları önerildi. Örneğin “*The Case for Autarky*” (“Otarkinin Savunması”) başlıklı makalesinde Dieter Senghaas, sanayileşmiş ülkelerle ekonomik temas sonucu “fakir ama canlılığı olan geri kalmış ekonomilerin sakat ve hasta uç ekonomilere dönüştüğünü” savunup, bunların kalkınmış merkez metropol ekonomilerden kopmasını, dışa kapanıp otarkik, yani kendine yeterli bir sanayileşme modeli izleyip, ancak belli bir güce eriştikten sonra dışa açılmasını öneriyordu.⁵

1960’lı ve 1970’li yıllarda kalkınma iktisatçılarının önerdikleri kalkınma stratejileri arasında da Rosenstein-Rodan’ın bir sanayi sektörünün lokomotifliğini savunan “büyük itiş” kuramından Nurkse’nin dengeli büyüme reçetesine kadar çeşitli modeller ve yaklaşımlar vardı. Ancak bunların çoğunun ortak noktası geri kalmışlığın ana açıklaması olarak sermaye eksikliğini, dolayısı ile büyümenin temel itici gücü olarak da sermaye tedarikini ön plana çıkarmalarıydı. Sermaye birikiminin başlıca yolları olarak da iç tasarruflar, tüketime gidecek ithalatın engellenmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi, dış yardım, yabancı sermaye, tarım sektörü fazlası, vergilendirme gibi kaynaklar incelenirdi.

Klasik iktisat teorisinin sermaye birikimine verdiği önemi reddetmek değiliz. Bu bağlamda, Türkiye’nin dış sermayeyi cezbetmek, turizm ve nakliye gibi hizmetler yolu ile sermaye birikimini özendirme gibi temel politikaları sürdürmesi gereği yadsınamaz. Ancak, Doğu Asya mucizesinin altında bu gibi konvansiyonel faktörlerin yanında başka öğelerin de bulunduğu inanıyoruz. Sermaye birikimini bir kenara ayırıp, büyümenin temel unsurları arasında devletin kalkınma politikaları ile eğitim ve teknolojinin rolüne ayrıntılı olarak eğileceğiz.

Köşe Dönmenin Zorluğu

Gazete manşetlerine, ekonomi sayfalarına, Resmi Gazete yayınlarına, kabine tutanaklarına, ekonomi ile ilgili panellerin konularına baktığımızda önde gelen konunun iktisadi büyüme olduğunu görüyoruz. Ancak, ekonomi biliminin derinliklerine indiğimizde büyümenin temel öğeleri ile ilgili araştırma ve varılan sağlıklı sonuçların çok az ve zayıf olduğunun farkına varıyoruz. Özellikle, uzun vadede büyümenin neden ve nasıl olduğunun bilimsel ve matematiksel açıklamaları konusunda iktisatçıların son zamanlara kadar üretimleri çok zayıftı. Araştırmalar genellikle kısa ufuklu idi. Çoğu çalışmalar bir ekonominin büyüme hızının bir yıldan ötekine artıp artmayacağını tahmin edebilmek için yürütülüyordu. Bu nedenle, kendilerine kalkınma iktisatçısı tanımını layık görenler bile olaya tarihçi yöntemi ile veya bir ideolojinin gözlükleri ile yaklaşıyor; çoğu kez de sadece sanayileşme, finansal yapılanma, tarım reformu gibi, konunun bir alt bölümüne odaklaşıyorlardı.

Thurow, köşe dönmenin zorluğunu, yani kısa vadede hızlı büyümenin güçlüğünü, 1870 ve 1988 yıllarında dünyanın zengin veya kalkınmış ülkeleri sıralamasına girmiş ulusları karşılaştırarak kanıtlıyor.⁶

1870 ve 1988'de En Zengin Ülkeler

1870	1988*	1988 +
1. Avusturalya	B.A.E.	İsviçre
2. İngiltere	A.B.D.	İzlanda
3. Belçika.	Kanada	Japonya
4. İsviçre	İsviçre	Norveç
5. Hollanda	Norveç	Finlandiya
6. A.B.D.	Lüksemburg	İsveç
7. Yeni Zelanda	Avusturalya	Danimarka
8. Danimarka	İzlanda	A.B.D.
9. Kanada	Küveyt	B. Almanya
10. Fransa	İsveç	Kanada
11. Arjantin	B. Almanya	Lüksemburg
12. Avusturya	Finlandiya	Fransa
13. İtalya	Japonya	Avusturya
14. Almanya	Fransa	B.A.E.
15. İspanya	Danimarka	Hollanda
16. Norveç	İngiltere	Belçika
17. İrlanda	İtalya	İngiltere
18. Portekiz	Belçika	İtalya
19. İsveç	Hollanda	Avusturalya
20. Şili	Avusturya	Yeni Zelanda

Kaynak : Thurow, *Head to Head*, s. 204.

Not : * Yurt içi alım gücüne göre sıralanmıştır. + Yurt dışı alım gücüne göre hesap edilmiştir.

Listeler karşılaştırıldığında, 1870'de varolmayan iki petrol emirliğinin (Birleşik Arap Emirlikleri ve Küveyt) 1988 iç alım gücü klasmanına girdiğini ve doğal kaynaklarının önemini yitiren üç ülkenin de (Yeni Zelanda, Arjantin ve Şili) küme düştüğünü görüyoruz. Avrupa'da ise yükselen Finlandiya, Lüksemburg ve İzlanda, inişe geçen Portekiz, İspanya ve İrlanda ile yer değiştiriyorlar. Ama altı ülke de sınır çizgisi etrafında kümelenmiş durumdalar. Yani aşağı veya yukarı doğru kaydettikleri mesafe çok fazla değil.

128 yıl boyunca meydana gelen bir mucize var: Japonya. 1870'de listeye girmekten çok uzak olup da 1988'de özellikle dış alım gücü açısından liste başlarına yükselebilmiş tek ülke Japonya. Thurow'un da işaret ettiği gibi Japonya 1870 yılında bu yarışa tabi ki

sıfırdan başlamadı. Yüzyılımızın başlarında eğitim seviyesi İngiltere ile aynı noktadaydı. Teknolojik gelişimi ise aynı dönemde Rus donanmasını hezimete uğratabilecek güce ulaşmıştı. Bu başarı çabuk olmadı. Zaten kalkınma yarışı ancak uzun soluklu maratoncuların götürebileceği bir yarış. Birkaç yıl, hatta bir iki on yıl %7-8 büyüme hızı yeterli olmuyor. Nitekim, Brezilya ve Porto Riko gibi ülkelerin bu performansı yakaladıkları dönemler mevcut. Ancak, nefesleri kesildiğinde eski yapılar, kötü alışkanlıklar, geleneksel darboğazlar onları sanki ayak bileklerine bağlanmış demir safra gibi aşağı doğru çekiyor. Hızlı bir starttan çok daha önemlisi çeyrek veya yarım yüzyıl %5'lerin üstünde büyüme hızını tutturabilmek; veya bir yüzyıl boyunca ortalama %3'ü gerçekleştirebilmek.

Bu boyutlarda büyüme kalkınma için gerekli ama yeterli değil. Konunun ikinci ve iktisatçıların değilse bile politikacıların tartışmaktan çekindikleri boyutu ise nüfus artışı. Bir ülkenin ekonomik büyüme hızı ne olursa olsun hızlı bir nüfus artışı temposuna rağmen kalkınması ve yukarıdaki listeye girmesi mümkün değil. Nedeni basit. Çalışma ordusuna katılan her yeni insana iş imkanı yaratabilmek için belli bir oranda yatırım yapmak gerekli. İş arayanların, yani dünyaya gelenlerin, sayısı arttıkça, çalışıp kazanmakta olanlar tüketimlerini azaltıp tasarruflarını arttırarak yatırım için kaynak oluşturmak zorundalar. Yatırım sadece işgücüne yeni katılanlara istihdam imkanı yaratmak için değil, daha önce onlara gıda ve konut üretebilmek, sağlık ve eğitim hizmetleri sağlayabilmek için de gerekli. Nüfus artışının yüksek olduğu ölçüde ekonomik büyümeyi arttırabilecek eğitim, sağlık ve sanayi yatırımları gibi harcamalar zorunlu olarak kısıılıyor, büyüme hızı düşüyor. Başka bir açıdan baktığımızda da büyüme hızı ve GSMH yüksek olsa bile, hızla büyüyen nüfus kişi başına gelirin aynı tempoda gelişmesini yani refahın artmasını engelliyor.

Bir karşılaştırma yaparsak, son 100 yılda Japon ekonomisinin yılda ortalama %4 büyüdüğünü, nüfusunun ise %1.1. arttığını görürüz. Demek ki kişi başına gelirin artışı yılda %2.9 olmuş. Aynı

dönemde, büyüme Amerika'da %3.3, nüfus artışı ise %1.5 olarak gerçekleşmiş. Yani, kişi başına gelir %1.8 artmış. Tam bir yüzyıl boyunca Japonya ekonomisini Amerika'dan hızlı büyütürken, nüfusunu ondan yavaş arttırmış ve ancak yüzyılın sonunda Amerika'yı yakalayabilmiş. Eğer her iki ülke de aynı büyüme hızlarını tutturup, Türkiye'nin %2.5-3 dolaylarındaki nüfus artışı hızına sahip olsalardı Amerika bugün yüzyılın başındakinden daha fakir olurdu. Japonya ise 1950'lerdeki refah seviyesinde bulunurdu.

Gördüğümüz gibi 20. yüzyılda sadece Japonya zenginler klübüne girebilmiş. 21. yüzyılda Türkiye bu başarıyı gösterebilecek mi?

Tahmin de bulunabilmek için belirli varsayımları ve bir ekonomi kuramını kabullenmemiz gerekiyor. Bu amaçla, ekonomi alanında büyüme ile ilgili geliştirilen en son kuramlara bir göz atmamız gerekli. Bir önceki bölümde, başarılı Doğu Asya ülkelerinde devletlerin uyguladığı ekonomik kalkınma politikalarını ayrıntılı olarak incelemiştik. Şimdi de bu politikaları Dünya Bankası'nın çizmiş olduğu bir kuramsal çerçeveye oturtalım.

Büyümeye Giden Yol

Dünya Bankası'nın 1991 yılında yayınladığı *Dünya Kalkınma Raporu* geliştirmekte olan ülkelerdeki ekonomi politikalarının son kırk yılına göz atıyor. Kötü politikanın bedellerinin - ve iyi politikanın ödüllерinin - düşünebileceğinizden daha büyük olduğunu buluyor.⁷

Daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında geliştirmekte olan ülkeler son 40 yılda hızla büyüdüler. Sanayileşmenin ilk aşamalarında kişi başına düşen gerçek gelirleri ikiye katlamak için gereken süre daha sonra büyük ölçüde kıaldı. İkiye katlanmayı gerçekleştirebilmek için İngiltere 1780'den sonra kabaca 60 yıla, Amerika 1840'tan sonra aşağı yukarı 35 yıla gereksinme duydu. Türkiye aynı başarıyı 1957'den sonra 20 yılda, Brezilya 1961'den sonra 18 yılda, Güney Kore 1966'dan sonra 11 yılda, Çin de 1977'den sonra 10 yılda gösterdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen dönemin büyük bir kesiminde hüküm süren, örneğini Myrdal'da da gördüğümüz, "kalkınma kötümserliği"ne karşın tarih fakir ülkelerin gerçekten kalkınabileceğini gösteriyor - üstelik bugünkü zengin ülkelerin benzer kalkınma aşamasında gerçekleştirdikleri kalkınmadan çok daha büyük bir hızla. Bunun ana nedeni teknolojik ilerleme. Bugünün fakir ülkeleri, ticaret aracılığıyla, varlıklarını (emek ve toprak) daha üretken bir hale getirmek için gerekli araçları (mallar, teknoloji) ithal edebiliyorlar.

Öte yandan rakamlar başka bir öykü daha anlatıyor. 1950 ve 1989 arasında, Asya'da kişi başına düşen gerçek gelirler yılda ortalama %3.6 arttı. Aynı dönemde gerçek gelir Latin Amerika'da bunun üçte biri kadar, yani %1.2 oranında arttı. Büyük Sahra'nın güneyinde kalan Afrika ülkeleri daha da kötü durumdaydılar: Gerçek gelirleri yılda %0.8 arttı (aslında son yıllarda düştü). Bazı bölgelerin içinde daha da aşırı farklılıklar bulunmakta. Asya'da, bir aşırı uçta Güney Kore ile Tayvan, diğerinde Hindistan var. Latin Amerika'da ise bir yanda Şili, diğer yanda Arjantin.

Dünya Kalkınma Raporu bu tür farklılıklara genelde ekonomik politikanın neden olduğunu öne sürüyor. Açıkça söylemek gerekirse, gelişmekte olan ülke hükümetleri, ülkelerinin gelişmesi ya da yerinde sayması konusunda bir seçim yapabilirler. Son 40 yıl, gelişme ekonomisi konusunda ortaya çıkan soruların hepsini yanıtlayamamıştır, ama artık hangi politikaların büyük olasılıkla başarılı, hangilerinin başarısız olacaklarını gösterecek kanıtlar bulunmaktadır.

Rapor daha önce yapılan birçok araştırmayı tarıyor. Ama en çarpıcı bilgilerin bir kısmı yeni - bu bilgiler Banka'nın, üçüncü dünya ülkelerine borç veren taraf olarak yaptığı işlemler üzerindeki geniş kapsamlı bir incelemeden alınmış. Banka'nın ekonomi uzmanları son yirmi yıl boyunca banka ya da yan kuruluşu International Finance Corporation (IFC) aracılığıyla desteklenen 1.200 yatırım projesini incelemişler. Örnekler çeşitli olduğu kadar geniş kapsamlı:

Hem özel projeleri hem de kamu projelerini içeriyor; tarım ve sanayiden tutun da ekonominin “ticari fiyatı olmayan” şeyleri (alt yapı, kamu hizmetleri, vb.) üreten dallarına kadar uzanıyor.

Bankanın analistleri, normal değerlendirme süreçlerinin bir parçası olarak tamamlanmış projelerin ekonomik açıdan kazanç getirme oranlarını hesaplıyorlar. Banka, her borçlu için şu gibi çeşitli konularda ekonomik çarpıtmaların kaydını tutuyor: Ticaret (ithalat kotaları gibi vergili ve vergi-dışı tarife engelleri); döviz (karaborsa döviz kurunun getirdiği prim); faiz oranları (gerçek anlamda pozitif mi, negatif mi); ve maliye politikası (bütçe açıklarının boyutu). Bu yeni incelemede bütün bu bilgiler bir araya getirildi; böylece tek tek proje bazında politikanın neden olduğu çarpıtmaların projelerin kazanç oranlarında ne gibi farklılıklara yol açtığı saptandı. Çarpıtmaya uygulanan her ölçütte, çarpıtmaların düşük olduğu durumda projeler en fazla kazancı sağlıyordu.

Döviz piyasasındaki çarpıtmalara bakalım. Bunların düşük olduğu durumda (karaborsa primi %20'nin altında) ekonomik kazanç ortalama %18'e ulaşıyordu; yüksek olduğu durumda (karaborsa primi %200'ün üstünde) ortalama kazanç %8'di. Toplam olarak bakıldığında, görece çarpıtılmamış bir rejim altında gerçekleşen projelerin kazanç oranları, çarpıtılmış bir rejim altındakilerle karşılaştırıldığında %5'lik bir fazlalık gösteriyordu. Verim oranındaki bu ilerleme ekonomideki bütün yatırımlara yaygınlaştırılabilse, kişi başına düşen gelir yılda yüzde birden fazla bir artış gösterebilir. Sonuç olarak, Banka'nın hükümetlere yıllardır söyleyip durduklarıyla ilgili yeni kanıtlar ve çözümler ortaya çıkıyor: Fiyatları çok müdahalede bulunmadan ayarlayın. Neticede, içeride dış dünya ile daha güçlü bağlantıları bulunan, daha rekabetçi bir mikro ekonomi ortaya çıkacaktır.

Elde edilen başka bir sonuç ta, verimli ülke içi ekonominin alt yapıya yatırım yapması gereği. Yeni yatırım olanakları yakalanmak isteniyorsa, insanların sağlıklı, özellikle de temel becerilerde eğitilmiş olmaları zorunludur - bunların hepsi de kamu harcamaları gerek-

tirir. Makro ekonomik politikanın da istikrarı bozucu değil, istikrar getirici bir etkisi olması gerekir:

Bu dört unsur - rekabetçi bir mikro ekonomi, istikrarlı bir makro ekonomi, küresel bağlantılar ve insana yatırım - birbirinden beslenir. Örneğin rekabetçi bir mikro ekonomi, eğitimde ilerlemeyi destekler, çünkü ek eğitim yılları aracılığıyla ekonomik kazancı artırır; aynı biçimde daha iyi bir eğitim de işçileri daha üretken kılarak ekonomiyi daha rekabetçi bir duruma getirir. Böyle birbirini destekleyen daha pek çok bağlantı vardır: iyi politika, iyi politikayı her bakımdan teşvik ediyor.

Başka bir yeni araştırma da bu tür bağlantıların ne kadar önemli olabileceğini gösteriyor. Dünya Bankası ekonomik politikanın iki farklı yönünü daha inceledi - fiyat çarpıtmaları (ölçüt olarak döviz primini kullanarak) ve eğitim - sonra da 1965-87 yılları itibariyle sonuçları, gelişmekte olan 60 ülkenin toplam GSMH'ndaki büyümeyle karşılaştırarak şemalaştırdı. Politikalarının bu iki yönünden kötü not alan ülkeler yılda %3.1'lik bir büyüme gösteriyorlardı. Ekonomik politikalarının bir yönünden iyi, diğer bir yönünden kötü not alan ülkeler, her durumda yılda %3.8 oranında büyüyorlardı.

Böylece, ekonomik politikanın bir yönünü iyileştirmenin ödüllü fazladan 0.7'lik bir büyüme oranıydı; buna karşın her ikisini de iyileştirmenin ödüllü fazladan %2.4'lük bir büyüme oranıydı. Her iki alanda da iyi not alan ülkelerin büyüme hızı %5.5'tu. Öyle anlaşıyor ki ekonomik politikanın değişik yönleri düzeltildiğinde bütün, parçalarının toplamından daha büyük oluyor.

Ekonomik Büyüme Olgusu

Myrdal gibi kalkınma iktisatçıları ve Baran gibi Marksist ekonomistlerin, olayların çürütmüş olduğu savları dışında, son zamanlara kadar ekonomistlerin, ekonomilerin büyüme olgusu hakkında, ekonomileri yönetenlerin yararlanabileceği fazla ilginç yaklaşımları yoktu. Şimdi bu durum değişmekte. Sonuçların toplumlara etkisi

büyük olabilir. Bu konudaki en son yaklaşımları “Ekonomik Büyüme: Gizemin açıklanması” başlıklı yazısı ile özetlemiş olan *Economist*’e göre, “Büyüme hakkında söylenecek çok az şey mi var? Ekonomi uzmanları büyümeden başka şeyi konuşmuyorlar, öyle mi? Tahminciler bıkıp usanmadan bu yılki (hatta yılın bu çeyreğindeki) ve gelecek yılki büyüme hakkında tartışıp duruyorlar. Ekonomi danışmanları bakanlara, şu vergi indiriminin ya da kamu harcamalarındaki şu artışın büyüme açısından iyi olacağını anlatıyorlar. Doğrusu, kimi eleştirmenlere göre, ekonominin sorunu tam olarak şu: Büyümeye saplanıp kalması nedeniyle, kalkınmanın sürekliliği ve kalıcılığı gibi konular göz ardı ediliyor. Doğru: Ekonomi uzmanları büyüme ile ilgileniyorlar. Ama esas sorun, kendi standartlarına göre bile iktisatçıların büyüme konusunda cahil kalmış olmalarıdır. Cehaletlerinin büyüklüğü uzun zamandır en iyi gizledikleri sırdır.

“Bu sırrın gizli kalmasını sağlayan şey, kısa vadeli ve uzun vadeli büyüme arasındaki ayrımdır. Bir ekonomide verimin bir yıldan diğerine artıp artmayacağını tahmin etmek için doğru dürüst bir büyüme kuramına gerek yoktur - zaten kullanılacak böyle bir kuram yok ortada. Ekonomi uzmanları önce bir ekonominin bugünkü verimiyle üretim kapasitesi arasındaki uçuruma, sonra bu uçurumu gelecek aylar için etkileyecek güçlere (tüketicilerin güveni; stok oluşturma çevrimi, diğer ekonomilerin durumu, daha ne isterseniz) bakıyorlar. Buradan bir büyüme tahmini çıkarıyorlar.

“Bu tür tahminler, hükümetler ve mali piyasalarca ciddiye alınacak ölçüde bilgilendiricidir. Ama bunlar sadece, bir eğilim çevresindeki dalgalanmaları, bir ticaret çevrimi boyunca ortaya çıkacak oynamaları tahmin ediyorlar. Bu yaklaşım, bir on yıldan diğerine verimin ne kadar artacağını kestirmek için işe yaramıyor; çünkü uzun vadeli tahminde önemli olan şey, verim ile kapasite arasındaki mesafe değil, kapasitenin uzun vadede gireceği eğilimdir.”⁸

Amerika niye bir zamanlar ona egemen olan ve Sanayi Devrimi’ni başlatmış bulunan İngiltere’den yüksek bir büyüme hızını on

yıllardır sürdürebiliyor? Ama Japonya'ninkini bir türlü yakalayamıyor? Ülkemizde pek bir kahraman olan Thatcher'ın başbakanlığında uygulanan reformlar İngiltere'nin uzun vadeli büyüme hızını arttırdı mı? Veya Reagan'ın politikaları Amerika'nın büyümesine yeni bir ivme verdi mi? Bizim için daha da önemli soru: Latin Amerika'nın ekonomileri yerinde sayar, Afrika'ninkiler ise gerilerken Japonya, G.Kore, Tayvan ve diğer Doğu Asyalı ulusların ekonomileri neden bu derecede şaşırtıcı bir hızla genişledi? Daha yakınıma baktığımızda da: Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerle eski Sovyetler Birliği'nin sanayileşmiş batı ekonomilerine yetişmeleri ne kadar sürecek? Bu soruları yanıtlayabilmek için iktisatçıların şimdiye kadar sağlayamadıkları bir şeye - uzun vadeli büyümeyi sağlayan güçlerin anlaşılmasına - gereksinim var. Başka bir ifade ile, çalışan bir büyüme teorisine muhtacız.

Ekonomi dalına egemen olan ortodoks ekonomi yaklaşımında uzun vadeli büyüme kuramı esasında mevcut. Bu kuram 1950'li yıllarda Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) Robert Solow tarafından ortaya konmuş, o zamandan bu yana da birçok değişikliğe uğrayıp geliştirilmiştir. Ama bu sözde neoklasik kuram çok yetersiz kalmaktadır; öyleki kuramın öğretilmesinin politika oluşturanlar üzerinde hemen hemen hiç etkisi olmamıştır. Durumun değişmekte olduğu yolunda bazı işaretler ancak şimdi ortaya çıkıyor. Kuramın eksik yanları, yeni fikirler için çıkış noktaları oluşturuyor; fikirler, şansın da yardımıyla, ekonomi biliminde kısa vadeli bakışı sona erdirebilecek ve politika oluşturanların kafalarında uzun vadeli büyümeyi ön plana çıkarabilecektir.

Neoklasik kuramın özü, üretim fonksiyonu denen bir denklemdir; bu denkleme göre bir ekonomide verim, kullanılan sermayenin ve işgücünün miktarına bağlıdır. Kuram ayrıca, bu ilişki hakkında birbiriyle bağlantılı varsayımlar da öne sürmüştür. Birincisi, hem sermayeyi hem de işgücünü ikiye katlarsanız, iki kat fazla üretim elde edersiniz. Bu, ölçeğe göre sürekli kazanç elde etme varsayımadır. İkincisi, verili bir işgücüne daha fazla sermaye ya da verili bir

sermaye stokuna daha fazla işgücü eklerseniz, verimde giderek daha küçük artışlar elde edersiniz: üretimdeki her faktör için, diğerinin sabit tutulmasıyla, azalan kazançlar elde edilir.

Uzun yıllar büyüme kuramlarının temelini oluşturan bu varsayımlar inanılır görülüyor, genel kabul görüyordu. Ayrıca, bunlar, güven tazeleyici bir biçimde, ekonomi uzmanlarının kusursuz rekabet dedikleri düş dünyasıyla da tutarlıydı. Ama bu varsayımlarda çarpıcı bir ima gizlidir. Sermaye stokunun işgücünden daha hızlı arttığı bir ekonomide, yeni yatırımların getirdiği kazancın zamanla düşmesi gerekirdi. Günümüz sanayi ülkelerinde bu gerçekleşmedi: Yatırımın getirdiği kazançlar son otuz kırk yılda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındakine göre çok daha yüksek oldu.

Gene bu kuram, hızlı büyümenin zenginlere oranla fakir ülkeler için kolay olması gerektiğini ima ediyor: Az sermayesi olan bir ülkedeki yatırımlar, bununla orantılı bir yatırım yapan zengin ülkeye göre daha fazla verim sağlayacaktır. Eldeki veriler bunu da doğrulamıyor. Neoklasik kuramın her iki soruna da verilecek bir yanıtı var: teknolojik ilerleme. Ekonomiye sermaye eklendikçe kazançların azalmasına karşın bu etki, yeni teknoloji akışıyla dengelenir. Bu, sanayi ülkelerinde kazanç oranlarının neden yüksek kaldığını, tartışılabilir olsa da, birçok fakir ülkenin neden zengin ülkelere hızla büyüdüğünü açıklayabilir.

Gene de bu kuramda hâlâ bir gariplik var gibi görünüyor. Örneğin kuram, istikrarlı bir yatırım artışının, kendi başına, ekonominin uzun vadeli büyüme hızını arttıramayacağını ima ediyor. Sermaye stoku arttıkça, eskiyen makinelerin değiştirilmesi için her yıl yatırım payından daha büyük bir miktarın bir kenara ayrılması gerekiyor. Bu teoriye göre, yatırımlardaki bu artış sermaye stokunun artmasına neden olur - ama ancak yatırım, sermaye miktarını yeniden sabit tutmaya yeterli oluncaya dek. Böylece, yatırımda sürekli - diyelim ki yılda %10 GSMH'dan %12 GSMH'ya - bir artış sermaye stokunda, dolayısıyla verimde, sadece geçici bir artışa neden olacaktır. Bu nedenle, sonuçta kalkınmanın lokomotifini yatırım değil, teknolojik ilerlemedir.

Bu da, teknolojik ilerlemenin ne olduğunu ve nasıl meydana geldiğini anlamayı çok önemli kılıyor. Neoklasik kuramın bu soruya verecek ikna edici bir yanıtı yoktur. Bu kuramda âdeta, yeni teknolojilerin rastlantısal bilimsel atılımlar biçiminde gökten yağdığı varsayılıyor. İstatistiksel açıdan bakıldığında teknolojik ilerleme, yalnızca “artakalan”dır - nedeni başka yollarla açıklanamayan, her türlü büyümeyi izah eden şeydir bu. İktisatçılar bu kuramı gerçek ekonomilere uyguladıklarında, bulguların kuramı doğrulamadığını görürler. İncelemelerde tipik olarak sermaye ve işgücündeki artışların, verimdeki artışın yarısını ya da daha azını sağladığı bulgulanmıştır. Geri kalanı, teknolojik ilerleme ya da artakalan için kullanılan diğer adıyla, “toplam faktör üretkenliği”ne mal edilir. Neoklasik kuram, açıklamaya çalıştığı olayın ancak yarısını açıklayabiliyor.

Böylece 30 yıldır ekonomide büyüme olgusunun büyük bölümü, *Economist*’in tabiri ile, “bir kara kutuya emanet edilmişti; ege-men ekonominin yapabileceği en iyi şey bunun için bir dizi süslü etiket sunmak oldu. Uzmanlar, ortodoks ekonomi yaklaşımının dışında ve birbirinden kopuk bir biçimde, kutunun içini nasıl görecekları üstünde yıllarca çalıştılar. Ayı ayrı sürdürülen bu çalışmaların, köktenci yenilik taşıyan bir büyüme kuramı oluşturacak şekilde bir araya getirilmesine ancak kısa bir zaman önce başlandı.”⁹

Kısanın tanımı son on yıl. Kuramı toparlamaya başlayan da şimdi Berkeley’deki Kalifornia Üniversitesi’nde profesör ve Kanada İleri Araştırmalar Enstitüsü üyesi olan Paul Romer. 1983 yılında Chicago Üniversitesi’nde tamamladığı “Dış Öğelere Karşı Sağlanan Devingen Rekabetçi Dengeler, Kazancın ve Sınırsız Büyümenin Arttırılması” konulu doktora tezinin yayınlanmasından bu yana sayıları gittikçe artan bir ekonomi uzmanları grubu, gerçeklere uyacak gibi görünen bir kuramı parça parça oluşturdular. Bu çalışmalar, eski sorulara getirdiği yanıtlar kadar yeni sorular da üretiyor, ama gelecek doktrinin anahtarı şimdiden görülebiliyor.

Neoklasik kuramın, sadece iki üretim etkenini hesaba kattığını anımsayalım: sermaye ve emek. Sonuçta Romer ve arkadaşları bunlara bir başkasını eklemiş oldular: bilgi. Bu da, kuramdaki üretim fonksiyonunu birkaç yönden daha inanılır kılıyor. Nasıl olduğunun ayrıntılarına inelim:

Birincisi, yeni kuram bilginin (örneğin bir şeylerin nasıl yapılacağını bilmenin) yatırımlardan gelecek kazancı arttırabileceğini kabul ediyor. Bu, zaman içinde artan yatırım gelirlerini ve ülkeler arasındaki büyüme hızlarının birbirinden uzaklaşmasını açıklıyor. İkincisi, neoklasik kuramda teknolojik ilerleme kendiliğinden olurken yeni kuramda, sermaye gibi bedeli şimdiki tüketimden vazgeçerek ödenecek olan bilgi, üretimde bir etken olarak görülüyor. Ekonomiler makinalara yatırım yapar gibi bilgiye de yatırım yapmak zorundadırlar. Üçüncüsü, geçmişte sermayeye yapılmış olan yatırım bilgi biriktirmeyi daha kârlı kılabilceğinden, yeni kuram yatırımın bilgiyi, bilginin de yatırımı teşvik ettiği yararlı bir döngünün bulunma olasılığını kabul ediyor. Bu da sonuçta, yatırımda istikrarlı artışın bir ülkenin büyüme hızını sürekli arttırabileceğini ima ediyor ki bu, geleneksel kuramın yadsıdığı bir fikirdir.

Kısacası, yeni kuram dünyayı olduğu gibi açıklayabilecek durumdadır. Romer, kuramı üretimin dört etkenini hesaba katacak şekilde ayrıntılandırmıştır: sermaye; vasıfsız işçiler; (örneğin, eğitim yıllarına göre ölçülen) insan sermayesi ve (patentlere göre ölçülebilecek) fikirler.¹⁰ Herkes buna kuramda bir iyileştirme gözüyle bakmıyor. Ama ister üç, ister dört etkeni bulunsun, Romer'in kuramı çok rahatsız edici bir sonuca yol açıyor. Kusursuz rekabet fikri ile - yani, sadece neoklasik kalkınma kuramının değil modern ekonominin büyük bölümünün de kuramsal temeli olan fikirle - bütünüyle tutarsızlık içinde.

Yeni kuram, kusursuz rekabetle neden tutarsızlık içinde? Çünkü kusursuz rekabet, şirketlerin fiyatları olduğu gibi kabul etmek zorunda olmaları demektir. Firmalar pazarda hüküm süren fiyatı kabul ederler ve bu fiyatı değiştiremezler. Eski kuramda varsayılan,

ölçeğe göre sabit kazanç elde etme koşulunda durum böyle olabilir. Şirketler, daha büyük bir pazar payı kapmak için fiyatları indirirlerse, ölçek ekonomilerine sahip olamazlar, bu nedenle de para kaybetme riskine girmiş olurlar.

Üç (ya da daha fazla) etkenle, ölçeğe sabit kazanç (*constant returns to scale*) varsayımı ayakta kalamaz. Bütün etkenleri birlikte göze alırsak, üretim fonksiyonu artan kazançlar gösterir: bütün etkenleri ikiye katlırsanız verim iki katından daha fazlasına çıkar. Bu kurama göre işleyen dünyada, şirketler fiyatlarını indirebilir, verimi arttırabilir ve - düşük masraflar sayesinde - eskisinden daha fazla kâr elde edebilirler. Bu nedenle, kazancın arttığı yerde rekabet kusursuz değildir - bu da şirketlerin fiyatları olduğu gibi kabul etmediklerini, fiyatları belirdiklerini söylemenin bir başka yoludur. Bu değişiklik önemsiz görülebilir. Oysa aslında ekonomik kuramı ters yüz etmektedir.

Romer'in yaklaşımı egemen iktisadi düşüncenin büyüme üzerinde gelecek yıllardaki temelini oluşturmaya adaydır. Ekonomik kuramdaki son gelişmelerin çoğu ya kusursuz olamayan rekabet fikrinden yola çıkmıştır ya da bu fikre ulaşmıştır. Bu kısmen, ekonomi uygulamalarının artık bu fikri keşfedecek matematiksel tekniklere sahip olmasından kaynaklanıyor. Kusursuz rekabet varsayımından vazgeçmek, artık resmi ekonomik sistem çözümlemelerinin çoğundan vazgeçmek anlamına gelmiyor. Bu açıdan, yeni büyüme kuramı zamanımıza uyum içindedir. Yeni kuram, başka bir açıdan da çekicidir. Neoklasik üretim fonksiyonuna yeni etkenler katması nedeniyle - olası etkilerinin uzun erimli olmasına rağmen - var olan doktrinin uzantısı olarak görülebilir. Bu da hazmedilmesini kolaylaştırıyor.

Romer'in yaklaşımı yeni doktrin olacaksa, başlıca rakibi de muhtemelen Oxford'daki Nuffield Kolej'den Maurice Scott'un geliştirdiği kuram olacaktır.¹¹ Çekici olmasına rağmen Scott'un kuramı daha zor hazmedilebilir bir kuramdır. İkisinin arasındaki farklılıklar, yeni kuşak kalkınma kuramcılığının başa çıkmak zorunda kalacağı sorulara ışık tutuyor.

Scott, neoklasik üretim fonksiyonunun işe yaramaz olduğunu kabul ediyor. Ama değiştirmek yerine fonksiyonu tamamen terk etmek istiyor. Savının özü, ekonomi bilimindeki eski tartışmayı yankılıyor. Üretim fonksiyonunda ortaya çıkan sermaye miktarının temelden yanlış olduğunu söylüyor.

Üretim fonksiyonu net öz sermaye miktarındaki değişikliklerle ilgilidir - yani gayri safi yatırım eksi amortisman. Burada, amortismanın sermayenin verimliliğini azaltan fiziksel bir süreç olduğu ima ediliyor; bu ekonomideki makine sayısının azaltılması gibi bir şeydir. Scott, bunun yanlış olduğunu savunuyor. Uygun bakımı yapılan makineler tasarlanan kapasiteleriyle yıllarca - üretim işlevinin, makineleri işe yaramaz saymasından sonra da - çalışabilirler; işte bu nedenle bazı ekonomi uzmanları farklı bir değişim ölçütünü yeğliyorlar: gayri safi yatırım eksi hurda değeri. Scott gene yanlış, diyor. Makineler çoğunlukla artık kâr getirmez olduklarında hurdaya çıkarılırlar. Hâlâ bir şeyler yapabilmekte ama net verime artık bir şey katmamaktadırlar. Bu nedenle, hurdaya atıldıklarında üretici sermaye kaybı olmaz.

Bu, şunu gösteriyor: İçinden hiçbir şey çıkarılmayan gayri safi yatırımlar, öz sermaye miktarının en iyi ölçüsüdür. Ancak, buradan, sandığımız gibi, geçmişteki bütün gayri safi yatırımların toplamının iyi bir öz sermaye ölçüsü getirdiği sonucu çıkmıyor. Çünkü, eski sermayenin en ufak parçasının toplam verime ne kadar katkıda bulunduğunu bilmenin bir yolu yoktur. Ne yazık ki, verim düzeyini sermaye düzeyine bağlayan üretim fonksiyonu fikri bir kenara bırakılmalıdır. Yapılabilecek en iyi şey, verimdeki değişimleri açıklamak için sermayedeki - gayri safi yatırımlardaki - değişimleri kullanmaktır.

Romer gibi Scott da büyümeyi anlamakta teknolojik ilerlemeyi çok önemli sayıyor. Bununla birlikte, Scott'un kuramında teknolojik ilerleme ayrı bir etki olarak ortaya çıkmıyor: Scott gayri safi yatırımı teknolojik ilerlemeyle tek ve aynı şey sayıyor. İlk bakışta, bu görüş akıl karıştırıcı gibi görünebilir, ama birçok destekleyici

kanıt var. Klasik bir inceleme olan “Buluşlar ve Ekonomik Büyüme”de Jakob Schmookler, dört sanayi dalında (çiftçilik, demiryolları, petrol arıtımı ve kâğıt yapımı) 1800 ile 1957 yılları arasında yaklaşık 1.000 önemli buluşu dünya genelinde inceledi. Buluşa yol açan bu uyarıcı neden belirlendiğinde, neredeyse her örnekte bunun ekonomik bir uyarıcı olduğu çıkıyordu ortaya (yani, buluş sanayi açısından gerekliydi); tek bir örnekte bile uyarıcı, kendi başına bir bilimsel keşif değildi.

Şurası açık ki bilimsel ilerleme yararlı yeni buluşların yapılmasına olanak sağlıyor. Ama Scott’un dediği gibi, “kanıtlar buluşların, yatırıma neden olanlara benzeyen etkenlerce teşvik edildiğini ve buluşlara bu etkenlerin, yani beklenen kârlılıklarının neden olduğunu düşündürüyor.” Yeni buluşlar, neoklasik dünyada olduğu gibi, gökten zembille inmiyor. Teknolojik ilerleme ya da “bilgi” de yeni sermayeden ayrı olarak, Romer modellerinde olduğu gibi ayrıca yatırım yapılması gereken birer mal değildir. Scott’un iddiasına göre bilgi ve yatırım ayrılmayacak biçimde birbirlerine bağlıdır.

Buna karşılık en son çalışmasında Romer, bu ikisini ayırmak için gösterilen çözümleyici çabaların değerli olduğunda ısrar ediyor.¹² On yıllar boyunca yapılan büyük yatırımlar neden Hindistan’da az, Güney Kore ve Tayvan’da çok verimli oldu? Bunun nedeni belki de, kaplanların yatırımları bolca yeni fikirlerle harmanlanırken, Hindistan’daki yatırımların, yeni tekniklere ve ürünlere ilişkin bilgileri ülkeye sokmayan ticaret ve yabancı yatırım engelleri ardında yapılmasıdır. Başka bir yararı olmasa bile yeni büyüme kuramları üzerindeki tartışmalar ekonomi uzmanlarının, ekonomik bilginin (üretim yöntemleri, ürün tasarımları ve diğer entelektüel mal biçimleri) ulusal ve küresel ölçekte iletilmesi konusunda kuram geliştirmekte ne kadar başarısız olduğunu göstermiştir.

Uzmanlar, büyüme üzerindeki yukarıda özetlenen yeni çalışmaların çoğunun bugüne kadar soyut ve kuramsal kaldığını kabul ediyor, ancak yeni büyüme kuramının daha şimdiden olumlu sonuçlar vermeye başladığını savunuyorlar: “Harvard Üniversitesi’nden

Robert Barro ve başkalarının çalışmaları birçok farklı ülkedeki büyüme hızlarını karşılaştıran deneysel çalışmalarda Romer'in yaklaşımını kullanmışlardır. İstatistik açıdan bakıldığında bu yaklaşım işe yarar gibi görünüyor. Ekonomik açıdan sonuçlar çarpıcıdır: fakir ülkelerin zengin ülkeleri yakalamalarını önleyen şey, fiziksel sermayeye yatırım eksikliği değil, insan sermayesi (örneğin eğitim) eksikliğidir. Benzer yaklaşımı benimseyenlerden, Paris'teki CEP-REMAP'tan Daniel Cohen, (eğitim standartlarının görece yüksek olduğu) Doğu Avrupa'da kendilerini düzeltmekte olan ekonomiler için uzun vadede uygulanabilir büyüme hızları tahmin etti: gelirlerde kişi başına büyümede %3 ila %3.5 arasında değişen artış oranlarına ulaştı.

“Colombia Üniversitesi'nden Richard Baldwin, AT'nin geliştirdiği tek pazar programının büyüme üzerindeki etkilerini tahmin etmek için bir Romer modeli kullandı. Geleneksel büyüme kuramı, böyle bir soruna yaklaşamazdı bile: Serbest ticaretin (aslında 'teknolojik ilerleme' dışında her şeyin) uzun vadeli büyüme hızını arttırabileceği hiçbir düzenek içermiyordu. Romer kuramı çerçevesi içinde serbest ticaret, yatırımı uyarak uzun vadeli büyüme hızını (kesin olmasa bile) büyük olasılıkla yükseltebilir. Avrupa Komisyonu'nun Cecchini raporu, 1992 programının AT'nin verimini, büyüme üzerinde sürekli bir etkiye bulunmadan, kalıcı olarak %2.5 ila %6.5 arasında arttırabileceği sonucuna vardı. Romer'in çerçevesini kullanarak Baldwin yalnızca bir kerelik daha büyük bir kazanç öngörmekle kalmadı; aynı zamanda yıllık büyüme hızında %0.25-0.9'luk sürekli bir yıllık artış olacağını söyledi.”¹³

Bu tür çalışmalar arttıkça, yeni büyüme kuramının değeri daha bir açıklık kazanacaktır. Ama umulur ki en büyük etkisi, ekonomik politika gündemini yeni bir düzene sokmak olsun. Çünkü yeni büyüme kuramı, hükümetlerin sadece ticaret çevrimine yoğunlaşmakla hatalı davrandıklarını kanıtlıyor. Bu kuram hükümetlerin, dolaylı yoldan da olsa, eğitim, yatırım, araştırma ve geliştirme, ticaret reformu, entelektüel mülkiyet hakları vb. üzerinde daha çok düşünmelerine neden olursa, gerçekten bir çığır açmış olacaktır.

Nitekim, dünyadaki merkez bankalarından gelen uzmanlardan ve önde gelen iktisatçılardan yüz kadarı Federal Reserve Bank of Kansas City'nin yıllık sempozyumu için 1992 yılının Ağustos ayı sonunda Wyoming eyaletinin Jackson Hole kentinde bir araya geldiler. Bu seçkin topluluk, bir yandan akarsularda 'rafting' yapar, balık ve geyik avlarken, bir yandan da uzun vadeli kalkınma politikaları üzerinde kafa yordu.¹⁴

Ekonomi uzmanları, geleneklere uygun olarak bir yıldan öbürüne verimde görülen dalgalanmalar üstünde yoğunlaştılar; uzun vadeli büyüme hakkında söyleyecek pek fazla bir şeyleri yoktu. Sanayi ekonomilerinde kişi başına GSMH artış oranının 1950-73 yılları arasında %3.5'lik bir ortalama 1973-1990 yılları arasında neden %1.9'luk bir ortalamaya gerilediği türünden sorular büyük ölçüde göz ardı edildi. Büyüme 1950-73 dönemindeki hızıyla sürseydi, bugün gerçek gelirler üçe katlanacaktı. Bununla karşılaştırıldığında, ekonomik çevrime istikrar kazandırma çabalarından beklenen kazanç önemsiz görünüyordu.

Bununla birlikte, son zamanlarda ekonomi uzmanları dikkatlerini ülkelerin gelir düzeyleri ile kalkınma oranları arasındaki farkların açıklanmasına kaydırmış bulunuyorlar. Bu yeni kalkınma kuramlarından çıkarılan mesaj -hızlı büyümenin, makina ve donatılara daha fazla yatırımı, ayrıca daha iyi altyapıyı, eğitim ve öğretim seviyelerini gerektirdiği- Jackson Hole konferansının odak noktasını oluşturuyordu. Yatırımın büyüme açısından iyi bir şey olduğu hiç de tartışmalı bir konu değildir; ekonomi uzmanlarının görüş ayrılığına düştükleri konu, yatırımın en iyi biçimde nasıl arttırılabileceğidir.

Dünya Bankası baş ekonomi uzmanı Lawrence Summers ile Harvard'dan Bradford De Long'un savundukları yatırımlara vergi indirimi uygulanması görüşü şu iddiaya dayanıyor: Büyük yayılma etkileri nedeniyle, makina ve donanımaya yapılan yatırımların bir bütün olarak ekonomiye getirdiği kazanç, herhangi bir firmaya getirdiği kazançtan çok daha fazladır. Örneğin bunun bir nedeni,

makinarya yapılan yatırımlarla teknolojinin ekonominin bütününe daha büyük bir hızla yaygınlaştırılabilmesidir. Değişik ülkelerde, makinarya yapılan yatırımla büyüme arasında gerçekten de yakın bir ilişki bulunmaktadır. Summers ve De Long makina ve donanımaya yapılan yatırımların getirdiği toplumsal kazançların, %10'luk özel kazançlarla karşılaştırıldığında %25-30'a varabildiğini söylemektedirler.

Aynı yaklaşımı benimseyen bir başka Harvard'lı ekonomi uzmanı olan Robert Barro, farklı ülkelerde ulaşılan (ve "insan sermayesi" olarak bilinen) eğitim düzeyiyle verimlilik artışı arasında güçlü bir bağın bulunduğunu gösteren kanıtlar sundu: Yüksek eğitim düzeyine sahip ülkeler, yeni teknolojileri daha çabuk özümsemiye, böylece daha hızlı büyüme eğilimi gösteriyorlar. Ancak burada ortaya çıkan sorun, firmaların ve işçilerin beden ya da insan gücüne yatırım yapmanın getireceği harici yararları hesaba katamamalarıdır; bu da demektir ki ekonominin bütünü için yararlı olan dan daha az yatırım yapıyorlar. Bunun da yatırımlara vergi indirimi uygulanması ve altyapıyla eğitime daha fazla yatırım yapılması için iyi bir neden oluşturduğu ileri sürölüyor.

Ekonomik büyümeyi konu olan Jackson Hole konferansına Amerika dışından gelen ekonomi uzmanlarının genel bakış açıları, merkezi Paris'te bulunan OECD'nin baş ekonomi uzmanı olan Kumiharu Shigehara tarafından özetlendi. Shigehara büyümeyi hızlandırmak için önerilen "mucize tedavileri"i reddetti ve yavaşlamanın suçunu daha temel nedenlere yükledi: yatırımcıların cesaretini kıran yüksek ve değişken enflasyon oranları; piyasaların etkin biçimde işlemlerini engelleyen ve gittikçe artan ticaret engelleri ve diğer yapısal kemikleşmeler. Shigehara'nın bilinen öğüdü şu oldu: Hükümetlerin büyümeyi hızlandırmaları için en iyi yol, piyasaların daha iyi işlemlerine yardım etmek, firmaları uzun vadeli görüşleri benimsemeye götürecektir istikrarlı ve inanılır makro ekonomik politikalar uygulamak.

Buradaki gizli tuzak seçmenler gibi hükümetlerin de doğal olarak uzun vadeli büyümeden çok kısa vadeli büyümeye ilgi duyma-

larıdır. Enflasyoncu politikalar büyümeyi bir süre hızlandırabilir; politikacıların enflasyoncu politikayı çok çekici bulmalarının nedeni bundandır. Paranın değerini denetim altında tutan merkez bankalarının politikacılardan bağımsız tutmak için ileri sürülen en iyi sav da budur.

Summers ve De Long da bağımsız merkez bankalarının daha düşük enflasyon sağlamakla kalmayıp daha hızlı büyüme gerçekleştirmeye eğiliminde olduğu yolunda kanıtlar getirdiler. Bununla birlikte, birçok Amerikalı ekonomi uzmanı gibi onlar da sıfır enflasyonun uzun vadede daha hızlı büyüme sağlayıp sağlamayacağını sorguluyorlar. Uzun vadede yüksek oranda büyüme sağlamak için %3-4'lük bir enflasyonun yeterince düşük olduğunda ısrar ediyorlar. Avrupa merkez bankalarından gelen uzmanlar, beklediği gibi, fiyat istikrarlarının yatırımları ve verimliliği arttırmada çok yararlı olacağını söyleyerek çok düşük enflasyon oranlarının dahi kabul edilemeyeceğini savundular.

Benzer biçimde, yatırımlarda vergi indirimlerini ya da hükümetlerin altyapı ve eğitime daha fazla harcama yapmalarını destekleyenlerin birçoğu, bunun nasıl finanse edileceği sorusunu göz ardı ettiler. Yükseltilecek vergi oranları, yatırım teşviklerinden beklenen yararların bir kısmını yok edecekti. Rochester Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olan Charles Plosser'in elde ettiği araştırma sonuçları açık bir uyarıda bulunuyor: Gelirden ve sermayeden yüksek oranda vergi alan ülkeler en yavaş büyüme hızına sahip olma eğilimindedir. Bu açıdan bakıldığında, vergi yasasını yatırımcılar lehinde ayrıcalık yaratmak için kullanmaktansa, tasarrufu ve yatırımı engelleyen pek çok olumsuz teşvikten bazılarını kaldırmak, politik anlamda değilse bile ekonomik anlamda daha akıllıca bir tutum olacaktır. Örneğin, ipotek-faiz ödemelerine yapılacak bir vergi indirim, tasarrufları sanayi yatırımlarından uzaklaştıracaktır.

Bilim, Buluşlar ve Büyüme

Yukarıda ayrıntılı olarak tanımlamaya çalıştığımız yeni büyüme kuramının en önemli ögesi olan teknolojik gelişmeyi şimdi ay-

rıntıları ile ele almaya ve bu alandaki son çalışmaları özetlemeye çalışalım:

“Buluşlar nasıl ortaya çıkar? Kimi şirketlerin ve ülkelerin bu konuda diğerlerinden daha iyi olmalarının nedeni nedir?” diye soran *Economist* örneklerle bu çok zor soruyu cevaplandırmaya çalışıyor:

1970’li yıllarda iki İngiliz şirketi, Glaxo ve EMI yeni ve önemli ürünler geliştirdiler. Her iki şirket de satışları açısından büyük ölçüde Amerikan tıp hizmetleri pazarına bağılıydılar. Glaxo’nun ürünü pek de yeni sayılmazdı: bir rakip ürün model alınarak ülsere karşı geliştirilmiş bir ilaç olan Zantac. EMI’nın tarayıcısı, X-ışınlarının bu lunuşundan bu yana radyografide yapılan en büyük atılımıydı. Glaxo Avrupa’nın önde gelen başarılı şirketlerinden biri durumuna geldi. EMI, tarayıcı işinde uğradığı kayıplarından dolayı felce uğramış bir halde hiç denecek bir fiyata satıldı.

Bu karşıtlık teknolojik ilerleme hakkındaki can alıcı bir noktaya işaret eder: Yeni buluşlar rekabette kendiliğinden avantaj getirmezler. Aynı şey ülkeler hakkında da öne sürülebilir. İngiliz bilim adamları bu açıdan ön sıralarda yer almaktadırlar. Buna karşın, dünya genelinde rekabet gücü temel alındığında İngiltere pek zayıf kalır. Sesten hızlı Concorde uçağı kısmen İngiltere’de tasarlanıp yapılmıştı; oysa dünyada kıtalararası uçuş yapan ve hem inşa eden, hem de işleten açısından daha karlı olan jetlerin çoğı Amerikan yapısı Boeing’lerdir.

Teknolojik buluşların büyümeyi (ve/ya da ulusal güvenliği ya da, bugünlerde, çevreyi) geliştirebileceğini bilen hükümetler, yeni buluşları özendirmeye çalışıyorlar. Gene de, yeni buluşların nasıl meydana geldiğı, daha da önemlisi, kimi şirketlerin ve ülkelerin bunları kendi yararlarına çevirmede neden daha başarılı oldukları konusunda çok az şey biliyorlar.

Yeni Teknolojilerin Yayılması

Söz konusu olan ister bir ürünün, isterse bir sürecin bulunması olsun; bu basit, yeknesak bir iş değildir. Bir sanayi alanından diğerine

farklılık gösterir; çoğu zaman da bir şirketin içinde, dışarıdan bir gözlemcinin zor saptayabileceği biçimlerde meydana gelir. Bir buluşla o buluşun uygulanışı arasında geniş bir ayırım yapılabilir. Ama buluşu ölçme ve ekonomi içindeki gelişimini takip etme konusunda sürekli baş gösteren sorun bu ikisini birbirinden ayırarak ele alabilmenin güçlüğünden gelir.

Çünkü bir buluş belli bir yerde, belli bir zamanda, bir patentin kaydettiği biçimde meydana gelen bir olay değildir. Bir buluşla ortaya çıkan bir şirket en fazla kârı elde eden, hatta bunu kullanan şirket olmayabilir. Bazen - çoğunlukla da makina, araç ve gereç türü ürünlerin geliştirilmesinde- buluş yapan bir şirket, bunu bir müşterisi için yapar; dolayısıyla buluştan elde edilen yararın tadını bu müşteri çıkarır.

Bu konudaki çeşitlemeler, Sussex Üniversitesi'ndeki İlim Politikası Araştırma Birimi'nin topladığı verileri kullanan Paul Geroski'nin İngilizler'in yaptığı buluşlar hakkında *Economic Journal*'ın son sayısında yayımladığı bir çalışmada açıkça görülmektedir. Bu çalışma, 1945 ve 1983 yılları arasında değişik İngiliz sanayilerinde üretilen ticari açıdan önemli 6.726 buluşu içeriyordu. İlaç sanayiinde yeni buluşlar daha çok bunları yapan şirketlerce kullanılıyordu. Ama mühendislik alanında Geroski küçük, yeni buluşlara yatkın şirketler ile çoğunlukla ekonominin farklı alanlarındaki daha büyük müşterileri arasında bir ortak yaşama bağı bulunduğunu ortaya çıkardı. Süpermarketlerdeki ödeme kasalarında kullanılan barkod okuyucuları mühendislik şirketlerince geliştirilmişti, ama ancak süpermarket işletmecilerinin istenilen teknik özellikleri açıkça belirlemeleri ve araştırmaya büyük ölçüde katkıda bulunmaları sayesinde. Buluşların üçte ikisi iki sanayi dalından kaynaklanıyordu: Mühendislikte (özellikle elektronik mühendisliği) ve daha az olmak üzere kimya sanayiinde. Bu buluşların en büyük kullanıcısı tekstil sanayi idi. Bütün kullanımların dörtte bire yakın kısmı imalat dışı alanlarda gerçekleşiyordu.

Mühendislik alanına küçük şirketler egemendir; bu nedenle onların yeni buluşlar alanında da ağır basması şaşırtıcı değildir. Ama

bu, daha büyük olmanın daha az yaratıcı olmak anlamına geldiğini kanıtlamaz. Aralarındaki bağlantı, Japonya'nın otomotiv şirketleri tarafından geliştirilen bağlantıya benzer bir şey olabilir; bu şirketler dikey olarak bağlantılı değildirler, tersine binlerce küçük taşeron dayalıdır. Büyük şirketler, buluşların bu taşeron şirketler aracılığıyla geliştirmesini sağlamak için araştırma ekipleri kurarlar. Bu iki yönlü süreç, hem büyük araba yapımcısının pazardan gelen iş-retleri hızla yanıtlamasına hem de küçük taşeron şirketleri arasında becerilerin artmasına yardımcı olur. Japon imalatçıların kaynakları böyle dışarıdan sağlama yöntemleri bölgedeki gelişmekte olan ülkelere teknoloji aktarımını gerçekleştirmek için güçlü bir düzenek haline almıştır.

Bir Dahaki Sefere Daha İyisi

Yeni bir buluş anlık bir meseledir. Teknolojiler güvenilirlik, nitelik ve esnekliklerini iyileştirerek yayıldıkça gelişirler. Yeni buluşların çoğu, güvenilirliği olmayan bir yeniliği uzun bir dönemde azar azar işleyerek, uygulama alanını genişletecek ekonomik değere sahip bir alete dönüştürme meselesidir. Su basan madenlerdeki suyu boşaltmak için 18. yüzyılda bulunan bir buhar makinesi, giderek değirmen gibi başka sabit kullanım alanlarına uygulandı. 1820'den 1870'e kadar buhar makinesinin yeni temel kullanım alanı taşımacılık oldu. Daha sonraları da, zamanla buharın doğrudan kullanımının yerine geçecek daha esnek bir güç kaynağı olan elektrik üretimi için kullanıldı. Buhar makinesinin bütün bu uygulamalarının geliştirilmesi bir yüzyıldan fazla sürdü.

Buhar gücü gibi birçok buluş dar kapsamlı, özel sorunlara çözüm olarak başlar. Başka kullanım alanları aşamalı olarak ancak sonradan keşfedilir. Stanford Üniversitesi'nden Nathan Rosenberg'e göre, IBM'in başkanı Thomas Watson tek bir bilgisayarın (bu şirket tarafından 1947'de yapılan Seçici Dizi Elektronik Hesaplayıcısı) dünyadaki bütün büyük bilimsel denklemleri çözebileceğine ama ticari olanaklara sahip olmadığına inanıyormuş. Çoğu kez bir kul-

lanının alanı için geliştirilen teknolojiler, asıl kullanım potansiyellerini başka bir yerde bulurlar. Havacılık için geliştirilen gaz tribünleri bugün elektrik üretimi ekonomilerinde devrim yaratıyorlar. 30 yıl önce bulunan lazer, başlangıçta dar bir askeri ve bilimsel kullanım alanına sahip olacak gibi görünüyordu. Bugünse oldukça değişmiş olarak kompakt-disk çalarlar, optik iletişim ve cerrahi gibi büyük çeşitlilik gösteren teknolojilerin önemli bir parçasını oluşturuyor.

Başarılı bir buluş yaygınlaştıkça artan sayıda şirket (ya da birey) bu buluşu edinir. Ama kullanabilecek durumda olanların hepsi bunu bir anda yapmazlar. Buluşun yaygınlaşması, ekonominin içinde S-eğrisi şeklinde bir yol izler: Yeni buluş, başlangıçta yavaş, ardından hızla artan sayıda şirket, en sonunda da birkaç temel şirket tarafından kabul edilir. Yeni buluşlar, çoğunlukla yeni yatırımlarla iç içe yer aldığından, teknolojik ilerleme en çabuk biçimde en hızlı genişleyen sanayilerde ortaya çıkacaktır. Tahmin edileceği gibi, bu sanayiler içinde ilk alıcılar yeni ürün ya da süreçte en büyük kârı görenler olacaktır. İlk alıcılar öncü olmanın getirdiği mali risklere göğüs gerebilecek büyük şirketlerdir. S-eğrisinin sonuna yakın bir yerde, fabrikaları eski olsa da hâlâ değişken maliyetleri karşılayabilecek kadar etkin olan bazı şirketler yer alır. O zamana kadar yeni teknoloji kendisini kanıtlamış olsa da bu tür şirketler maliyetin yeni yatırımları haklı çıkartacak kadar düşmesini beklerler.

Warwick Üniversitesi'nden Paul Stoneman, şirketlerin bilgisayar-sayısal-kontrollü makineleri edinme oranını incelemiştir. Gelişmekte olan sanayilerdeki büyük şirketler bunları 1968'de kullanmaya başlamışlar; gerilemekte olan sanayilerdeki bazı küçük şirketler bunları henüz almamışlar. Bu şirketlerin büyüklüğü, mali konumu ve yeni teknoloji hakkındaki bilgilerin etkin biçimde sağlanabilirliği dışında Stoneman yeni teknolojinin maliyetinin düşeceği yolundaki beklentinin, yayılma oranı üzerinde önemli etkisi bulunduğunu saptadı. Tıpkı birçok insanın almak için kompakt-disk çalarların

fiyatının düşmesini beklemleri gibi, akılcı şirketler de yeni kuşak makinelerin düşük fiyatlarla satılacağı zamanı bekliyorlar.

Riskli Bir İş

Yeni teknolojinin edinilmesinde S biçimli eğri doğal olarak, buluş yapanlar için de benzer bir kârlılık modelidir. Alıcılar daha iyi fare kapanlarını satın almak üzere koşturmaya başladıklarında, öncüler buluşun hızla yaygınlaşmakta olduğu eğrinin o baştan çıkarıcı merkezine gelemenden iflas ederler. Tarayıcı buluşunda EMI'nın başına geldiği gibi, riskin çoğunu yeni buluşu yapan taşır, ama bundan kâr edemez. Buluşlar tarihi, bir teknoloji geliştiren ama "hızlı davranan ikinci el" tarafından sömürülen öncülerin örnekleriyle dolup taşar.

Bu tür öncülerden biri dijital saatin ve ev bilgisayarının öncüsü olan Sir Clive Sinclair'di. Video kaydını bir Amerikan şirketi olan Ampex buldu, ama bu buluştan en çok parayı kazanan Japon şirketleri oldu. Bunun bir nedeni, iyi bir buluşçunun ortaya çıkması-na yarayan niteliklerin çoğu zaman bir yönetici için fonksiyonel olmaması olabilir. Daha önemli bir neden de genel olarak buluşu yakalamanın, buluşu yapmaktan daha az zaman gerektirmesi, ayrıca daha ucuza mal olmasıdır.

Yeni buluşlar yapmak pahalı ve riskli bir iştir. Amerikalı bir ekonomi uzmanı olan Kenneth Arrow 1960'lı yılların başında, taklitçiler bir buluşu yapandan daha ucuza mal edebiliyorlarsa, o zaman buluş yapmak için çok az teşvik bulunduğuna işaret etmişti. Pennsylvania Üniversitesi'nden Edwin Mansfield, 30 yılı aşkın bir süredir Amerikan ekonomisindeki teknolojik ilerlemeyi izliyor. Taklitçi şirketlerin yeni bir ürünü, buluş yapan şirketin ödediği maliyetin ve harcadığı zamanın ortalama olarak üçte ikisine yapabildiklerini bulguladı.

Gene de şirketler yeni buluşlar yapmaya devam ediyorlar. Neden? Bunun bir nedeni, buluş kültürü oluşturan şirketlerin bunu

ön sıralarda kalmak için kullanabilecekleridir. Taklitçilerin onlara ulaştıklarında elde ettikleri şey artık en iyisi olmayabilir, çünkü buluşu yapan yeniden ileriye atlamıştır. Çoğu sanayilerde (ve şirketlerde) buluş bir olay değil, kesintisiz bir süreçtir. 3M, GE, Honda gibi şirketlerde bunun birçok örneğini görmek mümkün.

Kimi zaman taklitçi, maliyet avantajına sahip değildir. Bunun nedeni, uzmanlaşmış deneyimi ve daha iyi teknik bilgisi nedeniyle maliyeti düşük tutabilen buluşçu şirketin üstün *know-how*'udur. Kimi zaman da bir şirketin, buluş yapma ve başarılı pazarlama konusunda sahip olduğu ün, Sony'nin Walkman'de, Marks & Spencer'in de dondurulmuş gıda ürünlerinde başına geldiği gibi kolayca taklit edilebilen ürünlerden bile iyi kazanç elde etmesini sağlar. Buluşu yapanın korunması geleneksel olarak patentlerle sağlanır. Ama bu her zaman mümkün değildir. Kimi ürünler ve neredeyse bütün hizmetler için patent almak imkânsızdır. Alınsa bile, patentler kesin koruma sağlayan bir savunma değildir. Taklitçiler, ellerinde o buluşun başka bir çeşitlemesiyle çıkagelirler. Mansfield, patentli ve başarılı buluşların %60'ının dört yıl içinde başka şirketlerce taklit edildiğini bulguladı. Patent koruması, bir ürünü "yeniden yapmak" zorunda kalabilecek rekabetçiler için maliyetleri yükseltebilir ve taklit sürecini geciktirebilir ama GE'nin kendi tarayıcısını geliştirmesini ve EMI şirketinin bu üretim alanından silinip gitmesini engelleyemedi.

Hükümetlerin sanayi politikası açısından çözülmesi gereken bir bilmece de buluş yapanları taklitlerden nasıl ve nereye kadar korumak gerektiğidir. Amerika'da yapılan birçok inceleme gösterdi ki buluş yapan bir şirketin kazançları, bütün olarak toplumun kazançlarıyla karşılaştırıldığında oldukça iddiasız kalmaktadır. Toplum açısından bakıldığında, yeni teknolojinin çeşitlemelerini başkaları ne kadar hızlı benimseyip geliştirirse o kadar iyi olur. Ama bu arada karşılıklı bir alışveriş vardır. Buluşu yapan ne kadar az kâr ederse, buluş yapmada var olan teşvik unsuru da o derece azalır.

Önemli Olan Uygulamadır

Buluş yapmak önemli olsa da, uygulama en az onun kadar, hatta ondan daha da önemlidir. Gerekli olan ilk şey, elbette pazarı ve pazarın olanaklarını bilmektir. Video alanında, rakiplerin Ampex'in bandını bir kasede yerleştirmeleriyle büyük paralar kazanıldı; sonra da dünyayı bu alanda kasıp kavuran Phillips ve Sony gibi öncüler değil, bir üçüncü şirket, JVC oldu. Bu da şunu gösteriyordu: Genelde (IBM bunun çarpıcı bir istisnasıdır) güçlü araştırma bölümleri olan şirketler, belki şirket dışındaki gelişmeleri daha kolay izleyebildiklerinden uygulama alanında da başarılı oluyorlar. Yöneticiler ve işgücü gençse, iyi eğitilmişse, yeni teknolojiyen en iyi biçimde yararlanabilecek, buluşu daha da yararlı kılan küçük ilerlemeleri görebilecek yeteneğe sahipse, yeni fikirlerin o şirket içinde uygulanması kolaylaşır.

Şirket içindeki fikirlerin serbestçe dolaşması elbette yararlıdır; böylelikle fikirler kendi yollarını kolaylıkla bulabilir. Bazı Japon şirketlerinde üretim hattında çalışan işçiler üç beş ayda bir, yöneticiler de üç beş yılda bir iş değiştirirler. Bu uygulama uzmanlık kurallını bozar: Belli bir teknolojinin emrinde bulunan uzmanlara, belki bu teknolojinin (ve kendilerinin) yerine geçebilecek bir başka teknolojideki potansiyeli görmenin zor geleceği herkesçe bilinen bir şeydir. Japon şirketleri, kuruluşun görece farklı ve uzak yerlerinde bulunan insanların buluşların yapılması ve uygulanmasına katkıda bulunma yollarını keşfetmekte de becerikli görünüyorlar.

Ülkeler Neden Farklı?

Ekonomi uzmanları buluşların ortaya çıkış biçimine ve şirketler üzerindeki etkilerine gittikçe artan bir ilgi duymaya başlıyorlar. Ülkeler arasındaki farklılıkları gözlemek ve nicelendirmek daha zordur. Başarılı buluşlar yapma hızını açıklamayı bir yana bırakın, bu hızı ülkeler açısından karşılaştırmak bile zordur. Buluş ölçeğini oluşturmada en iyi (gerçi yetersiz) kılavuz olan patent verme uygulaması ülkelere göre değişir. Almanya'da her üç patent başvurusundan

sadece biri, İngiltere’de beş başvurudan dördü, Fransa’da on başvurudan dokuzu kabul edilmektedir.

Bununla birlikte ülkeler, yeni buluşlardan kimilerinin diğerlerine göre neden daha çok yarar sağladıklarını anlamadıkça, bu konudaki başarılarını arttırmak için pek bir şey yapamazlar. Gerçekten anlasalar bile, değişim gene de zor olabilir.

Yeni buluşlar yapma hızının ülkeler arasında neden farklı olduğunu açıklayan bir kuram geliştirmek için yapılan en cesur girişimlerden biri OECD’den Henry Ergas’ın beş yıl önce hazırladığı bildiridir. Ergas üç etken dizisi bulgulamıştır:

* Buluş girdilerini etkileyenler: örneğin, bir ülkenin bilimsel temelinin niteliği; araştırma enstitülerinin varlığı; her şeyden çok da eğitim.

* Talebi etkileyenler: örneğin, sürekli yeni buluşlar isteyen, algalama düzeyi yüksek, eğitilmiş müşteriler.

* Yoğun rekabet olanaklarını, bilimsel araştırmaların finansman ve yaygınlaştırılması açısından şirketlerce paylaşılarak yürütülmesini sağlayacak bir düzenekle bağdaştıran bir sanayi yapısı.

Ergas’a göre, bu etkenlerin farklı ülkelerde farklı yollarla bağdaştırılması, buluş konusunda başarıyı ya da başarısızlığı açıklamada epeyce yararlı olmuştur. Bu bağdaştırmada hükümetin rolü iki temel biçimden biri olabilir:

İngiltere’de, Amerika ve Fransa’da teknoloji politikası “misyon yönelimli” ya da yukarıdan aşağıya doğruydı; ulusal önem taşıyan (çoğunlukla ulusal savunma anlamına gelen) açık seçik hedefler ortaya konuyordu ya da hükümetin araştırma-geliştirme için ayırdığı para az sayıda büyük şirket üstünde yoğunlaştırılıyordu. Araştırmalara verilen hükümet desteği, her üç ülkede de genel bilimsel araştırmalardan çok, büyük ölçüde savunma üstünde yoğunlaştırılmıştır.

Buna karşılık Almanya, İsviçre ve İsveç'teki yaklaşım "yaygınlaşma yönelimli" ya da aşağıdan yukarıya doğruydı; pazardan gelen işaretlere daha esnek biçimde yanıt veriyordu. Burada teknoloji politikasının asıl amacı, farklı türde bir devlet yardımı sunarak yeni buluşları teşvik etmektir: Niteliğin yükseltilmesine ve yeni teknolojilerin yaygınlaştırılmasına yardımcı olacak eğitim, öğretim ve sanayi standartlarının yerleştirilmesi. Eğitime, özellikle de teknik eğitime ve mühendislerin yetiştirilmesine özel bir önem veriliyordu; ayrıca kimya ve elektrik sanayilerinde ve makine mühendisliğinde yüksek derecede uzmanlaşma bulunmaktaydı.

Japonya'nın politikası bu iki temel yaklaşımın bir karışımıydı. Japon şirketleri diğer sanayileşmiş ülkelerdeki rakiplerine yetişirken, sürekli olarak, kendi başlarına çözemeyecekleri problemlerle karşılaşıyorlardı. Bu nedenle, Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI) işleri kolaylaştırıcı bir rol oynamak üzere araya giriyordu; araştırmayı düzenliyor, şirketin araştırmaya katılmasını kredi vererek destekliyor, araştırma başarılı olursa bu kredi geriye ödeniyordu. Sonuç, buluş yapma riskini dağıtmak, ayrıca insanların şirketler arasında nadiren gidip geldikleri bir ekonomide, fikirlerin bir şirketten diğerine geçişini sağlamak oldu. Japonya teknolojik açıdan dünyanın geri kalan kesimine yetiştiğinde, Japon şirketleri de zenginleştğinde, MITI'nin yardımına daha az gereksinime duydular. Temelde araştırma gündemi artık şirketlerin kendileri tarafından belirleniyor.

Hükümetin rolü Amerika'da ve İngiltere'de de değişti. Amerika, savunma programında gittikçe artan ticari kâr payının yabancı şirketlere yaradığını bulguladı. İngiltere'de, devletin bir zamanlar yaptığı alımlarla ticari teknolojileri biçimlendiren bölümleri, artık büyük ölçüde özel kuruluşların elinde. Her iki ülkede yeni buluşların yapılması gelecekte, eskiye göre daha fazla oranda özel sektörün elinde olacak.

Başarılı buluş yapma oranını yükseltmek bir ülke için son derece zor olabilir. Ülkeler, gelişmelerinin ilk yıllarında Japonya'nın

yaptığı gibi, olgunlaşmış sanayi kültürlerinin en iyi olan yanlarını bilerek seçmenin zevkini bir süre yaşayabilirler. Olgun bir kültürün kendisini değiştirmesi çok daha güçtür. Açıkça görülüyor ki başlangıç noktası eğitimidir. Birçok fakir ülkenin sanayileşmiş ulusları yakalayamamasında eğitim eksikliği, fiziksel kapasiteye yapılan yetersiz yatırımdan daha büyük bir nedendir. Ama eğitimin yaygınlaştırılması gerekir. Bir yandan bilimsel seçkinler grubuna, öte yandan kötü eğitilmiş işgücüne sahip bir ülke de yeni buluşlar yapabilir; ama bu ülke yeni fikirlerin içeride etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamanın zor olduğunu görecektir. İnsan sermayesine yapılan yatırım bir kez yetersiz oldu mu, onu iyi duruma getirmek zordur. Yetersiz eğitim almış yetişkinleri eğitmek yavaş bir süreç olmakla kalmaz; işgücünü yeniden eğitimden geçirmek emek-yoğun bir iştir ve bir ülkenin iyi eğitilmiş toplam insan rezervine ağır bir yük getirir.

Economist'in belirttiği gibi, "işgücünün yeni teknolojilerden yararlanma yetisi, bir ülkenin rekabet açısından en iyi avantajı olabilir. İki yüzyıl önce buluşların temeli olan hammadde zenginliği bugün artık hemen hemen hiç önemli değildir; hammaddeleri herkes satın alabilir. Zengin pazarlara yakınlık da, malların değerine oranla taşıma maliyetlerinin düşmesiyle önemsizleşmiştir. Talebi yüksek bir yerel pazar yararlıdır, ama daha yüksek talepli yabancı pazarlar onun yerini alabilir. Teknolojiler bir şirketten diğerine hızla geçiyor. Geçirilemez olan, yalnızca o elle tutulmaz ve can alıcı niteliktedir, şirketlerin içinde çalıştığı etkin beyinlerden ve üretken becerilerden oluşan çevredir. Bunu değiştirmek için hükümetlerin işe okul kapılarından başlaması gerekiyor."¹⁶

Sonuç

VII. Bölüm'de örneklerini gördüğümüz kalkınma olgusunun kuramsal boyutlarını VIII. Bölüm'de inceledik. En son kuramsal gelişmelerin Doğu Asya mucizesinde saptadığımız bazı ortak özellikleri, yani eğitim ve teknolojinin yaşamsal önemini doğruladığını saptadık.

Eğitim ve teknolojiye yönelen kaynakların nasıl büyümeyi hızlandırdığını kuramsal olarak da irdeledik. Bu iki alan Asya'nın kaplanlarının da ilgi ve yatırımlarının odak noktalarını oluşturuyor. Üretim faktörlerinden biri haline gelen bilgi büyümeyi hızlandırıyor. Bilimsel araştırmalar yeni teknolojilerin gelişmesini sağlıyor ve buluşlara yol açıyor; buluşların sanayiler tarafından kullanımı büyümeyi hızlandırıyor. Büyümenin sağladığı olanaklar eğitime yönlendiriliyor. Eğitim seviyesinin yükselmesi bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlıyor. Bu mutlu döngüyü başlatmak için marşa basacak olan da toplumun kaynaklarının dağıtımını yaparken eğitim ve teknoloji alanlarına öncelik verme imkânına sahip olan devlet.

NOTLAR

1. *World Development Report 1992: Development and the Environment (Dünya Kalkınma Raporu 1992: Kalkınma ve Çevre)*, New York: Oxford University Press, 1992, Dünya Bankası yayını.
2. *Handbook of International Trade and Development Statistics 1991 (Uluslararası Ticaret ve Gelişme İstatistikleri 1991)*, New York: Birleşmiş Milletler, 1992, UNCTAD yayını.
3. *Human Development Report 1991 (İnsani Gelişme Raporu 1991)*, New York: Oxford University Press, 1991, Birleşmiş Milletler - UNDP yayını.
4. Gerald M. Meier, *Leading Issues in Economic Development (Ekonomik Kalkınmada İleri Gelen Konular)*, New York: Oxford University Press, 1984, s.139.
5. Charles K. Wilber, *The Political Economy of Development and Underdevelopment (Kalkınmanın ve Geri Kalmışlığın Siyasal Ekonomisi)*, New York: Random House, 1984, ss.208-218.
6. Thurow, a.g.y., ss.203-218.
7. *World Development Report 1991: The Challenge of Development (Dünya Kalkınma Raporu 1991: Kalkınma Meydan Okuyor)*, New York: Oxford University Press, 1991, Dünya Bankası yayını.
8. *Economist*. "Economic Growth: Explaining the mystery" ("Ekonomik Büyüme: Gizemin açıklanması"), 4 Ocak 1992, ss.17-20.
9. a.y.
10. Paul Romer, "Endogenous Technical Change" ("Endojen Teknik Değişim"), *Journal of Political Economy*, 1990.
11. Maurice Scott, *A New Way of Economic Growth (Yeni Bir Kalkınma Yolu)*, Londra: Oxford University Press, 1989.

12. Romer, "Are Nonconvexities Important for Understanding Growth" ("Dışbükeysizlikler Büyüme Anlamakta Önemli mi?"), *American Economic Review*, 1990.
13. *Economist* (4.1.1992).
14. *Economist*, "America meets Europe in Wyoming" ("Amerika Avrupa'yla Wyoming'de buluşuyor"), 12 Eylül 1992, s.71.
15. *Economist*, "Innovation: The machinery of growth" ("Yeni Buluşlar: Büyümenin lokomotifi"), 11 Ocak 1992, ss.19-21. Bu bölümde bu araştırmadan geniş şekilde yararlanılmıştır.
16. a.y.

IX. BÖLÜM

İNSANA YATIRIM

Asya'nın Dramı, yapıt boyunca adeta bir laytmotif gibi sık sık karşımıza çıktı. Myrdal'ın çeyrek yüzyıl önce koymuş olduğu teşhis ve yaptığı tahminlere katılmamakla beraber, tedavi reçetelerine aynen iştirak etmekteyiz. Çünkü, Myrdal *Asya'nın Dramı*'na son vermenin yolu olarak “İnsana Yatırım”ı öngö:üyor. İnsana yatırma öncelik vermiş olmak, aynı zamanda, yakından incelemiş olduğumuz beş Doğu Asya ülkesinin de en temel ortak özellikleri. Ayrıca, gelecek bilimcilerin üzerinde en kolay uyum sağladıkları nokta da gelişme ve kalkınmanın temel ögesi olarak insan kaynaklarının önemi.

Japonya ve onun önderliğini izleyen Asya'nın kaplanlarının başarılarını açıklamak için çok çeşitli tezler üretmek mümkün. Örneğin, Konfüçyüs felsefesinin disiplin, kişisel ahlak, ahlaklı devlet, çalışma ve atılımı vurgulayan yönlerinin bu kalkınma hamlesini ateşlediğini savunanlar var. Ancak, Konfüçyüs'ün doğumundan günümüze kadar geçen yaklaşık 2.500 yıl içinde bu patlamanın gerçekleşmeyip de günümüzde cereyan etmesini izah etmek oldukça güç. Ayrıca, Konfüçyüs'ün felsefesinin atılımcılık kadar, katı bir bürokratik yapı ve yaklaşımları teşvik ettiğini savunanlar da önemli ağırlıkta. İnsanların haklarından çok sorumluluklarını önemseyen; bununla birlikte, insanların birbirlerine yardım etmelerini ve dayanışma içinde yaşamalarını öneren; ve bir dinden çok bir hükümet etme biçimi olan Konfüçyüs felsefesinin bölge uluslarının bürokratik idarelerinin kalitesini yükselttiği ve bu yoldan kalkınmalarına önemli katkıda bulunduğu da bir gerçek.

Homojen nüfus yapılarının Doğu Asya ülkelerinin kalkınma seferberliklerinde önemli bir etken olduğu savı da yaygın görüşlerden. Japonya ve Kore'nin dünya ülkeleri arasında belki en homojen nüfus dokusuna sahip oldukları bir gerçek. Ancak, bölgede bu iki ülke kadar başarılı olan başka uluslarda ise tam tersine geniş bir din, dil ve ırk mozağından oluşmuş toplumsal yapıları görebiliyoruz. Örneğin, Singapur, Çinli, Malay ve Hintli halklarının bir birleşimi. Malezya, Tayland ve Endonezya da benzer mozaiklerden oluşmuş ülkeler. Tayvan'ın nüfusunun tamamının Çinli olmasına rağmen yerli halkla, kıta Çin'inden gelenler arasında derin sosyal ve kültürel uçurumlar var.

Kore ve Vietnam Savaşlarının bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunduğu da zaman zaman dile getiriliyor. Amerika'nın savaş alımlarının bir süre için bölge ülkelerine ekonomik bir canlılık getirdiği doğru. Amerikan askeri ve ekonomik yardımının da özellikle G.Kore ve Tayvan'ın kalkınmalarında oynamış olduğu bir rol var. Ancak, her iki olayın da etkisi sınırlı süreli; bunlarla 40 yıllık kesintisiz bir kalkınma hamlesini açıklamak mümkün değil. Benzer yardım almış Pakistan, İran ve Hindistan gibi ülkelerle birçok Güney Amerika ülkesinin bu tür dış katkıları kalıcı bir kalkınmaya dönüştüremediklerini hatırlarsak, Asya mucizesinin nedenlerini başka alanlarda aramamız gerekir. Kaldı ki, II. Dünya Savaşı'nın etkileri sadece Japonya'nın yediği nükleer darbelerle sınırlı kalmamış, Endonezya, Singapur ve Malezya gibi ülkeler de Japonlar tarafından işgal edilmiş, Tayvan ise dev bir insan seli ile örtülmüştü. Amerikan yardımı ve onu takip eden savaş satın almaları Dünya Savaşı'nın derin yaralarını belli bir süre sarmaya yardım etti. Ama tek başına bu dev kalkınma hamlesinin kaynağı olması imkansızdı. Ayrıca, G.Kore ve Vietnam savaşları bölgedeki istikrarı sarsarak hem yabancı yatırımları frenleyici rol oynadı, hem de bölge ülkelerinin çoğunun askeri harcamalarının artmasına yol açtı.

Bu tür açıklamaları bir kenara bırakırsak, Asya mucizesinin temelinde -daha önceki bölümlerde rakamlarla da incelediğimiz gibi-

insana yatırımın yer aldığını görürüz. Toffler, Drucker, Bell ve birçok diğer gelecekbilimcinin müjdelediği bilgi toplumunun en önemli varlığı da iyi eğitilmiş insan. Bu insanın bilimsel yenilikler ve teknolojik buluşlar yolu ile nasıl büyümeyi hızlandırdığının kuramsal çerçevesini de Romer ve Scott'ın araştırmalarında gördük. Myrdal, 1968 yılında bu tür gelişmelerin ancak bir ipucunu, adeta bir sezgi şeklinde veriyordu:

“Son yıllarda sanayileşmiş ülkelerde yürütülen büyüme ile ilgili çalışmalar, sermaye/üretim oranının, dolayısı ile fiziksel sermaye (ve işgücündeki artışın) büyümeyi ancak kısmen izah edebildiğini gösterdi... Bu önemli olumsuz bulgu sadece fiziksel yatırıma bağlı planlama modelinin temelini tahrip etti ve kalkınmada geçerli diğer etkenler hakkında spekülasyon için kapıları ardına kadar açtı. Çeşitli tür etkenler ortaya çıktı: eğitim, sağlık, araştırma, teknoloji, organizasyon, yönetim, hükümet, idare ve diğerleri.”¹

İnsana yatırım, hem vizyon savaşçılarının tahmin ve önerilerinin hem de Doğu Asya ülkelerinin tecrübelerinin kesiştiği koordinat. III. Bölüm’de değindiğimiz gibi, Amerikan Çalışma Bakanı Profesör Robert Reich, artık ulusların refahının sahip oldukları şirketlerin kârlarından kaynaklanmadığını, insanların beceri ve yaratıcılıkları ile küresel ekonomiye sunabildikleri katma değerden doğduğunu söylüyor. Reich’in Harvard Üniversitesi’ndeki meslektaş Michael Porter ise uluslararası rekabette başarının koşullarını şöyle irdeliyor:²

Uzun vadede bir ülkenin ekonomik başarısı ve yaşam standardı tamamıyla verimliliğine bağlıdır. Verimliliğin artış hızından ise hükümetler değil, özel firmalar sorumludur. Ancak, şirketlerin verimlilik artışı sağlayabilmek için çalışanların uyum ve gayretlerine ihtiyaçları vardır. Bunun için de hükümet, firmalar ve fertler eğitim ve beceri kurslarına yatırım yapmak zorundadır. Bu yatırımı da araştırma-geliştirme, altyapı ve tesis ile teçhizat yatırımları takip etmelidir.

Ünlü Amerikalı eğitimci Horace Mann'ın 1846 yılında dediği gibi, "bilgi ulusların zenginliğinin birinci ögesidir."³

Demek ki, "insana yatırım" önemli ölçüde partiler üstü, hatta bir ölçüde politika üstü bir olay. Daha doğrusu, toplumun geniş kesimlerince benimsenebilecek bir yatırım konusu. Dolayısı ile, Türkiye'nin üzerinde en çabuk ve kolay konsensüs sağlayabileceği alanlardan biri. Bütün bu nedenlerin ışığında, "insana yatırımın" hiç zaman kaybetmeden Türk toplumunun bir numaralı önceliği olarak kabulünü öneriyoruz.

Bazı Ulusal Hedefler

İnsana yatırımın ayrıntılarına girmeden önce bazı ulusal hedeflerde uyum sağlamak gerekecektir. Japonya, G.Kore, Hong Kong ve Singapur'da kişi başına GSMH'nin 1965-1990 arasında yılda ortalama yaklaşık %6 büyüdüğünü, aynı dönemde Türkiye'nin performansının %2.6'da kaldığını gördük. %6'lık büyüme hızı ile insanın servetini 12 yılda ikiye katlaması mümkün. Türkiye'nin büyüme hızı ile aynı sonuca ulaşabilmek için ise 27 yıl gerekli!

Aşağıda değineceğimiz bazı koşullar Türkiye'nin veya herhangi bir başka ülkenin günümüzde 1960'lı ve 70'li yılların Asya mucizesini tekrarlamasını güçleştirmekte. Bu nedenle, %6 yerine, daha iddiasız %5 oranında bir kişi başına gelir artışı hedeflense, kişisel refahın iki kat büyümesi için 27 yerine 14½ yıl yeterli olacak. Bu, geride bıraktığımız çeyrek yüzyıldaki performansımızın yaklaşık iki katı büyüklüğünde bir hedef; gerçekçi görülmeyebilir. Ancak, milli gelirimizin de aynı ölçüde artması gerekmiyor. Nüfus artış hızımızı %2.3'ten %1.5'a çekebildiğimiz takdirde, yıllık %6.5'luk bir GSMH büyümesi bizi hedefimize ulaştırabiliyor. Bu rakam da Doğu Asya ülkelerinin son kırk yıldır %7-10 arasında seyretmiş olan GSMH büyüme hızları ile karşılaştırıldığında daha erişilebilir olmakta. Üstelik, %6.5 yıllık büyüme hızını istikrarlı bir şekilde sürdürebildiğimiz takdirde ulusal servetimizi her 11 yılda ikiye katlamış olacağız.

Bu büyüme hedefine ulaşmak için yararlanabileceğimiz en önemli ve değerli kaynağın insanımız olduğunu kabul ettikten sonra, onun gelişmesi ile ilgili bazı hedefleri söylemekte de yarar var. Örneğin, Türkiye'nin Doğu Asya ülkelerinin ulaşmış oldukları %100'lük okuma-yazma oranlarının altında kalmasının artık savunulabilir yanı yok. Keza, okur-yazar oranlarında kadınlarımızın aleyhine gözüken dengesizlik (erkeklerdeki oranın yaklaşık %18 altında) hem onların ekonomik verimini etkilediği hem de nüfus artışının azalmasını güçleştirdiği için önemli bir sorun niteliğinde. Şimdi eğitim konusunun bazı ayrıntılarına göz atalım.

Eğitim

Kalkınmada çok önemli rol oynadığı için kadınlarımızın eğitimi konusuna devam edelim. Dünya Bankasının belirttiği gibi, "okullar kapılarını kızlara ve kadınlara açtıkları zaman eğitimin sağladığı yararlar katlanarak artıyor. (Araştırmalar) bir ülkenin eğitim düzeyinin yükselmesinin çocukların ortalama yaşamını uzatıp sağlığını iyileştirdiğini ve aile boyutlarının küçülmesini teşvik ettiğini gösteriyor. Fakat, eğitim düzeylerinde cinsiyetler arasında önemli farkların bulunduğu ülkelerde, erkeklerin okullaşma oranı ne olursa olsun hem çocuk ölümleri hem de doğurganlık oranları önemli ölçüde yükseliyor. 1965 yılında erkek çocuklarının okullaşma oranının %100 olduğu ama kızların geri kaldığı ülkelerin 1985 yılındaki çocuk ölümü ve doğurganlık oranları, cinsiyet farkının çok daha az olduğu ülkelerin sonuçlarının yaklaşık iki katı.

"Bu da gösteriyor ki kadınların eğitim düzeyini erkeklerinkinin yanına çıkarmamak, erkeklerin eğitiminden sağlanabilecek yararları önemli ölçüde azaltıyor. %100 okullaşmaya yaklaşıırken erkek çocukları okutmanın maliyeti artıyorsa, elde kalan olanakları okullaşma oranı daha düşük olan kızların eğitiminde kullanmak maliyet-etkinliği açısından daha verimli olacaktır."⁴

Bu ilkeden hareketle, elimizdeki kaynakları öncelikle kadın-erkek arasında %18.3 olan⁵ okuryazarlık farkını ortadan kaldır-

mak için kullanmamız gerekmektedir. İncelediğimiz Doğu Asya ülkelerinde iki cinsiyette de okuma-yazma oranının %100 kabul edildiğini görmüştük. İkinci önceliğimiz ise hâlâ yüksek olan okuma-yazma bilmeyenler oranını düşürmek olmalıdır. Eldeki son veriler bu oranın 1985 yılında %22.6 olduğunu göstermektedir.⁶ Nüfusumuzun %18.5'i ilkokulu bitirmeden hayata atılmıştır. Bugün için Dünya Bankası'nın Türkiye için yaptığı %19'luk okuma-yazma bilmeyen tahminini kullansak bile, bırakalım Asya'nın kaplanlarını, Tayland'ın %7, Sri Lanka'nın %12, Vietnam'ın %12, hatta kişi başına milli geliri çok gerilerimizde olan Endonezya'nın %23 olan okuma-yazma bilmeyenler oranları ile karşılaştırıldığında çok yüksek kalmaktadır. Türkiye'nin bir ulusal seferberlik kampanyası ile bu oranı kısa bir sürede %10'un altına çekmesi mümkün ve gereklidir. 21. yüzyıla girerken Türk nüfusunun %100'ünün okur-yazar olması önde gelen ulusal bir hedefimiz olmalıdır.

Türkiye'nin bilgiye egemen olabilmesi, bir tarım toplumunu bilgi toplumuna dönüştürebilmesi için sadece halkına okuma-yazma öğretmesi yeterli olmayacaktır. Her seviyede okullaşma oranlarının artması da başlıca hedeflerimizden olmalıdır. Örneğin, Türkiye'deki yükseköğretim mezunlarının toplam nüfusa oranı olan %3.6, G.Kore'nin oranının ancak %40'ı, Japonya'ninkinin de %25'i düzeyindedir. Ortaokullarda okullaşma oranı %52.5, lisede %32, yükseköğretimde %11 dolaylarındadır.⁷

VI. Kalkınma Planında 1993 yılı için Türkiye'de öngörülen okullaşma oranları ilkokulda %100, ortaokulda %80, lisede %45, yükseköğretimde ise %15'ti. G. Kore'nin 1988 yılında gerçekleştirmiş olduğu okullaşma oranları ise ilkokul, ortaöğretim (orta ve lise) ve yükseköğretim kademelerinde, sırasıyla, yüzde 104, 89 ve 36 idi.⁸ Arada çarpıcı farklar var.

Japonya'da fabrika işçilerinin hemen tamamına yakınının lise, ustabaşılarının önemli bir bölümünün de yükseköğretim mezunu olduklarını hatırlarsak, okullaşma oranlarımızı çok daha yukarılara çekmeden uluslararası rekabette ezilmemizin kaçınılmaz

olacağını kabul etmemiz gerekmektedir. Aksi halde, uluslararası bilgi toplumunun bir parçası olacağımıza, şu kıtanın çobanı, bu ülkenin temizlik işçisi, falan bölgesel ekonomik topluluğun ameleli olmaya mahkumuz.

Yeni hedefler saptarken, geçmişteki çaba ve başarılarımızı da küçümsemek gerekir. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti eğitimde gerçek bir patlama gerçekleştirebilmiştir. “Cumhuriyetin başlangıcından bugüne kadar nüfusun 4.3 defa artmasına karşılık, öğrenci 32, öğretmen 33 kat artmış; öğrenci sayısı ilkokulda 21, ortaokulda 386, lisede 604, mesleki ve teknik liselerde 83, yükseköğretimde 207 defa katlanmıştır.”⁹ Ancak, gelinen nokta ile artık yetinmek mümkün değildir. Sadece niceliksel hedeflerin de bizi istenen noktaya ulaştırması kabil değildir.

TUSİAD’ın 1990 yılında yayınlanan ve geniş ölçüde eğitimci Zekai Baloglu’nun kaleminden çıktığı anlaşılan *Türkiye’de Eğitim* raporu “eğitimde kalite krizi” olduğunu vurgulamakta ve en önemli sorunun kalabalık sınıflar olduğunu belirtmektedir. Nitekim, ilkokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Cumhuriyet’in kuruluşundan bir yıl sonraki 1924-25 eğitim döneminde 28.2 iken, 1989-90 yılında 30.5 olmuştur; bu rakam aynı dönemde ortaokullarda 14’ten 44.5’a, lisede 4’ten 11.7’ye, mesleki ve teknik okullarda 7.3’ten 16.8’e, yükseköğretimde ise 10’dan 20.1’e tırmanmıştır. Nüfus akınının ve gecekondulaşmanın yoğun olduğu İstanbul, Ankara, Adana, Bursa ve Gaziantep gibi büyük şehirlerde bu ortalama rakamlar çok daha yüksektir. 70-80-100 kişilik sınıflar okulları bir eğitim kurumu hüviyetinden çıkartıp gençlerin belli bir süre bekletildiği depo veya fabrikalar niteliğine sokmaktadır.

“Yığılma kaliteyi düşüren etkenlerin başında gelmektedir. Gerçekten iki öğrencinin zor oturacağı çoğu zaman eski sıralara 3-4 öğrencinin sığdırıldığı, bazılarının ayakta kaldığı, öğretmene dolaşacak yer kalmayacak derecede ağzına kadar doldurulduğu sınıflarda, en nitelikli öğretmenler bulunsa, en iyi programlar ve eğitim araçları kullanılsa dahi öğrenci-öğretmen etkileşmesi normal olarak sağla-

namayacağı için kaliteli bir öğretim yapılamayacaktır. Eğitim sürecinde her öge koşullara göre değişken olabilir, fakat kaliteli bir eğitim için sınıf mevcudu değişken olamaz.”¹⁰

Bir başka eğitimcinin sesine kulak verelim: “1950’li yıllar Türkiye’nin sıkıntılı yıllarıdır. O dönemde ben Adıyaman Kahta İlkokulunda okuduğum zaman sınıfımız 30 kişiydi. Birkaç ay önce Kahta’ya gittim. İlkokulu okuduğum okulumu ziyaret ettim. 30 kişilik sınıfıma gittim. Bizim ikişer oturduğumuz sıralarda 4 kişi oturuyordu, sıralar tahtanın önüne kadar getirilmiş, tahtadan çıkan tebeşir tozunu çocuklar yutuyor, sınıfım 80 kişi olmuş, sınıfımın duvarlarını yerinden oynatamamışlar, eğer güçleri yetip duvarları itebilselermiş, belki bu rakamı 180’e çıkaracaklarmış.”¹¹

Kalabalık sınıfların yanında okul yapılarının eski ve yetersiz oluşu, tesis ve donatımdaki eksiklikler de öğretimin kalitesini olumsuz etkilemektedir. Kütüphanesiz, laboratuvarsız ve teçhizatsız eğitim, araştırma, deneme, görme, izleme, ekip çalışması gibi alışkanlıkların geliştirilmesini engellemekte, sistemi kuru bir ezberciliğe itmektedir. Bilimin donanımı olmadan bilimsel araştırmayı öğretmenin, bilgisayara el sürmeden bilgi çağına ulaşmanın kestirme yolları maalesef ki yoktur.

Öğretim programları ve ders kitaplarının hazırlanışındaki özensizlik çarpıcı boyutlardadır. Bir yıl ara ile iki defa kendi çocuklarımı ortaokul sınavlarına hazırlamak için ilkökul 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler, tarih ve dilbilgisi kitaplarını çalışmak şansını, daha doğrusu şanssızlığını yaşadım. Bu kitaplarda kullanılan örnekler arasında hâlâ (en son rahmetli nenemin elinde gördüğüm) Gelincik ve Yenice marka sigara paketlerine rastlamak, kilosu birkaç liraya elma veya armut almak kabil. Araştırdığınızda ilkökul hayat ve sosyal bilgiler kitaplarının 1968, fen bilgisinin 1977, resim ve müzik kitaplarının 1968 yılından kalma olduğunu görüyorsunuz.

Dilbilgisi kitaplarının temel işlevi çocuklarda Türkçe zevkini köreltmek, onları ana dillerinden soğutarak yabancı dil öğrenmeye

teşvik etmek olsa gerek. Kompozisyon, konuşma gibi zevkleri unutturacak ölçüde terminoloji ve gramer kurallarına boğulmuş bir yaklaşımları yansıtıyorlar. Ancak, ortaöğretimde kullanılan yabancı dil kitaplarına baktığınızda bu amacın da geçerli olamayacağını görüyorsunuz. Çünkü, onlar da sıkıcılıkta, pratikten uzak kalmakta Türkçe Dilbilgisi'nden geri kalmıyorlar. Çocuklarınızın gün boyunca haşır neşir olduğu kitapların bırakınız dünyadaki son yenilikleri kapsamayı, ülkemizdeki değişikliklere bile uyum sağlamaktan uzak, ilkel nitelikte yapıtlar olduğunu görüyorsunuz.

Bu kitaplarda kullanılan resimler genellikle yanlış perspektife oturtulmuş, açıklama getirmekten çok akıl karıştırmaya yönelik, özensiz çalakalem yapılmış çizimler. Kağıt kalitesinin kötü olmasına karşın gene özensiz baskı ve renk ayrımı sonucu bulanık, karanlık görüntüler ortaya çıkıyor. Her gün ev ile okul arasında taşınan bu kitapların çoğu da kötü ciltlenmeden ötürü çok kısa sürede dağılmakta. Büyüklerinin bu kadar özensiz yaklaştıkları bir sahada çocuklarımızın mükemmeliyetçi olarak yetişmesini beklemek gerçekçi mi? 21. yüzyılın Türklerin yüzyılı olacağını iddia eden bir ulusun okul donanım ve kitaplarını bu kadar ihmal etmesi nasıl açıklanabilir?

Öğretim programlarının da günün şartlarına uymadığı açıktır. Yapılan bir ankete göre, sanayi yöneticileri, gençlere verilen eğitimde üç eksik görmekte, beş de istekte bulunmaktadır:¹²

Üç eksiklik şunlardır:

- * Ekonomik çevreyi anlama yetersizliği
- * İş yapma ve iş bitirme yetersizliği
- * Kâr etme kavramı yetersizliği

Beş istek de şunlardır:

- * İletişim yeteneğinin geliştirilmesi
- * Ekip halinde çalışma yeteneğinin geliştirilmesi
- * Karşılaşılan sorunları çözme yeteneğinin geliştirilmesi
- * Öğrenmeyi öğrenme yeteneğinin geliştirilmesi
- * Yabancı dil.

Eğitim dünyasının, eğittikleri gençleri çalıştıracak olanların bu istek ve dileklerine kulak vermesi gerekmektedir. *Türkiye’de Eğitim*’in savunduğu gibi, “öğretim programlarının öğrencileri ilgi ve yetenekleri ölçüsünde ve doğrultusunda yetiştirecek; onlara ezbere bilgiler aktarmak yerine öğrenmeyi öğretecek temel kavramları anlama, yorumlama ve uygulayabilme imkanı verecek; problem çözme yetenek ve davranışları ile bilimsel düşünme alışkanlığı kazandıracak; araştırma yapmayı, ekip halinde çalışmayı, konuşma, tartışma ve yazışma yolu ile iletişim kurmayı teşvik edecek biçimde yenileştirilmesi gerekmektedir.”¹³

Bu olumsuzluklar yumağı hem öğrenciyi hem de öğretmeni başarısızlığa ve sistemin dışına itmektedir. Sınıfta kalma oranları tüm Avrupa ülkelerine kıyasla çok yüksek olup, artmaya da devam etmektedir. Örneğin, ilkokulda %8 olan başarısızlık oranı ortaokul ve lisede %24’e tırmanmaktadır. Bunun birim maliyet ve derslik maliyeti olarak yol açtığı kayıplar 1988 yılı için 874 milyar TL olarak hesaplanmıştır ki, o yılki Milli Eğitim Bakanlığı yatırım ödeneklerinin tam 2.8 katı idi. Başarısızlığın gençlerimizde yarattığı özgüven kaybı ise parasal kayıplardan daha da önemlidir.

Sistemdeki tek kanama öğrencilerin sınıfta kalmaları değildir. Öğretmenler de maaş yetersizliği ve özellikle konut sorunlarının çözülememesi nedeniyle mesleği terk etmektedirler. Buna bir de Doğu ve Güney-Doğu’daki terör eklenmiştir. “Devlet, öğretmeni PKK’ya karşı koruyamadığını itiraf etmektedir.”¹⁴ Sonuçta, “öğretmenlik dün bizde, bugün bütün gelişmiş ülkelerde başarılı gençlerin heyecanla koştukları bir meslek iken, şimdi, genellikle, başarısız ortamın altında gençlerin başka seçenekleri olmadığı için girmek zorunda kaldıkları bir meslek durumuna düşmüştür.”¹⁵

Yukarıda belirttiğimiz niceliksel hedeflere ulaşmak ve aynı zamanda eğitimdeki kalite krizini çözmek muhakkak ki politik irade, toplumsal heyecan, bilimsel gayretler, yaratıcı yaklaşımlar isteyecektir. Ama bütün bunların başında kaynak sorununun halledilmesi gerekmektedir. Yaratıcı yaklaşımlarla müfredatta ciddi düzeltilmeler

sağlanabilir; mükemmeliyetçi yaklaşımlarla ders kitaplarının kalitesi yükseltilebilir. Ama, yeni üniversitelerin açılması, dersliklerin inşası, teçhizat alımı, öğretmen maaşlarının iyileştirilmesi gibi konular yeni ve sürekli kaynak tahsisi istemektedir. Bu işin kestirme yolu yoktur. Toplum, kaynaklarının daha büyük bir kısmını bugünden başlayarak önümüzdeki on yıllarda da sürececek şekilde eğitime ayırmak zorundadır. Geçmişte bunun tam tersi yapılmış, GSMH içinde eğitim sektörünün payları son 20 yıllık dönemde sürekli bir düşme göstermiştir. Örneğin, 1972’de %3.3 olan eğitimin payı 1986’da %1.5’e, 1989’da 1.8’e inmiş, 1990’dan sonra hafif bir yükselme eğrisine oturmuştur. Toplam eğitim sektörü (MEB ve YÖK) ise 1971’de yüzde 4.4’ten 1980’li yıllarda yüzde 2.1’lere düşmüştür. “1. Beş Yıllık kalkınma programında %15 olarak öngörülen tahsisat sürekli düşmüş, 1973-74 yıllarında %14-13 bütçeden eğitime ayrılırken 1983’te bu rakam %12’ye, 1987’de %8.4’e düşmüştür. Daha sonra bu oran %7’ye kadar düşmüştür. 1988-89-90 yıllarında artış kaydeder ve 1991’de %20’lere kadar dayanır.”¹⁶

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu sektörün ihmal edilmişliği bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır:

Türkiye’nin 1989 yılında eğitime ayırdığı kaynakların GSMH’na oranı %2.7, bütçesine oranı ise %12.2 iken; Japonya’da 1985 yılında bu oranlar, sırasıyla, %5.1 ve %17.9; Malezya’da 1985 yılında %6.6 ve %16.3; Tayland’da 1983’te %3.9 ve 21.1; G.Kore’de ise 1985 yılında %4.8 ve 28.2 idi.

Eğitimde gelişmenin kestirme bir yolu olmadığını vurgulayan Song’a göre, “Kore’nin ekonomik büyümesi insan gücüne geniş kaynak yatırımı ile birlikte yürümüştür; bu kaynak kullanımı büyüme hızlandırmış. Kore’nin hızlı modernizasyonu da kaynakları geliştirmiştir. Özel ve kamuya ait toplam harcamalar sürekli olarak GSMH’nın %10’unu geçmiştir; bu da kalkınmakta olan ülkeler arasındaki en yüksek orandır. Kore’deki kolej veya üniversitelere devam eden lise mezunlarının oranı dünyada Amerika’dan sonra en yüksek yüzdendir. Bu Japonya’dan da yüksektir. Esasında, Ame-

rika ile birlikte Kore insan sermayesi oluşturulmasında herhalde dünyanın önderleridirler.”¹⁷

Kelley ve London da Kore’nin eğitimdeki başarısını şöyle tanımlıyorlar:

“Kore’nin başarısının anahtarı, ellerindeki tek kaynak olan insana değer katacak adımları birer birer atmalarıdır. Park iktidara geldiğinde Kore’nin tek varlığı halkı idi, yeterince beslenmemiş ve eğitilmemiş, belirgin niteliklerden yoksun bir köylü nüfus.”¹⁸

Türkiye’de Eğitim, kaynak kıtlığı kadar kaynak israfının da temel sorunların başında geldiğini savunuyor.:¹⁹

* Kaynak tahsisinde birim maliyet kriteri olmayışı, hem öğretim, hem de araştırma giderleri bakımından, üniversiteler, fakülteler ve bilim alanları arasında eşitsizlik yaratmaktadır.

* Eğitim kurumlarının optimum büyüklükte kurulmayışı ve tam zamanlı işletilmeyişi kaynak israfına yol açmıştır.

* Üniversitelerde harcamaların büyük bölümü öğretim faaliyetleri için kullanıldığından, araştırma-geliştirme faaliyetlerine yeterli kaynak ayrılmamış; bu yüzden gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmada en önemli unsurlardan biri olan teknoloji üretme aşamasına girilmesi ve üniversite-sanayi işbirliğinin kurulması gecikmiştir.

* Üniversitelerimizde ve diğer eğitim kurumlarında kaynak tahsisi ve kaynak israfından doğan sorun, kaynak kıtlığından daha önemli bir yükseköğretim darboğazı olarak ortaya çıkmıştır. Birçok öğretim kurumuyla ilgili yolsuzluk iddialarının yoğunlaştığını üzülerek izliyoruz.

Kaynak israfı ve yolsuzluklarla ilgili tüm sorunlar çözülsün bile eğitim sisteminin yapısal sorunları önümüzde engel olarak durmaktadır. Bunlardan ilki yetersiz temel eğitimidir. Beş yıllık eğitim süresi, ekonomik üretimde verimli olabilecek, demokratik sisteme katılabilecek, ulusal değerleri özümsemiş öğrenciyi yetiştirmek için

yeterli olmamaktadır. Nitekim, batı ülkelerinde zorunlu eğitim 11 yıla kadar çıkmıştır. Dünyada 162 ülkede zorunlu eğitim süresi Türkiye'den uzundur; 54 ülkede bu süre 10 yıl veya daha fazladır.²⁰ Sekiz yıllık eğitimi yasal ve pratik düzeyde işler hale getirmek gerekmektedir. Bugünkü ortaokulların tersine, temel öğretim ele-yici değil, hem hayata hazırlayıcı hem de genel liseler ile meslek liselerine yönlendirici olmak zorundadır.

İncelediğimiz ülkelerde meslek eğitiminin ve teknik eğitimin genel eğitime oranla ağırlığının Türkiye'dekinden çok daha fazla olduğunu gördük. Ülkemizde teknik ve mesleki eğitim de üniversiteye giden bir yol olarak kullanıldığı için yeterince farklılaşıp gelişmemektedir. Halbuki bilgi dünyası ve teknoloji alemine giden yol birçok genç için bu yönden geçecektir. Meslek eğitimi gibi yaygın eğitim etkinlikleri de sınırlı ve yetersiz kalmıştır. Hem gençler hem de işverenler bu sektöre itibar etmemektedirler. Meslek eğitiminin toplam eğitim içindeki payının artmasına rağmen, nüfusun hızlı büyümesi sonucu "1970 yılında meslek eğitimi dışında kalan çağ nüfusu (15-17 yaş) 2.2 milyon iken, bu sayı 1989'da 3.2 milyona çıkmıştır. Başka deyişle, her ne kadar meslek eğitim okullaşma oranı yüzde 3.7'den, yüzde 11'e çıkmış ise de, meslek eğitimi dışındaki kalanların sayısı, 20 yıl öncesine göre, yüzde 41.6 daha artmış ve meslek eğitiminde, meslek okulu dışında kalan nüfus bakımından, bu oranda gerileme olmuştur. Bu gerçek, nüfus artışına dayalı bir mesleki ve teknik öğretim planlaması yapılmadığını ortaya koymakta, mesleki ve teknik eğitim modeli aynen kaldığı takdirde, Türkiye'nin niteliksiz işçi stokunun artarak devam edeceğini göstermektedir."²¹ M.E.B.'nin 1990 yılı bütçesinde meslek eğitimine ayrılan pay sadece 1/8'dir.

Eğitimle ilgili bazı önerilere geçmeden önce bu alandaki Japon başarısını hatırlatalım:

"Kendilerini uzun yıllar eğitimde mükemmele adanmış uluslar bugün dünyanın en gelişmiş ekonomilerine sahip. 1868 yılında Japonya'da Meiji imparatorunun tahtına dönüşü ile ilgili politika de-

ğişiklikleri buna bir örnek teşkil eder. Japonya iki yüzyılı aşkın bir süre küresel teknolojik değişikliklerden soyutlanmıştı; tarımsal ve büyük ölçüde feodal bir durumdaydı. 19. yüzyılın ortalarında Avrupalı ve Amerikalı tüccarların limanlarını açtırma baskısı ve genelde Batının ekonomik ve askeri gücünü yakalama sorunu ile karşılaştı.

“Bir devrim iktidara yeni ve teknokratik bir hükümeti getirdi. Hükümetin teknoloji transferi için yaptığı uygulamalar efsanevi niteliğe bürünmüş durumda; yurt dışına yeni teknolojileri, bilimsel gelişmeleri ve idare şekillerini öğrenmek için misyonlar gönderildi; makineler ithal edildi; bir alay yabancı teknik danışman tutuldu; tekstil, cam, çimento ve makine sanayilerinde örnek fabrikalar kuruldu. Getirilen makinelerle birlikte çalıştırılan yabancılara verilen ücretler 1870 ile 1885 yılları arasında Sanayi İşleri Bakanlığı’nın yıllık bütçelerinin %42’sini oluştuyordu. Tüm özel ve kamu kuruluşları tarafından çalıştırılan yabancı personelin %40’ı teknisyen ve mühendis idi.

“Bunlar kadar bilinmeyen ama Japonya’nın uzun dönemli başarısında daha büyük rol oynayan, eğitim sisteminde gerçekleştirilen olağanüstü değişikliklerdi. Meiji döneminin başında okur yazarlarının oranı %15’ti, ama 1872 yılına kadar bir genel ve zorunlu ilköğretim programı başlatılmış, ortaöğretimin de temelleri atılmıştı. Dikkatli araştırmalar sonucunda orta eğitim sistemi Fransızların okul bölgesi sistemine benzetildi; üniversite sistemi de Amerika’ninkine. İlkokula devam eden öğrencilerin oranı 1873’te %30’dan 1907’de %90’a çıktı. 1885-1915 döneminde orta öğrenim okullarının sayısı 10 kat arttı. Japonya dünyanın en iyi eğitilmiş ve eğitime en çok önem veren toplumlarından biri haline geldi. Bunun başarmak inanmayı ve kendini adamayı gerektiriyordu. Japonya sürekli olarak milli hasılasının Avrupa veya diğer Asya ülkelerinden daha büyük bir bölümünü eğitime ayırdı.”²²

Olay sadece daha çok kaynak ayırmakla da sınırlı değil. On-
dan da önemlisi daha fazla çalışmak: *Japonya’da Eğitimin Başarısı*

adlı araştırmamanın yazarı Richard Lynn'e göre, "Japon okul sisteminin en çarpıcı özelliği eğitim yılının uzunluğu. Japon okulları yasa ile yılda 240 gün eğitim sunmakla yükümlüler. Bu, Almanya'da 226-240 gün arası, Rusya'da 211 gün, İngiltere ve Amerika'da ortalama yıllık 180 gün çalışan okullar ve ileri Batı ülkelerinin genelinde 180-200 çalışma günü olan bir normla karşılaştırılabilir."²³ Lynn'e göre, Japonya'da bir yıl boyunca sunulan toplam eğitim saatleri de (1104 saat) İngiltere ve Amerika'dan %22 daha fazla.

Amacımız ilk önce insana yatırıma, bunun kapsamında da eğitime öncelik verilmesini önermek; yoksa ayrıntılı bir eğitim reformunun programlarını sunmak değil. Ancak, eğitimle ilgili dünyadaki son gelişmelerden de bahsetmeden geçemeyeceğiz. "Eğitim reformu" birçok ülkenin gündeminin en güncel konusu: Singapur'da 1980'li yılların başında tartışıldı ve hayata geçirildi; Japonya, bu amaçla 1984 yılında Eğitim Reformu Ulusal Konseyi'ni kurdu; İngiltere de kendisini doğudan esen bu rüzgara kaptırıp 1988 yılında milli müfredat, yerel harcama ve yönetim sistemini uygulamaya soktu; eğitim reformu Clinton'un temel seçim vaatlerindendi; bu rüzgar G.Kore'den Almanya'ya kadar geniş bir alanda esmeye devam ediyor. Üstelik, her ülke komşusuna veya önde gelen ticari rakibine gıpta ile bakıyor, eğitimde onun sistemlerinden yararlanmayı düşünüyor. Örneğin, Amerikalılar uzun süredir Japonların daha disiplinli, daha başarılı bilgi aktarımına dayalı sistemindeki çeşitli öğelerden yararlanmaya çalışıyorlar. Japonlar ise, Amerikan sistemindeki yaratıcılığı özendiren yaklaşımları ülkelerinde kullanmak çabasındalar. Her iki ülke de Almanya'nın meslek eğitimi sistemini incelemekteler.

Bilgi toplumunun doğuşu ve şiddetlenen, teknolojiye dayalı uluslararası ekonomik rekabet bu olgunun nedenlerinden biri. Japonya ve Asya kaplanlarının sergilemiş oldukları ekonomik başarı da başka bir neden; rakiplerini, kaplanların eğitimdeki başarısını inceleyip, taklit etmeye itiyor. Uluslararası ticari mücadelede mal, maden ve doğal kaynakların önemi azalır, nakliye maliyetleri dü-

şerken, rekabet gücünün kaynakları da bu gibi geleneksel etkenlerden teknoloji bazlı ögelere kayıyor. Üretim süreçlerinde yaygınlaşan bilgisayar ve robot kullanımı, artık sade fabrika işçisinin bile karmaşık elektronik aletleri kullanabilmesini zorunlu kılıyor. Bunu sağlamanın yolu da daha uzun, daha farklı, daha kaliteli eğitimden geçiyor. Hükümetlerin artık eğitimi bir masraf kalemi değil, bir yatırım konusu olarak görmeleri de ayrı bir faktör. Lee Kuan Yew'ın savunduğu gibi, "günümüzün dünyasında ekonomik başarının anahtarı iyi eğitilmiş ve yüksek niteliklere sahip, dolayısıyla esnek, ve yeni teknolojilere kolayca uyum sağlayabilen bir işgücü. Başarının en kritik etkeni."²⁴

Belki hepsinden önemlisi, eğitimin bir emtia gibi, serbest pazar ekonomisi içindeki piyasa değerinin daha iyi anlaşılması; bunun sonucu olarak da eğitimden yararlananların eğitime olan taleplerinin artması. Yapılan araştırmalar, sadece toplumlar için değil, bireyler için de eğitimin çok verimli bir yatırım olduğunu ortaya koyuyor. İnsanların eğitim süreleri uzadıkça, işsizlik oranları çarpıcı bir şekilde düşüyor. Örneğin, Japonya'da lise mezunları arasında işsizlik oranı %7 iken, yüksekokul mezunlarında %2.3'e düşüyor. Amerika'da aynı oranlar, sırasıyla, %9.1 ve %2.2²⁵

Eğitim ile gelir arasındaki ilişki de çarpıcı açıklıkta: daha eğitilmiş kişilerin yaşamları boyunca daha yüksek gelir elde ettikleri bilinen bir gerçek. Günümüzde daha iyi anlaşılan, aradaki farkın büyüklüğü ve giderek açılıyor olması. 1980 yılında Amerika'daki bir üniversite mezunu kariyerinin 10. yılında, lise mezunu bir yaşımdan %31 daha fazla ücret alıyordu. 1988 yılında bu fark %86'ya çıkmıştı. 1980'li yıllarda yüksekokul mezunlarının reel gelirleri %10 artarken, lise mezunlarının %9 azaldı. Bu çarpıcı farkın bir nedeni eğitimin kendisini yenileyen özelliği: yüksekokul mezunlarının girdikleri mesleklerde meslek içi eğitim sürüyor, dolayısıyla bireyin üretimdeki etkinliği ve değeri artmaya devam ediyor. Ortaokul ve lise mezunlarının işyerlerinde eğitim alma şansları çok daha düşük;

genellikle çıkmaz sokak diye tanımlayabileceğimiz gelişme ve değişme ihtimali az olan çalışma alanlarında istihdam ediliyorlar. Sonuçta, gelecekteki ilerleme ve ücretlerini yükseltme imkanları çok sınırlı kalıyor. Bu da yükseköğretim mezunları arasındaki reel gelir farkının hızlanarak açılmasına neden oluyor.

Bunun sonucu artık bireyler eğitime bir yatırım gibi yaklaşarak, kamu veya özel eğitim kurumlarından daha iyi, daha etkin, ileride kendileri için daha yararlı olacak eğitim şekil ve düzeylerini, talep eder duruma geliyorlar. Bu da hem kamu hem de özel kesimde eğitimi iyileştirme ve temel reformları gerçekleştirme zorunluluğunu yaratıyor. Ülkeler de katma değeri düşük üretim süreçlerinin eğitim düzeyi düşük ülkelere kaydırıldığının, yüksek katma değer yaratabilen ve yüksek teknolojiye dayanan üretim süreç ve tesislerinin ise yaygın ve kaliteli eğitim üretebilen ülkelerde yoğunlaştığının farkına varmaktalar. Sanayi Devrimi'nin yarattığı, Taylorizmin de bilimsel bir çerçeveye kavuşturduğu toplu üretim sisteminde işbölümü ve uzmanlaşma ile üniter ve hiyerarşik yönetim sistemleri esastı.²⁶ Yüksek teknoloji bazlı üretimin ufak gruplara odaklaşan köşe pazarlamacılığını tamamladığı günümüzde fabrikalar artık kalite, çeşit ve zamanında üretimi ön plana alan ve sık değişen hatlardan oluşan esnek üretime yönelmekteler. Örneğin, Toyota'nın Nagoya'daki fabrikasında bir üretim hattında beş ayrı marka otomobil üretimi aynı anda sürdürülüyordu. Yani, her çalışma istasyonundaki işçilerin önüne peş peşe farklı biçim ve renkte arabalar geliyor ve bunlar üzerinde farklı işlemler gerçekleştiriliyordu. Her otomobil için gerekli işlemler ondan kısa bir süre önce hatta işçilerin önüne gelen bir büyük bilgisayar formunda belirtiliyordu. Önlerindeki ürünün ve işin türü sürekli değiştiği için işçilerin çalışmasını basit bir tekrar ve ezbercilik değil yetki kullanımı ve inisiyatif isteyen esnek yaklaşımlar yönlendiriyordu.

Bu yeni üretim tarzı analiz ve karar gücü daha yüksek, ekip çalışmasına daha uyumlu, karmaşık makine ve süreçlere egemen olabilecek nitelikte, yani özetle çok daha iyi eğitilmiş bir işgücünü

gerektiriyor. Ayrıca, bu tür teknoloji ve süreçleri yaratabilmenin, başka ülkelerden satın alıp veya kopye edip kullanmanın, veya yabancı sermaye kanalı ile cezbetmenin yolları yüksek teknolojiye ege-men olabilecek nitelikte eğitilmiş işgücü, bilim ve araştırma adamı ve yöneticiye sahip olmaktan geçiyor.

Yukarıda, ülkenin birbirlerinin eğitim sistemine gıpta ve kıskançlıkla bakıp, başarılı yönlerini taklit etmeye çalıştıklarına değinmiştik. Bize ilham verebilir düşüncesiyle bunu ayrıntılarıyla ele almaya çalışalım. Japonya ve Asya kaplanlarında eğitimin başarısının yüksek kaynak kullanımından çok toplumun ve özellikle ailelerin eğitime verdikleri önemden ve eğitime ayrılan zamanın daha fazla olmasından kaynaklandığını gözlemledik. Bölgedeki ortaöğretim sınıflarının ortalama büyüklüğü 40 öğrenci; Amerika ve Avrupa'dan oldukça daha yüksek. Hong Kong ve Singapur'da bizde olduğu gibi çift öğretim var. Japonya, Kore ve Hong Kong'da gördüğümüz okullar bina veya donanım olarak çoğu Amerikan ve Avrupa okulunun gerisinde gözüküyordu. Ancak, buralarda âdeta bir tapınak atmosferi hakimdi; okulların temizlik ve tertipliliği, öğrencilerin gülyüz ve heyecanı, öğretmenlerine ve konuklara gösterdikleri ilgi ve saygı çok etkileyici idi. Japonya'da veli, öğretmen ve öğrenciler okullarının temizlik ve onarımına katkıda bulunuyordu. Ailenin, eğitimin en temel ögesi olduğu çok belirgindi.

Araştırmalar da daha iyi eğitim almış kişi ve toplumların ekonomik yarışta daha başarılı olduklarını gösteriyor, ama hangi etkenlerin daha iyi bir eğitim sistemini yarattığı konusu o kadar açık değil. Örneğin, belli bir asgari noktaya ulaşıncaya kadar kaynak kullanımındaki artışların eğitim sistemlerinin kalite ve etkinliğine katkıda bulunduğu açık, ama belli bir noktadan sonra daha iyi bir eğitim satın alamıyor. Amerika'da yapılmış araştırmalar en zengin okulun en iyi eğitimi veren okul olamayabileceğini ortaya koyuyor. Aynı şekilde, eğitime en çok para ayıran ulus en başarılı eğitim sistemine sahip değil. Örneğin, OECD ülkeleri arasında %7.2 ile GSMH'nın en büyük bölümünü eğitime ayıran Kanada. Japonya

sadece %4.9 ayırıyor, ama en az Kanada'nınki kadar etkin bir sisteme sahip. Gene OECD ülkeleri arasında bütçesinden eğitime en ufak payı ayıran (%9.1) Almanya; halbuki birçok ülkenin kıskandığı başarılı bir eğitim sistemine sahip. Keza, G.Kore'de sınıf büyüklükleri İngiltere'nin iki katı; ama araştırmalar Koreli öğrencilerin İngilizlerden daha başarılı ve bilgili olduklarını ortaya koyuyor. Amerika'nın en fakir bölgelerinden Appalachia'da "nüfusun üçte biri işsiz (ve fakirlerin %75'i çocuk) olan, ama her öğrencinin başarılı olduğu ve her ana babanın eğitimle ilgilendiği derslikler var. Harlem'de mezunlarının tamamına yakının üniversiteye gittiği ve terk oranının sıfıra yakın olduğu bir okul mevcut."²⁷

Bunun nedeni öğrencilerin başarısında okuldan daha önemli bir etkenin bulunması. O da aile. Eğitimle ilgili her tartışma ve çalışmada bu gerçeği hatırlamak zorundayız. En güçlü eğitim kurumları devletin elinde değil; ana babanın elinde. Bir gencin başarısını tayin, en azından ona tesir eden en önemli etken birbirlerine ve çocuklarına hoşgörü ile yaklaşan ve eğitimin önemini kavramış veliler.

Doğu Asya'da ebeveynler, çocukların okul sonrası Japonya'daki *juku* ve Kore'de de bunlara benzeyen özel dershanelere göndererek, sonra da evde ödevlerine yardımcı olarak onların eğitim çaba ve hayatlarına ortak oluyorlar. Japonya'daki liselerin üçte birinden fazlasının ve üniversitelerin çoğunluğunun özel olduğunu düşünürsek, ana babanın ortaklığının sadece manevi değil, aynı zamanda maddi de olduğunu görürüz. *Juku*'ların ortalama yıllık ücreti tam zamanlı üniversiteye hazırlık kursları için yaklaşık 130 milyon lira (\$3.800). Meşhur *juku*'ların büyük kampüsler içinde binlerce öğrencileri var. Öğretim için en son teknolojilerden yararlanıyor, hem büyük anfilerde yüzlerce öğrenciye ders veriliyor, hem de ufak sınıflar ve odaklaştırılmış sınavlarla kişisel eksiklikler gideriliyor. Japonya'da, öğretmen maaşı, temel eğitim, araç gereçler, donanım gibi ana masraf kalemlerinin çoğunun eğitim bakanlığı ve il özel idareleri arasında yarı yarıya paylaşıldığını görüyoruz.²⁸ Eğitim sistemini sürükleyen rekabet ile ticaretin bir karışımı. Kamu ve özel

eğitim kurumları yarıştığı gibi, öğretmenler arasında da bir rekabet mevcut. Çok başarılı bir öğretmen vasat bir meslektaşının beş altı katı gelir elde edebiliyor.

Tabii ki en yoğun yarış öğrenciler arasında. İyi lise ve üniversitelere giriş sınav yolu ile. Üniversiteden sonra kamu kuruluşlarına ve birçok özel firmaya giriş de gene sınav yolu ile. Politik veya kişisel torpil müessesesi işlemediği ve çiftlik olarak kullanılacak KİT'ler olmadığı, olanlar da bu şekilde politikacılara peşkeş çekilmediği için kamu ve özel sektördeki yönetici ve işçilerin tamamıyla yeteneklerine göre iş bulabildikleri “meritokrasi”nin yani yetenek egemenliğinin yaygın olduğu bir dünya Japonya. Bu dünyada başarının yolu hemşerilik veya politik ilişkilerden değil kaliteli eğitimden geçiyor. Üstteki bu talep dalga dalga ilk, hatta anaokuluna kadar bir rekabeti ve mükemmeli arayışı yaratıyor. Japonya’da birçok ilkökul öğrenci alırken hem öğrenciyi hem de velilerini sınava tâbi tutuyor.

Alman eğitim sistemine baktığımızda rakiplerine ilginç gelen iki yönünü görüyoruz. Birincisi, öğrencilere esneklik ve seçenek sunabilmesi. Gramer okulu tabir edilen akademik liselerle, mesleki ve teknik liselerden oluşan sistem öğrenciye arzu, eğilim ve yeteneklerine göre bir eğitim yolu izleme imkanını sağlıyor. Sistemin ikinci özelliği ise, çıraklık eğitimi. Yükseköğretime devam etmek istemeyen öğrenci 15 yaşında üç yıllık bir çıraklık eğitimine başlıyor. Oturduğu bölgedeki bir fabrikada işte eğitim görürken, haftada üç gün de okulda kuramsal eğitimini sürdürüyor. Başarılı öğrenciye mezuniyetinde iş garantisi veriliyor. Diğerlerinin de iş bulma şansı yüksek. Sistemin, akademik yönü zayıf öğrencilerin güdülenmesini artıran özellikleri var: Genç yaşta emek karşılığı para kazanmaya başlamak birçoğunu bu meslek-eğitim çizgisi içinde tutuyor, sokaktan kurtarıyor. Öğrendiklerini işlerinde kullanabilmeleri de bu çocuklara eğitimin önemini göstererek, sistemden kopmalarını zorlaştırıyor. Çıraklık eğitiminin masrafları okulları sağlayan eyaletler, personel masraflarının %2’sini eğitime ayıran firmalar ve düşük ücretle çalışmaya razı olan öğrenciler tarafından

paylaşıyor. Sistem, eğitimden iş hayatına geçişi yumuşattığı gibi işte eğitimin ve vasıflı işçilerin saygınlığını artırıyor. Çıraklar da usta olacakları günü hedefliyorlar. Albert'e göre, "Alman mesleki eğitim düzeni, ABD'de ve hatta Fransa'da olduğundan çok daha belirgin bir biçimde eşitçidir... Almanya, rekabet gücünün ve sanayideki canlılığının temellerini *ara katmanlarda çalışanların mesleki eğitimi* üzerine kuruyor."²⁹ Danimarka ve Fransa da son yıllarda teknik ve mesleki öğretimde büyük atılımlar yapmış ülkeler. Hem Almanya ve Danimarka gibi bazı Avrupa ülkelerinde, hem de Japonya ve Doğu Asya ülkelerinin tamamında mühendislik ve teknik alanlara, sosyal bilimler ve edebiyattan daha fazla önem verildiğini görüyoruz.

Japonya'nın ortaöğretimde, Almanya'nın ise teknik ve mesleki eğitimde gösterdikleri başarıyı Amerika yükseköğretimde sergiliyor. Büyük bir çoğunluğu özel olan (eyalet üniversiteleri de paralı ama eyalette oturanlar için indirimli) ama kâr amacı gütmeyen vakıf ve mütevellî heyetlerince yönetilen bu kurumlar dört yıllık bir lisans eğitiminde genellikle "gevşek" olduğu kabul edilen ortaöğretim sisteminin ürünlerini uluslararası standartlara kavuşturuyorlar. Hele bazı Amerikan üniversiteleri Asya'nın bütün atılımına rağmen dünyanın en önde gelen bilimsel araştırma kurumları olma niteliklerini korumaya devam ediyorlar. Amerikan yükseköğretilimi öğretim ile araştırmayı en etkin şekilde bağdaştırabilen yükseköğretim sistemi. Önde gelen Amerikan üniversiteleri hâlâ birer Nobel ödülü fabrikası gibi verimli. Bu yönlerine ek olarak, iki yıllık ön lisans veren *junior* kolejler de yaygın bir şekilde meslek ağırlıklı eğitim yapıyorlar.

Japonya, Almanya ve Amerika gibi eğitimde başarılı olmuş ülkeleri incelerken, dünyada eğitim ile ilgili en temel gerçeğin ülkeler arasındaki eşitsizlik ve dengesizlik olduğunu da unutmamalıyız.³⁰

* Dünya nüfusunun %24'ünü kapsayan en zengin ülkenin öğrenci başına yaptıkları harcama nüfusun %24'ünü oluşturan 23 gelişmekte olan ülkenin ortalama harcamasının 75 katı daha fazla. Buna karşılık, bu iki grup arasındaki gelir farkı 1'e 25 oranında.

* Dünya nüfusunun %60'ı eğitime ayrılan toplam küresel kaynakların ancak %6'sını kullanıyor.

* Amerika, Japonya ve eski Sovyetler Birliği'nin yükseköğrenim harcamalarının toplamı diğer tüm ülkelerin bu sektöre harcadıkları fonlardan fazla.

* Dünya nüfusunun %30'unu oluşturan 37 ülke, dünyadaki bilim adamı, mühendis ve teknisyenlerin %91'ine sahip; kalan 115 ülke ise bu tür personelin ancak %9'una sahip.

Asya, Avrupa ve Amerika'nın güçlü yanlarına göz attıktan sonra, Türkiye'de yeni bir eğitim sistemi oluştururken dikkate alamız gereken konulara bir göz atalım:

Son Tekele Son Verirken

Sokrat'ın "sınanmamış hayat yaşanmaya değmez" dediğini hatırlıyor, ama öğretim yöntemlerindeki tutuculuğunu unutuyoruz. Didaktik soru-cevap yönteminde en ufak bir değişiklik düşünmediği gibi, öğrencilerinin yazı yazmalarına bile karşı çıkmıştı. Sokrat'ın ölümünden günümüze dek geçen 2.400 yılda eğitim ve öğretimin temel yöntemlerindeki değişikliklerin, hayatın diğer tüm alanlarındaki gelişmelerle karşılaştırıldığında, çok geride kaldığını görürüz. Bunun ana nedeni de eğitimin bütün dünyada, bazı ufak istisnaların dışında, geleneksel olarak devletçe yürütülmüş olmasıdır. Eğitim dünyasına egemen olan kamu bürokrasileri hem geniş boyutları hem de çok eskilere uzanan geçmişleri nedeniyle genellikle tutucu, yenilik ve değişikliklere kapalı kurumlardır. Çocuklarımıza 20-30 yıllık kitapları layık gören MEB bürokrasisinin bu kurala bir istisna oluşturduğunu savunmak mümkün değildir.

Ne tip olursa olsun, hangi yörede bulunursa bulunsun tüm okullarımızı bir ilkel fabrika veya kışla mimarisinin kalıplarının içine hapseden zihniyetin, o kışla veya fabrikaların içinde bireyciliği, yaratıcılığı, özgürlükçülüğü teşvik etmesini beklemek gerçekçi değildir.

Fabrika mimarisi de rastlantılar sonucu oluşmamıştır. Okullarımız özünde çocuklarımızı (yetersiz bir şekilde de olsa) fabrika ve benzeri kitlesel işyerlerinde çalışmaya hazırlamaktadırlar. Yani, 19. yüzyılın mirası olan Sanayi Devrimi ve onun örgütlenme biçimini şekillendiren Taylorizmin ürünleridir. Okul, öğrenciyi sadece fabrikaya hazırlamak için kullanılırsa kendisi de fabrikaya döner: renksiz, kişiliksiz, sıkıcı, soğuk mekanlar olurlar. Eğitimin kendisi de tek düzey fabrikasyon üretime dönüşür. Yenilikçiliğin ve yaratıcılığın önü kesilir. MEB'nın mecburi, görgüsüz, zevksiz kışla mimarisi herhalde sadece tasarruf amacından kaynaklanmıyor. Sanayi ve özel sektör, ucuz ve fonksiyonel ama zevkli ve sıcak yapı örnekleri ile dolu. Tembellik ve kültürsüzlük de bir etken muhakkak. Rekabet, bu donukluğu ve kişiliksizliği giderecektir.

Eğitim reformunda atılacak ilk adım “milli eğitim sistemimizin, okul ve il düzeyindeki yöneticilere herhangi bir inisiyatif tanımaya ve sistemin toplumun diğer kesimleri ile, özellikle sistemin ürünlerini kullanan sanayi ve ticaret çevreleri ile etkileşmesine imkân vermeyen, hiçbir ileri ülkede görülmeyen inanılmayacak derecedeki merkezi yapısının”³¹ süratle yerinden yönetimci bir bünyeye kavuşturulması ve bununla eşanlı olarak rekabete tamamıyla açılmasıdır.

Yeni sistem özel ve kamu kuruluşlarının bir karışımı olmalıdır. Her bölge ve her konuya yetişmesi mümkün olmayan devlet giderek kendisi eğitim yatırımı yapacağına özel sektörün yapacağı yatırımları teşvik eden ve denetleyen bir konuma gelmelidir. Özel sektörün eğitimdeki ağırlığının artması, eğitim sektörüne rekabetin girmesi demektir. Rekabet beraberinde yeniliği, yaratıcılığı, teknolojiyi getirir. İsrafa, yolsuzluğa engel olur ve sonuçta ulusal kaynaklarımız daha etkin kullanılır. Ancak, rekabetin temel güdüsü olan kâr hedefi tüketicinin (yani ana baba ve öğrencinin) sömürülmesi ve tekelleşmeye doğru da kayabilir. Bunun için de haksız rekabeti önleyici ve standartları koruyucu bir denetim mekanizmasının kurulması gereklidir. “Milli Eğitim Bakanlığı, şimdiki per-

sonel sayısına kıyasla çok daha az sayıda, ancak çok daha nitelikli personelin çalıştığı, milli eğitimle ilgili genel politikaları ve bunların uygulanmasına ilişkin genel esasları tespit eden, sürekli olarak dünyadaki gelişmeleri takip ederek yeni projeler üreten bir yapıya kavuşturulmalıdır.”³²

MEB’in bugüne kadar eğitimde yaptıkları ve yapamadıkları ortadadır. Kurulacak yeni denetim mekanizmasına veliler, sanayi kuruluşları ve bilim enstitülerinin de temsilcileri katılmalıdır. Denetimin amacı kamu özel tüm okulları birbirine benzetmek olmamalıdır. Tam tersine, özelleştirmenin temel amaçlarından biri deneyimciliği, yenilikçiliği, farklılaşmayı mümkün kılmak hatta teşvik etmektir. MEB, çekirdek ders programının dışında okulların yönetimine karışmamalıdır.

Eğitimde serbest rekabet dinamiklerinin oluşması için sadece fiyat serbestisi yeterli değildir. Okullar müfredat üzerinde etkili olabilmeli; piyasanın isteklerini programa yansıtabilmeli; programda deneyler yapabilmelidirler. Amerika’daki en başarılı ortaokul ve liseleri incelemiş olan Fiske’ye göre, başarının sırları yerinden yönetimci ve katılımcı yönetimde.³³ Hem öğrenciler hem de veliler tarafından katılımın gerçekleşebilmesi için okullar ile çevrelerindeki toplumlar arasında yeni bir ilişkinin doğması gerekli. Bunun yolu da geniş yetkilerle donatılacak mütevelli heyetlerinden geçiyor.

Aileyi eğitimin temel taşı olarak kullanmayan bir sistemin başarı şansı yoktur. Ana baba çocuklarının çalışmasında, okul seçiminde, okulların yönetiminde aktif olmalıdır. Sistem velileri kendisine entegre etmelidir. Okul bir toplumdur, birlikte öğrenmek isteyenlerin toplumu. Okulun başarısı, öğretmen ile öğretmen, öğretmen ile yönetici, öğretmen ile öğrenci, öğrenci ile öğrenci, ebeveyn ile öğretmen, ve hepsi ile öğrenci arasındaki etkileşimin kalitesinden kaynaklanır. Bu ilişkiler merkezi bir kurumca desteklenebilir, ama talimatla oluşturulup, geliştirilemez.

Rekabet içindeki okullar sadece ders programlarında ve eğitim yöntemlerinde yenilik yapmakla kalmayacaklar, günlük ve yıl-

lık çalışma takviminde de değişikliğe gideceklerdir. Geçmişte tarımsal yaşamın şekillendirdiği okul takvimleri bilgi toplumunun on-line temposuna muhakkak uydurulacaktır. Örneğin, en az dört ay yaz tatili yapan üniversitelerin programlarındaki yeni bir düzenleme ile dört yıllık birçok yükseköğretim programı üç yılda tamamlanabilir. Bunun getireceği tasarrufu okullar ve veliler paylaşmak imkânına sahip olacaklardır. Geçmişten kalan sadece yıllık takvim değil; okul günü de bir anakronizmdir. Giderek daha çok annenin çalıştığı bir ortamda çocukların günboyu daha uzun süre eğitim yapması ve daha erken yaşta eğitime başlaması zorunlu olacaktır. Üstelik çocuklar için de bunun çok yararları vardır; çünkü, araştırmalar “zihin gelişiminde, yaşamın ilk dört yılında, diğer 13 yıldaki kadar gelişme olduğunu”³⁴ göstermektedir.

Eğitim ve Demokrasi

Meslek ve gelir gibi konuların yanında eğitimin temel amaçlarından birinin demokrasiye sahip çıkarak onu yaşatacak ve geliştirecek karakter ve kapasitede insan eğitmek olduğu unutulmamalıdır. Amerikan demokrasisinin olduğu kadar ulusal eğitim sisteminin babası Thomas Jefferson 1782 yılında şöyle yazıyordu: “Doğanın bol bir şekilde zengin kadar fakire de bağışladığı, ama aranıp geliştirilmediği ve kullanılmadığı takdirde yok olan yetenekler olmadan demokrasi yaşayamaz. Sadece halkın idarecilerine emanet edildiği takdirde her hükümet yozlaşır. Demokrasinin emanet edilebileceği tek yer halktır. Ve onlara güvenebilmek için de onların zeka ve yeteneklerinin geliştirilmesi lazımdır. Eğitim kendi-kendini idareyi mümkün kılan araçtır.”³⁵ Yapararak öğrenmek; yaratarak öğrenmek; toplumun bir mensubu olarak katılarak öğrenmek; önderlik etmek; takip etmek; bunların hepsi demokratik toplumun bireylerinin eğitimine katkıda bulunan tecrübeler.

Yaratıcı eğitim, yaratıcı öğrenimi mümkün kılar. Bu da sadece ortamına uyum sağlayabilen insan değil, ortamını değiştirip, biçimlendiren insanı şekillendirir. Alternatifi, toplumu yenileyen

insanlar yerine, en iyi halde, toplumun bakım-onarımını yapabilen insan türüdür. Bağımsız düşünebilen, kendi içinde tutarlılık sağlayabilen, toplum ile bütünleşebilen, gereğinde toplumu değiştirebilen insanı arıyoruz. Ahlaki değerlere sahip, beşeri ilişkilerde uyumlu, sevecen ve ağırbaşlı insanı istiyoruz.

Küreselleşme yeni bir milliyetçilik tarifini de gerektiriyor. Üstünlükler yerine çalışma ve öğrenmeyi vurgulayan bir milliyetçilik türünü. Değişen dünyamızda milliyetçilik tarifinin de ulusal başarıma daha etkin bir katkıda bulunacak şekilde yenilenmesi gerekmektedir. Milliyetçilik anlayışımızın güç ve gurur kaynağı sadece tarihteki muharebeler olmaktan çıkarılmalı, uluslararası ekonomik rekabet ve bu rekabette başarılı olabilmek için çok ve akılcı çalışmanın önemi vurgulanmalıdır. Bilimsel ve teknolojik başarılar, ticari ve ekonomik zaferler hedeflenmelidir. Yabancı ülkelerde inşa edilen eserler, oralara yapılan büyük ihracatlar, sanayimizce gerçekleştirilen yenilik ve buluşlar, kazanılan bilimsel ödüller de milletçilik ideolojimizin dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Gücümüzü geçmişimizden aldığımız ölçüde heyecanımızı da önümüzdeki ulusal bilimsel, ekonomik, ticari ve kültürel hedeflerden edinmeliyiz.

Dar bir milliyetçilik görüşü yabancı dil eğitimini engellememeli. Başka ulusları etkilemek, onlarla iş yapıp para kazanmak için onların dillerini konuşabilmeliyiz. Eğer milli ve manevi değerlerimizin kalıcılığına ve gücüne inanıyorsak dışa açılmaktan korkmamalıyız; başkalarının bizi etkilediğinden çok biz onları etkileyebiliriz. Kendisi de bir eğitimci olan Ülgen'e göre "Türkiye'nin geri kalmışlığının ana sebeplerinin başında yabancı dilin bugüne kadar öğretilmemiş olması" gelmektedir. "Lisansız ekonomik başarı, lisansız başarılı dış ticaret, lisansız bilim ve tekniği alabilme ve lisansız kalkınma düşünülemez"³⁶ diyen Ülgen gençlerimizin eğitim yaşamları boyunca aldıkları 2.000 saatlik yabancı dil eğitiminin 100 saatlik iyi bir özel eğitime karşılık olduğunu savunuyor ve bu eğitimin de süratle özelleştirilmesini öneriyor.

Kurulacak yeni ve yenilikçi sistemde, “özgür ve bilimsel düşünce, tüm eğitimi boyunca öğrencide soru sorma gereksinimi uyardırmakla -ya da bu gereksinimi beslemekle- öğrenciyi okuduğunu, duyduğunu ‘anlama’ya yönlendirmekle oluşabilir, gelişebilir.

“Soru sormak, anlamak istemek aslında bildiğimiz gibi her çocukta var olan bir eğilimdir. Sormak, sorarak anlamak, bulgulamak ister her çocuk dünyayı. Ancak gerek ailede, gerek eğitim kurumlarında bu soru sorma eğilimi çok kez köreltilir. İstenilen, çocuğun, öğrencinin soru sorması değil, neredeyse soru sormadan kendisine söylenileni bellemesi, verilen bilgileri belleğe yerleştirmesidir sanki.

“Hiç de çağdaş sayılamayacak böyle bir tutum, eğitimin amaç olarak öğrencinin kendisini, kişiliğini değil öğrenciye yüklenmesi gerektiğine inandığı ‘bilgi’yi almış olduğunu göstermektedir. Bunun sonucu, ya da uzantısı da, bildiğimiz yüklü ‘müfredat programları’dır. Bunların getirdiği ağır yük, çağdaş anlamda eğitim yapmak isteyenleri de kısıtlamakta, öğretmenler bu programı tamamlayabilmek için ‘zamanla yarışmaktadırlar’.

“Oysa çağdaş eğitim bilgi’yi değil, öğrenciyi odak noktası yapar. Çağdaş eğitimde öğrenci bilgi yüklenen bir obje değildir: bilgi öğrenci içindir, öğrenci bilgi için değil. Amaç öğrenciye bilgi yığmak değil, öğrencinin bilgiyi anlayabilmesi, kavrayabilmesi, gerektiğinde kendi başına da bağlantılar kurarak bilgi üretebilmesidir.

“Öğrenci, bilgi yığılan bir obje olmaktan çıkarılıp, anlama ve bilgi üretme sürecine giren bir özne niteliği kazanınca, yalnız eğitimde uygulanan yöntem değil, yöntemle birlikte doğal olarak öğretmen-öğrenci ilişkisi, öğretmenin konumu, derslik, öğrenci sayısı, müfredat programı gibi daha pek çok şeyin de değişmesi gerekecektir. Eğitimde odak noktası oluşturan öğrenci, daha ilkokuldan başlayarak ‘anlama’ya yönelik bir eğitim gördüğünde, yükseköğretim sırasında artık yalnız öğretim üyesinden bir şeyler öğrenen kişi olmaktan çıkacak, kendisi de bir şeyler inceleyen, araştıran, derse

katkıda bulunan bir kişi olacaktır. O zaman bizde de yükseköğretimde hâlâ geçerli olan ‘öğrenci’ kavramının yerini, başka ülke ve dillerdeki (etudiant, student, Student gibi) inceleme ve araştırmayı da içeren bir sözcük alacaktır. Şimdiye kadar söylediklerimizden şöyle bir sonuç çıkarabiliriz:

“Milli Eğitim Temel Kanununda öğrencilerin ‘hür ve bilimsel düşünceye’ yönlendirilmeleri öngörüldüğü halde, gerçekte -hiç olmazsa genelde- uygulanan yöntem, amacın gerçekleşmesini engellemekte, hatta amaçlanan ‘hür ve bilimsel düşünce’nin oluşmasına olanak bırakmamaktadır.”³⁷

Özelleştirme, eğitimin öğelerinden olması gereken fırsat eşitliğini zedelememeli, tersine daha güçlendirmelidir. Bunun bir yöntemi, devletin ihtiyaç sahibi her öğrenciye burs vermesidir. Bu yaygın burs sisteminin ana kaynağı, eğitimin kademeli olarak paralı hale getirilmesi ile, gelir düzeyleri elverişli olan ailelerden alınacak ücretler olacaktır. Mevcut sistemde devlet ihtiyacı olmayanlara da sübvansiyon vermekte olduğu için kaynakları sınırlı kalmaktadır. Gelir düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının eğitim masraflarına katkıda bulunmamaları için ekonomik ve ideolojik hiçbir gerekçe yoktur. Burs sistemi öğrencilere okullarını seçme imkanı verecek ve okullar arasındaki rekabeti güçlendirecektir. Kamunun kaynakları bürokratik tahsisler yolu ile değil, öğrencilerin tercihlerine, yani okulların kalitelerine göre eğitim kurumlarına yönlenecektir. Rekabet bir yandan kaynak cezbetmek için kalitenin yükselmesini teşvik edecek, diğer yandan da okulları maliyet düşürücü ve verim artırıcı önlemleri aramaya itecektir.

Eğitim ve Teknoloji

Sanayi ve ticarete olduğu gibi, bir hizmet sektörü olan eğitimde de hem kalitenin hem de verimin yolu teknolojiden geçmektedir. Üstelik eğitimde teknoloji kullanımının getireceği avantajlar çok büyüktür; çünkü bu sektörde günümüzdeki teknoloji kullanımı hâlâ diğer birçok sektöre oranla pek azdır. TÜSİAD raporu Türkiye’deki durumu şöyle özetliyor:

“Türk eğitim sistemi öğretim programları ve eğitim araçları açısından, bilim ve teknolojiadaki çağdaş gelişmelerin çok gerisinde kalmaktadır. Kalıplaşmış geleneksel öğretim programları ile yetersiz eğitim araçları yıllardan beri önemli değişikliklere uğramadan kullanılmaya devam edilmektedir. Programlar ve eğitim araçları açısından eğitim sistemi, bilim ve teknoloji faktöründen yeterince etkilenmemiş ve Türk toplumu değişmeye uyumun en etkili aracından yoksun kalmıştır.”³⁸

Kendimi şanslı sayıyorum; çünkü bir öğrenci değişim programı ile 17 yaşında ilk defa yurt dışına gittiğimde televizyon izleme imkanı buldum. Hayatımda bir bilgisayarın tuşuna ilk basışım 22 yaşında *master* programına başladığımda oldu. 45 yaşında milletvekili adayı olunca da evime bir faks makinası almak gerekti. Şu anda 10 yaşında olan oğlum ise gözlerini evimizdeki renkli televizyon ekranının karşısında açtı. Çeşitli TV kanallarına ek olarak video izlemek ve TV ekranında bilgisayar oyunu oynamak imkanına sahip. Evdeki faksı ve ufak bilgisayarı da hem oyun hem de okul ödevleri için kullanabiliyor. Ne var ki, evdeki elektronik altyapı okulunun imkanlarından ileri; okulun teknolojik altyapısı 19. yüzyılın teknolojik köklerini yansıtıyor. Tahta ile tebeşirin, defter ile kalemin kullanımı bilgisayar ve televizyon monitörünün kullanımından çok daha ağırlıklı.

Eğitimin tarihine baktığımızda da Sokrat’ın “insanlar bunu öğrenirlerse, ruhlarına unutkanlığı damgalar; yazılana güvenecekleri için hafızalarını kullanma alışkanlığını kaybederler” savı ile yazmaya karşı olduğunu, ortaçağ profesörlerinin matbaaya karşı çıkmış olduklarını görüyoruz. Amerikan hükümetinin yaptırdığı bir araştırma günümüzde de “tüm önemli sanayi sektörleri arasında kaynaklarının en düşük kısmını teknolojiye yatıran sektörün eğitim olduğunu”³⁹ saptamış. Bütün ülkelerde emek-yoğun bir uğraşı olan eğitimde genellikle kaynakların %80’i öğretmenlerin ve yöneticilerin ücretlerine gitmekte. Bu kamu sektörü kurumları için böyle. Ancak, Amerika’da özel sektör şirketlerinin kendi bünyele-

rinde yürüttükleri eğitim çalışmalarında bilgisayar ve telekomünikasyon destekli eğitime ayırdıkları kişi başına harcama, kamuda ayrılanın tam 300 katı. Demek ki, eğitimin özelleştirilmesi ve rekabete açılması sektöre ileri teknolojinin akışını hızlandıracak.

Bir araştırmaya göre “20 yıldır sürdürülen araştırmalar, bilgisayar destekli eğitimin geleneksel sınıf eğitimine kıyasla %30 daha az maliyetle ve %40 daha az zaman kullanarak, %30 daha etkin eğitimi sağladığını kanıtlıyor. Bir teknoloji devrimi modern ekonomide öğrenmenin ve eğitmenin rolünü değiştiriyor. 21 yüzyılın ulaştırma sisteminde nalbantın rolü ne olacaksa, yaklaşan yüzyılın eğitim sisteminde 1.000 yıllık kürsüden anfiye nutuk sistemini kullanan profesörün rolü de o kadar olacak.”⁴⁰

Geleneksel öğretmen-öğrenci ilişkisi, öğrencilerin aynı hızda ve aynı şekilde öğrendikleri varsayımı ve öğretmenden öğrenciye tek yönlü bilgi akışı sistemi üzerine kurulmuş olup, 19. yüzyılın kitle üretimine yönelik fabrikalarının hiyerarşik düzenini yansıtıyor. Yeni teknoloji ise öğrencilerin sadece öğretmenden değil, birbirlerinden, çevrelerinden ve kendi tarz ve tempolarında öğrenmelerine imkân sağlıyor. Günümüzde esnek üretim yapan teknoloji destekli üretim tesisleri gibi.

Bilgisayar ve telekomünikasyon araçlarını sadece öğretmenlerin görevlerini daha ucuza yapmalarını sağlayan araçlar gibi görmemek gerekli. Bunlar, eğitimin temel yapısını değiştirecek yenilikler olarak ele alınmalı. Örneğin, bilgisayar her öğrencinin performansını yakından takip etme, zayıf ve güçlü yönlerini saptayarak ihtiyacına cevap vermek imkanını sağlıyor. Öğretmen dersini sınıfın ortalamasına göre ayarlamak yerine değişik seviyelere göre ince ayar yapmak şansını elde ediyor.

Bu dediklerimizin gerçekleşmesi için bütün toplumun bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojisinin olanaklarını kullanmaya başlaması önemli; yöneticiler, öğretmenler, hatta velilerin teknoloji kullanımının yükseltilmesi gerekli. Bunun en etkin yolu okul-

ların rekabet ortamına kavuşturulması ve deneyciliğin önünün açılması.

Depolama, arama, değiştirme olanağı sağlayan bilgisayar sadece bilgi transferi için değil problem çözme sistemlerini geliştirmek için kullanılabilecek bir yardımcı. Keza, eğitimin bir temel hedefi yazılı ve sözlü iletişim becerisini geliştirmek olmalı. Bu alanda da bilgisayar kadar TV ve video gibi araçlar eğitimde kullanılabilecek.

Geleceğin getireceği en çarpıcı değişiklik belki de eğitimin okuldan eve kayması olacak. İnsanlığın elindeki teknoloji bugün buna imkan veriyor. Yüksek teknoloji bazlı evde eğitimin önündeki engel teknoloji değil, bu teknolojiyi kullanacak medya imparatorluklarının hazırlıksızlığı ve onların iletişimini denetleyecek kamu kurumlarının vizyonlarının yetersizliği.

Günümüze bakalım: Büyük gazeteler her gün bilgi topluyor ve yayınlıyorlar; bunun yanında ansiklopedi, ses ve video kaseti dağıtıyorlar; televizyon yayını ve film üretimi yapıyorlar. 24 saatte bir her eve değilse bile her mahalleye ulaşma imkanları var. Geniş ve eğitilmiş uzman kadrolara sahipler. Bütün bu olanaklarını birleştirip, uydu veya kablo kanalı ile çok etkin bir şekilde 7'sinden 70'ine eğitim vermeleri işten değil. Tek darboğazları vizyon ve organizasyon eksikliği. Ama yakında içlerinden biri bu sektöre girecek. Belki de Türkiye'de eğitim reformu o zaman başlayacak. Çünkü, sadece politik kararlarla mevcut dinazorlaşmış bürokratik yapının değişmesi çok zor. Reformcuların müttefiklere ihtiyaçları var. Eğitimin yaratıp, yoğurduklarını kullanan iş alemi ile gerekli teknolojiye egemen güçlü medya grupları bu ittifakın en önemli halkalarını oluşturabilirler.

Her halükârda kamu, eğitim dünyası ve iş aleminden temsilcileri bulunduran bir konsey, sürekli olarak ülkenin insangücü ihtiyaçları ile insanında aranan niteliksel özellikleri tarif etmelidir. Nelerin öğretileceği sadece öğretmenlerce değil, o eğitimin sonuç-

larını kullanacak sektörlerin mensupları ile birlikte kararlaştırılmamıştır. Bu konseylerde işverenler çoğunlukta olmalıdır. Sonuç bir yarışmanın oluşmasıdır: Devlet müfredatın çekirdeğini saptayıp, sınavlar yolu ile de neticeleri denetleyecek; okullar ufak işletmeler gibi kendi yönetim ve bütçelerinden sorumlu olacaklar; pazardaki ihtiyaçlara göre kendilerini farklılaştıracaklar ve cezbedebilecekleri öğrenci sayısına göre büyüyüp küçülecekler. Veliler en iyi sonuç veren okulları tercih edecekler.

Amerika'da ileri teknoloji ile serbest pazar sisteminin dinamiklerini eğitim sektöründe birleştirmeye çalışan bir yeni ve büyük atılım var: Edison Projesi.⁴¹ Yale Üniversitesi'nin eski rektörü Benno C. Schmidt Jr. ve başarılı bir işadamı olan Christopher Whittle, bir ulusal özel okullar zincirini kurmayı planlıyorlar. Sayılarının 1.000'e ulaşması beklenen bu ortaokul ve liselerin yıllık ücreti 5.500 dolar olacak; öğrencilerinin %20'sine okul burs verecek. Zengin bölgelerdeki okulların geliri ile daha fakir yörelerdeki okulların ihtiyaçları karşılanıyor. Projenin temel varsayımı eğitim sisteminde reformun eğitimciler tarafından gerçekleştirilemeyeceği ancak velilerin baskısı ile sonuçlanabileceği.

5.500 dolarlık ücret Amerika'daki devlet okullarının öğrenci başına yıllık maliyeti. Kâr edebilmek için gönüllülerden, öğrencilerden, ve ileri teknolojiyen yararlanmayı ve bürokrasiyi asgariye indirmeyi planlıyor. Kaynakların da kamudakinden çok daha verimli kullanılması bekleniyor. Örneğin, planlanan kampüslerde kreş, ilkökul, ortaokul ve lise olacak; bunlar yılda 11 ay ve günde 8 saat çalışacak. Whittle'ın halen sahip olduğu "Kanal 1" 10.000 okulda günde 12 dakika haber yayını yapıyor. Okullara bedelsiz TV dağıtıyor; gelirini içindeki 2 dakikalık reklam bandından kazanıyor. Seyreden öğrencilerin güncel olaylarla ilgili sınavlarda %3.3 daha yüksek sonuç aldıkları saptanmış.

Edison projesi sadece piyasadan en iyi öğretmenleri sağlamayı planlamıyor. Öğretmen eğitiminde de yenilikler getirmeyi tasarlıyor. Çünkü, uzmanlar eğitimde reformun başlangıç noktasının öğretmenlerin eğitimi ve motivasyonu olduğunu kabul ediyorlar.

Yükseköğretimde Reform

Kullandığımız örnekler genellikle ortaöğretimle ilgili idi. Ancak, Türkiye’de yükseköğretim için önerdiklerimiz ortaöğretim için savun-duklarımızla aynı paralelde: özelleştirme yolu ile yerinden yönetim- ciliğe ve rekabet ortamına geçmek; paralı öğretimin sağladığı kaynak- ları burs yolu ile dar gelirli öğrencilerin imkânlarını geliştirmek için kullanmak; eğitimci, öğrenci, veli ve öğrencileri çalıştıracak olan iş sektörünün katılımını sağlamak, yani yükseköğretilimi yükseköğre- tim bürokrasisinin elinden koparmak; yükseköğretimde nicelik ka- dar niteliğe de önem vermek; bu amaçla araştırma, eğitim ve eğitim-araştırma ağırlıklı yükseköğretim kurumlarının farklılaşma- larına imkân vermek. Prof. Kemal Gürüz’ün belirttiği gibi, “Türk milli eğitim sistemi, akademik veya eğitimci bürokratlarca, hiçbir ileri ülkede görülmeyen derecede merkezi bir yapı ve kurumsal monoton- luk içinde yönetilen bir sistemdir. Bu sistemin ikinci belirgin özelliği ise, kalite düzeyi hiç göze alınmaksızın, ne pahasına olursa olsun, kurumlar ve kişiler arasında eşitlik sağlanması yönündeki eğilim- dir.”⁴² Prof. Uğur Derman’ın kalite ile ilgili yargısı da aynı doğrul- tuda: “Bugün ülkemizdeki 27 <üniversite>nin akademik standarda uygun bir düzeyde olabilmesi için yeterli altyapı, yeterli sayıda ve ka- demede öğretim üyesi var mıdır? Kesinlikle hayır.”⁴³

Mevcut yükseköğretim sistemimiz arzulanan standarttan bu ka- dar uzak iken “Çiller Üniversitesi” diye tanımlanan “üniversite ça- ğındaki hiçbir öğrenciyi açıkta bırakmayan” yeni üniversite modeli tam anlamıyla ucuz bir popülist gösteriştten başka bir şey değildir. Bu “ucuz” politika kendisine inanan gençler için çok “pahalya” mal olacaktır. Çünkü, birçok gencimizi kendilerine çekici bir gele- cek yaratabilecek meslek eğitiminden caydırıp, değersiz bir diplo- manın peşinde yıllarını heba edecek, kariyerlerini bir çıkmaz sokacağı sokacaktır. Proje, “Türkiye’nin yükseköğretim geleceği- nin tümüyle açık öğretime bağlanması anlamına gelmektedir.

“Gelişmiş ülkelerde 100 üniversite öğrencisine 1 ila 20 açık öğ- retim öğrencisi düşüyor. Bizde ise halen bu oran 100’e 76’dır. Eğer

hükümetin sözünü ettiği uygulama başlatılırsa, 100 üniversite öğrencisine karşılık 119 açık öğretim öğrencisi olacaktır. Açık öğretim dünya ülkeleri tarafından ağırlıklı, ikinci eğitim, tamamlayıcı eğitim, iş başında eğitim amaçlarıyla kullanılmaktadır. Bizdekine benzer, üniversite eğitimini ikame edici bir kullanım son derecede düşük oranlarda kalmaktadır.”⁴⁴

Prof. Gürüz’ün yükseköğretimin sorunları ile ilgili teşhisleri ve önerileri ile durumu özetleyelim:

“Yükseköğretim, bilim ve teknoloji sisteminin ürünleri, temel üretim faktörleri olarak görülmeli ve bu alanlardaki politikalar genel ekonomik politikanın asli unsurları haline getirilmelidir.

“Yükseköğretim kurumlarımız, araştırma ve elit eğitim ağırlıklı kurumlar ve kitlesel eğitim yapan kurumlar olarak iki grupta mütalaa edilmeli ve kurum içinde meritokratik bir yapı kurulmalıdır.

“Bu tür bir ayırım, kitlesel eğitim yapan kurumlarda hiç araştırma yapılmayacağı anlamında alınmamalıdır. Buralardaki, uluslararası düzeyi yakalamış olan öğretim üyeleri, tabii ki, yukarıda önerilen mekanizmalarla desteklenmelidir. Ancak, bu alanlardaki kaynaklar ağırlıklı olarak, elit eğitim ve araştırma ağırlıklı kurumlara tahsis edilmelidir. Kaynakların kıt olduğu yerlerde, sonuç verebilecek, anlamlı politikalar uygulayabilmenin önkoşulunun, tercihler yapmak zorunluluğu olduğu unutulmamalıdır.

“‘Üniversite’ kelimesi üzerinde önemle durmanın, günümüzde artık bir anlamı yoktur. Eğer böyle olmasaydı, MIT, Caltech, Ecole Polytechnique ve Eidgenössische Technische Hochschule Zürich (ETH) gibi, elit kurumlar da bu kelimeyi isimlerine eklerlerdi ve Universität Fridericna Karlsruhe, aynı zamanda Technische Hochschule ismini de kullanmaya devam etmezdi. Bu bakımdan, ülkemizde elit eğitim ve araştırma ağırlıklı üniversitelerimize, belki de ‘yüksek teknoloji’ enstitüsü demek daha yararlıdır. Zira, bu tür kurumlar, fen ve mühendislik yanında, özellikle, temel sosyal bilimler, ekonomi ve işletme alanlarını da, mutlaka bünyelerinde bulundurmalıdırlar.

“Nihayet, bu tür bir yapının kurulabilmesi ve kurumlar içinde, popülist anlamda demokrasi yerine, meritokrasinin hakim kılınabilmesi için, yönetim sisteminin, hesap verme ve denetleme (*accountability*) ilkesine dayandırılması zorunludur. Görünürdeki tüm farklılıklara rağmen, gerek Anglo-Sakson, gerekse Kıta Avrupası sistemlerinin temelinde bu ilke yatmaktadır. Bu ilkenin yokluğunun doğuracağı sonuç oligarşik yapılar olup, bundan en çok zarar görecektir olan da üniversitenin ruhu olan ‘akademik hürriyet’ ortamıdır.”⁴⁵

İşyerinde Eğitim

Özelleştirme, teknoloji, sorumluluk (*accountability*) gibi öğelerin birleşip eğitimde bir rönesansın yaşanabileceği yer belki de okullar değil işyerleri olacak. Bunun için, Tınaz Titiz’in ifadesi ile “eğitimi okul dışına çıkaralım!”⁴⁶

Kitabın ilk bölümünde, Reich’dan Thurow’a kadar birçok bilim adamının uluslararası rekabette başarının daha kaliteli insangücüne sahip uluslara ait olacağını savunduklarını gördük. Porter gibi araştırmacılar bir adım daha atarak, uluslararası ticari rekabette belirleyici etkenin firmalar olduğunu, dolayısıyla, daha kaliteli işgücüne sahip firmaların başarı şanslarının daha yüksek olduğunu savunuyor. Aynı doğrultuda, TÜGİAD da, “2000’li yıllara doğru Türkiye’nin önde gelen sorunlarına yaklaşımlar: Eğitim” konulu raporunda “sadece uzmanlık alanlarıyla ilgili bilgi ve becerinin tek başına yeterli olmadığını vurgulayarak... bilgi çağına geçişte toplumsal değerlerin, genel kültür ve ideolojilerin bireylere aktarılmasının, ulusların rekabet gücü kazanmalarında önemli rol oynayacağını dile getiriyor (ve) Türkiye’de özellikle rekabet üstünlüğü kazanmaya çalışan kamu ve özel kesim kuruluşlarının, hizmet içi eğitim programlarına ağırlık vermeleri gerektiğini” belirtiyor. Çünkü, “bu programlar sonucu uzmanlaşan, verimliliği artan ve hızlı değişime ayak uyduran çalışanlar elde ettikleri bilgi, görgü ve becerilerle çalıştıkları kurum ve kuruluşun rekabet gücünü önemli ölçüde artırmaktadır.”⁴⁷

Reformun MEB bürokrasisine emanet edilemeyeceğini, mevcut yapı ve kalıpların dışında çözümler aramak gerekeceğini belirtmiştik. Güçlü medya gruplarının eğitime girmesinin ve onların getireceği teknolojinin yardımı ile eğitimin evlere girmesinin bir çözüm olduğunu söyledik. Hızlı bir özelleştirme de başka bir çözüm. Bu yaklaşımların hedefi okul çağındaki gençlerimiz. Ama şu anda çalışmakta olan ve sistemin yetersizlikleri veya kendi ekonomik darboğazları nedeniyle istedikleri nicelik ve nitelikte eğitimi alamamış milyonlarca yurttaşımızı göz ardı ediyor, bu çözümler. Hizmet içi eğitim bu kitleye eğiterek verimini artırıyor. Ayrıca, yönetim tecrübesi olan kurumlarca yürütüleceği için başarı şansı yüksek. Üstelik, bu kurumlar eğittikleri kişilerden kendileri yararlanacakları için, eğitim pratik ve odaklanmış nitelikte olacak. Eğitim programlarını takip edenlerin de yüksek motivasyona sahip olduklarını varsayabiliriz.

Bu etkin bileşimi güçlendirip yaymaya çalışmalıyız. Yaymak için eğitimi sadece eğitimi veren firmanın personeli ile sınırlı tutmak yerine belli bir oranda firma dışından da öğrenci almalarını teşvik etmeliyiz. Bunu yapmak, yani öğrenci sayısını artırmak için devlet bu kurumlara yardım etmelidir. Bu yardım aynı zamanda eğitimin niteliğini yükseltmek için gerekli bazı alet, teçhizat ve donanımın sağlanması, bir ölçüde öğretmen maaşlarına katkı için yapılabilir. Bu kaynaklar sadece artan verimlilik ve kârlılık sonucu yükselen vergi gelirlerine bağlı kalmamalıdır. Devlet eğitime dayalı bir kalkınma hamlesine kalkışırken kullandığı teşvik sistemini de temelden elden geçirmelidir: şirketlere verilen spesifik teşvik ve destek ödemeleri, ucuz krediler kaldırılmalı, bunun için kullanılan kaynaklar eğitim kurumlarına ve öğrencilere yönlendirilmelidir. Ekonomiye sağlanabilecek en önemli ve kalıcı teşvik kaliteli insan gücünün sağlanmasıdır.

Fortune dergisine göre, “hizmet içi eğitimde başarılı olan firmalar eğitim programlarını çalışanın ihtiyacına göre veren, onu sınıfta, uydu yayını yolu ile veya bilgisayarın başında ona iletebilen

kurumlardır. Etkin eğitim kısa ve karşı-etkileşimli, grup projeleri ile renklendirilmiş, rol oynama ve bizzat deneme gibi yöntemleri kapsayanlardır... Bu konudaki en başarılı firma olan Motorola geçtiğimiz yıl 13.3 milyar dolar olan cirosunun %3.6'sına karşılık olan 120 milyon doları hizmet içi eğitime ayırmıştır. Eğitime harcanan her bir doların karşılığında üç yıl içinde 30 dolar verim artışı sağladığını hesaplamaktadır... Ayrıca, çalışanların firmaya bağlılığında da önemli bir artış gözlemlenmektedir.”⁴⁸

Büyük firmaların eğitime girmeleri sadece hizmet içi eğitimle de sınırlı kalmamalıdır. Koç grubunun, bürokrasinin çıkarmış olduğu bütün zorluklara rağmen kurduğu Koç Üniversitesi çok önemli bir başlangıçtır. Bürokrasi böyle atılımlara köstek olacağına destek verdiği takdirde bu tür üniversitelerin sayıları süratle artabilir. Örneğin, Kore, halen nüfus başına en çok doktoralı elemana sahip olan ülkedir. Bu ülkedeki toplam 256 üniversitenin 206'sı, Hyundai, Daewoo ve Korean Air gibi holdinglere ait özel üniversiteler olup, fen ve mühendislik alanlarında üniversitelerden yılda 32.000 öğrenci mezun olmaktadır.⁴⁹

Sonuç

Asya mucizesinin de verdiği cesaret ve esin ile Türkiye için GSMH'da %6, kişi başına gelirden de %5 mertebelerinde artışların hedeflenebileceği görüşünü savunduk. Bu yeni ve yüksek büyüme hızının motoru olarak da eğitimde reform ve yeniden yapılanmayı öngördük. Hem eğitime yapılan yatırımın kalkınmaya olan katkısı kuramsal olarak da kanıtlandığı için, hem de eğitime yatırım konusunda ulusal bir konsensüs sağlamanın daha kolay olduğu için. Benzeri yaklaşımlar birçok ülke için geçerli. Nitekim, 1940'larda millileştirme, 1980'li yıllarda özelleştirme nasıl her derde deva olarak görülüyor idi ise bugün de eğitim reformu aynı şekilde bir kurtarıcı olarak algılanıyor. Hem sağ hem sol ideolojiler eğitime yatırıma sıcak bakıyorlar. Eğitim verimi artırdığı ve piyasaların daha etkin çalışmasını sağladığı için sağın, devlete aktivist bir rol verdiği

için de solun desteğini alıyor. Her iki kampa mensup iktisatçılar da insangücünün kurum ve ülkelerin en değerli sermayesi olduğunda aynı düşüncedeler.

Demek ki, insana yatırım ve bu bağlamda da eğitim reformu en öncelikli hedefimiz olmak zorunda. İnsana yatırımı sadece eğitim ile sınırlamak yanlış; sağlık gibi alanlarda da ülkemizde yapılacak çok iş var. Ancak, eğitime ayrılacak kaynaklar daha çabuk ve sürekli bir şekilde gelir artışına yol açtığı ve tüm nüfusumuzun nitelikleri ile hayat tarzını etkilediği için yatırım önceliğinin bu alana verilmesini öneriyoruz. İstedığımız sadece daha çok kaynak ayrılması değil; yapısal değişiklik ve yeniliklerin gerçekleştirilmesi. Bu boyutlarda bir reformun mevcut yapılarca veya onların sınırları içinde gerçekleştirilebileceğine inanmıyoruz. Onun için, özelleştirmeye çok önem veriyoruz. Bu konuda yatırım yapmak isteyen kişi ve kurumların geniş bir şekilde desteklenmesini öneriyoruz. Bu konuda ürkeklik içinde olanlara da Çin örneğini hatırlatıyoruz:

Devletin, eğitime ayırdığı kaynakların yetersiz olduğunu kabul edip, okulların ticari faaliyetlerle gelir elde etmelerine izin vermesi üzerine hummalı bir çalışma başlıyor. Bazı okullar üretim alanlarına, diğerleri ticarete giriyor. Kimisi geliri elveren ailelerden ücret almaya başlıyor. Diğerleri arazi veya binalarını kiraya veriyor; okul koridorlarına hatta kitap ve defterlere reklam kabul edenler bile var. Devlet, okulların işletmelerini vergiden muaf tuttuğu için ortak bulmakta zorlanmıyorlar. “Bu yumuşak özelleştirme ilerledikçe münazara ve yeni fikirlere yol açıyor.”⁴⁹

Kreşten üniversitelere kadar özel eğitim kurumlarının teşvik edilmesinin yanında mevcutların da özel sektöre devredilmesi mümkün. Kamuda kalanların da yönetiminin yerel idarelere devri ve içinde bulundukları toplumların katılımını sağlayacak şekilde müteveli heyetlerinin oluşturulması gerekli. Deneycilik, değişiklik, yenilik ve farklılıktan kaçmamak, ortaya çıkacak hatalardan korkmamak gerekiyor. Bunların gerçekleştirirken fırsat eşitliği ilkesini korumak, hatta daha ileri noktalarda uygulamak mümkün. Çünkü, “eğitimin,

biri kişisel, diğeri ise toplumsal olmak üzere iki tür getirisi vardır. Sosyal adaletin gereği, muhtaç ve yetenekli olanların devletçe desteklenerek korunması kaydıyla, eğitim giderlerinin toplumsal getiriye tekabül eden kısmının kamu kaynaklarından, kişisel getiriye tekabül eden kısmının ise eğitim gören kişi tarafından karşılanması⁵⁰, bugün herkesten kaliteyi sakınarak zenginin eğitimini sübvans eden sistemden daha adil olacaktır.

Özelleştirmenin yanında çok boyutlu medya gruplarının eğitim sektörüne girmesini ve bunların eğitimi ileri teknolojiler kanalı ile eve ve işyerine sokması da eğitim reformuna yeni bir boyut getirecektir. İleri teknoloji kullanımı eğitim sektöründeki geleneksel kalıp ve kafalardan kurtulmanın en kestirme yoludur. Şirketlerin hizmet içi eğitim programlarını yaygınlaştırıp güçlendirmeleri ve bu programları okullara dönüştürmeleri de teşvik edilmelidir. İş ortamı eğitimde teknoloji kullanımı ve verimi kolaylaştıran bir ortamdır.

Kamuda ve özel sektörde ve her kademedede popülist, kolaycı yaklaşımlardan kaçınarak, ülkenin ve iş aleminin ihtiyacı olan türde insanların etkin bir şekilde yetişmeleri planlanmalı, bu doğrultuda meslek eğitimi ile teknik eğitime ağırlık verilmelidir.

NOTLAR

1. Myrdal, a.g.y., III. cilt, ss.1540-1541.
2. Porter, *Competitive Advantage of Nations (Ülkelerin Rekabet Avantajı)*, a.g.y.
3. Economist, (11 Eylül 1993, s.45).
4. *World Development Report* 1991, s.55.
5. DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1991, s.35.
6. DİE, a.y., s.5.
7. TÜSİAD, *Türkiye'de Eğitim*, İstanbul: 1990, s.46.
8. a.y., s.63.
9. a.y., s.59
10. a.y., s.68.
11. M. Nazif Ülgen, *Eğitimde Yeni Arayışlar*, İstanbul: 1993, s.11.
12. TÜSİAD, a.g.y., s.11.

13. a.y., s.72.
14. *Milliyet*, "Acı itiraf", 9 Ekim 1993.
15. TUSİAD, a.g.y., s.87.
16. Ülgen, a.g.y., s.22.
17. Song, a.g.y., s.62.
18. Kelley ve London, a.g.y., s.86
19. TUSİAD, a.g.y. s.105.
20. Figen Atalay, "Az zorunlu, çok sorunlu eğitim", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1991.
21. TUSİAD, a.g.y., s.142.
22. *World Development Report* 1991, s.58.
23. Richard Lynn, *Educational Achievement in Japan (Japonya'da Eğitimde Başarı)*, Londra: Macmillan, 1988, s.114.
24. *International Herald Tribune*, "Singapore Leader Warns on Power Shift in Asia" (Singapur'un Lideri Asya'daki Güç Kayması Hakkında Uyarıyor"), 28 Mayıs 1990, s.2.
25. *Economist*, "A Survey of Education" ("Eğitimle İlgili Bir Araştırma), (21.11.1992), s.4.
26. Cem M. Kozlu, *Kurumsal Kültür*, (İstanbul: Bilkom Yayınları, 1988), ss.14-16.
27. George H. Wood, *Schools That Work: America's Most Innovative Public Education Programs (Başarılı Okullar: Amerika'nın Kamu Sektöründeki En Yenilikçi Eğitim Programları)*, New York: Dutton, 1992, s.xvi.
28. Prof. Dr. Bozkurt Güvenç ve diğerleri, *Japon Eğitimi*, İstanbul: M.E.B., 1990, s.88.
29. Albert, a.g.y., s.165.
30. James Botkin ve bşk., *No Limits to Learning (Öğrenmeye Sınır Yok)*, Oxford: Roma Klübüne Bir Rapor, Pergamon Press, 1979, s.64.
31. Kemal Gürüz, "Türkiye'de Okul Öncesi, İlk ve Ortaöğretim Durumu, Sorunları ve Bunlara İlişkin Çözüm Önerilerinin Anahatları", Ankara: Yayınlanmamış metin, 1993, s.42.
32. a.y., s.43.
33. Edward B. Fiske, *Smart Schools, Smart Kids: Why Do Some Schools Work? (Akıllı Çocuklar, Akıllı Okullar: Niye Bazı Okullar Başarılı?)*, New York: Simon & Schuster, 1991.
34. Yalçın Doğanay, "Okul öncesi eğitimi ve önemi", *Milliyet*, 4 Mayıs 1993, s.17.
35. Wood, a.g.y., s.xvii.
36. Ülgen, a.g.y., s.61.
37. Şara Sayın, "Çağdaş Eğitimde Amaç ve Yöntem", *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, İstanbul: Cem Yayınevi, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 1, 1990, ss.31-33.
38. TUSİAD, a.g.y., s.73.
39. Fiske, a.g.y., s.146.

40. a.y., s.146.
41. *New York Times*, "Whittle's School Unit Gains Pressure and Pressure" ("Whittle'in Okul Projesi Prestij ve İvme Kazanıyor", 27 Mayıs 1992, s.B6.
42. Prof. Dr. Kemal Gürüz, Küresel İnsangücü Yetiştirmek İçin Türk Yükseköğretiminde Gereken Yapısal Değişiklikler, İstanbul: ATAS - Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, 1993, s.30.
43. Uğur Derman, "Akademik Standartlara Saygılı Bir Üniversite Yaratmanın Koşulları", *Yükseköğretimde Sorunlar ve Çözümler*, İstanbul: Cem Yayınevi, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, 1990, s.52.
44. Halis Komili, "21. yüzyıl için nitelikli eğitim", *Görüş*, Eylül 1993, s.11.
45. Gürüz, a.g.y.,
46. Tınaz M. Titiz, "Eğitimi okul dışına çıkaralım!", *Barometre*, 3 Mayıs 1993.
47. "TÜGİAD: Rekabet üstünlüğü kazanmak isteyen kuruluşlar hizmet için eğitime önem vermeliler", *Barometre*, 16 Ağustos 1993.
48. Ronald Henkoff, "Companies That Train Best" ("En İyi Eğiten Firmalar"), *Fortune*, 22 Mart 1993, ss.42-49.
49. Catherine Sampson, "Schools in China Open for Business" ("Çin'de Okullar Ticarete Açılıyor"), *Herald Tribune*, 17 Şubat 1993, s.11.
50. Gürüz, "Eğitim Reform Paketinin Temel İlkeleri ve Anahtarları", Ankara: tartışma dokümanı, 1993, s.2.

X. BÖLÜM

TEKNOLOJİ'YE YATIRIM

16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar insanlık yaşadığı alemin sınırlarını genişletmek için sürekli keşiflerde bulundu; önce kıtalar ve okyanuslar, sonra dağlar, çöller ve nehirler insanın merakı ile kazanç ve egemen olma güdülerinin önünde birer birer kaşif ve kartograflara teslim oldular. 20. yüzyılda ise uzay sınırlarını insanlara açmaya başladı. Keşif güdüsü sadece yeni ülkeler ve olanaklar yaratmakla kalmadı; sınırları zorlayan yaratıcı, atılımcı, dinamik, azimli, özgürlükçü bir insan tipi de doğurdu. Değişik uluslar, değişik ölçülerde bu insan tipinden ve onun yaratıcı, yapıcı gücünden nasiplerini aldılar. Örneğin, ünlü tarihçi Frederick Jackson Turner'a göre Amerikan halkının enerji kaynağı daima genişleyen sınırların peşinden koşması idi. Ama insanlık coğrafi keşiflerin doğal sınırlarına artık vardığının farkında. Keşiflerin yönü giderek dış alemden içimize doğru dönüyor. İnsanlık, yeni sınırları yeryüzünün konturlarında değil, kendi beyninin girift kıvrımlarında, insan dokusunun hücrelerinde, atomun parçacıklarında arıyor ve yepyeni haritalar üretiyor.

Belki bu çabaların en önemlisi *human genome* programı denen, insanların genlerinin haritasını çıkarmayı amaçlayan çalışma. İnsanların taşıdığı tüm genlerin deşifre edilmiş listesi beş yıl sonra rakam ve formüllerle dolu yüzbinlerce sayfalık bir bilgisayar basımı olarak önümüze gelecek. Bu liste bilim adamlarına birçok hastalık ve sakatlığın çözüm yolunu aydınlatacak. Deşifre edilmiş genlerin davranışı hücre, doku ve organların nasıl çalıştıklarını anlamamıza yardımcı olacak. Genetik terapi kendi genleri sorunlu insanlara yeni genlerin aşılmasına imkân veriyor. Kanseri ve AIDS

gibi inatçı hastalıklardan, şizofreni gibi ruhi rahatsızlıklara hatta davranış biçimlerine müdahale etmek söz konusu. İnsanlığın önünde yaratılan en büyük fırsatlardan biri. Ancak, yanlış ellerde ve yanlış yöntemlerle bu fırsat bir kabusu da dönüşebilir.

Bilim adamlarının üzerinde çalıştıkları başka bir harita ise CO-BE adlı Amerikan uydusu tarafından 1992 yılında çıkartıldı. Uzaydaki cisimlerin kozmik mikro dalga radyasyonunu kaydeden bu uydu, insanlığın 15 milyar yıl öncesini, yani evrenin oluşumundan sadece birkaç yüz bin yıl sonraki kozmik konfigürasyonu gösterebiliyor. Evrenin günümüzde güneşin olduğu gibi yoğun bir gaz bulutu olduğu dönemi günümüze taşıyor bu yeni harita. Bilim adamları artık daha gerilere dönmenin imkansız olduğu, bu konuda bilimsel sınırlara ulaşıldığı düşüncesindeler.

Bu sınırları arayan ve zorlayan bilim adamlarının 1992 yılındaki başka bir başarıları elektrik devrelerinde oldu. Şimdiye kadar yapılabilmiş en ufak devre üretildi; o kadar ufak ki içindeki elektronlar ancak birer birer hareket edebiliyorlar. Aynı yıl, sinir hücrelerinin çoğalması sağlandı ve sinir dejenerasyonu sonucu yaşam uzunluğunun sınırlanması aşılabilir hale geldi.

Esasında 1992 yılı bilimsel araştırmalar açısından bir olumsuzlukla başlamıştı: Amerikan Temsilciler Meclisi Süperiletken Süper Çarpıştırıcı (SSC) için istenen tahsisatı onaylamadı. SSC için gereken kaynağın 300 trilyon lira olduğu düşünülürse belki kararı yadırgamamak gerek. Bu para ile 85 km. çapında devasa bir tüp inşa edilecek; bu tüpün içinde ise aksi yönde yaratılan ışınların içinde protonlar süper yüksek enerji gücü ile hızlandırılarak büyük detektörlerin içinde çarpışmaları temin edilecekti. Amaç, çarpışmanın yol açacağı enerji boşalması sonucu bugüne kadar incelenememiş parçacıkların kaydedilmesiydi. Sonuçta, aynı madalyonun iki ayrı yüzü olan, uzun mesafelere uzanan elektromanyetik güçlerle, atomun çekirdeğinden dışarı taşamayan zayıf nükleer güçlerin niye birbirlerinden bu kadar farklı oldukları anlaşılacaktı. Uzun tartışma ve pazarlıklardan sonra yıl sonunda Amerikan Senatosu SSC proje-

sini yaşatmaya karar verdi ve bütçeye 650 milyon dolarlık bir ödenek koydu.¹ Bu da belki artık mucitler çağının kapandığının, bilim ve teknolojinin genel makroekonomik politikanın ayrılmaz ve pahalı bir parçası olduğunun bir simgesiydi.

Gene de SSC'nin üstündeki 8.25 milyar dolarlık fiyat etiketi Amerikan uzay örgütü NASA'nın dünyayı çok geniş kapsamlı bir şekilde gözlemeyi hedefleyen EOS (*Earth Observing System*) projesinin 40 milyar dolarlık maliyetinin yanında mütevazı kalıyor. 2000 yılına doğru peş peşe uzaya gönderilecek altı EOS uydusu onyıllar boyunca atmosferi, okyanusları ve karaları gözetleyecek; atmosferin her yer ve her irtifaındaki nem, ısı ve bulut oluşumunu kaydedecek; rüzgarları ve okyanus akıntılarını takip edecek; bitki örtüsündeki değişimleri izleyecek. Temel hedeflerinin başında iklim değişikliklerinin nedenlerini anlamak geliyor. ²

EOS'un astronomik maliyetinin çoğunluğu uydularından ve ya teknik donanımından kaynaklanmıyor. Uyduların kaydedip dünyaya gönderecekleri bilginin depolanıp işlenmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli bilgisayarlar ve bilgi işlem yazılımlarının yükü toplam proje maliyetinin yarısından fazlasını oluşturuyor. Projenin ömrü boyunca birikecek bilginin hacmi dünyanın en büyük kütüphanesi olan Amerikan Kongre Kütüphanesi'ndeki kaynakların tümünden 20 kat daha fazlasını oluşturacak. EOS'un Bilgi İşlem Sistemi EOSDIS tamamlandığında dünyadaki en büyük bilgi bankası olacak.²

Gene NASA'nın projeleri arasında olan Hubble uzay rasathanesinin iki milyar dolarlık maliyeti EOS'unkinin yanında bir hiç gibi kalacaktı, eğer Hubble'ın ana merceği uzayda bozulmasaydı. Bazı teknik sorunlar halledildiği takdirde NASA'nın uzay mekiği *Challenger*'ı yarım milyar dolara bir seferlik kiralayarak Hubble'a ulaşmak mümkün. Ses süratinin 25 katı hızla uçuşması planlanan X-30 uzay uçağı projesi 1997'de devreye girince belki bu kira daha da düşecek. Ancak, X-30'un araştırma-geliştirme harcamalarının 5-10 milyar dolar arasında sonuçlanması bekleniyor. X-30'un İngilizler

tarafından tasarlanan rakibi Hotol'un 7.2 milyar dolar tahmin edilen toplam maliyetini yapımçı şirket British Aerospace bulmakta güçlük çektiği için proje yavaşlamış durumda.

Bunlar ve benzeri projeleri günümüzde mümkün kılan en önemli etken her yıl gücünü katlarken birim maliyetini %30 dolaylarında indiren bilgisayar. Evet, bu başarı artık sadece bilgisayarın üretici, tasarımcı, yazılımcı ve mühendislerinin değil, aynı zamanda kendisinin. Çünkü, artık yapay zeka (*Artificial Intelligence -AI*) sayesinde bilgisayar kendi tasarımı, üretimi ve yazılımına katkıda bulunuyor. Bu yeteneğin popülerize olmuş örnekleri arasında *Deep Thought* satranç programı, doktorlara mikrobik hastalıkların teşhisinde yardımcı olan *MYCIN*, AI'nin en zor işi olan el yazısını okumayı bir el bilgisayarına entegre eden *Newton*'u sayabiliriz. Yapay zekanın bir patlama yapabilmesinin önündeki en büyük engel bilgisayarın gücü değil cehaleti. En zor hesabı saniyenin milyonda birinde tamamlayabilen bir makine kadınların parfüm kullandığını, insanların aşık olduğunu, çatal bıçakla yemek yenip kalemle yazı yazıldığını bilmiyor.

Bu nedenle, Texas'ta bir araştırma enstitüsünde çalışan Dr. Doug Lenat ve ekibi 1986 yılından beri Cyc adlı bir bilgisayara bilgi ve kültür yüklemekteler. Hedefleri birkaç yıl içinde 10 milyon parça bilgiyi depolayarak Cyc'ı beş yaşında bir çocuğun zihinsel seviyesine getirmek. Böylece Cyc, yerçekimi, vücut, para, alışveriş, zaman, masal gibi kavramlara sahip olacak. Bu, Cyc'ın AI sistemlerinin şu anda yapamadığı bazı işlemleri yapmasına imkan verecek; öğrendiği yeni fikirleri bildiği kavramlara tercüme ederek kendi kendine öğrenmeye başlamak gibi.³

Cyc'ın başarısı hakkında kuşkularınız varsa size şu kitabı okumanızı önereceğiz: *Just This Once*. "Sadece Bu Seferlik" adlı bu yapıtın özelliğini alt başlığı açıklıyor: "Dünyanın en çok satan yazarı Bayan Susann gibi düşünmeye programlanmış bir bilgisayar tarafından yazılan bir roman." Scott French adlı bir elektronik mühendisi ve bilgisayar yazılımcısı tarafından Jacqueline Susann'ın

slubu ile “düşünmeye” programlanmış bir bilgisayarın elektronik devrelerinin ürünü olan romanın dörtte biri tamamen French’in tularından, diğ er bir çeyreği de bilgisayarın beyninden çıkmış; kalan yarısı da ortaklaşa oluşturulmuş. Bilgisayar French’e bir soru soruyor ve aldığı cevaba göre birkaç cümle yazıyor. French gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra aynı süreç tekrarlanıyor. Sistemin z French’in Susann’ın iki romanını inceledikten sonra programladığı binlerce kural. Örneğin, bir kadına rastlayınca bilgisayar programcısına onun hırçınlık derecesini soruyor. Birden ona uzanan bir yelpazede aldığı cevaba göre kuracağı cümlelerde “bağırdı”, “haykırdı”, “fısıldadı” gibi kelimeler arasından seçimini yapıyor. Eletirmenlerin 295 sayfalık romana gösterdikleri ilk tepkiler olumlu. 15.000 adet yapılan ilk baskının tamamının 18.95 dolarlık yüksek fiyatına rağmen tükenmesi bekleniyor.⁴

Bütün bu başarıların altında bilgisayarın temel taı olan elektronik entegrelerin, yani çiplerin ulaştığı gelimilik ve g yatıyor. Örneğin, kişisel bilgisayarlar ip üreticilerinin bilgisayarın merkezi işlem ünitesini, yani esas hesaplamaları yapan devreleri mikroişlemci denen bir ipe sığdırmalarıyla gerçekleşti. Bu yapıtı dizimin üstünde kaydeden Macintosh PowerBook 170’in gücünü kapsayan NCR Century 200 bilgisayarı o şirkette çalıştığım 1970’li yılların balarında 30 metre kare alan işgal ediyordu. Onun da ecdadının 1960’larda kapladığı alan 60 m² idi. Üstelik bazı ilavelerle dizüstü bilgisayarım 20 yıl önce klimalı odaları dolduran atalarının yapamadığı birçok içi yapabiliyor: renkli ekranda 256 renk ve 16 milyon renk tonunu gösterebiliyor; modem aracılığı ile bütün dünya ile kendisi haberleebiliyor; bir CD-ROM okunabilir bellek ilavesi ile binlerce sayfalık Ansiklopedi Britanika’yı kapsıyor; el yazımı okuyup talimatlarımı yerine getiriyor; Quicktime ile hareketli filmleri saklıyor, yazılara resim veya film ekleyebiliyor....

ipe dönersek, yeni doğmuş bir bebeğin tırnağı çapında, ama bundan biraz daha kalın olan entegrenin hammaddesi herhangi bir kumsalda bulabileceğimiz kumun içindeki silikon. z bir elektro-

nik entegre devre: silikonun içine ve üstüne kazınmış mikroskopik devre anahtarları var; bu şalterler çok ince metal filmlerin üzerine kazınmış “teller” tarafından birbirlerine bağlanmış. Çipe mikroskopa baktığınızda çok düzenli bir kentin uzaydan görüntüsü ile karşılaşabilirsiniz: düzenli caddeler geniş meydanları ve geometrik binaları birbirlerine bağlar.

Bir kenarı yarım santim uzunluğundaki bir çip bir milyon elektronik komponenti barındırabiliyor. Bu dünyanın ilk elektronik dijital bilgisayarı 30 ton ağırlığındaki ENIAC’ın kapasitesinin on katı. 1946 yapımı ENIAC’ın en önemli halefi “çip üzerindeki bilgisayar” diye tanımlanan mikroişlemciler. ENIAC’ın 30.000’de bir maliyetindeki bir mikroişlemci, onun gibi bir fabrika misali elektrik yutacağına tek bir ampulü besleyen enerji ile saniyede milyonlarca, yani ENIAC’ın 200 katı işlem yapabiliyor. Bilgisayara yapay zekasını veren de mikroişlemciler.⁵ Çünkü, insan zekasının temel özellikleri olan mantık ve hafızaya sahip. Dolayısıyla, insan zekası gibi sonsuz bir potansiyeli var.

ENIAC’ın iç organlarını oluşturan kocaman vakum tüpleri ile günümüzün mikroişlemcisi arasında 1947’de icat edilen transistör teknolojisi vardı. Yarının teknolojileri arasında ise yeni nesil bilgisayarları yürütecek olan RISC (*reduced instruction set computing*) türü çip “platformları” bulunacak. RISC çipleri günümüzün mikroişlemcilerinin yaptığı işleri daha çabuk ve daha ucuza yapacaklar; çünkü, aynı kapasite için daha az transistör kullanacaklar, ama aynı alana da çok daha fazla transistör sığdırabilecekler. Örneğin, dünyanın en büyük çip üreticisi Intel’in model 386 mikroişlemcisinde 300.000 transistör vardı. Yeni geliştirdiği Pentium çipinde ise 3 milyon var. Küçülerek güçlenmenin maliyeti oldukça yüksek: Intel’in 1993 araştırma-geliştirme ve yatırım bütçesi 2.6 milyar dolar.⁶ Bu, firmanın 1993’te beklenen cirosunun hemen hemen dörtte birine eşit. Toplamın üçte biri Ar-Ge harcamalarına gidiyor. Ama şirket bu araştırma ve yatırım stratejisi sayesinde de yıl sonunda 2 milyar dolar kâr bekliyor. Bankada depolanmış fonları da 3.5 milyar dolara yakın.⁷

Uzay uydularından evlerdeki mikro-dalga fırınlarına kadar her alana girmiş olan çip kullanımı çiplerin ve onların yakın akrabası olan DRAM (*dynamic random-access memory*) bilgi depolama entegrelerini belki artık enerjiden de önemli stratejik ürünler konumuna getiriyor. Bir taraftan bu stratejik duyarlılık diğer taraftan her yeni ürünün geliştirilmesi için gereken milyarlarca dolarlık fonlar ülkeleri işbirliğine zorluyor. Özellikle, DRAM piyasasına egemen olan Japonya ile mikroişlemci piyasasında önder olan Amerika giderek ortak yatırımlara yöneliyorlar.⁸

Teknolojideki baş döndürücü dönüşümler bilgisayar sektöründe de zelzele niteliğinde değişikliklere yol açıyor. Sektörün ilki ve devi IBM gelişmelere ayak uyduramaması, hantal ve yavaş kalması sonucu 1992 yılında Amerika tarihindeki en büyük ticari zararı oluşturuyor: 4.9 milyar dolar, yani 165 trilyon lira! 1993'te yeniden yapılanmanın maliyeti ise 8.9 milyar dolar tutuyor. Sonuçta 340.000 çalışanının 40.000'ini işten çıkarıyor. Bunların arasında yönetim kurulu başkanı da var. Buna karşılık Intel gibi çip üreticileri ve Microsoft gibi yazılım şirketleri kârlarını katlıyorlar. Microsoft sektörün en sayılan ve korkulan şirketi olarak IBM'in boşalttığı tahta oturuyor. Kişisel bilgisayarların işletici sistemlerinin %40'ını üreten şirket sektördeki en hızlı büyümeyi de sergiliyor.⁹

Mimaride formun fonksiyonu takip ettiği gibi, organizasyonlarda da yapı strateji ve teknolojiyi izliyor. Yeni teknolojiler firma yapılarını değiştiriyorlar. Fabrikalardaki otomasyon öncelikle göze çarpan bir örnek. Esnek üretim de teknolojinin sağladığı bir olanak. Az miktarlarda üretim ekonomik oluyor. Artık Amerika ve Japonya'da üretilen makine parçalarının %75'i 50 veya daha az sayıda partiler halinde işleniyor.¹⁰ Bankalar ve hava yolları gibi hizmet şirketlerinde de çalışma şekilleri önemli ölçüde değişiyor. Teknoloji aynı anda hem merkezi kontrolü hem de yetki dağıtımını kolaylaştırıyor. Tercih yönetimlere kalıyor. Pazarlama stratejileri de teknolojiye uyum sağlıyor; müşterinin ihtiyaçlarına göre ürünün ayrıntılı biçimde farklılaştırılması yolu ile ufak pazar bö-

l mleri değerlendiriliyor. Teknolojinin yapıyı değiştirmesi ihtiyaç duyulan insanın niteliğini de değiştiriyor. Her kademede, ‘‘akıllı’’ bilgisayarlarla iletişim sağlayabilecek eğitilmiş, hatta eğitimin de ötesinde bilgisayar kültürüne sahip işçi, memur ve yöneticiler aranılır oluyor.

Sonuçta, uzmanların gelecekle ilgili beklentileri şunlar: ortalama şirket boyutları ve çalıştırdığı personelin sayısı küçülecek; geleneksel hiyerarşik organizasyon yapısı yerini uzmanlardan oluşmuş çalışma guruplarını katılımcı bir ortamda çalıştırabilen kurumsal yapılara terk edecek; teknisyenler üretim işçilerinin önüne geçecek; dikey iş bölümü yerine yatay iş bölümü egemen organizasyon şeması olacak; hizmetler üretim önüne geçecek; çalışma kavramı yeniden tanımlanacak ve sürekli eğitim ve değişim vurgulanacak.¹¹

Teknoloji, eğitim ve organizasyon biçimlerinin yakın ilişkisini vurgulamak için tarihten bir örnek verelim. Araştırmalar İngiltere’nin 16. yüzyılda İspanyol donanmasına karşı kazandığı zaferin nedenlerinin genellikle ileri sürüldüğü gibi top dökümü, mühimmat kalitesi, top arabalarının tasarımı gibi teknolojik üstünlüklerden ziyade topçu mangalarının seçim ve eğitiminden kaynaklandığını gösteriyor. Ayrıca, hastalık ve gemi kazalarının top ateşinden daha çok can aldığı saptanmış. Daha iyi organize olmuş, daha disiplinli ve eğitimli İngiliz donanmasının bu alanlardaki üstünlüğü de neticeyi belirleyen önemli etkenlerden.¹²

Değişikliklere ayak uyduramayan, daha doğrusu teknolojinin yarattığı yeni imk nlerden rakiplerinden önce yararlanamayan şirketler büyük darboğazlarla karşılaşıyorlar. Örneğin General Motors’un 1991 zararı 4.5 milyar dolara ulaşıyor. Teknolojinin gerisinde kalan şirket değil de bir ülke ise çöküş daha da gürültülü oluyor. Örneğin, yeni teknolojilerin Komünist Partisi’nin bilgi ve iletişim sistemleri üzerindeki tekeli  ykacağından korkan parti liderlerinin teknolojik gelişmeyi frenlemelerinin faturasını Sovyetler Birliği’nin ne kadar ağır bir şekilde ödediğini hepimiz gördük. Sovyetlerin en önemli Amerika gözlemcisi Georgy Arbatov 1975’te

yayınladığı bir makalede “Amerika’nın bilgisayarların yönetimdeki rolünü fevkalade abarttığını” savunmuş ve bu analizi ile Sovyet liderlerini gevşekliğe sevk etmişti.¹³

Türkiye’nin Durumu¹⁴

Nasıl Tien-şan dağlarını aşarak İpek Yolu’nu açmak ve böylece Japonya’ya ulaşmak dünya coğrafyasının sınırlarını zorlamak idiyse, müreffeh bir toplum yaratmanın biricik yolu, mevcut kaynakları üretim faktörleri ile birleştirmek sureti ile katma değer yaratmaktan ve yaratılan değerın bir kısmını uluslararası pazarlarda satabilecek şekilde rekabet gücüne sahip olmaktan geçmektedir. Uzun vadede bir ülkenin sadece sahip olduğu doğal kaynakları dışarıya satarak müreffeh bir toplum olarak varlığını sürdürmesi mümkün değildir.

İnsanlığın günümüzde ulaşmış olduğu, kimine göre “Bilgi Toplumu”, kimine göre “Endüstri Sonrası Toplum” tabir edilen aşamada, bilgi ve bilgili insan ekonominin en önemli girdileri haline gelmiş olup, teknoloji artık, “Sanayinin, temel girdiler olan hammadde, enerji ve enformasyonu, kullanılabilir mal ve hizmetlere dönüştüren bilgiler kümesi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Başka bir deyişle, bilim, teknoloji ve iyi yetişmiş insan gücü, artık başta gelen üretim faktörleri arasında sayılmaktadır. Dünyadaki bazı güncel teknoloji projelerine kısaca değinerek bir ufuk turu yaptıktan sonra ülkemizin bu alandaki durumunu irdeleyelim.

Türkiye’nin bu alandaki göstergeler itibarı ile, halen dünya pazarlarında büyük bir rekabet içinde olan belli başlı 36 ülke arasındaki konumu şöyledir:

- * Yirmi beş yaş üstü nüfusun 3.5 yıllık ortalama öğrenim süresi ile sondan üçüncü;
- * Yükseköğretimde, açıköğretim dahil, %15’lik okullaşma oranı ile sondan yedinci;
- * Bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetleri için yapılan harca-

maların Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYİH) olan %0.33'lük oranı ile sondan altıncı;

* İktisaden faal on bin nüfus başına toplam 7 Ar-Ge persone-
li ile sondan dördüncü;

* Ticari kesimin Ar-Ge faaliyetleri içindeki %21'lik payı ile son-
dan dördüncü;

* Dünya fen bilimleri literatürüne %0.166'lık katkısı ile son-
dan yedinci;

Temel bilimsel araştırma faaliyetlerinin uzun vadeli ekonomik
ve teknolojik gelişme hedeflerine katkı potansiyeli itibarı ile son-
dan yedinci;

* Ülkede ikamet eden yüz bin nüfus başına verilen 0.09 pa-
tent ile sondan beşincidir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Mayıs 1991 - Mayıs 1992 tarih-
leri arasında gerçekleştirdiği ve Türkiye'deki tüm araştırma birim-
lerini ve personeli kapsayan anket sonuçlarına göre 1990 yılında
Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Araştırma ve Geliştirme harcamaları
1.316 trilyon liradır. Bu değer aynı yıldaki GSYİH'nın binde 3.3'üne
eşittir. Türkiye bu AR-GE harcamaları ile OECD ülkeleri içinde
mutlak değer olarak, Yunanistan, İzlanda, İrlanda ve Yeni Zelan-
da'nın önünde yer alırken, kişi başına AR-GE harcamaları ve AR-
GE harcamaları/GSYİH oranında en son sırayı almaktadır. AR-
GE harcamalarının GSYİH'ya oranının en yüksek olduğu OECD
ülkeleri, %2'nin üzerindeki oranları ile Japonya, Almanya, İsviç-
re, ABD, Fransa, Hollanda, İsveç ve İngiltere'dir.

Araştırmanın bulgularına göre 1990 yılında Türkiye'de (Tam
Zaman Eşdeğeri olarak hesaplanmış) 16.246 araştırma personeli,
lisans ve üzeri eğitime sahip 12.163 araştırmacı mevcuttur. 1.000
iktisaden faal nüfusa düşen toplam AR-GE personeli ve araştırma-
cı sayıları sırasıyla 0.72 ve 0.54 olan Türkiye, 2.4-14.2 ve 1.4-8.9
arasında değişen diğer OECD ülkelerinin benzeri büyüklüklerinin
oldukça gerisinde kalmaktadır.

AR-GE personelinin dağılımına bakıldığında, toplam AR-GE personelinin %56.7'sinin üniversitelerde, %27'sinin kamu sektöründe ve 16.3'ünün ticari kesimde bulunduğu, yükseköğretim kesiminde bulunan araştırmacıların bilim dallarına göre dağılımına bakıldığında, bunların %12.2'sinin doğal bilimlerde, %21.6'sının mühendislik bilimlerinde, %30'unun sağlık bilimlerinde, %8.2'sinin tarım bilimlerinde, %19.4'ünün sosyal bilimlerde ve %8.6'sının beşeri bilimlerde olduğu saptanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre AR-GE harcamalarının %69'unun yükseköğretim, %18'i özel sektör ve %3'ü KİT olmak üzere toplam %21'inin ticari kesim, %10'unun kamu tarafından gerçekleştirildiği saptanmıştır. Bu oranlar diğer OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında; bu ülkelerde toplam AR-GE harcamaları içinde ticari kesim tarafından gerçekleştirilen AR-GE harcamalarının payının %60-70, yükseköğretim tarafından gerçekleştirilen AR-GE harcamalarının payının %13-15, kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen AR-GE harcamalarının %5-15 arasında olduğu gözlemlenmektedir.

DİE'ye göre, toplam AR-GE harcamalarının %71'i kamu kesimi, %28'i ticari kesim, %1'i diğer yurtiçi ve yurtdışı kaynaklarla finanse edilmektedir. Ülkemizdeki toplam AR-GE harcamalarının %71'inin kamu kesimi tarafından finanse edilmesine karşın diğer OECD ülkelerinde kamu tarafından finanse edilen AR-GE harcamalarının düşük, ticari kesimce finanse edilen AR-GE harcamaları oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Sanayileşmiş ülkelerde özel sektörün AR-GE harcamaları çok büyük boyutlara ulaşmaktadır. Levent Gürses "Geleceğimiz, laboratuvarlarda yatıyor" başlıklı yazısında "dünyada en çok araştırma-geliştirme harcaması yapan üç şirket, Amerikan General Motors ve IBM ile Alman Siemens'in toplam harcaması, Türkiye'nin bir yıllık ihracat rakamının üstünde, Araştırma ve geliştirme harcamasında rekor, 5.9 milyar dolarla General Motors'ta. 1992'de Siemens 5.3, IBM ise 5.08 milyar dolar harcadı araştırma-geliştirmeye" diyor.

“Ülkelerin yaptığı araştırma-geliştirme harcaması ise daha korunç... Bu konuda dünya liderliği ABD’de... Geçen yıl 900 şirket araştırma ve geliştirmeye 79.4 milyar dolar harcadı. Japonya 35 milyar dolar, Almanya 14.4 milyar dolar, Fransa 9.1 milyar dolar, İngiltere ise 8 milyar dolar harcadı. Bu beş ülkenin araştırma-geliştirme harcamasının toplamı, Türkiye’nin bir yıl içinde ürettiği mal ve hizmetlerin toplamı olan 120 milyar dolarlık gayri safi milli hasılasının üzerinde, Dünyada araştırma ve geliştirmeye harcanan toplam miktar ise, 168 milyar dolar,”¹⁶

Prof. Kemal Gürüz’e göre, bundan yaklaşık 2600 yıl önce, Anadolu’nun Ege kıyılarında Milet’te, Thales, Anaximander ve Anaximenes ile başlayan Copernicus, Brahe, Kepler, Galilei, Newton, Maxwell, Einstein, Feynman ve Röhrer gibi dehalar ile devam eden bilimsel gelişme süreci, 19. yüzyıla gelene kadar, teknolojik gelişme süreci ile önemli ölçüde etkilişim içinde olmamıştır. İki süreç bir anlamda birbirinden bağımsız olarak sürmüş, teknolojik gelişme daha ziyade mucitlerin buluşları ile meydana gelmiş, hatta bilim zaman zaman teknolojinin gerisinde kalmıştır. Ancak, Sanayi Devrimi’nden sonra elektriğin keşfi, bu alandaki bilimsel gelişmelere dayalı elektrik sanayiinin kurulması ve 19. yüzyılın sonunda, Röntgen’in X-ışınlarını, Becquerel’in de radyoaktiviteyi keşfi ile başlayan bilimsel patlama, 20. yüzyılın başından itibaren teknolojik gelişmelerin temelini teşkil etmiştir.

Böylece, bilimin yeni teknolojiler doğurduğu, bu teknolojilerin yeni bilimsel araştırma alanları açtığı, bu alanlardaki gelişmelerin de bambaşka yeni teknolojiler doğurduğu, özetle bilim ile teknolojinin birbirlerini zincirleme olarak ittikleri ve çektikleri bir dönem başlamıştır.

Rosenberg ve Birdsell de aynı görüşü savunuyor ve tarihin büyük bir bölümünde Çin ve İslam dünyasında olduğu gibi, Batı’da da bilim ve endüstrinin farklı çevrelerde geliştiğini ve yaklaşık 1600 yılından beri gelişmekte olan temel bilimsel düşüncelerin, geniş ölçüde ekonomik uygulamaya ancak 275 yıl sonra geçirilebildiğini

söylüyorlar. Batı'nın teknolojiye Çin ve İslam dünyasının önüne geçmesindeki en önemli etken "bilim ile teknolojik çevre arasında-ki geleneksel uçurumu ortadan kaldırması ve bilimsel açıklamaları ekonomik büyümeye aktarmasıdır.

"Batı, sözü geçen uçurumu ortadan kaldırmak için ilk olarak şirket düzeyinde, daha sonraları da tüm ekonomi düzeyinde bir yenilikler sistemi geliştirdi. Bir yandan, bilimsel yöntem ve bilgiyi ticari sorunların çözümünde kullanmak için araştırma laboratuvarları kurulurken, bir yandan da tüketiciler bu bilgiyi içeren ürün ya da hizmetleri satın alıp kullanmaya özendirildi. Batı, geleneksel ticari şirketin üretim ve pazarlama işlevleriyle bilimsel bilgi merkezlerini ortak yönetim, ortak amaç ve ortak güdülerin çatısı altında birleştirmede çok başarılıydı."¹⁷

Batı'nın endüstriyel teknolojisinin ufku kaldıraç, çark, şaft, makara, manivela ve motorların gözle görülür, elle tutulur dünyasından atom, molekül, elektromanyetik dalga, indüksiyon, bakteri, virüs ve genlerin gözle görülemeyen, hatta kolaylıkla zihinlerde canlandırılmayan dünyasına doğru kaymaya başladı. Bununla birlikte, salt bilim için araştırma yapanlarla, ticari bir buluşun peşinde koşanlar ticari sistemde birbirlerine yaklaştılar. Bilimciler kendi çalışmalarını planlamayı ve ticari çalışmalara bilimsel yaklaşımı sokmayı da bildiler. Günümüzde bilim, teknolojinin; teknoloji de bilimin ayrılmaz parçaları haline geldi. Bu süreci pasif olarak izleyen milletlerin, kısa bir süre sonra, seyrettiklerini dahi anlayamaz ve teknoloji transfer dahi edemez duruma düşerek, uluslararası camianın nisbi olarak fakir ve marjinal bir üyesi konumuna düşeceklerini hatırlatan Prof. Kemal Gürüz, Türkiye'nin bu alanda karşı karşıya bulunduğu sorunları şöyle özetliyor:

* Bilim ve teknoloji politikasının, genel makroekonomik politikaların bir parçası olarak ele alınmayışı veya, daha doğrusu, Türkiye'de hiçbir dönemde bilim ve teknoloji politikasının tespit edilerek uygulanmamış olması;

* İmalat sanayiinin esas itibarı ile, paket olarak transfer edi-

len teknolojilere dayanması ve bu kesimdeki Ar-Ge faaliyetlerinin son deçe cılız olması;

* Ticari kesimdeki bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesi için, mali teşviklerin yanında, belirli hedeflere yönelik projeler ve programlar etrafında, kamu kaynaklarından, bire bir ilkesine (*matching funds*) göre doğrudan finansman ve bunun devamının gelişme ve performansa bağlanması gibi mekanizmaların oluşturulamamış olması;

* İlgili kamu kuruluşlarınca satın alınacak cihazların şartnameleri ile satın alma programlarının önceden belirlenerek ilanı, bu cihazların geliştirilmesi için gereken bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerinin ilgili kamu kuruluşunca kısmen finansmanı gibi, Ar-Ge destekli, uzun vadeli kamu alım (*public procurement*) programlarının bulunmayışı;

* Ülkenin Ar-Ge sistemini oluşturan, üniversiteler, kamu araştırma kuruluşları ve özel sektör araştırma birimleri arasında,

— Üniversiteler: Temel bilimsel ve uygulamalı araştırmalar

— Kamu Kuruluşları: Uygulamalı araştırmalar, jenerik ve rekabet öncesi teknolojiler, destek hizmet ve teknolojileri

— Özel Sektör: Mülkiyetli teknolojiler

şeklinde kabaca bir görev dağılımının bulunmayışı ve bu üç tür kuruluşun katılımları ile, günümüzün temel teknolojileri olan elektronik, yeni malzemeler ve biyoteknoloji alanlarında jenerik ve rekabet öncesi teknolojileri içeren ortak Ar-Ge programlarının bulunmayışı;

* Kamu araştırma kuruluşlarının giderlerinin tamamen kamu kaynaklarından karşılanması ve denetim yokluğu nedeni ile, buradaki faaliyetlerin temel bilimsel araştırmalara kayması ve elde edilen sonuçların kurum içinde “kilitlenmesi”;

* Uluslararası düzeydeki yayınları ve çalışmaları ile sivrilerek bilim adamı niteliğini kazanmış öğretim üyelerinin üniversitelerde

ayrıcalıklı bir konuma sahip kılınmaması; kaynakların bu nitelikte kişilere tercihli olarak tahsis edilmemesi nedeniyle, kritik kütleler oluşturulamaması; başka bir deyişle, üniversitelerde “meritokratik” değil, çoğunluğun baskısına dayalı, popülist anlamda “demokratik” anlayışın hakim olması;

* Üniversitelerin tâbi olduğu kısıtlayıcı ve katı idari ve mali mevzuat nedeniyle, bütçelerine sahip olamamaları ve sanayi ile etkileşim için gerekli olan yapıları hızla kuramamaları;

* Kurum ve kuruluşların birbirlerinden habersiz olarak, aynı alanlardaki benzer faaliyetleri tekrarlamaları: nedeni ile zaten kıt olan mali kaynaklarla insangücünün israfı; bunu önleyecek kurumsal yapının bulunmayışı; ve

* Risk sermayesi piyasası ile sınai mülkiyet haklarını gerçekçi olarak düzenleyen yasaların eksikliği,

aslında ileri ülkelerin de geçmişte karşılaşmış oldukları ve geliştirmekte olan ülkelerin bugün bu alanda karşı karşıya bulundukları sorunlardan farklı değildir.

Bu nedenle, muhtelif ülkelerin bu alanlardaki uygulamaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bunlara dayanılarak, TÜBİTAK eski Başkanı Prof. Gürüz’ün Türkiye için önerdiği ve bizim de tamamıyla benimsediğimiz hususlar şunlardır:

* Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın, Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı olarak ikiye ayrılması ve TBMM’nde Bilim, Teknoloji ve Sanayi Komisyonu kurulması ile, bu konuların siyasi platformlarda sahiplenilmesinin sağlanması;

* Türkiye Teknoloji Geliştirme Kurumu adıyla, özel sektördeki özellikle rekabet gücüne sahip olduğumuz alanlarda ileri teknolojiler kullanımına yönelik Ar-Ge faaliyetlerini, proje ve geniş kapsamlı programlar bazında bire bir ilkesine (*matching funds*) göre

doğrudan finanse etmekle görevli yeni bir kurum kurulması; TÜBİTAK'ın üniversitelerdeki faaliyetleri desteklemesi;

* Marmara Araştırma Merkezi'nin TÜBİTAK'tan ayrılması ve faaliyet alanının elektronik, yeni malzemeler ve biyoteknoloji konularındaki jenerik ve rekabet öncesi teknolojiler ve bunları destekleyen uygulamalı araştırmalar ile birincil standartlar, meteoroloji ve kalibrasyon gibi destek hizmet ve teknolojileri ile sınırlandırılması; uygulamalı araştırmaların, belirlenen öncelikli alanlar ve programlar dahilinde, üniversitelerde yoğunlaştırılması, gerek bu tür faaliyetlerin, gerekse hiçbir kayda tâbi olmadan desteklenecek temel bilimsel araştırmaların bilim adamı niteliğindeki öğretim üyelerinin liderliğinde kurulacak uzun vadeli ve esnek yapılı, TÜBİTAK'ça desteklenecek ünite ve enstitülerde yoğunlaştırılması;

* Yakın bir gelecekte tüm dünyaya yayılacak olan, akıllı ve geniş bantlı entegre servisler sayısal şebekesinin (IN, B-ISDN) yatırım programını, burada kullanılacak cihazların şartnamelerini ve bunların satın alım programlarını hazırlamak, bunun gerektirdiği Ar-Ge faaliyetlerini desteklemek ve finanse etmek, bu alanda uluslararası pazarlarda rekabet gücünü hedefleyerek, şebekenin kurulmasını ve satın alımları iç piyasada rekabet içinde gerçekleştirmek amaçlarının yanında,

— Kurulacak şebekeyi belirli alanlarda işletmek üzere özel kuruluşlara lisans vermek,

— Bilgi iletimi, bilgiye erişim, bilginin depolanması ve işlenmesine ilişkin hizmet ve teknolojileri, bu suretle özel sektör eliyle geliştirmek,

— Yazılım teknolojilerini ve yazılım evlerini geliştirmek ve yaymak amacını taşıyan Ar-Ge projelerini finanse etmek,

— Yazılım ve bilgisayar kullanımı alanlarında eğitim veren özel kuruluşları akredite etmek, bunlara lisans vermek,

— Kamu kurumlarının bilgisayar alımlarını düzenlemek, bu-

nun için gereken yazılım ve protokollerin geliştirilmesi için hizmet satın almak ve proje finanse etmek,

ve yukarıda sayılan alanlarla ilgili diğer konularda faaliyet göstermek üzere, PTT'nin telekomünikasyon alanlarındaki hizmet ve yetkilerini denetleyecek olan Türkiye Enformatik Kurumu'nun kurulması;

* Sınai mülkiyet hakları ve teknoloji değerlendirme ve ileri teknolojilerin transferini teşvik için gerekli finansmanı sağlama konularında faaliyet göstermek üzere, Sınai Mülkiyet ve Teknoloji Enstitüsü'nün kurulması;

* Yukarıda sayılan kurumlar ile birlikte, Milli Prodüktivite Merkezi, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu ve KOSGEB'nin da Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı'na bağlanması; bu kurumların başkanları ile YÖK Başkanı ve Savunma Sanayi Müsteşarı'nın, Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı'nın başkanlığında, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun Yürütme Komitesi'ni oluşturması; üniversiteler dahil, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının yıllık Ar-Ge programları ve bütçe taslaklarının, bu komite tarafından incelendikten sonra, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nda onaylanması;

* Gebze'de kurulan yüksek teknolojisi enstitüsünün sadece lisans üstü öğretim yapması ve tesislerini Marmara Araştırma Merkezi arazisi içinde kurması; bu arazinin hemen yanında ileri teknoloji alanlarında Ar-Ge faaliyet yerine dayalı üretim yapan yerli ve yabancı şirketler için bir serbest bölge ve teknoloji parkının kurulması;

* ODTÜ, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampusu ve Bilkent Üniversitesi'nin ortasındaki alanda, ileri teknolojiler ve özellikle enformatik alanlarında sadece lisansüstü düzeyde faaliyet göstermek üzere ikinci bir yüksek teknoloji enstitüsü kurulması ve bunun etrafında zaman içinde kuluçka merkezleri (*incubation centers*) ile teknopark hizmetlerinin oluşturulması;

* Yükseköğretimde, YÖK'ün koordinasyonu, kaynak dağıtımı ve akreditasyon faaliyetlerini yürütmesi yanında, üniversitele-

rin, toplumda sivrilmiş ve eğitime gönül vermiş kişilerden oluşan üst yönetim kurullarınca yönetilmesine dayalı esnek bir sistem getirilmesi; özel yükseköğretim kurumlarının kamu kaynaklarından kısmi destek sağlanarak yaygınlaştırılması; yükseköğretimin harca tâbi olması, ancak muhtaç ve başarılı öğrencilerin anlamlı miktarlarda burs ve kredilerle desteklenmesi ile bu alandaki hizmetlerin yaygınlaştırılması ve fırsat eşitliğine dayalı sosyal adaletin gerçekleştirilmesi.

Bu öneriler, çeşitli ülkelerdeki uygulamaların temel ortak noktalarının yanında, kişisel deneyim ve görüşlere dayalıdır; ve tabii ki tartışmaya açıktır. Ancak, Türkiye, bilim ve teknolojiyi genel makroekonomik politikasının asli bir unsuru haline getirmediği sürece, özellikle elektronik başta olmak üzere, yeni malzemeler ve biyoteknoloji alanlarında belirli bir birikim oluşturamaz ve, küçük de olsa uluslararası pazarlarda bir paya sahip olamazsa, 21. yüzyılda oldukça zor günler yaşama tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Ülkedeki Ar-Ge ve eğitim faaliyetleri ile o ülkenin refah düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Yeniliğin, gerek klasik, gerekse günümüzdeki tanımındaki en önemli unsurlar, açıkça görüldüğü gibi, bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetleri ile kalifiye insangücünün kaynağı olan eğitim, özellikle yükseköğretim, sistemidir. İnsangücünün niteliği tamamen eğitim düzeyine bağlıdır.

Türkiye'yi yakın gelecekte iki tehlikenin beklediği görülmektedir. Bunlardan birincisi, yeni yaklaşımlar benimsenmediği takdirde, ihracat, onbeş ile yirmi milyar dolar arasında asimptotik bir değere ulaşma eğilimindedir. Başka bir deyişle, yakın gelecekte ikinci bir ihracat sıçraması ufukta görünmemektedir. Zira, sanayimizin yapısını değiştirecek olan yüksek teknolojiye dayalı yatırımlar ve bunları yönlendirecek olan ticari amaçlı Ar-Ge faaliyetleri gerçekleştirilmemektedir. Türkiye'yi ihracat alanında bekleyen ikinci tehlike, ihraç ürünlerimizin kompozisyonundan kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda yapılan yatırımlara rağmen, rekabet gücü halen dahi önemli ölçüde ihracatçılara fason çalışan atelyelere ve ucuz işgücüne dayanan tekstil ve hazır giyim sektörü, %35.7'lik pay ile ihracatımızın en önemli kalemini teşkil etmektedir. Dolayısı ile, Türkiye'nin bu sektördeki rekabet gücü, sürekli olarak gelişen üretim teknolojileri ile gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücünün tehdidinde maruzdur. Buna karşılık, her bakımdan büyük önem taşıyan elektronik sektörünün 1990 yılındaki toplam ihracat tutarı 371 milyon dolar olup, bu sektörün toplam ihracat içindeki payı sadece %2.9, sanayi ürünleri ihracatı içindeki payı ise, sadece %3.6'dır.

Açıkça görüldüğü gibi, Türkiye'nin 21. yüzyılda, en azından bu günkü refah seviyesini koruyabilmesi için, bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerine dayalı bir sanayi yapısına yönelmesi ve birinci sınıf ülkeler arasında yer alabilmesi için de ihracatında bu tür sanayilere dayalı sıçrama gerçekleştirmesi kaçınılmazdır.

Gelişmiş telekomünikasyon şebekeleri gibi altyapı yatırımlarının yanında, bilimsel ve teknolojik Ar-Ge sistemi ve kalifiye insan gücünün kaynağı olan eğitim sistemi, ileri üretim faktörleri olarak ele alınıp, sürekli olarak geliştirilmediği ve bilim ve teknoloji politikaları genel makroekonomik politikaların ana unsurlarından biri olarak kabul edilmediği takdirde, Türkiye, bırakınız sıçrama yapmayı, teknoloji transferi dahi yapamamak tehlikesi ile karşı karşıyadır.

İhtiyaç duyulan temel araştırmalara en uygun ortam, üniversitelerdeki akademik çevredir. Veri tabanı oluşturulmasına yönelik araştırmalar için en uygun ortam ise, kamuya ait kuruluşlardır. Uygulamalı araştırmalar üniversitelerde, kamu kuruluşlarında ve şirketlerin Ar-Ge bölümlerinde de yapılabilir. Buna karşılık, uygulamalı araştırmanın yanında, deneysel geliştirme ile, ürün ve süreç geliştirme evrelerini içeren teknolojik araştırma programları, yüksek miktarlarda harcama gerektirdiğinden, bunların başlatılmasında ve yürütülmesinde ticari kâr amacı önemli bir yol oynar.

Tarım ve üretim ünitelerinin küçük ve dağınık olduğu bazı sınai alanlar ile savunma alanındaki teknolojik araştırma programları, kısa vadede ticari kâr amacı gütmeksizin, devlet eliyle yürütülebilir. Ancak, bu gibi alanlar dışında, kâr amacı gütmeksizin yürütülen teknolojik araştırmalardan olumlu sonuç olmak, imkânsız değilse de, çok zordur.

Dolayısıyla, bir ülkede bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirmeye dayalı ileri ve özellikli üretim faktörlerinin yaratılabilmesi, ancak devlet ve özel sektörün işbirliği ve yatırım yapmaları ile mümkündür. Kâr amacı güden özel firmalar, Ar-Ge faaliyetlerine kaynak ayırıp, risk almadıkları sürece, temel üretim faktörlerindeki avantajlara dayalı rekabet gücü aşamasını geçmek mümkün değildir.

Türkiye'nin son on yıl zarfında bilimsel üretim açısından küçümsenmeyecek bir gelişme göstermiş olmasına rağmen, ülkemizin bu bakımdan yeterli bir düzeye ulaşmamış olduğu açıktır. Örneğin, Türkiye gerçek bir patent fakiridir. 1960-1991 yılları arasında Türkiye'de tescil olunan toplam milli patent sayısının 1.195 olmasına karşılık, aynı dönem içinde tescil edilen toplam yabancı patent sayısı bunun on katından fazladır.

Son on yılda Ar-Ge harcamalarında önemli bir artış gözlenmekte, ancak varılan nokta hâlâ yetersiz kalmaktadır: Türkiye'nin Ar-Ge için harcadığı para miktarı, 1992 sabit fiyatları ile 1983'te 1.047 milyar TL'den 1990'da 3.195 milyar TL'ye, bu harcamanın yurtiçi gayri safi milli hasılaya oranı ise %0.24'ten %0.33'e çıkmıştır. Ticari kesimin bu harcamalar içindeki payı % 16'dan, %20.8'e yükselmiştir.

Gerek parasal kaynakların, gerek araştırmacı sayısının ve de özellikle ticari kesimin Ar-Ge faaliyetlerindeki payının 1983-1990 döneminde artmış olması olumlu gelişmelerdir. Ancak, Türkiye halen bilimsel ve teknolojik Ar-Ge sisteminin parasal ve insangücü girdileri ile ticari kesimin bu faaliyetlerdeki payı itibarı ile yeterli durumda olmaktan çok uzaktır.

Prof. Gürüz dünyadaki örneklerle bakarak, aşağıdaki üç temel göstergenin, “eşik”, yani, üzerine çıkılmadıkça Ar-Ge faaliyetlerinin önemli etkilerinin olmayacağını savunmakta:

Ar-Ge harcamaları	GSYİH'nın %1.0
İktisaden faal onbin nüfus başına	
tam zaman eşdeğerli Ar-Ge personel sayısı	% 20
Ticari kesimin payı	% 30

Önemli olan husus şudur: Gereken miktardaki parasal kaynakları tahsis etmek ve, mesela, uluslararası piyasadaki ücretleri ödeyerek, yurtdışından araştırmacı getirmek suretiyle, ilk iki göstergeyi eşik değerlerin üzerine çıkarmak mümkün ve nisbeten kolaydır. Çevremiz iyi yetişmiş ve uluslararası standartlarla değerlendirildiğinde çok ucuz ücretlerle çalışmaya alışmış bilim adamları ile doludur. Programlı bir çalışma ile Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nden binlerce bilim adamı ve teknik uzman sağlamak mümkündür. *New York Times* gazetesinin açıkladığı gibi, “Rusya'nın güçlü bilimsel ve akademik seçkinler sınıfı mali açıdan hızla gerilemekte ve geleceği hakkında derin kaygılar duymaktadır... Urallardaki Chelyabinsk-70 nükleer araştırma enstitüsündeki bilim adamlarının ortalama maaşı ayda 40,000 ruble veya bugünkü döviz kuruna göre 40 dolardır (1.5 milyon TL) - yani ülke ortalamasının az üstündedir. Bu maaşlar bile iki aydır ödenmemiştir.”¹⁸ Ekonomik sıkıntılara ek olarak devletin araştırma-geliştirme projelerine ayırdığı kaynakların âdeta tamamıyla kurumuş olması bilim dünyasını sarımsan diğer bir gelişmedir.

Yapılan bir ankete göre Rus Bilimler Akademisinin üyelerinin %80'i fırsat buldukları takdirde ülkelerini terk etmek istemektedirler.¹⁹ Akademi mensubu matematikçilerin büyük bir bölümü başka ülkelere göç etmişlerdir. Bu beyin göçünden aslan payını Amerika'nın kaptığı görülmektedir. Bu ortamda, ülkemizin hızlandırılması gereken üniversiteleşme hareketi ve süratle güçlendirmemiz gereken nükleer araştırmalar için binlerce tecrübeli bilim adamı ve

araştırmacıyı çevremizdeki ülkelerden aşırı olmayan bir harcama ile sağlamak imkânına sahibiz. TÜBİTAK'ın bu amaçla attığı bazı adımlar olmakla beraber çok yetersiz kalmaktadır. Eksiğimiz, birçok konuda olduğu gibi vizyon, istikrar ve organizasyondur.

Tekrar eşik hedeflerimize dönersek, ticari kesimin Ar-Ge çalışmalarındaki payı önemli ölçüde arttırılmadıkça; özel sektör Ar-Ge bölümleri ile yükseköğretim kurumları ve kamu araştırma kuruluşlarının katılacağı geniş kapsamlı ve pazara yönelik teknolojik Ar-Ge programları uygulamaya konulmadıkça; ve bu üç grup Ar-Ge kuruluşunun birbirleri ile etkileşebilecekleri platform ve mekanizmalar oluşturulmadıkça, bu faaliyetlerden etkili sonuç almak mümkün değildir.

Bu alanda Japonya ve G.Kore gibi örneklerden yararlanmak gereklidir. Yabancı şirketlere karşı korunan iç piyasada yerli şirketler arasında rekabet ve Ar-Ge çalışmalarını teşvik etmek, Japonya ve Kore'nin stratejilerinin başlangıç aşamasındaki temel unsurlarından biri olmuştur. Japonya'nın MITI'nin önderliğinde uyguladığı bilim ve teknoloji politikasının ana öğelerinden bir diğeri, kamu araştırma kuruluşlarına, destek teknolojileri ile birlikte, jenerik ve rekabet öncesi teknolojileri geliştirme; özel kuruluşlara ise, bundan yararlanarak mülkiyetli teknolojileri geliştirerek üretimde kullanma işlevini vermektedir.

Devletin düzenleyici rolündeki üçüncü önemli unsur, Japonya'daki Nipponese Telephone and Telegraph (NTT) gibi altyapı ve hizmet sektörlerindeki kamu kuruluşlarının alımlarıdır. İlgili kamu kuruluşlarınca şartnameleri ve alım programları belirlenerek ilan edilmiş ürünlerin geliştirilmesi için yerli şirketlere parasal Ar-Ge desteği ve düşük faizli krediler verilmesi ve yerli şirketlerin bu alanlarda kendi aralarında rekabete zorlanması, Japonya ve Kore tarafından etkili bir biçimde kullanılmıştır. Bu suretle, özel şirketlerin Ar-Ge yatırımlarını kendilerinin yapması aşamasına geçmiştir.

Ölçekler ekonomisinin avantajlarından yararlanmak üzere holdingler, sınai kompleksler ve şirketler toplulukları oluşturulurken,

önceleri transfer edilen ve geliştirilen, daha sonra da üretilen teknolojilerin yazılması için küçük ve orta işletmelerin, büyük ölçekli kuruluşlara taşeronluk yapmaları (*sub-contracting*) sağlanmış, kamu ve özel risk sermayesi (*venture capital*) kuruluşları ile küçük ve orta ölçekli işletmeler desteklenmiştir. Özetle, taşeronluk hizmetleri etkili bir biçimde kullanılarak, hem teknolojinin yayılması, hem de küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesi sağlanmıştır.

Yasal düzenlemelerin yanında, kalifiye insangücünü yetiştiren yükseköğretim kurumlarının devlet desteği ile fakat özel sektör eliyle yaygınlaştırılmasına, özel sektöre destek veren kamu Ar-Ge kuruluşlarının geliştirilmesine ve bu alanlarda, “mükemmeliyet merkezlerinin” (*centers of excellence*) kurulmasına büyük önem verilmiştir.

Türkiye’de ise hiçbir dönemde bilim ve teknoloji politikası tespit edilerek uygulanmamış; bunun sadece edebiyatı yapılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından çok yakın bir zaman önce üç cilt halinde yayımlanan ekonomik ve sosyal sektörlerdeki gelişmeler ve kısa vadeli genel hedeflere ilişkin, toplam 316 sayfalık raporda, bu konuya birkaç sayfa ile değinilmiş olması, yakın gelecekte de bu alanda bir politika uygulanmasına dair siyasi irade ve niyet bulunmadığını göstermektedir.²⁰

Türk üniversitelerinden 1990-1991 eğitim-öğretim yılında, temel fen bilimleri ve mühendislik alanlarında sadece 308 öğrencinin doktora almış olması, bu sayının elektrik-elektronik ve bilgisayar alanlarında sadece yirmi yedi olması, bu konuda acil önlemler alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Üniversitelerdeki araştırma faaliyetlerinin çıktılarının ölçülendiren biri uluslararası düzeydeki yayınlardır. Bu yayınların yıllara göre değişimini inceleyen Prof. Gürüz’e göre 1991 yılında, 1.117’si fen bilimleri ile mühendislik ve 88’i sosyal bilimler alanında olmak üzere, toplam 1.205 uluslararası yayın yapılmıştır. Bu rakam 1991’deki toplam öğretim üyesi sayısı olan 11.070’e bölündüğün-

de, yaklaşık ortalama olarak, sadece on öğretim üyesinden birinin uluslararası düzeyde yayın yaptığı ortaya çıkmaktadır. Üniversitelerimizin kuruldukları günden 1991 yılı sonuna kadar geçen süre zarfında Science Citation Index tarafından taranan bilimsel dergilerde yapmış oldukları toplam yayın sayısı 9.621'dir. YÖK Başkanı Prof. Mehmet Sağlam'ın bilim adamı ve yazar Taha Akyol'a söylediği, "1984 yılında üniversitelerimiz bünyesinde 279 araştırma yapıyordu, şimdi bu sayı 10.741'e ulaştı"²¹ iddiası doğruysa, bu patlamanın sonuçları Türkiye'nin en iyi gizlenmiş sırrı olsa gerek. Çünkü, beklenen sonuçlarını hiçbir alanda görmek mümkün değil. Sanayi ve özel sektörü de etkilememiş. Odaklaşamamış ve niteliksel hedefleri yakalayamamış olduğu anlaşılıyor.

TÜBİTAK'ın 1964-1991 yılları arasında desteklemiş olduğu kurum dışı Ar-Ge faaliyetleri sonucunda alınan toplam patent sayısı sekiz olup, bunlardan hiçbirinin ticari uygulaması yoktur. Türkiye'nin EUREKA ve COST kapsamındaki faaliyetleri de TÜBİTAK'ça koordine ve finanse edilmektedir. EUREKA şemsiyesi altında yürütülen toplam proje sayısı 522, bunlardan Türkiye'nin katıldığı proje ise sadece 6'dır; üç projeye daha katılacağımız EUREKA sekreteryasına bildirilmiştir. Söz konusu altı projenin tümünün finansman sözleşmeleri, 1991-1992 döneminde imzalanmış olup, TÜBİTAK'ça bu dönemde sözleşmeye bağlanan toplam destek miktarı 8.147 milyar TL'dir.

Daha ziyade bilimsel nitelikte olan COST kapsamında yürütülen toplam proje sayısı 55 olup, Türkiye'nin, 1971-1986 döneminde katılarak bitirdiği proje sayısı 6'dır. Halen katılacağını bildirdiği proje sayısı 11, fiilen katıldığı proje sayısı ise 5'tir. Bu beş projeye 1991-1992 döneminde TÜBİTAK tarafından sözleşme imzalanarak sağlanan toplam destek miktarı 4.899 milyar TL'dir. Görüldüğü gibi, 1991-1992 döneminde görülen canlanmaya rağmen, Türkiye'nin EUREKA ve COST gibi uluslararası Ar-Ge işbirliği programları kapsamındaki faaliyetleri son derece cılızdır.

Özetlersek, Ar-Ge harcamalarımız gayri safi yurt içi hasılamız

içinde değişik yıllara göre binde 1.5 ile 3.5 arasında oynuyor. Geçtiğimiz yıl bu oran sadece binde 3.3'tü. Bu oran bizi 24 OECD ülkesi arasında en son sıraya yerleştiriyor. OECD ülkelerinin ortalaması ise %1.63. Japonya, Almanya, Amerika ve İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerde Ar-Ge için yapılan harcamalar GSYİH'nin %2'si üzerinde seyrediyor. Ar-Ge harcamalarına ayrılan para Türkiye'de kişi başına 17.75 dolarda kalırken, bu para OECD ülkelerinde Türkiye'nin yaklaşık 20 katına, 382 dolara çıkıyor. OECD'de Ar-Ge'nin ağırlığı özel sektörde iken Türkiye'de harcamaların %70'ten fazlası kamu kesimince yapılıyor.²² Prof. Mehmet Altan, Alvin Toffler'ı Türkiye'ye getirmiş olan Zülfü Livaneli, İhlan Selçuk gibi yazarların konuyu kamuoyunun önüne getirmelerine rağmen politik sistemin ilgisizliğinin yanında kamuoyunun duyarsızlığı da sürüyor.²³

Kamu kesiminin yukarıda vurguladığımız zaafılarını özel sektörün örtmesi mümkündür. Ne var ki, ticari kesimdeki Ar-Ge faaliyetlerinin cıızlığı, Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki en önemli sorunlarından biridir. Teknoloji transferi ve yabancı sermaye yatırımları, teknoloji açığını kapatma bakımından çok önemli rol oynayabilir. Ancak, yabancı sermayenin bu konudaki isteksizliği bilinen bir husustur. Özelleştirmeden sonra Teletaş ve Netaş'ta başlatılan Ar-Ge bölümlerinin küçültölme ve fonksiyonlarının dışarı nakledilmesi işlemi çok kaygı vericidir.²⁴

Bu trend sürer ve Türkiye elektronik alanında, uluslararası pazarlarda yüzde ile ölçülen bir paya sahip olamaz ve pasif kullanıcı durumunda kalırsa; bunun yanında, yeni malzemeler ile biyoteknoloji alanlarında yükseköğretim kurumları, kamu araştırma kuruluşları ve özel kuruluşlarında, bilgi ve bilimsel ve teknolojik Ar-Ge birikimi oluşturmazsa; ve, halen rekabet gücüne sahip bulunduğu tekstil ve hazır giyim, demir-çelik ve cam ürünlerinde, yine elektroniğe dayalı yeni üretim teknolojilerinin kullanımını yaygınlaştırmazsa, 21. yüzyılda bugünkü güçsüz konumunu dahi koruyamayabilir.

Açıkça görüldüğü gibi, Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki en önemli sorunlarından biri, bu konuların siyasi platformda sahip ve izleyicilerin bulunmaması, kamu ile özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmamış olmasıdır.

Sonuç ve Öneriler

Çeşitli ülkelerin bilim ve teknoloji alanındaki uygulamalarına ilişkin örnekler ile ülkemizin bu alandaki durumunun analizinden çıkan sonuçlar ve bunlara dayanılarak önerilen teknoloji ve onunla ilgili eğitim politikalarının ana hatları kurumsal ayrıntılara girmemeye çalışılarak Prof. Kemal Gürüz'ün çalışmalarından geniş ölçüde yararlanmak suretiyle aşağıda özetlenmiştir:

* Türkiye'de hiçbir dönemde, genel makroekonomik politikanın parçası olan bir bilim ve teknoloji politikası tespit edilerek uygulanmamıştır;

* Bilim ve teknolojinin politik platformda sahibi yoktur; kamuoyunda da yankı bulmamıştır;

* Devletin, kendisi imalat sanayiine girmeden, bu alanda aktif bir düzenleyici rol üstlenmelidir;

* Ticari kesimdeki bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetleri gelişmediği sürece, uluslararası pazarlarda rekabet gücüne sahip olmak, imkânsız olmasa bile artık çok zordur.

Devletin Ar-Ge'ye ayırdığı kaynakları ciddi ölçüde artırması, ve kaynak kullanımında özel sektöre öncelik vermesi gerekmektedir. Özel sektörün çalışmalarını teşvik edebilmek için hedeflenmiş sektör ve alt sektörlerde, kamu kaynaklarından, bire bir ilkesine (*matching funds*) göre ve, finansmanın devamının gösterilen gelişme ve performansa bağlanması ve sonuçların ticari uygulamaya geçirilebilmesi koşuluyla, doğrudan ve hisse karşılığı özsermaye konması yoluyla finansman ve vergi indirimi, eğitim desteği, hizmet içi eğitim sübvansiyonu gibi katkıları sağlayacak kurumsal

yapının oluşturulması gerekmektedir. Devlet alımlarında, özellikle savunma sanayiinde, teknolojik katkı ve Ar-Ge potansiyeli daima göz önüne alınmalı, önemli bir tercih ölçütü olmalıdır.

Ar-Ge kurum ve kuruluşları arasında kabaca şu şekilde bir görev bölümü yapılmalıdır: Üniversiteler temel bilimsel ve uygulamalı araştırmalarda odaklaşırken, kamu araştırma kuruluşları uygulamalı araştırmalar, destek hizmet ve teknolojileri, jenerik teknolojiler, ve rekabet öncesi teknolojilere yönelmeli, özel sektör kuruluşları ise mülkiyetli teknolojiler üzerinde yoğunlaşmalıdırlar.

Günümüzün ve geleceğın temel teknolojisi olan elektronik alanında, uluslararası pazarlarda yüzde ile ölçülebilen bir rekabet gücüne sahip olunabilmesi için, diğerk ülkelerin geçmişte uygulamış oldukları planları uygulamak için artık vakit çok geçtir; bu sektörde risk alarak bir sıçrama yapılması hedeflenmelidir. Uluslararası pazarlar hedef alınarak, kamu ve özel sektör işbirliğı ile odaklaşılacak alanlar seçilmelidir.

Elektronik alanında belirli bir rekabet gücü ile bilimsel ve teknolojik birikime sahip olabilmek için itici olarak önerilen ikinci alt sektör, özel ve kamu kurum ve kuruluşlarının yazılım ihtiyacıdır. Türkiye'nin bilgisayar donanımına girmesi için geç kalınmış olunabilir. Ancak, kamu kurum ve kuruluşlarının donanım ihtiyacı merkezi olarak karşılanmalı ve ortak iletişim protokolleri geliştirilmelidir. Özellikle de, yazılım alt sektörünün geliştirilmesi için bilgisayarlı eğitimin gerektirdiğı multimedia ve yazılım teknolojileri teşvik edilmeli; bankacılık ve diğerk hizmet sektörlerinin ihtiyacların için gerekli Ar-Ge çalışmaları desteklenmelidir; bu alandaki hizmet ihracatına vergi iadesi türü katkılar gerçekleştirilmelidir.

Türkiye, telekomünikasyon ve yazılım alt sektörlerini itici olarak kullanırken, çok yakınında bulunan, başta Rusya olmak üzere, Karadeniz Ekonomik İşbirliğı (KEİB) kapsamındaki ülkeleri, bilim ve teknoloji politikasında çok önemli bir unsur olarak göz önüne almalı ve bu alanda bilimsel ilişkilerin yanında, ticari amaçlı tek-

nolojik ilişkileri de karşılıklı çıkar esasına göre güçlendirilerek sağlam temellere oturtmalıdır. KEİB, tüm ekonomik ve ticari potansiyelinin yanında telekomünikasyon ve yazılım alanlarında Türkiye için şu önemli ufukları açma potansiyelini de özellikle taşımaktadır: Bu ülkeler telekomünikasyon ve yazılım bakımından en el değmemiş pazarlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle Rusya'nın her alandaki büyük bilimsel potansiyeli, Türkiye'nin sanayi ve ticaret deneyim ve birikimini tamamlayıcı mahiyettedir. Türkiye'nin, lazer, kodlama teorisi, uygulamalı matematik, katı hal fiziği, fiber optik ve optoelektronik alanlarında Rusya'nın bilimsel birikiminden geniş ölçüde yararlanabilecek durumdadır. Rusya ve Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinin bilimsel araştırma kurumları ile işbirliği yapılabileceği gibi, bu ülkelerden geniş ölçüde bilim adamı transferi yapmak da mümkündür. Nihayet, Türkiye özellikle elektronik sektöründe "geç gelen" (*late comer*) ve "biletsiz yolcu" (*free rider*) olma avantajlarını dikkatle değerlendirerek, önemli miktarlarda kaynak tahsisi gerektiren Ar-Ge yatırımları yerine, tersine mühendislik (*reverse engineering*) yolu ile teknoloji açığını kapamayı tercih etmelidir.

Yukarıda bahsettiğimiz yöntemlere ek olarak G.Kore'nin çok başarılı bir şekilde yabancı danışmanlardan ve kendisine yatırım malları satan şirketlerden teknoloji transferi için yararlandığını gördük. Örneğin, bir Kore şirketi üretim makineleri ithaline karar verince o makinelerin yapımcısına çok sayıda mühendis ve teknisyenini, hatta işçisini eğitim için gönderiyor. Bu satın almanın temel şartlarından. Ayrıca, montaj ve başlangıç üretimi için yapımcıdan uzman getirtiliyor. Bunlar bir tür hizmet içi eğitimi gerçekleştiriyor. Sanayi yabancı danışmanlardan da yaygın biçimde yararlanıyor. Amsden'e göre, "Kore'ye teknoloji transferinin yıldızı kısa-dönemli bağımsız danışmandır."²⁵ Sonuçta, G.Kore en yeni teknolojilerin peşinden koşarak sanayileşmeye geç başlamanın tüm avantajlarını kullanmaktadır. Türkiye'de bu tür yaklaşımlar özel sektör tarafından genellikle gereksiz ve pahalı bulunur; yabancı uzman ve danışman kullanımı da. Özel sektörümüzün bu alandaki vizyon ve

kültürünün kamu sektörününkinden geniş olduğunu iddia etmek güçtür.

Teknoloji sadece teknik ve bilimsel bilgi ve süreçler değil, aynı zamanda çeşitli girdilerden çıktı veya sonuç elde etmeye yönelik organizasyon ve yönetim teknikleridir. Demek ki, teknoloji transferi çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilir: patent ve lisanslar, mühendislik plan ve projeleri, montaj ve kullanma tarifleri, teknik hizmetler, yönetim danışmanlığı, eğitilerek veya izleyerek öğrenme gibi. Kore'nin yaptığı gibi, ileri veya özel teknolojiyi havi makine ve teçhizatın ithali de bir teknoloji transferi yoludur. Bu yöntemleri gerçekleştirmek için de satın alma, kiralama, ortak yatırım, yabancı dış sermaye yatırımı gibi yöntemler izlenebilir. Genellikle, yabancı makine ve teçhizat üreticileri ile o ülkenin mallarını kullanan yabancı firmalar en kestirme teknoloji transferi kanallarıdır. Teknoloji seçimini en iyi şekilde yapacak olanlar da o makine ve teçhizatı kullanacak yatırımcılardır. Gelen teknoloji iyi eğitilmiş, öğrenme, uyarlama ve kullanma yetenekleri gelişmiş işçi ve yöneticilerin eline verildiği takdirde tam verim almak mümkündür.

Kore'nin izlediği bir başka yol da yurt dışına çok sayıda öğrenci göndermek ve mezuniyetten sonra onların dönüşünü teşvik etmek. Sakong'a göre, "Kore hükümeti yurt dışında eğitilmiş Koreli öğrencileri Kore'ye çekebilmek için bilinçli gayretler göstermekte. 1967 yılında Kore Sanayi ve Teknoloji Enstitüsü'nün (KIST) kurulması sadece mükemmel bir araştırma ortamı yaratmakla kalmadı, aynı zamanda dönenlere prestij ve cazip gelir imkânı sağladı. Şu anda KIST'te çalışan ileri derecelerini dışarıda kazanmış 250 bilim adamı ve mühendis var. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın patronajında 21 araştırma enstitüsü ve 5.000'e yakın araştırmacı bulunuyor. (Bunlara ek olarak 5.000 de idari personel var)."²⁶

Doğu Asya ülkelerinin çok etkin bir şekilde kullandıkları bir başka araç da teknoparklardır. Marmara Araştırma Enstitüsü'nün Genel Sekreteri Ömer Kaymakçalan'a göre, "Misyonu, mucitlerin buluşlarını geliştirme ve prototip aşamalarından geçirip ticari uy-

gulamaya koymalarına yardımcı olmak'' olan teknoparklar çeşitli tiplere ayrılmaktadır. ''İş Kuluçka Merkezleri küçük müteşebbislerin kurdukları çekirdek şirketlere genel danışmanlık, bilgi işlem hizmetleri, güvenlik, toplantı-konferans imkânları ve sekreterlik hizmetleri vermektedir. Teknoloji Kuluçka Merkezleri, yani teknoparklar ise bu sayılan hizmetlere ek olarak teknik danışmanlık ve teknik altyapı imkânları sunmaktadır. Bugün dünyada 200'den fazla Teknopark ve 600'dan fazla İş Kuluçka Merkezi faaliyette olup, yıllık büyüme hızı %15-20'dir.''²⁷ Yılmaz Çakır'a göre, ilki 1969 yılında Bursa'da kurulan ve bugün sayıları 844'e ulaşmış Organize Sanayi bölgeleri ''ilk misyonlarını başarı ile tamamladılar'', artık yüksek teknolojiye ve ihracata yönelik Organize Teknoloji Merkezleri'ne, yani bir tür teknoparklara dönüşmeleri gerekiyor.²⁸ Gerekli koordinasyon hatta entegrasyon sağlandığı takdirde bu çabada kendilerine yardımcı olabilecek araştırma ve yükseköğretim kurumları mevcut.

Örneğin, Marmara Araştırma Merkezi, TÜBİTAK'tan ayrılarak bağımsız hale getirilebilir ve tüm faaliyetlerini, elektronik, yeni malzemeler ve biyoteknoloji alanlarındaki jenerik ve rekabet öncesi teknolojiler üzerindeki ortak Ar-Ge programları ile meteoroloji ve kalibrasyon gibi destek hizmet ve teknolojilerine yoğunlaştırabilir. Bu fonksiyonlarının yanında, bu merkez, teknopark ve kuluçka merkezi hizmetlerini de yürütebilir. Merkez, kısmen kamu kaynaklarından finanse edilirken kaynaklarının önemli bir kısmını, diğer kurum ve kuruluşlara rekabet ortamında sağlayacağı sözleşmeli proje ve hizmet gelirlerinden elde edebilir.

Faaliyetlerini özellikle enformatik alanında yoğunlaştıracak yeni bir yüksek teknoloji enstitüsü, ODTÜ, Bilkent ve Hacettepe Üniversitesinin Beytepe kampusu ortasındaki alanda kurulabilir. Çevresinde oluşturulacak teknopark savunma sanayii veya konumuna uygun seçilecek bir konuda uzmanlaşarak Ankara'da mevcut olan bilimsel potansiyeli üretim olanaklarıyla birleştirilebilir. Söz konusu teknoparklar daima ihracata yönelik olmalı ve serbest bölgelerin imkânlarından yararlanmalıdır.

Tekrar teknolojinin belkemiğini oluşturan üniversitelere dönersek, TÜBİTAK gibi mevcut kurumlara ek olarak, uluslararası düzeydeki yayınları ve diğer çalışmaları ile sivrilerek bilim adamı niteliğini kazanmış öğretim üyelerinin başkanlığında, özellikle temel bilimler alanlarında uzun süreli görev alacak ve harcama yetkileri ve çalışma programları itibarı ile fazla kısıtlamalara tâbi olmayan üniteler yaygınlaştırılmalı ve bu ünitelerin başındaki değeri bilim adamlarına uluslararası piyasadaki ücretler ödenmelidir. Ancak, her türlü çalışmalar sorumluluk kavramı çerçevesinde denetlenmelidir. Artan üniversiteler arasında oluşacak nitelik farklarından ürkmemeli, yapay bir demokrasi anlayışı içinde sürüden koparak uluslararası standartları yakalamak isteyen yükseköğretim kurumlarına engel olunmamalıdır. Doğal gidiş, yükseköğretim kurumlarının, araştırma, öğretim ve araştırma- öğretim ağırlıklı olarak kümelenmeleridir.

1416 Sayılı Kanun hükümlerine göre, lisansüstü öğrenim için yurt dışına gönderilecek öğrencilere ilişkin kontenjanların büyük bir bölümü matematik, fizik, kimya, biyoloji vb. fen bilimleri eğitimi ile, bilgisayar destekli eğitim, eğitim teknolojileri ve yabancı dil eğitimi alanlarına ayrılmalıdır. Bunun için gerekli öğrenci seçme, yerleştirme ve izleme görevi TÜBİTAK'a verilmeli ve TÜBİTAK bu programı kendi imkânları ile birleştirerek, yurt dışında eleman yetiştirme politikasını saptayıp uygulamalıdır.

Türk yükseköğretimi, bugün bir yandan çok genç nüfusumuzun yarattığı demografik baskı, diğer yandan da bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerinde yapılması gereken sıçramanın getirdiği önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Teknoloji ile yükseköğretim iç içe oldukları için yükseköğretimle ilgili Prof. Gürüz'ün savunduğu bazı temel ilkeleri, tekrar pahasına, ortaya koymak da gereklidir:

Yükseköğretime giriş ve kapasite sorununun çözümü yine ÖSYM sistemi içinde aranmalıdır. Lisenin ilk yılından başlayarak, her yıl sonunda ülke düzeyinde merkezi sınavlar düzenlemek ve öğrencilerin aldıkları puanları bellekte saklayarak yapılacak yüksek-

öğretim giriş sınavları, hem tek bir sınavın öğrenciler üzerinde yarattığı baskıyı ve sadece bu sınava şartlanmayı önleyebilir, hem de efektif talebin çok daha önceden belirlenmesine yardımcı olabilir.

Türkiye, yükseköğretimdeki okullaşma oranını artırmaya mecburdur. Bunun için, yeni devlet üniversiteleri kurmanın yanında özel yükseköğretim kurumları teşvik edilmeli ve bu kurumlara, sağladıkları toplumsal getiri oranında, kamu kaynaklarından parasal destek verilmelidir. Tanınmış yabancı üniversitelerin Türkiye’de şube açmaları teşvik edilmelidir. Öğrenciler, gördükleri yükseköğrenimin kişisel getirisi oranında, bu hizmetin giderlerine katılmalı, muhtaç ve başarılı öğrenciler karşılıksız burslarla, muhtaç öğrenciler ise anlamlı miktarda kredilerle desteklenmelidir. Bu suretle oluşturulan kaynakların bir kısmı ile de yine yükseköğretim kurumlarının ihtiyacı olan öğretim üyeleri yetiştirilmelidir.

Yükseköğretim konusuna popülist açıdan ve kısa dönemli oy kaygısı ile yaklaşmak memlekete kötülük etmektir. Okuma-yazma niceliksel genişleme ile sağlanabilir. Ama teknolojinin gerektirdiği bilim ve beyin gücü ancak niceliği ön plana alan yatırımlar, yapılar ve yaklaşımlarla geliştirilebilir. Örneğin, paralı ikili öğretim ve paralı gece öğretimi gibi uygulamalar dayanaksız olduğu gibi, üniversite sistemini temelden sarsıcı niteliktedir ve ileri ülkelerde bu tür uygulamalar yoktur. Çarçabuk, YÖK’ten habersiz kurulan, daha doğrusu ilan edilen üniversiteye her isteyen sınavsız yerleştirme projesi başka bir popülizm örneğidir. Binasız, öğretmensiz, kitapsız, programsız bu projenin tek somut donanımı herhalde vadedilen diplomaları basacak olan Anadolu Üniversitesi matbaasıdır. En önemlisi, bu tür bir açıköğretiminin “yetiştireceği” insanlara ülkedeki sanayi ve hizmet sektörlerinin ihtiyacı olup olmadığı sorusudur. Hiçbir piyasa araştırması veya insangücü planlaması yapılmadan, özel sektöre ve eğitimcilere danışılmadan manşet ve medya kaygıları ile ilan edilmiş bu proje birçok gencimizi ileride kendilerine etkinlik kazandıracak mesleki eğitimden saptıracak ve diploma enflasyonunun değersiz kılacağı yaldızlı kâğıtların peşinden koşturacaktır.

Açıköğretim ve gece öğretimi, yetişkinlerin sürekli eğitimi için kullanılan araçlardır. Araçları, amaçlarının dışında kullanmanın sonucu ise kaynak israfıdır. Bu tür uygulamalar, bu yıl açıköğretimde görülen büyük kontenjan açığı gibi sonuçlar doğurur ve büyük kalite düşüklüğüne yol açar. Bu nedenle, kapasite artırımı için, Açıköğretim Fakültesi, doğrudan YÖK'e bağlı Açıköğretim Üniversitesi'ne dönüştürülmeli ve başlıca görevleri, yetişkinlerin eğitimi ile, meslek yüksek okullarının birinci sınıf dersleri başta olmak üzere, ortak dersler vermek olmalıdır.

Üniversitelerin ve araştırma kurumlarının yönetim şekilleri de, bu kurumları özel sektöre ve böylece toplumdaki gerçek ve ihtiyaçlara yaklaştıracak şekilde, sorumluluklarının denetlenmesini mümkün kılacak biçimde, ve merkezîyetçiliğe son vererek yetki ve kaynakları kendilerine kaydıracak yönde değiştirilmelidir. Örneğin, üniversiteler Yükseköğretim Kurulu'nun koordinasyonu altında kurulan, mütevelli heyet eşdeğeri bir üst yönetim kurulu tarafından yönetilebilir. Üst yönetim kurulu üyelerinin üniversitelerden değil, toplumun çeşitli kesimlerinden, iş hayatının çeşitli alanlarında başarıyla çalışmış ve eğitime gönül vermiş kişilerden seçilmesi, rektör adayının bu heyet tarafından Yükseköğretim Kurulu'na, Yükseköğretim Kurulu tarafından da Cumhurbaşkanı'na önerilmesi, sözü edilen üst yönetim kurulunun çağdaş mütevelli heyetlerde olduğu gibi yetkilerle donatılması ve nihayet üniversiteler arasında koordinasyonu sağlayacak, planlamalarda bulunacak, devlet yardımının üniversitelere ayrılmasını ve denetimini yapacak Yükseköğretim Kurulu'nun varlığının devam ettirilmesi, yönetim sisteminin temelini teşkil etmelidir.

Kamu kaynaklarından yükseköğretime ayrılan pay, üniversiteler arasında Yükseköğretim Kurulu tarafından belirli ölçütlere göre doğrudan dağıtılmalıdır. Üniversite üst yönetim kurulu, üniversiteye bu şekilde tek kalem olarak ayrılan kamu kaynağını, öğrencilerden alınan harçlar ve üniversitenin, sahip olduğu her türlü insangücü, bilgi birikimi, tesis, teçhizat, araç, gereç vb. imkânları-

nı, akademik geleneklere uygun olarak ve akademik hürriyet ortamı içinde, müteşebbis bir zihniyetle değerlendirecek yaratacağı ek kaynaklarla birleştirerek, yıllık bütçeyi, üniversitenin kendisine özgü işlevlerine göre hazırlamalı ve esnek bir biçimde kullanabilmelidir. Kurumları kendi bütçe ve kaynaklarının gerçek sahibi kılmak, israfı önlemenin yanında, rekabet içinde gelişmeyi sağlamanın da etkili yoludur. Üniversitenin araştırma alt yapısı, Yükseköğretim Kurulu'nca tahsis edilen kaynaklar ile kurulmalı ve geliştirilmelidir. Ancak, istisnai haller dışında, öğretim üyelerinin araştırma faaliyetlerinin gerektirdiği harcamalar, başta TÜBİTAK olmak üzere ilgili kurumlara sunulan proje önerilerinin kabulü üzerine ilgili öğretim üyesine ayrılan fonlardan yapılmalıdır.

Öğretim üyelerinin ücretlerinin saptanmasında arz ve talep durumu ile bilim adamı niteliğindeki öğretim üyelerinin uluslararası piyasalardaki değerleri göz önüne alınmalıdır. Derece ve kademe temeline dayalı kadro sistemi mutlaka kaldırılmalı ve üniversitelerin her alanda birbirleri ile rekabet etmeleri sağlanmalıdır. Akademik unvan terfilerinde de uluslararası düzeyde yayın yapmış olma ve bu yayınlara başkalarınca yapılmış göndermelerin bulunması asgari şart olarak ödün vermeden uygulanmalıdır.

Bilim adamı niteliğindeki öğretim üyelerinin, rektör ve diğer yönetici adaylarının atanma ve değerlendirilmesinden, akademik unvan terfii, ödenen ücretler, işe son verme ve müfredat programlarının tespitine kadar uzanan her alanda, ayrıcalıklı bir konuma sahip kılınması ile "demokratik" değil, "meritokratik" bir üniversite yapısı oluşturulmalıdır.

Teknolojik hamlenin altyapısının ortaöğretimde oluşturulduğu ilkesinden hareketle, öğretmenlik, ücret karşılığında yapılan bir meslek olarak görülmeli ve öğretmenlerin kaynağının üniversiteler olduğu kabul edilmelidir. Özellikle fen bilimleri alanlarındaki branş öğretmenleri, bu alanlarda lisans düzeyinde öğrenim görmüşler arasından seçilerek, lisansüstü eğitim enstitülerinde, o alanın hangi yöntemlerle öğretileceği konusunda yüksek lisans düzeyinde eğitim vermek sureti ile yetiştirilmelidir.

Eğitim ve teknoloji hamlesinde Türkiye artık geniş düşünmeli, ihtiraslı ve iddialı olmalıdır. 1940 ile 1990 yılları arasında tıp, fizik ve kimya dallarında Amerikalılar 143, Avrupalılar ise 86 Nobel ödülü kazanmışlardır. Türkiye de olimpiyatları almak için gösterdiği heyecan ve kararlılığın üstüne kaynak ve koordinasyonu da ekleyerek 2000 yılına ciddi Nobel adayları ile girmelidir. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun oybirliği ile kabul ettiği aşağıda belirtilen on yıllık teknoloji hedefleri kamu oyuna iletilmeli ve benimsenmelidir:

* Türkiye'de bugün onbinde 7 olan araştırmacı sayısının onbinde 15'i aşması;

* Halen %0.33 olan araştırma-geliştirme harcamalarının GSMH içindeki payının %1'i aşması;

* Evrensel bilime katkı açısından halen dünyada kırkinci sıradaki olan Türkiye'nin otuzuncu sıraya yükselmesi;

* Türkiye'de araştırma-geliştirme harcamaları içinde halen %20 dolaylarında olan özel sektör payının %30'a yükseltilmesi.²⁹

Prof. Duran Leblebici'nin ifadesiyle, "genel olarak bilimi ve teknolojiyi, özel olarak bilgi teknolojilerini devletin ve toplumun gündemine sokan kapsamlı ve dinamik bir 'seferberlik' başlatılmalıdır.³⁰ Prof. Hasan Yazıcı'ya göre de zengin olabilmek için önce üniversitelerin bilimselliğini ve üniversitedeki adalet uygulamalarını geliştirmemiz gerekli: "Diyoruz ki, 'önce zengin olalım, teknolojimiz gelişsin. Diğerleri geriden nasılsa gelir.' Ama hiç öyle olmuyor. Dünyada öyle uygarlaşabilmiş ülke yok. Bilimin, adaletin, zenginliği ve teknolojiyi izlediği bir ülke ben bilmiyorum."³¹

NOTLAR

1. *Economist*, Year Book 1992, Londra, 1993, s.278.
2. *Economist*, "A survey of space: The uses of haven" ("Uzayla İlgili Bir Araştırma: Uzayın kullanımları"), 15 Haziran 1991, s.23.
3. *Economist*, "A survey of artificial intelligence: Minds in the making" ("Yapay Zeka ile ilgili bir araştırma: Yapım halinde beyinler"), 14 Mart 1992, s.17.

4. *Herald Tribune*, "Soft Porn From Software: Computer Churns Out a Salacious Novel" ("Yazılımdan Yumuşak Porno: Bilgisayar Müstehcen Roman Çıkıyor"), 3 Temmuz 1993, s.1.
5. Allen Boraiko, "The Chip: Electronic Mini-Marvel That is Changic Your Life" ("Çip: Yaşamınızı değiştiren Mini-Harika"), *National Geographic*, Ekim 1982, ss.421-456.
6. *Newsweek*, "Al Little RISC, A Lot to Win" ("Biraz RISC, Çok Kazanç"), 5 Temmuz 1993, ss.28-29.
7. *Economist*, "INTEL: The coming clash of logic" ("INTEL: Yaklaşan mantık çatışması"), 3 Temmuz 1993, ss.21-23.
8. *Economist*, "Chip diplomacy" ("Çip diplomasisi"), 18 Temmuz 1992, ss.59-60.
9. *Economist*, "A Survey of the computer industry: Within the whirlwind" ("Bilgisayar sanayi ile ilgili bir araştırma: Kasırganın içinde"), 27 Şubat 1993, s.17 ve "IBM: The axeman" ("IBM: Baltacı"). 31 Temmuz 1993, s.61.
10. Gene Bylinsky, "The Race to the Automatic Factory" ("Otomatik Fabrikaya Yarış"), *Fortune*, 21 Şubat 1993, ss.52-64.
11. Kiechel III, Walter, "How We Will Work in the Year 2000?" ("2000 Yılında Nasıl Çalışacağız?"), *Fortune*, 17 Mayıs 1993, ss.38-52.
12. Colin Martin ve Geoffrey Parker, *The Spanish Armada*, Londra: Hamish Hamilton, 1988.
13. Yegor Ligachev, *Inside Gorbachev's Kremlin*, (Garbaçov'un Kremlin'inin İçinde), New York: Pantheon, 1993.
14. Bu bölüm geniş ölçüde Prof. Dr. Kemal Gürüz'ün *Bilim ve Teknoloji Alanında Dünyadaki Uygulamalar, Türkiye'nin Durumu ve Türkiye İçin Bir Kurumsal Yapı ve Politika Önerisi* (Ankara, 1993) başlıklı yayınlanmamış araştırmasından alınmıştır.
15. C. Dahlman, "Impact of Technological Change on Industrial Prospects for the LDC's, World Bank, Ind. Ser. Paper No. 12, Haziran 1989.
16. Levent Gürses, "Geleceğimiz, laboratuvarlarda yatıyor", *Milliyet*, 28 Haziran 1993.
17. Nathan Rosenberg ve L.E. Birdzell, Jr., *Batı Nasıl Zengin Oldu?*, İstanbul: Form Yayınları, 1992, ss. 278-279.
18. *New York Times*, "Russias Nuclear Transition Ends Economic Security for Scientists", 11 Temmuz 1993, s.11.
19. *New York Times*, "America's Soviet Scientists," 15 Temmuz 1993, s.A25.
20. DPT, "Genel Ekonomik Hedefler 1993", "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1993 Yılı Programı", "Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler", Ankara: 1992.
21. Taha Akyol, "Bilim Hayatı", *Milliyet*, 10 Aralık 1992, s.13.
22. Deniz Can Saner, *Zenginler, Yoksullar ve Robotlar*, İstanbul: Birleşim Yayınları, 1992.

- Capital*, "Türk Şirketleri Ar-Ge'nin "A"sında...", Temmuz 1993, ss.84-87.
23. Prof. Mehmet Altan, "Teknolojiye binde üç, kültüre binde altı...", *Sabah*, 23 Aralık 1992, s.15.
- Zülfü Livaneli, "İletişim Çağı", *Sabah*, 17-19 Mayıs 1992.
- İlhan Selçuk, "Çağdaşlaşmada Ölçü: ARGE!...", *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1993, s.2.
24. A. Yıldırım, "Devlet Satışa Geliyor", *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1993.
- A. Yıldırım, "PTT'nin T'si Uçmakla Satılamaz", *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1993.
- İlkin Aydın, "Teletaş'ta Yabancılaştırma", *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1993.
25. Amsden, a.g.y., s.234.
26. Sakong, a.g.y., s.128.
27. Ömer Kaymakçalan, "Teknoparklar: Türkiye'de ve Dünyada Uygulamalar", yayınlanmamış araştırma, Gebze: Nisan 1993.
28. Yılmaz Çakır, "Organize Teknoloji Merkezleri", *Capital*, Temmuz 1993, s.36.
29. Osman Ulagay, "Bilim ve Teknolojide Silkinme Çabası", *Sabah*, 10 Şubat 1993.
30. Prof. Dr. Duran Leblebici, "Bilgi Çağının Eşiğinde", *Milliyet*, 19 Ekim 1993.
31. Prof. Dr. Hasan Yazıcı ile söyleşi, *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1993.

XI. BÖLÜM

KENT ve ÇEVRE

Yeni ulusal kalkınma hedeflerinin seçilmesini ve bu hedefleri yakalayabilmek için özellikle eğitim ve teknoloji alanlarında bir seferberlik başlatılmasını önermiştik. Hedefe ulaşabilmek için, bu iki alana ek olarak, kentleşme konusunda da bir atılımın gerçekleştirilmesi zorunludur.

Çünkü kent yaşamında gerçekleştirilecek düzenleme ve düzeltilmeler, büyümeye kalkınma boyutunu ekleyecektir.

Çünkü kentleşmenin tamamlanması, nüfus artışı hızını keserek, kişi başına milli gelir artışını hızlandıracaktır.

Çünkü kentler artık toplumların ekonomik kalkınmalarının temel birimleri haline gelmiştir.

Çünkü kent yaşamının düzenlenmesi, kentleri sanayi bölgelerinin yatakhane, hatta kırsalları niteliğinden çıkartıp birer insan topluluğu, yani cemiyetler konumuna dönüştürecek, toplumun sosyal dokusunu zenginleştirecek, manevi yapısını güçlendirecektir.

Büyüme ve Gelişme

Büyüme ve gelişme arasındaki hayati farkı bir kez daha hatırlatalım:

“Sözlük tanımına bağlı kalırsak... Büyüme, materyallerin eklenmesi veya asimilasyonu yolu ile boyutların artması demektir. Gelişme, potansiyelini gerçekleştirilmeyi veya ilerletmeyi, daha dolu, daha büyük, daha iyi duruma getirmeyi ifade eder. Bir şey büyüyünce, nicelik olarak artar; gelişince nitelik olarak iyileşir, en azın-

dan değişir. Nicel büyüme ve nitel gelişme farklı yasa ve kuramları izler. Dünyamız, zaman içinde büyümeden gelişmektedir.”¹

Hedeflediğimiz büyümenin gerçekleşmesi, kendi başına halkımızı refaha kavuşturmak, daha doğrusu toplumda refah duygusunu ve tatmin hissini uyandırmak için yeterli olmayacaktır. Çünkü salt gelir artışı, daha iyi bir yaşamın sağlanması için yeterli olmamaktadır. Kişisel gelirin satın alamayacağı, ancak toplu yaşamın ve onun organizatörü olan kamunun garantileyebileceği olanakların da eklenmesi refahı getirebilir. Güvenlik, ulaşım, çevre temizliği bu tür olanakların örnekleridir. Bazı toplumlarda bu tür sosyal altyapı hizmetlerinin gelişmiş olmasına karşın kişisel gelirin düşük oluşu, kişisel gelirler yüksek olsa bile bununla satın alınacak ürünlerin buluşmayışı veya çok sınırlı oluşu da refah ve tatmin duygularının yaygınlaşmasına engel olmaktadır.

Worldwatch Enstitüsü’nün Başkanı Lester Brown’un işaret ettiği gibi, “zaman geçtikçe bir refah göstergesi olarak ortalama gelir düzeyi, daha az doyurucu bir ölçüt durumuna geldi. Çünkü ortalama gelir rakamları, çevresel bozulmayı ya da elde edilen ek zenginliklerin nasıl bölüşüldüğünü yansıtmıyordu. Bu alandaki hoşnutsuzluğun giderek artması, alması ölçütlerin geliştirilmesine yol açtı... Birleşmiş Milletler’ce ortaya atılan İnsansal Gelişme Endeksi (İGE) (Human Development Index)... O ile 1 arasında uzanan bir ölçek üzerinden... bilgi ve insana yakışır bir yaşam için gerekli kaynaklara ulaşma gücü olarak üç göstergenin bileşimi niteliğindedir. BM uzmanları, yaşam süresine ilişkin olarak, doğumda yaşam beklentisi göstergesini kullanmaktadırlar. Nihayet ‘kaynaklara ulaşabilme’ durumunun saptanmasında kullanılan yol, satın alma gücü ayarlaması yapılmış şekliyle kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) hesabıdır.”²

BM’nin ‘1991 İnsani Gelişme Raporu’na göre Türkiye’nin endeksi 0.694, sırası da 160 ülke arasında 70’inci idi. ³ Bu sırala-

ma salt kişi başına GSMH'ya göre yapılısaydı ülkemiz 76. olacaktı. Japonya'nın başı çektiği sıralamada ABD 7., Yunanistan 24., Hong Kong 25., G.Kore 35., Singapur 37., Malezya 52., Tayland ise 66. basamakta yer alıyordu. Ayrıca, 1970-1985 arasında Türkiye'nin göstergesinin 0.492'den 0.712'ye çıktığını görüyoruz. Ancak, endeks gelir dağılımı için ayarlandığında Türkiye geriliyor.

Rapor'un ayrıntılarını incelediğimizde tüm ülkelerde gelişme ve uygarlığın önemli göstergelerini oluşturan sağlık, içme suyu, kanalizasyon,  ocuk beslenmesi ve eğitim gibi alanlarda kentlerde oturanlara kırsal nüfustan çok daha iyi hizmet götürüldüğünü görüyoruz. Örneğin, sanayileşme ve kentleşme oranlarının çok yüksek olduğu Amerika'da bile tarım kesiminde meydana gelen iş kazalarının oranı kentlerdekinden yüksek. Traktör devrilmesi, bi erd verlere el kol kaptırma, motorlu testere ile yaralanma ve benzeri kazalarla sık sık karşılaşılıyor. Üstelik, kaza veya acil hastalık durumunda ilk yardım merkezlerine ulaşmak kırsal kesimde daha zor oluyor ve daha uzun süre alıyor. Buralardaki sağlık hizmetlerinin kalitesi de kentlerden geri. Örneğin, Yeni Zelanda gibi zengin bir ülkede bile aşılanma oranı kentlerde %100 iken kırsal kesimde %82. Türkiye'de aynı oranlar sırasıyla %100 ve %84. Fas'ta %100 ve %50. İran'da ise %100 ve %75. ⁴

Eğitim sektöründe de benzer bir durum var: kentlerdeki eğitim olanakları daha geniş, eğitimin kalitesi daha yüksek. Tabii ki kentlerdeki kültürel etkinliklerin çeşidi kırsal bölgelerle kıyaslanamayacak kadar daha fazla. Amerika gibi kalkınmış ülkelerde bile kent-kır farkı bu kadar büyükken, Türkiye gibi kalkınmakta olan bir ülkede uçurum daha da büyüyor. Demek ki kentleşme, büyümenin olduğu kadar, kalkınmanın da kaçınılmaz bir parçası. Başka bir bakışla, kalkınmanın sahnelendiği yerler kentler. Buralarda, iş arayan insangücü, k r peşinde koşan atılımcı, cazip yatırım alanları arayan sermaye, eğitim ve teknoloji merkezleri, ticaret odakları birleşiyor ve paylaşabilecekleri zenginlikleri yaratmaya çalışıyorlar.

 lkeler birbirleri ile kentleri, kentler ise şirketleri aracılığıyla

yarışıyorlar. Şirketler arası rekabetin temel ögesi ise çalışanları, yani insan. Türkiye, bu temel verilerin ışığında politikalarını çizmek zorunda. Kalkınma demek, sanayileşme demek. Sanayileşme ise fabrika ve makine demek. Bunları çalıştıracak olan ise insan. Kalkınma demek, bankacılık, ticaret, ulaşım gibi hizmetlerin gelişmesi demek. Bu gibi sektörlerin temel girdisi ise eğitilmiş insan. Mekânı da ulusal ve uluslararası ticaret sistemlerine entegre olmuş kentler. Romantik bir yaklaşımla kentleşmeyi durdurmaya çalışmak beyhude olacağı kadar ülkeyi fakirleştirir de. Aynı şekilde düzensiz ve dengesiz bir kentleşme, kalkınmanın sahnesi olan kentleri temel işlevlerini yerine getiremez duruma sokabilir.

Sonuçta, büyüme için gerekli olan sanayileşme ve hizmet sektörlerinin güçlenmesi ancak bu sektörlerin tüm girdilerinin bir arada bulunabildiği kentlerde mümkün olabilir. Yani, büyüme kaçınılmaz bir şekilde kentleşmeyi beraberinde getirir. Düzenli kentleşme de, eğitim, sağlık, kültür ve genelinde yaşam standartlarında iyileşmeleri oluşturmak suretiyle kalkınmayı ileri noktalara götürür. Dikkat edilecek temel nokta, bu kentleşmenin vahşi ve dengesiz bir şekilde meydana gelmemesidir. Yoksa, ülkenin hem tabiat ve kültür varlıkları hem de insanı tahribata uğrar.

Kentleşme ve Nüfus Artışı

Nüfusumuzun artış hızındaki %1'lik bir farkın zaman içinde kişi başına gelirdeki etkisi çarpıcıdır:

İkiye Katlanma Süreleri

Büyüme hızı (yıllık %)	İkiye katlanma (yıl)
0.1	700
0.5	140
1.0	70
2.0	35
3.0	23
4.0	18
5.0	14
7.0	10
10.0	7

Türkiye, bugünkü nüfus artış hızını koruyarak yıllık büyüme hızını Doğu Asya'ninkine yaklaştırabilse ve %6'lık bir yıllık ortalama-yı tutturabilse, kişi başına geliri 18 yılda ikiye katlaması mümkün. Eğer kentleşme sonucu nüfus artış hızında %1'lik bir düşmeyi sağlayabilse, ikiye katlanma süresi 14 yıla inecek, yani %22 kısalacak.

Nüfus artış hızının yavaşlaması sadece kişi başına geliri artıran bir etken değil; aynı zamanda büyüme hızını da olumlu etkiliyor. Çünkü üretilen kaynakların daha büyük bir bölümü mevcut nüfusun idamesi yerine yatırıma dönüşebiliyor. Demek ki, nüfus artışındaki %1'lik bir azalmanın, %6 aldığımız büyüme hızında da %0.5'lik bir artışa neden olduğunu varsayarsak, kişi başına gelirimizin katlanma süresini 13 yıla indirebiliriz.

Bu varsayımlar değişebilir. Değişmeyen, nüfus ve fakirlik arasındaki ilişkidir. Dünyamızın ekonomik atlasına bir göz attığımızda sanayileşmiş ülkelerin nüfus artış hızlarının çok düşük (genelde %1.0'in altında), fakir ülkelerinkinin çok yüksek (%2.5-4.0 arasında), hızla kalkınmakta olan ülkelerin ortalamasının ise düşmekte olduğunu (%1.0-2.5 arasında) görürüz. Zengin toplumların tasarruf, yatırım ve sermaye stoklarını katlama imkânlarının daha fazla

olmasının nedenleri çeşitlidir. Zenginliğin sağladığı ekonomik kaynaklar üzerindeki egemenlik önemli bir etkidir. Zengin ülkelerdeki bilgi ve teknoloji birikiminin avantajı izahtan varestedir. Belki en önemli etken, bu ülkelerdeki yatırım malları birikimi yani üretim kapasitesindeki üstünlüktür. Halklarının temel ihtiyaçları karşılanmış olduğundan, mevcut nüfuslarını fedakârlığa zorlamadan, onların günlük hayatını etkilemeden tasarruf yapmak ve bu tasarrufları yatırıma dönüştürmek mümkün olmaktadır. Bu toplumların düşük nüfus artış hızı da üretimlerinin daha büyük bir bölümünün, artan bir nüfusa eğitim ve sağlık gibi hizmetler götürmek yerine sanayi üretimine ayrılmasına imkân vermektedir.

Hızlı nüfus artışı ile karşı karşıya olan ülkelerde, hızlı büyüme için sanayie kanalize edilmesi gereken kaynaklar okullar, hastaneler ve temel tüketim için kullanılmakta, sanayi büyümemektedir. Büyüme yavaş olunca sadece yatırımlar sınırlanmamakta, artan nüfusun beklediği hizmetler de yerine getirilememektedir. Eğitimsiz ve sağlıklı bir nüfus, kendi hayatının potansiyelini yaşamadığı gibi, ülkenin kalkınmasına da katkıda bulunamamaktadır. Devletten ümidini kesen insanlar, kendi geleceklerini güvenceye alabilmek ve tarımsal üretimlerini artırabilmek için, daha çok çocuk sahibi olma yoluna gitmektedirler.

Nüfus artışını derinliğine inceleyen İngiliz düşünürü Malthus'un karamsar kehanetlerinin 18 ve 19. yüzyıllarda gerçekleşmemesinin temel nedeni, İngiltere'de yaşanan teknolojik devrimin ilk önce tarımsal üretimde sonra da sanayi üretiminde yol açtığı patlamalardır. Ancak, günümüzde durum çok farklı. Artık nüfus artışı ile teknolojik ilerleme aynı ülkelerde yaşanmıyor. "Teknolojik patlama ekonomik açıdan ilerlemiş toplumlarda meydana geliyor; bunların çoğu yavaş büyüyen, hatta küçülen nüfuslara sahip. Demografik patlama ise sınırlı teknolojik kaynaklara, çok az bilim adamı ve kalifiye işçiye, araştırma ve geliştirmede yetersiz yatırımlara ve çok az başarılı şirketlere sahip ülkelerde oluyor. Çoğu kez yöneten seçkinler teknolojiye ilgi göstermiyor, kültürel ve ideolo-

jik ön yargılar Sanayi Devrimi İngiltere'sine kıyasla değişime karşı.''⁵

Sonuçta, artan nüfusun fakirliği, fakirliğin nüfus artışını teşvik ettiği bir kısırdöngü çalışmaktadır. Doğu Asya ülkelerinin tecrübesi bu kısırdöngüyü tersine çalıştırmanın da mümkün olduğunu göstermiştir. Düzenli bir kentleşme büyümeyi izlediği takdirde ve sanayileşme politikaları adil bir gelir dağılımı ve sosyal güvenlik tedbirleri ile desteklendiğinde, kişi güvenliğini daha çok çocuk yerine devletin sağladığı sosyal hizmetlerde ve kendi ede ettiği gelirden almakta, nüfus artış hızı düşmektedir. Bu da yukarıda değindiğimiz gibi hem büyüme hızını hem de kişi başına geliri artırarak nüfusu frenleyen bir döngüye dönüşmektedir. Yani düzenli kentleşme, etkili bir nüfus kontrol aracı olabilmektedir.

Nüfus artış hızının yavaşlamasının yıllık nüfus artışını azaltmayabileceğini de hatırlatalım. Azalan artış hızı, büyüyen bir nüfus bazı üzerinde etkisini gösterdiği için, oranda hızla düşme olmasına rağmen, her yıl doğan çocuk adedinde düşme olmayabilir. Demek ki, sözünü ettiğimiz artış azalması Türkiye'nin nüfusunun azalması sonucunu getirmeyecek, sadece büyümesini yavaşlatacaktır. Nüfus artış hızının düşme oranı nüfus bazının büyümesinin gerisinde kaldıkça, toplam nüfus artmaya devam edecektir. Örneğin, 1971 ile 1991 arasında dünyadaki nüfus artış hızı %2.1'den %1.7'ye düştü; aynı dönemde dünya nüfusu 3.6 milyardan 5.4 milyara yükseldi. Hızın düşmesine rağmen, nüfus bazının genişlemesi sonucu, 1991'de dünya nüfusuna eklenen 91 milyon insan tarih boyunca gerçekleşen en büyük yıllık artışı temsil ediyordu. Başka bir yaklaşımla, II. Dünya Savaşı'ndan günümüze her yıl dünya nüfusu bir önceki yıldan fazla büyüdü, son yıllarda artış hızının gerilemesine rağmen.

Malthus 1825 yılında "Nüfus Üzerine Deneme" başlıklı makalesini kaleme alırken dünya nüfusu bir milyardı. Binlerce yıllık tarihi sonucu bu rakama ulaşan dünyada o dönem iki önemli gelişme, Sanayi Devrimi ve tıptaki gelişmeler nüfus artışı hızlandırdı.

Malthus'un makalesinin yayınlanmasını takip eden yüz yılda nüfus iki kat artarak iki milyara ulaştı. Ondan sonraki yarım yüzyıl (1925-1976 arası) tekrar katlanarak 4 milyara çıktı. Tahminlere göre 2025 yılından önce de gene ikiye katlanmış olarak 8 milyarı aşacak.

1990-2030 yılları arasında dünya nüfusunun 3.7 milyar kişi büyümesi bekleniyor. Bu artışın %90'ı gelişmekte olan ülkelerde meydana gelecek. Bu dönemde Sahra'nın güneyindeki siyah Afrika'nın nüfusu 500 milyondan 1.5 milyara, Asya'nın 3.1 milyardan 5.1 milyara, Latin Amerika'nın 450 milyondan 750 milyona çıkacak. Bu artışların %90'ı da kentlerde meydana gelecek. Avrupa'nın nüfusu yıllık %0.22 hızla artarken, Afrika %3 büyüyecek. Bu bağlamda nüfus artışının matematiksel olarak üs rakamlarına dayanarak artması, yani mevcut nüfusa orantılı olarak büyümesi, başka bir deyişle nüfusun geometrik büyümesi, büyüme hızının aynı kalması durumunda bile her yıl doğan çocuk sayısının artması ile sonuçlanıyor.

Gıda, su, ormanlar ve hayvanlar gibi yenilenebilir kaynakların tüketimi artan nüfus sonucu yenilenme oranlarını aşıyor. Artan nüfusun yol açtığı kirlilik de bu gibi kaynakların yenilenme tempolarını olumsuz etkiliyor. Yenilenmesi mümkün olmayan fosil yakıtlar, madenler de artan bir hızla tüketiliyor. Dünya Bankası nüfus artışı ile çevre kirliliği ve kalkınma arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyor:

“Hızlı nüfus artışı genellikle çevre tahribatına yol açar. Geleneksel toprak ve su yönetim şekilleri fazla kullanıma uyum sağlayamaz; hükümetler çoğu kez artan nüfusun yarattığı altyapı ve diğer beşeri ihtiyaçlara ayak uyduramazlar. Üstelik nüfusun yoğunluğu çevre yönetimine büyük zorluklar çıkaracaktır... Fakirlik ve çevre tahribatının birbirini tırmandıran etkileşimini nüfus artışı daha da abartır. Fakirler çevre tahribatının hem mağduru hem de suçlusudurlar. Toprağa çok muhtaç köylüler kaynak ve teknoloji yetersizliğinden erozyona açık tepeleri ve tropikal ormanları işlemekte,

birkaç yıl sonra buraları çölleşince gene fakirliğin pençesine düşmekte ve geride de tahrip olmuş bir doğa bırakılmaktadırlar. Fakir aileler kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Toprağı işlemek yerine ona bir maden muamelesi yaparlar; ısınma için ağaçların kesilmesi, topraktaki besleyici minerallerin yenilenmemesi gibi.”⁶

2025 yılına kadar bir de çevrede beklenen önemli bir gelişme var. “Sera etkisi”(the greenhouse effect) diye tanımlanan fiziksel olgu sürerse, yani özellikle karbondioksit sızmalarından ötürü atmosferin kirlenmesi devam eder ve bunun sonucu enfraruj ışınlarının geri yansması engellenirse yeryüzünün ısısı artacak. Bu da buzulların erimesine ve kar mevsiminin kısalmasına yol açacak. Sonuçta, 2025 yılında denizlerin seviyesi 15 ile 35 santim arasında yükselmiş olacak. Hızlı sanayileşmenin getireceği daha hızlı ısınma bunu bir metre kadar çıkartabilir. Deniz seviyesindeki 30 cm. ile 1 m. arasındaki bir artış Mısır'ın 51 milyonluk nüfusunun %20'sinin yaşadığı alanları kullanılmaz duruma getirebilir. Bangladeş'in nüfusunun ise yaklaşık %30'u etkilenebilir. ⁷

Paul Kennedy'e göre 2000 yılında dünyada nüfusları 11 milyonun üstünde 20 tane megakent olacak. Sırasıyla Mexico City (24.4 mn), Sao Paulo (23.6 mn.), Kalküta (16 mn.), Bombay (15.4 mn.) Şangay (14.7 mn.) vb. Megakentler, fakirlik, sosyal kaos ve çöküntülerin odak noktaları olacak. Kennedy zaman içinde kentleşmenin nüfus artış hızını azaltmasını bekliyor. Ama bu gerçekleşinceye kadar geçecek 20-40 yıl fakir ülkeler için belki de tarihlerinin en kritik dönemini oluşturacak.

Türkiye için bazı tahminlerde bulunalım. Günümüzde Amerikan nüfusunun sadece %3'ü tarımda çalışıyor. Bu kesim Amerika'yı doyurduğu gibi birçok ülkeye buğday, mısır, soya yağı, pirinç gibi tahıl ve diğer çeşitli tarım ürünlerini ihraç ediyor. Tarımda çalışan nüfusun oranı Almanya'nın batı kısmında %4.8, İngiltere'de %2.1, Fransa'da %6.7, Japonya'da %8, İtalya'da ise %9.1. Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerde oran %25'lere doğru tırmanıyor.

Devlet İstatistik Enstitüsü'ne (DİE) göre⁸, 1927 yılında %24 olan kent nüfusu 1980'li yıllarda %44'e ulaşmıştır. 1990 Genel Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre de %59'a ulaşmıştır. Türkiye'nin bugün için 60 milyon olarak kabul ettiğimiz nüfusunun %60'ının kentlerde, %40'ının ise köylerde yaşamakta olduğunu varsayabiliriz. Ancak, kentsel yerlerdeki istihdam oranı, buralardaki nüfus oranının yaklaşık on puan gerisinden gelmektedir. DİE, 2000 yılındaki nüfusumuzu yaklaşık 70 milyon olarak tahmin etmekte. 2000 yılına kadar kentli nüfusun oranının Doğu Avrupa'daki orana yükseldiğini kabul etsek, kentlerin bugün 36 milyon olan nüfusu 52.5 milyona ulaşacak, yani yaklaşık %46 artacak demektir. DİE de 2000 yılındaki kentli nüfus oranını %74 olarak tahmin etmektedir. Örneğin, bugün için 6 milyon, ama daha geniş çevresi ile yaklaşık 8 milyon olarak tahmin ettiğimiz İstanbul nüfusu, 2000 yılında en az 12 milyon dolaylarında olacaktır. 1980-85 yılları arasında en çok net göç alan iller %6.2 ile Kocaeli, %5.6 ile İstanbul'dur.

Kalkınmanın yolu sanayi ve hizmet sektörlerinden geçtiği sürece kentleşme eğiliminin yön değiştirmesi mümkün değildir. Gerçekçi politikalar bu hızlı ve hesap edilebilir kentleşmeyi düzenleme yönünde olmalıdır. Düzenli ve akıllı bir kentleşme, nüfus artış hızını azaltabilecek en etkin ve demokratik nüfus planlama yöntemidir. Çünkü, kentleşme fiziksel olarak nüfus artışını gemleyen bir olgudur. Daha ufak mekanlarda yaşamak zorunluluğu, çocukların kentte kırsal alanda olduğu şekilde (verimsiz de olsa) üretken olmaması gibi etkenler, kentteki ailenin boyutunu küçültmektedir. Örneğin, 1990 Genel Nüfus Sayımı'nda ortalama hane halkı büyüklüğü bucak ve köylerde 5.75 olarak bulunmuşken, il merkezlerinde 4.33 çıkmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın bir araştırmasına göre, Türkiye'nin doğusunda yaşayan aileler 4.1 çocuk yaparken, kentleşmenin çok daha yoğun olduğu batıda bu rakam 1.9 çocuğa düşmektedir.⁹ Ayrıca, kentte nüfus artışını önleyici birçok hizmeti vermek kırsal kesimden çok daha kolaydır. Bu gibi hizmetlerin başında sağlık ve sosyal güvenlik gelmekte. Kırsal alanlarda çocuk ölümlerinin yüksek oluşu o yörelerdeki nüfusu çok çocuk yapmaya yönleltmekte.

Demek ki çelişkili görünse bile, nüfus artışını yavaşlatmak için çocukları yaşatmamız lazım. Zeynep Göğüş bu paradoksu şöyle anlatıyor. “Amaç, her Türk ailesinin istediği kadar ve istediği sayıda çocuğa sahip olması... Ve tabii doğan bebeklerin yaşaması... Çünkü aileler, ancak çocuklarının yaşayacağına dair güven içinde oldukları zaman onları “yedeklemek” ihtiyacını duymayacaklar. Ve ancak böyle frene basacak nüfus artış hızı...”¹⁰

Göğüş’e göre İstanbul’un yeni oluşan göç mahallelerinde doğan her 10 çocuktan biri, birinci yaşını tamamlamadan ölüyor. Avrupa Topluluğu’nda bu oran yüzde bir. Çocuklarımızı yaşatmak, kentte daha kolay ve ucuz. Yaşlılıkta kendi bakımlarını garanti altına almak isteyen anne ve baba da çok çocuk sahibi olmayı yeğliyor. Kentte sosyal güvenlik hizmet ve desteğini sağlamak da daha kolay. Bu sağlandığında yaşlılıkta sosyal güvenlik sigortası olarak çocuk yapma gereği de azalıyor.

Amaç nüfusu azaltmak değil, fakirliği ortadan kaldırmak. Bunun yolu da doğum kontrolü değil, nüfus kontrolü. Yani nüfus artışını teşvik eden etkenlerin kontrolü, nüfus artışını azaltan davranışların da desteklenmesi. Örneğin, çocuk adedine göre artan vergi indirimleri ve benzerlerinin kaldırılması. Nüfus kontrolünün en etkin araçları ise hızlı sanayileşme ile birlikte hizmet sektörünün gelişmesi, düzenli kentleşme, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinde reform. Özellikle kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi belki de en etkin nüfus kontrol aracı.

Nüfusun geometrik büyümesi ülkemizin nüfusunu tahmin edildenden çok önce büyük rakamlara çıkarabilir. Bir benzetme yaparsak, nüfus artışı banka hesabımıza uygulanan yüzde gibi bir sonuç verir. Hesabımızdan hiç para çekmezsek çok düşük bir faiz bile belli bir süre sonra mevduatımızı katlar. Örneğin, %1 faiz son derecede düşüktür. Ama gene de paramızı 70 yılda iki katına çıkarır. Aynı şekilde, %1’lik nüfus artışı ülke nüfusunu 70 yılda ikiye katlar. Faiz için çok düşük bir yüzde olan %1, nüfus artışı için o kadar yüksektir ki dünya tarihi boyunca bu oranda bir nüfus artışına ilk defa

dünya genelinde 1950 yılında ulaşmıştır. %2'lik bir nüfus artış hızı sonucu Türkiye nüfusu 2028 yılında 120 milyonu aşacaktır! İstanbul da toplam nüfus içindeki oranını korursa, yaklaşık 20 milyonluk bir kent olacaktır.

Türkiye'nin 1990 yılındaki doğurganlık oranı 3.5. Hong Kong'unki 1.5, Japonya'nınki 1.6, Malezya 3.8, Çin 2.5, Endonezya 3.1, Tayland 2.5, Pakistan 5.8. Singapur'unki 1965'te 4.7'den 1990'da 1.9'a inmiş. G. Kore'ninki aynı dönemde 4.9'dan 1.8'e düşmüş. Nüfus artışında Avrupa ve Amerika'nın seviyelerini yakalamış olan Asya'nın kaplanlarının doğum kontrolündeki başarılarının özelliği, Çin ve Hindistan gibi zorlama yerine, eğitim düzeyini yükseltme ve fakirliği azaltarak doğurganlığı indirmiş olmaları. Özellikle kadınlar arasında okumayazmayı artırmaları başarılarında önemli etken.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun 1993 raporuna göre Türkiye, dünyanın nüfusu en hızlı çoğalan ilk 25 ülkesinden biri. Yüzde 2'lik nüfus artış hızıyla Çin'i geçmiş durumdayız. Asya ortalaması olan %1.8 de bizden düşük. Avrupa'nın beş yıldaki ortalama nüfus artış oranı ise yalnızca %0.3. Türkiye dışında hiçbir Avrupa ülkesi %1'e ulaşmıyor. Rapor, nüfus artışına ek olarak bazı ülkelerin karşı karşıya bulunduğu göç olgusunu da vurguluyor ve bunun tarihin hiçbir döneminde görülmemiş boyutlara ulaştığını belirtiyor. Nüfus artışı gibi, göçün temelinde de yoksulluk ve sosyal güvensizlik yatıyor. Günümüzdeki göçmen sayısı 100 milyon toplam dünya nüfusunun %2'sine eşit. Türkiye de Bulgaristan, Irak ve İran kaynaklı göç dalgaları ile karşılaşmış durumda. Fon'un göçün engellenmesi için önerdiği uygulamalar nüfus artışını gemlemek için yapılan önerilerin hemen hemen aynı: "Özellikle kırsal kesimde eğitim, sağlık ve aile planlaması gibi toplumsal hizmetlerin sunulması."¹¹ Eğitim, insanları çocuk sayısını sınırlama yönünde motive ettiği ve mevcut çocuklarının yaşam kalitesini yükseltme çabalarına ittiği için, en etkili aile planlaması aracı. Kırsal kesimin modernizasyonu, sanayileşme ve sık sık tekrarladığımız gibi, denetimli ve uygar kentleşme de nüfus planlamasının önemli araçları. Üstelik bu tür uygulamalar kendi içlerinde cazip ve gerekli iyileşmeler.

Aile planlaması konusunu kapatmadan önce Tayland'ın bu alandaki başarısına bir göz atmamız yararlı olacaktır. Çünkü, ülke özelleştirme yolu ile bu alanda önemli sonuçlar almıştır. Tayland'ın 1960'lı yılları sonlarında %3.2 olan nüfus artış hızı 1981'de %2.2'ye, 1987'de de %1.6'ya inmişti. Günümüzde ise %1.3 olarak tahmin edilmektedir. Bu başarının temelinde nüfus planlaması sorumluluğunun 1974 yılında devlet kliniklerinden alınıp Nüfus ve Bölge Kalkınma Derneği adlı özel bir gönüllü kuruluşa devredilmesi yatmaktadır. Köylerin ancak %5'inde sağlık ocağı bulunduğu gerçeğinden yola çıkan dernek, her köyde kendi temsilcilerini seçerek eğitti ve onların hem doğum kontrol araçlarını hem de gerekli bilgileri dağıtmalarını sağladı. “Çok çocuk sizi fakirleştirir” sloganı ile yürütülen proje bir süre sonra kendisini finanse eder duruma geldi.¹²

Küreselleşme ve Kentler

Çağlar Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası* adlı yapıtında, ulusal kalkınmacılık döneminde ancak ulusal ekonomik modeldeki konumlarıyla önem kazanan şehirlerin gücünü tayin eden etkenin, dünyada ekonominin yönetiminin giderek sermayenin eline geçtiği ve ulusal devletlerin gücünün yittiği, yani küreselleşmenin yaşandığı son yirmi yılda, global sermaye düzenin ihtiyaçları olduğunu savunuyor. Yeni teknolojilerin yarattığı iletişim imkanları sayesinde bu teknolojileri barındıran bazı kentler, eskisinden çok daha büyük bölgelere hizmet verebilecek duruma geliyorlar. Yani ulusal merkezlerin yerini bölgesel merkezler alıyor. Sonuçta, dünyada bir şehirler sistemi hiyerarşisi ortaya çıkıyor. Keyder'e göre ülkemizde İstanbul'un coğrafyası ve tarihi onu bu hiyerarşideki üst basamaklardan birine oturtabilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için “şehirlerin inisiyatif göstermeleri... ve belli bir vizyon oluşturmaları gerekiyor.”¹³

“Yeni dünya, sermayenin mantığına teslim olmuş durumda. Artık ulusal ekonominin devlet eliyle inşa edildiği dönemde değil; global sermayenin dünya yüzünde istediği yerde yatırım yap-

tığı, beğenmediği yerleri de durağanlığa, dışlanmaya mahkum ettiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu olayı doğru teşhis edersek, ona göre politika geliştirmek mümkün olabilir. Yeni düzenin bir özelliği, sermayeye gerekli hizmetleri veren şehirlerin öne çıkması. Bu global şehirlerin belirli kalifiye hizmetlerde uzmanlaşması gerekiyor. Objektif coğrafi ve tarihi koşullar hangi kentlerin bu tür bir konuma gelebileceğini, ancak potansiyelin varlığı açısından belirliyor.

Gerçekten böyle bir konuma ulaşmak ise, önemli ölçüde, şehrin hakim güçlerinin, yöneticilerinin inisiyatifine bağlı. Kaliteli emek çekeabilen, dünya ölçeğinde hizmet verebilecek şirket merkezlerini, iletişim odaklarını, iş merkezi ve otelleri barındırabilecek yapılar, girişimcilik, sübvansiyon ve herhalde biraz da kamuoyu oluşturmaya yönelik reklamcılık gerektiriyor.”¹⁴

Keyder’e göre, “İstanbul kenti belli bir atlama yapmaya hazır sayılabilir. Bunun için gerekli olan ileriye dönük bir perspektif, ihtiyaç duyulan kaynakları seferber edecek bir rekabet stratejisi, hızla hareket edebilecek bir kurumsal yapı ve kendini yeniden dağıtıcı popülist kısıtlardan kurtarmış, potansiyel kazançların ve fırsatları yakalayamamanın maliyetinin farkında bir yönetim.”¹⁵ “Artık ulusal ekonomilerin şehirleri değil, şehirlerin ulusal ekonomileri taşıyacağını” savunan yazar, şu uyarıyı da yapıyor:

“İstanbul’la ilgili tartışma şu anda bir yandan popülizme, bir yandan nostaljiye saplanmış durumda. Bu çerçeveyi aşamazsak, önce yeni sistemin mantığını irdeleyip sonra da yaptığımız analiz doğrultusunda girişimde bulunmazsak, dışlanma ve evrimleşemeyen bir kentle baş başa kalma riskine mahkum oluruz.”¹⁶

Daha önceki bölümlerde sanayi-ötesi bir döneme girmekte olduğumuzun ipuçlarını gördük. Böylesine büyük dönüşümler kentlerin geleceğini de kesinlikle, hatta dramatik bir şekilde etkileyecektir. Uluslar gibi kentlerin de iniş ve çıkışları söz konusudur. Örneğin, Sanayi Devrimi İngiltere’nin başkenti Londra yerine Manchester, Leeds ve Glasgow gibi kentlerde ivme kazandı. Sanayi Devrimi öncesinde Avrupa’nın en büyük şehirleri arasında olan

Antwerp, Venedik, Cenova, Bordo, Floransa ve Napoli 20. yüzyıla bir alt kümede girdiler. Demek ki Keyder'in uyarısını ciddiye almamız gerek.

Anlaşıyor ki günümüzde artık kentler güçlerini ülkelerden değil, ülkeler kentlerden alıyor. Küreselleşme ülkeler arasındaki fiziksel ve ekonomik sınırları önemsizleştirir, dolayısıyla ülkelerin ekonomik egemenliklerini törpülerken, küresel ekonomik sistemin temel birimlerini giderek kentler oluşturuyor. Bölgesindeki diğer üretim merkezleri ile ticaret yapma olanağına sahip olan ve üretim yelpazesini genişletip atılımcısının önündeki engelleri kaldırabilen kentler, küresel rekabet güçlerini ve ekonomik ağırlıklarını artırıyorlar. Çin gibi genelinde çok fakir olan bir ülkenin kıyı kentlerinin bölgesel ve küresel ticaret sistemlerine entegre olmaları sonucu ekonomik patlamalar gerçekleştirebilen sahil şeridi bunun en çarpıcı örneği. Buna karşın, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi zengin ülkelerin Berlin, Paris ve Manchester gibi önemli kentleri, küresel ve bölgesel ticaretteki ağırlıkları azaldığı için bir iniş çizgisini izliyorlar.

Ülkeler içindeki en temel ekonomik rekabet birimleri kentler ise, kentlerin rekabet gücünü tayinde ağırlıklı rol oynayan birimler şirketler. Şirketlerin kuruluş, kapanış, yatırım, transfer gibi etkinlikleri serbestleştikçe verimleri yükseliyor. Şirketler arası rekabette en önemli rolü ise şirketlerin personelinin bilgi ve becerileri gibi öğeler oynuyor.

Demek ki merkantilist kuramın varsaydığı gibi ekonomik hayatın dinamiklerini anlamanın yolu ülke ekonomilerinden değil, kent ekonomilerinden geçiyor. Dünyadaki esas ekonomik rekabet, ülkeler değil kentler arasında yaşanıyor. Ancak, kentlerdeki ekonomik yaşam sadece o kentin halkını değil, hinterlandını yani arka bahçesini ve onunla ticari ilişkiler içinde olan diğer kentleri de etkiliyor. Demek ki ulusal kalkınmanın yolu kentlerin kalkmasından geçiyor. Peki kentlerin kalkınmasının yolu nedir?

Kentler ve Ülkelerin Zenginliği'nin yazarı Jane Jacobs'a göre "ekonomik hayat buluşlar sayesinde gelişir ve ithal ikamesi yoluyla

la genişler... Her iki temel ekonomik süreç de kent ekonomilerinin fonksiyonudur. Başarılı ithal ikamesi çoğunlukla tasarımda, materyallerde, üretim metotlarında uyarlamaları içerir. Bu da özellikle üretim malları ve hizmetlerde gerçekleştirilen yenilikler, değişiklikler, uyarlamalar demektir.”¹⁷ 1982 yılında Bolonya ve Venedik'teki ekonomik hayatı inceleyen Charles F. Sabel, yeniliklerin özellikle 5'ten 50'ye kadar işçi çalıştıran küçük ölçekli şirketlerde gerçekleştirildiğini bulgulamıştı. Sabel'e göre, “bu tür şirketlerin yenilikçi kapasitesi esnek teknoloji kullanımı, komşu sektörlerdeki benzer ufak ölçekli firmalarla olan yakın ilişkileri ve en önemlisi değişik alanlarda farklı becerilere sahip çalışanlarının yakın işbirliği. Ancak tek tük büyük firmanın gerçekleştirebildiği şekilde pratikle soyutu, kavramla uygulamayı birleştirebilmişler.”¹⁸

Jacobs'a göre, başka kentlerin ürettiğini kendi üretmeye başlayan ve bunda başarı gösteren kentler ekonomik alanda egemen olabiliyorlar. İthalden kasıt o kentte üretilmeyen bir malın kent için getirilmesi. Bu “ithalat”ın büyük çoğunluğu ülke içindeki diğer kentlerden kaynaklanıyor. Kentteki atılımcılar “niye bu malı biz kendimiz yapmıyoruz?” sorusunu sorup eyleme geçtikleri takdirde, ikame süreci başlıyor. İkame süreci yeni ikame kalemlerini teşvik ediyor. Sonuçta kentin ekonomik yaşamı genişliyor. Bu arada bazı geleneksel üretim alanları da yok oluyor. Çünkü başka kentler o ürünlerin ikame üretimine başlıyorlar.

Belli bir ürünü ikame etmeyi başaran kentin genel ithalatı azalıyor. Çünkü mevcut serveti ile kent yeni ürünlerin ithaline yöneliyor. Yani ekonomik hayat büyümüş oluyor. Çünkü kentte önceden bulunan malların tamamına ek olarak yeni ithal ürünler var. Jacobs'a göre kentlerin ithal ikamesi, bütün ekonomik büyümenin temelini oluşturuyor. Yazar, büyümeyi de şöyle tanımlıyor:

“Kentlerin ithal ikamesine yönelik üretiminden kaynaklanan büyüme şu beş türden oluşur: Başka kentlerde üretilen yenilikler ve kırsal kesimin ürünleri için oluşan yeni ve birden genişlemiş pazarlar; ithal ikamesini gerçekleştiren kentte hızla artan iş alanları

ve istihdam kapasitesi; sektörler demode oldukça kentteki üretimin kent dışına kayması; özellikle kırsal üretimi ve verimliliği artırmak için kullanılan yeni teknolojiler; kentteki sermayenin artışı.”¹⁹ Başarı için bu beş olayı geliştirebilmek gerekli. Jacobs’ın savunduğu gibi, “insanların verimli kentsel istihdam alanlarına erişme olanakları olmadı mı kırsal fakirliği yenmek mümkün değildir. Kalkınma için şart olan dinamik ve esnek bir şekilde ithal ikamesini gerçekleştirebilen kentlerdir.”²⁰ Gene Jacobs’un tanımı ile, “kentler birbirlerinin omzunda yükselirler.” Özellikle, geri kalmış kentler birbirlerine muhtaçtırlar. Ülkenin liderlerinin sorumluluğu, kentlerini bu tür küresel ticaret ve yatırım ilişkilerinin içine sokabilmektir. Çin’in son yıllarda gösterdiği büyük ekonomik başarının altında da topyekûn bir kalkınma hamlesi yerine selektif bir şekilde belirli kent ve bölgelerin dışa açılma yoluyla kalkınması yatmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın temel taşları olan kentlerin iki tür enerjiye ihtiyaçları vardır: insan yaratıcılığının bir belirtisi olan yenilikler ve uyarıamacı taklit yeteneğinin örnekleri olan ithal ikamesi. Kentlerin özelliği bu girdilerin günlük ekonomik hayata enjekte edilebileceği ortamı sağlamalarıdır. Demek ki, kent yöneticilerinin öncelikli hedefi kentlerinde yaratıcı ve atılımcı kurum ve kişilerin gelişip serpilebileceği iklimi yaratmaktır. Keyder ve Öncü de kent liderlerinin kentlerine küresel sermayeyi cezbedebilmek için inisiyatif kullanmaları gerektiğini vurguluyor ve jeo-politik avantajların bir kenti uluslararası bir merkeze dönüştürmek için gerekli, ama yeterli olmadığını savunuyorlar.²¹

Kentteki Köyler: Refah’a Karşı Refah

Köyden kente göç eden insanın aradığı sadece yüksek gelir değildir. Çocukları için daha iyi okullar, ailesi için daha uygar konut, kolayca ulaşılan kaliteli sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik imkânları, eşkiyadan, kan davasından, arazi kavgasından kaçıp sığınabileceği etkin güvenlik güçleri ve adalet sistemi de aradıklarının başında

gelir. Ne yazık ki plansız programsız gelişen, devletten çok mafya türü örgütlerce yönlendirilen kentleşme bu ihtiyaçları karşılamaktan çok uzaktır.

Geride bırakılan sadece arazi, çift çubuk değildir. Güçlü bir aile dokusu ile tutarlı bir inanç ve değer yapısı da çoğu kez köyde kalır. Kent yaşamı bunların yerini dolduracak sosyal sistemleri henüz oluşturmamaktadır. Fiziksel altyapının yetersizliği, sosyal sistemlerin eksikliği ve manevi bağların güçsüzlüğü ile birleşince ortaya ciddi bir boşluk ve bunalım çıkar. Bu ortamdan yararlananlar da çabuk çözümler vaat eden marjinal parti ve örgütler olur. 1970'li yıllarda Marksist akımlar bu şekilde güçlendiler. Komünizm ve sol düşüncenin dünya genelinde çöküşü sonucu, 1980'li yıllarda boşluktan köktenci akımlar yararlandı.

Kent yaşamı, sağlıklı bir toplumun çimentosunu oluşturan temel kurumları yaşatıp güçlendirmelidir. Ailenin annesini evde kalmaya zorlamadan aile hayatı korunmalı ve sağlamlaştırılmalıdır. En basitinden ulaşım sorununun halledilmesi bugün çalışan bir kadının günde ortalama 2-3 saatini alan kent içi ulaşımı 1-1,5 saate indirebildiği takdirde çocuklar yıl boyunca anneleri ile iki hafta daha beraber olma imkânı bulmuş olacaklar. Tabii, aynı şey babalar için de söz konusu. Yani aile iki hafta beraber olmuş olacak. “Annenin çocuk üzerindeki denetimi ne kadar yakın olursa, çocuğun babası ile olan iletişimi de o ölçüde samimi oluyor ve ebeveynle çocuk arasındaki sevgi artıyor, çocukların suç işleme oranı azalıyor.”²² Konut ve ulaşım gibi sorunlarını çözmüş bir kentte yaşayanlar arasında aile sorunları ve boşanmaların da daha az olması doğaldır. Boşanmanın çocuk, ana baba ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini burada anlatmaya gerek yok.

Kreşler, mahalle poliklinikleri, aile doktorları gibi sistemler de hem kentin altyapısını güçlendirici, hem de aileyi pekiştirici düzenlemeler. Biz, okulların da, propaganda ve şartlandırmaya kaymadan çocuklarımıza manevi eğitim verebilen kurumlar haline dönüşebileceğine inanıyoruz. Keza kentlerde görevli din adamları

mızın eğitim seviyelerinin yükselmesi sonucu camilerimiz de kentlinin manevi ihtiyaçlarına daha doyurucu şekilde cevap verebilen kurumlar olabilir. Bunun için de din adamlarının toplumda çeşitli konularda etkin olabilecek ve bilimsel rehberlik edebilecek kültüre kavuşturulmaları gerekiyor.

Hemşehrisine bu tür hizmetleri götüren kent, ondan da kent yaşamı ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesini bekleyecek. Hak ve imtiyazların sorumlulukları da beraberinde getirdiğini hatırlamak gerekecek. Köy ve kasaba gibi daha ufak ve herkesin birbirini tanıdığı yerleşim merkezlerinde ortak değerlere sahip çıkmanın daha kolay olduğunu, bunlardan sapanların “ayıplanmalarının” bile başlı başına caydırıcılık taşıdığını biliyoruz. Kentleri fiziksel ve idari olarak daha ufak toplumlara bölerek aynı ortamı yaratmaya çalışmalıyız. Kenti, sadece maddi yaşamın değil, manevi hayatın da merkezi olarak kabul edip ona göre düzenlemeliyiz. Kenti özellikle çocuklarımızın yetişip yeşereceği bir tarla gibi görüp ona göre şekillendirmeliyiz. Çocuk edinme kararını alırken ve onları yetiştirirken de sorumluluğumuzu sadece aile ile sınırlamamalı, evlatlarımızı toplum, kent ve ülke için yararlı, dürüst, çalışkan ve katılımcı bireyler olarak da yetiştirme sorumluluğumuz olduğunu da unutmamalıyız. Okul, aile ve öğrenci arasında bir başarı koalisyonu kurmalıyız. Çocuklarımızı sevmekle yetinmemeli, onları saymasını ve dinlemesini de öğrenmeliyiz.

En büyük kentimiz İstanbul’un semt isimlerinden bazılarına bakalım: Kadıköy, Arnavutköy, Ortaköy, Bakırköy, Yeşilköy. Kentlerimizdeki köyleri çoğaltıp kentin modern altyapısı ile köyün cemiyet ortamını buluşturmalıyız. İnsanların komşularını, esnafı, yönetici ve politikacılarını yakından tanıyabileceği boyut ve sıcaklıkta kent içi köyler yaratabilmek için büyük kentlerin ulaşım ve yerleşim yapısı yeniden düzenlenmeli, yerel idare kendi içinde merkezden belde ve ilçeye doğru yetki kaydırmalı, kent içi köylerin oluşması için, mahkeme, postane, poliklinik, karakol gibi tesisler yeniden konuşlandırılmalı ve kent içi modern köyler spor sahası, sinema, kütüphane, tiyatro gibi spor ve kültür merkezleri ile bezenmeli. Kentlerin mimari planı ve yönetim şemaları da

manevi dokusu güçlü ufak toplulukların oluşmasını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmeli. Düzenlemeler birleştirici, kaynaştırıcı olmalı; değişik hemşehri toplulukları, meslek grupları ve gelir kesitleri birlikte yaşayabilmeli. Çünkü tek boyutlu toplulukların maddi gelecekleri de, manevi dirençleri de zayıf olacaktır.

Galler Prensi Charles'a göre, "bir kentin kamu binaları, evleri ve parkları, doğru bir bileşimde dengeli kent yaşamını sağlamakta hayati rol oynar. Şehir planlamasının sanatsal boyutu politik yapılarla ve halkın değerleri ile birleşerek o toplumun insan yaşamı ile ilgili en temel değerlerini yansıtmalıdır. Bazı kentler diğerlerinden daha başarılıdır. Bunların vasıfları iyi bir kullanım karışımı, tutarlı fiziksel ve idari bölünmeler, iyi bir mimari ve iyi yönetilen bir altyapı ve genel ulaşım sistemleri."²³ Prens Charles, modern kentlerin en büyük zaafının birbirinden ayrılıp uzaklaşmış "sadece iş", "sadece eğlence", "sadece oturma" ve "sadece ticaret" bölgeleri olduğunu savunuyor ve uzun bir geçmişe sahip şehirlerde bu tür ayrımların olmadığını belirtiyor.

Ancak köylerde bulunan mensubiyet duygularının ve sosyal bağların kentler de oluşturulabilmesi için kent içi köylerin boyutlarının küçük tutulması gerekiyor. E.F. Schumacher, sonradan yaygın bir slogana dönüşen "Küçük Güzeldir" (*Small Is Beautiful*) adlı kitabında "teknolojik gelişmeye yeni bir boyut vermek gereklidir; insanın gerçek ihtiyaçlarıyla ve onun gerçek boyutlarıyla orantılı bir boyut. İnsan küçüktür, öyleyse küçük güzeldir. Çok büyük boyutlara yönelmek kendi kendini tahribe yönelmektir."²⁴ diyor. Kentte de en uygun boyutu arayan araştırmacı, "Bunu tam olarak hesaplamak zor olmakla beraber, bir kentin nüfusunun üst sınırı yaklaşık yarım milyon hemşehridir. Bu boyutun üstündeki nüfus kente bir avantaj sağlamamaktadır. Londra, Tokyo ve New York gibi yerlerdeki milyonlar kentin gerçek değerini artırmamakta, muazzam sorunlar yaratmakta ve insan hayatını ucuzlatmaktadır. Demek ki 500.000 kişilik mertebe üst sınır kabul edilebilir. Alt sınırı saptamak daha zordur. Dünyanın en cazip kentleri 20. yüzyılın standartlarına göre çok ufaktılar. Bir kent kültürünün kurum ve araç-

ları belli bir sermaye birikimini gerektirir. Ne kadar zenginlik gerektiği, nasıl bir kültürün hedeflendiği ile ilgilidir.”²⁵ Schumacher’a göre bir kentin “en önemli kaynağı eğitimidir.” Ancak yazar, eğitimi dar anlamda okul eğitiminin ötesinde “çağımızın en derin sorunları hakkında düşünmek, metafizik çözümler aramak, temel inançlarımızı netleştirmek”²⁶ olarak algılıyor.

Çevre Kirliliği

Hızla artan nüfus sadece kalkınmayı yavaşlatan bir olgu değildir. Aynı zamanda ülkenin sınırlı kaynaklarını daha büyük bir hızla tüketen ve çevrenin daha hızla kirlenmesine neden olan bir olgudur. Çevreye verilen zarar insanlığın hem günümüzdeki hem de gelecekteki yaşamını etkilemekte. Birincisi, insan sağlığını etkilemekte. İkincisi, ekonomik üretimi pahalılaştırmakta ve azaltmakta. Son olarak da, insanların temiz bir doğadan elde ettikleri haz ve tatmini ortadan kaldırmakta. Kirlenen doğa sadece kırsal alanlarla sınırlı değil. Bugün Türkiye’nin havası ve suyu en kirli bölgeleri, büyük kentleri. Dünyamızın kaynaklarının çoğu, önceden tahmin edildiğinden daha büyük bir hızla tükenmekte, kirliliğin depolandığı deniz, göl, nehir, toprakaltı ve atmosfer gibi çevreler de tahminlerin üstünde bir oranda atık ve pisliklerle dolmaktadır. Sadece son 20 yılda meydana gelen bazı gelişmeler bile çarpıcı bir şekilde savlarımızı kanıtlamaktadır.

1970’te 3.6 milyar olan dünya nüfusu, 1990 yılında 5.3 milyara ulaşmıştır. Aynı süre içinde otomobil sayısı 250 milyondan 560 milyona, yıllık petrol tüketimi 17 milyon varilden 24 milyon varile yükselmiş, doğal gaz kullanımı 2.5 kat artmış, bira ve meşrubatta kullanılan alüminyum miktarı 72.700 tondan 1.251.900 tona çıkmıştır. 1970’te 302 milyon ton olan kentlerin ürettiği çöp tonajı ise 1990’da 420 milyon tona çıkmıştır.²⁷ Birleşmiş Milletler’e göre dünya nüfusu 2025 yılına kadar 8 milyara ulaşacak ve 21. yüzyılın sonlarına doğru istikrara kavuşmadan önce 10 milyar sınırına varmış olacak.²⁸ Demek ki artan nüfusun ekolojik sistemler yani doğal çevreyi oluşturan dengeler üzerindeki etkisi yeni başlıyor.

İsa'dan önce 5. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Herodotus Kuzey Afrika'yı Atlantik Okyanusu'ndan Hint Okyanusu'na kadar geçerken daima ağaçların gölgesinde seyahat etmenin mümkün olduğunu söylüyordu. Bu yol boyu artık bir çöl. Sanki bu sonu sezmış gibi Herodotus, "İnsan yeryüzünde ilerledikçe ayak izlerini çöller takip ediyor", diyor.²⁹

Türk tarihinde çok önemli bir yeri olan Aral Denizi'nin günümüzdeki acıklı haline bir bakalım: Orta Asya'daki tarım alanlarını sulamak amacı ile Aral Denizi'ne akan nehirlerin suyunu kullanan Sovyet yönetimi 30 yıl içinde Aral'ın su seviyesinin 14 metre azalmasına, yüzölçümünün 67.000 km²'den 40.000 km²'ye düşmesine, yani yüzölçümünün %40, hacminin ise %60 azalmasına yol açtı. Üstelik kuru tarıma uygun çorak arazilerin sürekli sulanması onların tuzluluk oranını artırarak tarımı da tehlikeye attı.³⁰

Worldwatch Enstitüsü'nün Başkanı Lester Brown'a göre artan nüfus yenilenebilen kaynakları aşmaya başlamış durumda. II. Dünya Savaşı'ndan sonra genetik biliminde ve teknolojiye gerçekleştirilen yenilikler Yeşil Devrim'i yarattı. Bunun sonucu dünya tahıl üretimi 1950 yılında 631 milyon tondan 1984'te 1.650 milyon tona çıktı. Yani kişi başına tahıl üretimi %40 arttı. Sonuçta, açlık ve kötü beslenmeye önemli bir darbe vuruldu. Ancak, 1984 yılında nüfus artış hızı tahıl üretimi artış hızını geçti. O yıldan beri kişi başına tahıl üretimi her yıl %1 azalmakta. Daha çarpıcı bir düşüş deniz ürünlerinde görülüyor. 1950 ile 1989 arasında denizlerde avlanan yıllık tonaj 22 milyon tondan 100 milyon tona çıktı. Sonuçta kişi başına tüketim iki kat arttı. Fakat, yıllık av tonajı 1989'dan beri düşmekte. Denizler kendilerini yenileyememekte. Bir taraftan avlanan tonajın büyüklüğü, diğer taraftan artan kirlenme yıllık üretimi geriletmekte.³¹

Worldwatch'un yayınladığı *Dünya'nın Durumu*'nda belirtildiği gibi, nüfus artışının yol açacağı sonuçlarla ilgili endişeler yeni değildir. Malthus'un besin maddeleri üretiminin ancak aritmetik bir dizide artma eğilimi taşıdığını ileri sürdüğü ünlü çalışmasının üze-

rinden hemen hemen iki yüzyıl geçmiştir. Malthus'a göre, tercihen cinsel ilişkide bulunmama yoluyla evlilik dışı doğumlar durdurulmadığı sürece, açlık ve kıtlık kaçınılmazlaşacaktı. Malthus, gelişen teknolojinin toprağın verimini artırmada oynayacağı olağanüstü rolü göremediği için yanılmıştı. Ayrıca, Malthus, bu görüşlerini, genetikle ilgili temel ilkelerin Mendel tarafından ortaya konmasından ve bitkilerce topraktan çekilen bütün besleyici maddelerin daha sonra mineral halinde toprağa geri verileceğinin Von Leibeg tarafından kanıtlanmasından önce dile getirmişti.³²

Bununla birlikte Malthus, besin maddeleri üretimini nüfus artış hızına yetiyecek şekilde artırmanın güçlüklerini önceden görürken yanılmamıştı. Bugün yeryüzü sakinlerinden yüzmilyonlarca insan açlık çekmektedir. Bunun kısmi bir nedeni eşitsiz bölüşüm olsa bile, giderek daha bir belirleyicilik kazanan asıl neden, kişi başına tarımsal üretimin düşmesidir. Üstelik 90'lı yıllar başlarken, açların sayısı daha da artmaktadır.

Malthus'un ilgisi, nüfus artışı ile yeryüzünün besin maddeleri üretme kapasitesi arasındaki ilişkide odaklanıyordu. Bugün biliyoruz ki, insan sayısının ve ekonomik faaliyetlerin artması, örneğin yeryüzünün atık maddeleri emebilme yeteneği gibi başka doğal kapasiteleri de etkilemektedir. Kişi başına belirli bir kirlilik veri alındığında, daha çok insan, daha çok kirlilik demektir. Çeşitli sınai ve tarımsal atıkların çevreye boşaltımı doğal sistemlerin atık madde emebilme kapasitesini aştıkça, çevrede biriken zehirli maddelerin etkisi insan sağlığına da yönelmeye başlamaktadır. Sürekli nüfus artışının Üçüncü Dünya ülkelerinin pek çoğunda yol açtığı bir başka sonuç, başlıca yakıtı oluşturan yakacak odunun giderek yetmez hale gelmesidir. Yakacak oduna yönelik yerel talep, çevredeki ormanın yenilenebilir verimini aştıkça köyleri çevreleyen ormanlar giderek yok olmaktadır. Yakacak odun toplama işiyle en çok ilgilenen kişiler olan kadınlar, yemek pişirmek için yakacak odun bulmak amacıyla artık daha uzun mesafeler kat etmek zorunda kalmaktadır. Bazı yörelerde aileler günde yalnızca bir öğün sıcak yemek yiyebilecek duruma düşmüşlerdir. Malthus, yeterli besin bulunup bulunamayacağından endişe duyuyordu; ancak, bulunsa bile bu be-

sinleri pişirecek yakıt bulmanın günlük yaşam uğraşının bir parçası haline geleceğini hiç düşünmemişti. 90'lı yıllarda rekor düzeye ulaşması beklenen nüfus artışının anlamı, toprak, su ve odun gibi kilit önemdeki kaynakların kişi başına bulunabilirliğinin de daha önce görülmemiş ölçüde azalmasıdır. Türkiye'de nüfus planlaması, sanayileşme ve kentleşme politikaları oluşturulurken çeşitli Üçüncü Dünya ülkelerinin acı deneylerinden ders alınmalı, *Worldwatch* Enstitüsü ve Roma Klübü gibi kurumların uyarıları göz önünde bulundurulmalıdır.

1992 Yılı Dünya Kalkınma Raporu'nu³³ çevre konularına odaklaştıran Dünya Bankası da fakirliğin tek çözümünün kalkınma olduğunu kabul etmekte, ancak birçok çevrecinin iddia ettiği gibi kalkınma ile çevre kirliliğinin elele gitmesi gerektiği tezini teddetmektedir. Dünya Bankası kalkınma ve zenginleşmenin tanımı içine temiz bir ortamda yaşamayı almaktadır. Bankanın tespitlerine göre günümüzde dünyada hâlâ bir milyar insan temiz sudan, 1.7 milyar kişi de kanalizasyondan yoksun olarak, yani hastalık ve ölümle iç içe yaşamaktadır. Bu kitlelere temel hizmetlerin ulaştırılması sonucu yaratılacak verim artışı zaman içinde projelerin maliyetini çıkartacaktır. Keza yaşam ortamlarının temizlenmesi de verim artışı yaratacaktır. Örneğin, korkunç bir trafik yoğunluğunun yol açtığı hava kirliliğinin genç vücutlara zerk ettiği kurşunun Bangkok'ta yaşayan çocukların zekâlarında daha yedi yaşına ulaşmadan en az dört IQ puanı mertebesinde kayba yol açtığı saptanmıştır. Benzer araştırmaların İstanbul ve Erzurum gibi kirli kentlerimizde de korkunç sonuçlar ortaya koyacağı kuşkusuzdur. Bu tür zekâ kaybı, sağlık tahribatı gibi, genç kuşakların gelecekteki verimini düşüren temel bir etkidir.

Dünya Bankası'na göre kalkınma, çevre kirliliğinin en etkin çözümü. Örneğin, sanayileşmiş OECD ülkelerinde is ve toz gibi maddelerin yol açtığı kirlilik 1970 yılından günümüze %60 azalmış; havadaki sülfür oksit miktarı %38 düşmüş. Kurşun oranları ise Kuzey Amerika'da %85, Avrupa'da ise %50 azalmış. Kalkınmış ülkelerde petrol sızmalarında da bir azalma saptanırken, bu ülkelerdeki ormanlık ve yeşil alanlarda artış gözlemleniyor.

Banka'nın çevre kirliliği ile mücadelede temel önerisi, fiyat mekanizmasının gerçekçi bir şekilde kullanılması, sübvansiyonlardan kaçınılması. Örneğin, su fiyatlarına yapılan sübvansiyonların israfı yol açtığını ve yatırımları engellediğini savunuyorlar. Fakir kesimler için ise en pahalı su, akmayan su. Bu ve diğer önerilerinden aşağıdaki yararlanabileceğimiz sonuçları çıkarabiliriz:

* Çevreyi korumada da pazar dinamiklerinden yararlanılmasıdır. Örneğin su, orman ve temiz hava gibi kaynakların enerji ve maden gibi kaynaklardan daha fazla tahrip edilmesinin temel nedeni, birinci grubun kullanımının bedelsiz oluşuna karşın ikinci grubun bir maliyeti olması ve bu maliyetin değişen piyasa koşullarına göre ürün ikamesi, teknolojik yenilik ve yapısal değişiklikleri teşvik etmesi.

* Enerji ve suda fiyatın gerçek maliyetleri yansıtması ve bunun kullanıcıdan tahsili gerekmektedir. Türkiye'de fiyatların gerçekçi olmasına karşın sistemde hem teknik olarak hem de tahsilat anında ciddi kaçaklar mevcuttur.

* Herkesin malı genellikle hiç kimsenin değildir. Mümkün olduğu kadar mülkiyet hakları ayrılmalı ve belirlenmelidir. Toprak ve su kaynaklarına sahip çıkılmalıdır.

* Fakirliğin azaltılması ve çevrenin korunması arasında güçlü ve giderek daha da kanıtlanan bir ilinti olduğuna göre, bu bağlamda yapılan akademik araştırmalar desteklenmeli ve fakirliği azaltmak için nüfus artışını gemleyecek ve çevreyi koruyacak politikalar saptanmalıdır.

* Yaygın çevre koruması, hiçbir ülkenin sınırları içinde yürütülemeyecek küresel, en azından bölgesel bir çabadır. Türkiye, bölgesel ve uluslararası ilişkilerini bu bilinç içinde yürütmelidir.

* Teknoloji Bölümünde önerdiğimiz teknoloji enstitülerinin birkaçı çevre kirliliği ve yeni çevre temizliği teknolojileri üzerinde uzmanlaşmalıdır.

Türkiye'nin en sürekli ve haşın çevre tahribine uğramış yeri

İstanbul kentidir. Amacı genel bir model çizmek olan bu yapıtta ayrıntılı yerel çözüm ve reçetelere yer vermeyeceğiz. Ancak, bir örnek oluşturması açısından İstanbul Ticaret Odası'nın İstanbul'un yeniden yapılanması ile ilgili görüşlerini kısaca belirtmekte yarar olabilir:

İstanbul'un mevcut nüfus artışıyla 21.yy'ın ilk on beş büyük kenti arasına girmesinin beklendiğini ve bu durumda her altı Türk vatandaşından birinin İstanbul'da yaşayacağını belirten İTO, İstanbul'un mevcut bina ve altyapı stokunun bu nüfusu taşımasının mümkün olmadığı ve gündemde bulunan büyük altyapı projeleri zamanında bitirilebilse dahi kentin bu nüfus büyüklüğünü kaldıramayacağını, İstanbul'un ıslahının Türkiye'nin geleceğiyle eşanlamlı bir mesele olduğunu savunmaktadır. İTO Raporu'na göre "bu gidişatin sonucu haraç ve gaspın, çocuk ve kadın ticaretinin, uluslararası uyuşturucu mücadelesinin en gözde kenti olma konumuna İstanbul aday kenttir. Halbuki İstanbul için özelemler 2000 Olimpiyatları, Uluslararası Ticaret ve Finans Merkezi, Kongre Turizminin gözde kenti, Açık ve Uygulamalı Sanat Merkezi, Açık Hava Müzesi ve daha ne müthiş projelerdir. Bu projelerin hiçbirinin gerçekleşmesi bugün için mümkün değildir."³⁴

İstanbul'un tahrip ve talanının altında yasakların yattığını savunan Rapor'da şu görüşlere yer verilmektedir: "Her yeni yasak, yeni kanun dışı eylem ve rantların kaynağıdır. Zabıta gücü ve çöküntü alanları aktörleri kâh savaşmakta, kâh işbirliği yapmaktadır. Bu hareket tarzının dışında kentte huzuru korumanın başka bir yolu da yoktur. İstanbul'da yeniden özel mülkiyetin tesisi ve kişi hak ve hürriyetlerinin iadesi gerekmektedir. Hür teşebbüs hürriyetinin en birincil özelliği mülkiyet hakkı ve kazanımlarının saklanabilme garantisidir.

"Ancak İstanbul yirmi yıldır "anarşist sistem" in tüm özelliklerine cevap vermektedir: İstenilen alan halk adına işgal edilmekte, istenilen iş hiçbir kayda tâbi olmadan ifa edilebilmekte, mülkiyet hakkı şiddet ve etnik güce dayalı kalmaktadır. Hür teşebbüs anla-

yışı ise bir ahlak anlayışıdır. Çalışmanın amacı tasarruf ederek refaha ulaşmak, özel ve kamu hayatına zenginlik ve yenilik katmaktır. Birileri bu ilkelerin dışında zenginlik yaratmaya başladığı an, bu etik kaybolur. İşte o an, bireyler ya kenti terk eder, ya da etik dışı zümrelere katılır veya şiddet yoluyla kendi kazanımlarını korumaya çalışırlar. Bu üçüncü ihtimal İstanbul'da henüz baş göstermemiştir.

“O halde hür teşebbüs etiğinin tesisi ve İstanbul'un yeniden yapılanması için özel sektörün kente ilgi duyması sağlanmalıdır. İstanbul'u yeniden kurmanın birinci ve tek koşulu İstanbul'u özel teşebbüse açmaktır.

“Merkez ve Çevre olarak düzenlenen kentte, öncelikle, yerel yönetimin niteliğinin saptanması gerekmektedir. İstanbul'a en uygun model, Yarı - Merkeziyetçi Model'dir. Bu modelde yetkiler yerel yönetimlere devredilmektedir. Almanya, İngiltere ve İtalya'da uygulanan bu modelde bütçe ve yerel vergi politikaları yerel yönetime verilmemektedir. Böylelikle devredilen imar ve iskan politikası kontrol altında tutulmaktadır. Son dönemlerde Devletin İstanbul'dan dışlanma macerası tamamen işgalci ve kayıt-dışı ekonomik aktörlerin finanse ettiği bir stratejidir.

“Kent'in %80'inin kaçak yapılandığı bir ortamda, Özerk İstanbul idealinden ciddi kuşkular duymak gerekir. İstanbul Bakanlığı veya halkoyu ile seçilmiş Vali fikirleri gecekondumafya Valilerin mevcut talanı meşrulaştırma çalışmalarından öteye gitmeyebilir” denilen Rapor'da sunulan temel strateji:

1. Kentin ıslahında kurumlaşmış özel teşebbüse imkân tanınması,
2. Kanunun hukuki çevreyi hazırlaması,
3. Kente yarı-merkeziyetçi yerel yönetimin verilmesi şeklinde özetlenebilir.”

Sonuç

Türkiye'nin yeni bir uluslararası platforma sıçrayabilmesi için özellikle eğitim ve teknoloji alanlarında bir seferberlik başlatılmasını önermiştik. Eğitim de, teknoloji de ancak kentlerdeki mükemmeliyet merkezlerinde dünya normlarını yakalayabilir. Kalkınmanın aracı olan sanayileşme ve hizmet sektöründeki gelişme de ancak kentlerde gerçekleşebiliyor. Sanayi tesislerinin birbirleriyle olan etkileşim ve bağımlılığını biliyoruz. Sanayi-sonrası toplumunun lokomotifini oluşturacak hizmet sektörleri de ya kişiden kişiye hizmet transferini gerektiriyor (sağlık, turizm, alışveriş gibi), ya da yüz yüze ilişkiyi (mali pazarlıklar, danışmanlık hizmetleri, sigortacılık gibi). Büyük sermayenin kazandığı küresel boyut sonucu kentler artık uluslararası rekabetin ve toplumların ekonomik kalkınmalarının temel birimleri haline gelmiştir. Demek ki kalkınma hamlemizin en önemli öğelerinin başında düzenli ve başarılı bir kentleşme geliyor.

Türkiye artık en iyi beyinlerini ve ulusal kaynaklarının büyük bir bölümünü ülkeyi 21. yüzyıla taşıyacak olan bir kentleşme hamlesine odaklaştırmak zorundadır. Kent yaşamında gerçekleştirilecek düzenleme ve düzelmeler büyümeye kalkınma boyutunu ekleyecektir. Çünkü kentleşmenin tamamlanması, nüfus artışı hızını keserek, kişi başına milli gelir artışını hızlandıracaktır. Ayrıca kent yaşamının düzenlenmesi, kentleri sanayi bölgelerinin yatakhane, hatta kışlaları niteliğinden çıkarıp birer insan topluluğu, yani cemiyetler konumuna dönüştürecektir; toplumun sosyal dokusunu zenginleştirecek, manevi yapısını güçlendirecektir.

Türkiye yeni ve iddialı bir kentleşme hamlesini örgütlerken, Batı'nın karşılaştığı sorunları da dikkate almalıdır. New York'tan Hamburg'a kadar birçok Amerikan ve Avrupa kentinin özellikle merkez bölümleri bugün bakımsız binalar, pis sokaklar, kırılıp dökmüş duraklar ve işsiz güçsüz, evsiz insanların oluşturduğu bir sefalet tablosunu sergilemektedir. Bu sefalet, ne bu kentlerin, ne de o ülkelerin ekonomik seviyesine uygundur. Fakirliğin umutsuzluğu, umutsuzluğun tembellik veya saldırganlığı desteklediği, cürüm

ve uyuşturucu ile de beslenen bu kısırdöngü ile karşılaşmamak için Batı'nın yaptığı hatalardan ders almamız gerekmektedir.

Batı kentlerinde planlamacılar, kentleri geliştirmek ve güzelleştirmek adına, yıllar boyunca işyerlerini kent merkezlerinin dışına taşıdılar, kira kontrolü gibi yöntemlerle yatırım ve atılımcılığı törpülediler. Sonra da yaptıkları zararı telafi etmek için kent merkezlerine yardım boca ettiler. Sonuçta, bu yardımlar halkın inisiyatif ve atılımcılığını köreltirken sınırlı sayıda müteahidi zengin etmekten öteye geçemedi.

Aynı hataları tekrar etmemek için kentlerimize dinamizm ve umut verecek olan özel sektör girişimciliğini sürekli olarak teşvik etmemiz gerekmektedir. İTO Raporu'nun da vardığı sonuç budur. Kamuya düşen görev genel kuralları koyup korumak, haksız rekabet ve rantların doğmasını engellemektir. Kamu yatırımları, özel girişimcileri ikame etmek yerine onları cezbedecek nitelikte olmalıdır. Bu arayış bizi dönüp dolaşıp gene eğitime getiriyor. Örneğin Boston ve Londra gibi kentler, devamlılık ve asgari başarı oranlarını tutturabilen gençlere, lisenin son yıllarında çıraklık eğitimini garantileyen programlar uygulamakta.

Başarılı kentlerin hemşehrilerinin hepsinde umut ve gurur buluyoruz. Batı'da "hemşehrilik" kavramının "vatandaşlık" kavramından önce gelişmiş olduğunu görüyoruz. İyi vatandaş, ilk önce iyi hemşehriliğin koşullarını yerine getiriyor. Politikacıların yapabileceği, kentlerde bu hemşehrilik gururunun ve kentlideki çalışıp kalkınma ve kentini kalkındırma umudunun gelişmesini teşvik etmek.

NOTLAR

1. Donella H. Meadows ve bşk., *Beyond the Limits (Sınırların Ötesinde)*, Post Mills, Vermont: Chelsea Green Publishing Co., 1992, s.xix.
2. Lester R. Brown, *Dünyanın Durumu 1991*, İstanbul: Dr. Erol User, s.8.
3. UNDP, *Human Development Report 1991 (İnsansal Gelişme Raporu 1991)*, New York: Oxford University Press, 1991. s.95-120.
4. *Handbook of International Trade and Development Statistics 1991 (Uluslararası Ticaret ve Kalkınma İstatistikleri Elkitabı 1991)*, New York: UNCTAD, 1992.
5. Kennedy, (1993), a.g.y. s.13.

6. World Bank, *World Development Report 1992: Development and the Environment (1992 Dünya Kalkınma Raporu: Kalkınma ve Çevre)*, New York: Oxford University Press, 1992, s.7.
7. Francesca Lyman ve bşk., *The Greenhouse (Sera Tuzağı)*, Boston: Beacon Press. 1990, s.62.
8. DİE, *Ekim 1993'te Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar*, Ankara: Ekim 1993, s. Sosyal 3.
9. "Doğum kontrolüne ısınmadık." *Cumhuriyet* 2, 8 Şubat 1994, s.1.
10. Zeynep Göğüş, "İyi ki Doğdun Bebek", *Hürriyet*, 7 Kasım 1993, s.6.
11. "Çin'den hızlı artıyoruz", *Hürriyet*, 22 Temmuz 1993, s.5.
12. "Thailand: Happy family planning" ("Tayland: Mutlu aile planlaması"), *Economist*, 31 Ekim 1987.
13. Çağlar Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993, s.97.
14. a.y., s.100-101.
15. a.y., s.100.
16. a.y., s.101.
17. Jane Jacobs, *Cities and the Wealth of Nations (Kentler ve Ulusların Zenginliği)*, New York: Vintage Books, 1985, s.39.
18. a.y., s.140.
19. a.y., s.43.
20. a.y., s.92.
21. Çağlar Keyder ve Ayşe Öncü, *İstanbul and the Concept of World Cities (İstanbul ve Dünya Kentleri Kavramı)*, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı, 1993, s.13.
22. Amitai Etzioni, *The Spirit of Community (Cemiyet Ruhu)*, New York: Crown Publishers, 1993, s.69.
23. Gabriele Tagliaventi, *A Vision of Europe (Bir Avrupa Vizyonu)*, Floransa: Alina, 1992, s.7.
24. E.F. Schumacher, *Small Is Beautiful (Küçük Güzeldir)*, New York: Harper-Perennial, 1973, s.xxi.
25. a.y., s.71-72.
26. a.y., s.107.
27. Donella Meadows ve bşk, *Beyond the Limits (Sınırların Ötesinde)*, Post Mills, Vermont: Chelsea Green Pub., 1992, s.7.
28. Donald Worster, *The Wealth of Nature (Doğanın Zenginliği)*, New York: Oxford University Press, 1993.
29. Garrett Hardin, *Living Within Limits (Sınırların İçinde Yaşamak)*, New York: Oxford University Press 1993, s.17.
30. Kennedy, 1993, s.102.
31. Lester Brown, "Natural limits" ("Doğal sınırlar"), *New York Times*, 24 Temmuz 1993.
32. *Dünyanın Durumu*, a.g.y., 70-71.
33. World Bank, *World Development Report 1992: Development and the Environment (Dünya Kalkınma Raporu 1992: Kalkınma ve Çevre)*, Oxford: Oxford University Press, 1992.
34. İstanbul Ticaret Odası, *İstanbul'da Kaçak Yapılaşma ve Gecekondu Sorununa Öneriler*, İstanbul: İTO, 1993.

XII. BÖLÜM

SONUÇLAR

Türkiye 1980’li yılları dünyaya açılarak ve çeşitli yenilikleri kucaklayarak geçirdi. Piyasalarını dünyaya açma ve dünya piyasalarına çıkabilme cesaretinin altında bir zihin değişikliği yatıyordu. Bu değişiklik sadece ekonomi alanındaki düşünce ve yeniliklerle sınırlı kalmadı. Türkiye düşünce ve inançlar üzerindeki ipotekleri kaldırmakta da çok yol aldı. Ceza yasasındaki 141, 142 ve 163. maddelerin kaldırılması; Güneydoğu sorunu çerçevesinde Kürtçe’nin serbest bırakılması ve “Kürt kimliği”nin tartışılmaya başlanması önemli örneklerdir. Bu dönemde ülkenin çehresi de değişti; Türkiye enerji, ulaşım ve iletişim alanlarında çağı kucaklamaya çalıştı.

İşte bu yıllarda “vizyon” kelimesi günlük dilimize girdi. Başını Turgut Özal’ın çektiği, ama toplumda birçok kişinin aktif bir şekilde katıldığı vizyon arayışları, bir tür “vizyon savaşları” başladı. Kalemle veya mikrofon önlerinde yapılan vizyon savaşlarının özelliği mağlubunun bulunmaması, galibinin ise Türkiye olmasıydı. Çünkü amaç Türkiye’nin geleceğini en iyi biçimde şekillendirmektir. “Siyasette Vizyonlar ve Sorular” başlıklı yazısında Zülfü Livanlı “vizyon savaşları” olarak adlandırdığımız süreci şöyle anlatıyor:

“Son zamanlarda politikacılar ağız birliği etmişçesine yeni şeyler söylemeye uğraşıyorlar. Türkiye’deki idari, ekonomik ve sosyal elbisenin değişen ülke şartlarına dar geldiği için her taraftan çatırdayıp söküldüğünü herkes görüyor. Bu durumdan kurtulmanın çaresi büyük reformlar ve yeniden yapılanmalar.

“Son yıllarda gündeme gelen **“Vizyon”** sözleri de etkili oldu-

ğu için şimdi herkes harıl harıl fikir üretmeye ve kamuoyunu çarpacak yeni sözler söylemeye gayret ediyor. Bunlardan bazıları da kamuoyunda yankı bulmuyor değil. Milletvekilleri raporlar hazırlıyor, parti liderleri kurmayanlarını alıp “**Brain storming**” denemelerine giriyorlar. Siyasette yeni moda bu.”¹ diyen Livaneli, Mevlana’nın şu dizelerini hatırlatıyordu:

“Dünle beraber gitti düne ait ne varsa cancağızım.
Bugün yeni şeyler söylemek lazım.”

Yeni şeyler söylemeye çalışanlar sadece, hatta özellikle politikacılar değildi. Zülfü Livaneli’nin, Güngör Mengi, Şahin Alpay, Mehmet Barlas, Taha Akyol, Ertuğrul Özkök, Osman Ulagay, Neşe Düzel, Zeynep Göğüş gibi meslektaşları, tüm Altan ailesi ve daha birçok düşünür vizyon savaşlarında taraf oldular. Dünyada süren “Tarihin Sonu” “Modern Çağ’ın Sonu” gibi tartışmalara atıfta bulunan Mehmet Ali Kılıçbay’ın tabiri ile “Türkiye de Yarınını Hesaplar Hale Geliyor”du:

“Türk düşünce hayatının en önemli özelliklerinden biri, çok uzun bir süre için yalnızca bugünle ilgili olması, dünü de bir ağlama duvarı haline getirmiş olması, daha doğrusu bugünün kötülüklerinin ibra edildiği mitolojik ve nostaljik bir alan halinde her gün yeniden inşa etmiş olmasıdır. Ama ne mutlu ki, artık ülkemizde henüz çok dar olsa da bazı kesimler ve kimseler zamanın yarın diye bir boyutunun daha olduğunu keşfetme ve bundan da önemlisi bu boyutu kullanma noktasına gelmiş bulunmaktadır.”²

Zamanın yarın boyutunu kullanma olayını Şahin Alpay, “Geleceği Bilmek ve Seçmek” diye tanımlamakta. Alpay’a göre “geleceği bilmek olanaksız, ama seçmek belki o kadar imkânsız değil... Türkiye’nin geleceğinin ne olacağını bilemeyiz, ama belki Türkiye’ye bir gelecek seçebiliriz. Geçmiş deneyimlerden ders alarak, dünyamızdaki genel trendlere bakarak toplumumuza bir rota çizebiliriz.”³ Alpay’ın *2020 Yılında Türkiye* adlı araştırmasında sorguladığı Türk seçkinlerine göre 2020 yılının Türkiye’si şöyle özetlenebilir:

“Ekonomide bugün olduğundan çok daha müreffeh, uluslar arasındaki ekonomik gelişmişlik sıralamasında yukarılara doğru tırmanmış, fakat gelişmiş ülkeleri henüz yakalayamamış bir Türkiye.

“Demokratik rejimi Batı demokrasilerinin standartlarına uydurma yolunda hayli yol almış, fakat tam anlamıyla açık toplum kimliği kazanamamış bir Türkiye. Batı’ya tarihsel yöneliminden ayrılmayan, ‘Atlantik’ten Urallar’a Avrupa’ bütünleşmesi içinde yer alan, fakat AT üyesi olmayıp bölgesinde önemli bir siyasi-iktisadi rol üstlenen bir Türkiye.”⁴

1980’li yılların sonunda eski Sovyetler Birliği’nin parçalanması, vizyon savaşlarına çok geniş bir coğrafi boyut getirdi. Türkiye gibi serbest piyasa ekonomisini uygulayan demokratik ülkelere Doğu Avrupa’da ve Orta Asya’da hem yeni fırsatlar doğdu, hem de önderlik potansiyelinin getirdiği yeni sorumluluklar. Turgut Özal’ın deyimiyle, “bir nevi ‘hacet kapıları’ açılmıştır milletimizin önüne... Gerçekten de herhangi bir millet veya memleketin birkaç asırda bir elde edebileceği türden devasa bir fırsat ve nimettir. Eğer, önümüzde açılan bu ‘hacet kapıları’ndan bugün giremezsek bu tarihi fırsatı kaçırmış oluruz; zira bu kapılar öyle ilanihaye açık durmaz, bir kapanırsa bir daha yüz seneden evvel açılmaz. Böyle bir fırsatı, değil bir veya birkaç asır, belki bir daha hiç ele geçiremeyebiliriz.”⁵

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş da Türkiye’nin bölgesindeki “tarihinin kendisine empoze ettiği rolü oynamak zorunda” olduğunu düşünüyor ve bu rolü “Güney’le Kuzey arasında önemli bir devlet olma” şeklinde tanımlıyor.⁶ Cengiz Çandar da Türkiye için benzer bir “emperyal vizyon” çiziyor ve büyümekten geçen bir “emperyal misyon” öngörüyor:

“Emperyal misyon büyüme-dir. Durmak, duraklamak küçülmenin, parçalanmanın ve erimenin ilk aşamasıdır... 21. yüzyıl eşliğinde, fütuhât ve askeri yayılcılıkla büyüme ve genişleme söz konusu olmayacağına göre, büyümenin araçlarını da doğru saptamak gerekiyor. Önümüzdeki yüzyıl, enformatik çağın egemenliğini ilan edeceği bir dönem olacağına benziyor. Devletin rolünün, insan

faaliyetlerinde bir hayli azalacağı, daha ziyade düzenleyici bir rolle yetineceği, 'birey'in ama bilgi toplumu' bireyinin öne çıkacağı, mavi yakalı emekçi anlayışının giderek yerini, istihdamı asıl emen hizmetler sektöründe çalışan bilinçli ve bilgili bireylere terk edeceği bir çağın eşiğindeyiz.

“Bu bakımdan bireyi güçlendirecek insan hakları, azınlık hakları, etnik ve dini özgürlüklerin güvence altına alınacağı bir siyasi yapıda, yani insanın giderek özgürleşeceği bir siyasi yapıda ‘enformatik çağın’ teknolojisine uygun teknolojileri geliştiren, bireysel inisiyatif gücüne dayanan toplumların ekonomisi güç kazanacak.”⁷

Ne var ki, 20. yüzyılın son on yılına yukarıda gördüğümüz gibi iyimser ve heyecanlı bir şekilde giren Türkiye, 2000 yılına kaygı ile sürüklenir duruma geldi. Olayları politize etmemek için son dönemlerin tartışmasından uzak duracağız. Ancak, gerçek odur ki 1980’li yılları vizyon savaşları ile geçiren Türkiye, 2000’e yaklaşırken ‘haceti kapıları’ndan geçmek bir yana “borsa endeksi-faiz oranı-döviz kuru” gibi günlük göstergelerin içine sıkışıp kalmıştır. Yeni ufuklara yöneleceğine “Değişime direnenler”le uğraşır⁸ ve “Vizyon’dan vazgeçtik... Kör olmayan adam arıyoruz!” diye tepki koyar hale gelmiştir.⁹ Türkiye bu şeytan üçgenini kırıp eski heyecan ve ivmesini yakalayabilmek için tekrar olaylara geniş bir coğrafi perspektiften bakarak uluslararası yarışa dahil olabilmek, toplumun temel potansiyelini ve kalıcı güçlerini harekete geçirmek zorundadır.

İşte bu amaca hizmet etmek için şu kitap kaleme alınmıştır. Türkiye’nin geleceğini şekillendirirken, yani takip edeceğimiz yolu çizerken kerteriz almamız gerekir. Çok gelişmiş navigasyon cihazlarına sahip olmayan ve genellikle sahili izleyerek seyreden denizciler nerede olduklarını ve nereye doğru seyrettiklerini saptayabilmek için kerteriz alırlar. Haritada yeri bilinen ve kerterize uygun noktalara kerteriz noktası denir. Asya örnekleri de, vizyon bölümünde irdediğimiz gelecekle ilgili temel tahminler de bizim için birer kerteriz noktasıdır. Seyir halindeki bir geminin konumunu saptamak için görünen kerteriz noktalarından aynı anda en az iki kerteriz alınır.

Biz de pratik bir yöntemle iki noktadan çapraz kerteriz almaya çalıştık. İlk önce yüzyılımız kapanırken geride bıraktığımız son noktayı saptamaya çalıştık. Bu amaçla vizyonerler ve fütüristlere kulak verdik. İleriye ilgili tahminleri kadar arkamızda bıraktıklarımızla ilgili bulgularına ağırlık verdik ve üçüncü binyıla girerken önemli sosyal, ekonomik ve politik yapıları geride bıraktığımızı gördük. Kalkınmış ülkelerin, Sanayi Devrimi'nin geçtiğimiz iki buçuk yüzyılda yarattığı sanayi toplumunu artık gerilerde bırakmakta oldukları konusunda çoğu düşünür hemfikir. Komünizmin de tarihin sayfalarına gömüldüğü bir gerçek. Kapitalizm, komünizmle birlikte yok olmasa bile, niteliklerini değiştirmeye ve kendisini yenileyip aşmaya zorlanıyor. Çünkü, giderek üretimi yönlendiren, kapitalizmin temeli olan mülkiyet ilişkileri değil, bilgi kaynak ve sistemleri üzerinde sağlanan egemenlik oluyor. Bunun için bir kerterizi geleceğimizi aydınlatabilecek vizyon savaşlarının çatışma alanından aldık.

İdeolojilerin bu şekilde zayıflaması liberal demokrasinin güçlenmesini sağlıyor. Sanayi toplumunun politik aksesuarları arasında olan komünizm, faşizm gibi ideolojik aşırılıklar giderek teknolojik gelişmenin dümen suyuna karışıp gerilerde kalırken, kapitalizmin de çehresi değişmeye başlıyor. Amerikan sol'unun önde gelen düşünürlerinden Robert Heilbroner'e göre, "kapitalizm merkezden çevreye doğru yayılıyor. Kore, Singapur, Tayvan, Tayland gibi Asya ülkelerinin sağladığı müthiş başarıya bakın, bu başarı dünya kapitalizminin yapısını değiştirdi."¹⁰ İkinci kerterizimizi de 20. yüzyılın en başarılı kalkınma örneğini sergilemiş bu Doğu Asya ülkelerinin kıyılarından aldık.

Yeni Vizyonlar

Şu anda yarını yaşamaktayız. Dönüşümler, çoğu kez, etkiledikleri toplumlar tarafından belli bir gecikme ile anlaşılabilir. Yaşadığımız günlerin sosyal ve ekonomik dinamiklerini iyi hissedebilirsek, yarının kehanetini çok daha kolay yapabiliriz.

Tarih boyunca, tarıma geçişten sonra en büyük olay olan ve

18. yüzyılın ortasından beri dünyamızı etkisi altında bulunduran Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu sanayi toplumunun, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, hızlı bir dönüşüm içine girerek nitelik değişikliğine uğradığını görüyoruz. Bu dönüşümün lokomotifini yarattığımız ve her gün biraz daha hız kazanan teknoloji fırtınası. Bu alandaki en önemli gelişmeleri bilgi depolama ve işlemede, ulaşım ve haberleşmede, ileri teknoloji ile üretilmiş materyallerde, biyoteknolojide ve süperiletkenlerde görüyoruz.

Teknolojinin sağladığı imkânlar küreselleşmeyi de hızlandırıyor. Zaten teknolojik altyapı küresel niteliğe sahip. Her ülke küresel teknolojik altyapı ve onun üzerine oturtulan ekonomik sisteme nasıl entegre olacağına karar vermek zorunda. Yarının bu hızlı ekonomisinden kopmak, güçsüz olmak, gelişme ve kalkınma yarışında geri kalmak, hatta yarış dışı olmak demek. Oyunun kuralları hızla değişmekte. Dün önemli olan doğal kaynaklar, pazarlara yakınlık gibi kalkınma unsurları artık önemini kaybetmiş durumda. Petrol dahil, çoğu hammadde ve tarım ürününün fiyatları da artık artmıyor, genelde düşüyor. Ucuz işçiliğin önemi de yerini eğitilmiş işçiliğe devrediyor. Ucuz ve vasıfsız (yani eğitimsiz ve eğitilebilme niteliği düşük) işgücü, artık gelişmekte olan ülkelere önemli bir rekabet avantajı sağlayamıyor.

Uzun vadede bir ülkenin rekabet gücünün, dolayısı ile ekonomik başarısı ve yaşam standardının tamamıyla verimliliğine bağlı olduğu belirginleşiyor. Özellikle Pasifik Kuşağı'ndaki başarılı ülkelerin artan verimliliklerinin ve rekabet güçlerinin eğitimden kaynaklandığı ve yeni ekonomik düzende, eğitime daha fazla yatırım yapan ülkelerin, ekonomik yarışmada avantaj sağlayacakları görülmüyor. Verimliliğin kaynağını da ulusal boyutlardan ziyade daha ufak birimlerde aramak gerekiyor. Örneğin kentlerde, kurumlarda ve en önemlisi bireylerde. Bireylerin verimliliğinin kaynağı ise gene eğitim.

Teknoloji ve eğitime ayrılan kaynaklar kadar, hükümetlerin izledikleri ekonomik politikalar da verim ve rekabet gücünün yükseltilmesi, refahın artırılması ve sonuçta 21. yüzyılın yakalanması

için önemli. Ancak, giderek önem kazanan, belirli politikalardan ziyade yaratılan genel ekonomik iklim ve üretilen yapılar oluyor. Peter Drucker'ın *Yeni Gerçekler*'de belirttiği gibi, ekonomik gerçeğin belirleyicileri de bunlardır. 'Ulusların zenginliği'ni, kısa vadede konjonktürel dalgalanmalardan çok bunlar belirler.¹¹

Yeni yapılar ve yeni zihinsel yaklaşımlar "Yeni Gerçekler"i oluşturuyor. Demokrasinin sosyalizme, bireyciliğin de devletçiliğe karşı (şimdilik) kazanmış olduğu başarı da temel zihinsel değişikliklerden birisini simgeliyor. Sosyalizmin üç direği olan, kamu mülkiyeti, merkezi planlama ve ağır sanayiın öneminin de kalmadığını görüyoruz. Sosyalizmin tarımı ve zihinsel işleri önemsemeyip bocalı ve büyük boyutlu sanayie verdiği önemin yarattığı dinazorlar mezarlığı ile karşı karşıyayız.

Buna karşılık, Amerikan tecrübesi, ekonomide küçük kurumların daha etkili ve başarılı olduklarını gösteriyor: ABD'de 1977'den günümüze dek yaratılan 20 milyon işin çoğu orta ve küçük işletmelerde olmuş. Büyüklerde ise istihdam kapasitesi küçülmüş. Yeni buluş ve teknolojilerin kaynağı da ufak ve küçük işletmeler. Sonuçta, ticari şirketlerin yapıları, değerleri değişiyor, antibürokratik, esnek bir şekil kazanıyor. Ekonomide sanayiın ağırlığı sürekli azalırken ticaret ve hizmet sektörünün payı artıyor. Çalışma koşulları, hatta mesainin tanımı değişirken, birçok iş, sanayi öncesi toplumunda olduğu gibi eve kayıyor. Yaratıcılık, yenilik prim yapıyor. Çalışanlar kendilerini ilgilendiren kararlara katılım istiyor, iş dünyası yeni tür liderler arıyor.

İçinde olduğumuz, geçmişten çok farklı ve hızlı bir şekilde gelişen toplumsal değişiklik, sadece farklı ekonomik politikalar değil, yepyeni politik kurum ve yaklaşımlar da gerektiriyor. Katı, merkeziyetçi yapılar, bilginin ve iletişimin gücü önünde çatırdarken, ancak esnek, demokratik, katılımcı toplum ve kurumlar bilgiye egemen olabiliyorlar. Toplumlarda politik gücün kaynağı silahlı kuvvet, hatta politik yapılardan "bilgi"ye egemen olabilen sektör ve kurumlara kayıyor.

Özetlersek, vizyon savaşçıları 21. yüzyıl için farklı tablolar çiziyorlar. Ancak hepsinin ortak kanısı, yeni yüzyılın bir bilgi çağı olacağı ve bu dönemde gerek uluslar, gerekse bireylerin başarılarının eğitim ve bilim ile teknolojiiden kaynaklanacağı. Bu bağlamda teknolojiyi geniş biçimde tanımlamamız ve yönetim bilimlerini de teknolojinin içine almamız gerekiyor. Çünkü uluslar, ekonomik ve sosyal kurumlarını ne kadar daha iyi örgütleyip bilimsel biçimde yönetebilirlerse, ekonomileri o kadar daha verimli, politik ve sosyal kurumları o ölçüde daha etkin oluyor.

Asya Mucizesi

İkinci kerterizimizi de olaya pratik bir boyut getirmek için, bize benzerlikler taşıyan bazı Asya ülkelerinin son 30-40 yıllık performansını kuşbakışı incelemek suretiyle aldık. Çoğuna Myrdal'ın başarı şansı tanımadığı bu ülkelerin 30 yıl gibi tarihin akışı içinde çok kısa sayılabilecek bir sürede, dramatik bir gerilikten ulaştıkları mucizevi başarıdan bazı dersler almaya çalıştık.

Japonya ve Doğu Asya'nın İkinci Dünya Savaşı sonundaki durumu tam anlamıyla bir dram görüntüsündeydi: yanmış ve yıkılmış kentler, göçe zorlanmış milyonlarca insan, yüzbinlerce ölü ve yaralı. Zaten fakir olan Kore 1950'li yılların başında yaşadığı iç savaş sonucu yerle bir olmuştu. Vietnam bir savaştan çıkıp bir diğerine giriyordu. Endonezya 1960'lı yılların ortasında milyonlarca etnik Çinlinin yaşamını yitirdiği bir iç katliam yaşadı. Aynı yıllar Mao, tarihin gördüğü en büyük toplumsal zelzeleyi Çin'de başlattı. Tayland, Malezya, Burma ve Filipinler'de uzun yıllar gerilla savaşları sürdü. 1970'li yıllarda Kamboçya'daki gerilla örgütü başarıya ulaştı ve nüfusun yaklaşık %20'sini ve en eğitimli kesimini kırsal alana sürerek katletti.

O yıllarda Türkiye ise temel ekonomik göstergeler bakımından incelediğimiz ülkelerin hepsinden iyi durumdaydı. Örneğin, 1950 yılında Türkiye'nin kişi başına milli geliri 200 dolarken, Japonya'ninki sadece 133 dolardı.¹² 1958 yılında Türkiye kişi başına milli

gelirde 481 dolara ulaştığında, G. Kore 100 dolar dolaylarında, Tayvan 108 dolar, Hong Kong 257 dolar, Singapur 437 dolar, Malezya 214 dolar, Tayland ise 80 dolarda idi.¹³ Tayvan'ın 1949 yılındaki milli geliri 100 dolardı; 1962'de hâlâ 160 dolardı ve Zaire'ninki ile aynıydı. G. Kore'nin 1961 yılındaki kişi başına milli geliri ise hâlâ 100 doların altında idi ve Sudan'ınkine eşitti. Aynı yıl, Çin'in kişi başına geliri ise sadece 60 dolardı. Bölgeyi ayrıntılı bir şekilde inceleyen İşveçli iktisatçı Gunnar Myrdal'ın, 2.000 küsur sayfalık eserine *Asya'nın Dramı* adını koyması belki de haklıydı. Myrdal'a göre hem bölgenin statükocu kültür ve gelenekleri hem de "dünyada ihracat pazarlarının hızlı büyümesinin sona ermiş olması" bu ülkelerin kalkınmasının önündeki en önemli engellerdi.

Japonya ve Tayvan 1950'li yıllarda, G. Kore, Hong Kong ve Singapur da 1960'lı yıllarda hızlı bir kalkınma temposuna girdiler ve bunu günümüze dek sürdürmeyi başardılar. 1960-85 arasında kişi başına reel gelir dört kat arttı. Aynı dönemde G. Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'da reel değerlerle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla her sekiz yılda bir katlandı. Son kırk yıl boyunca bu ülkelerin tutturdıkları ortalama büyüme hızı, % 8-9 arasında oynadı. Hepsi hızla nüfus artış tempolarını da aşağı çekebildikleri için kişi başına milli gelirlerinin artış hızı Türkiye'ninkinin yaklaşık üç katına eşişti. Başta Japonya olmak üzere artık hepsi birer sanayileşmiş, yüksek teknoloji toplumu. En düşük kişi başına milli gelir (Türkiye'ninkinin 1.630 dolar olduğu 1990 yılında) G. Kore'de 5.400 dolar, en yükseği de Japonya'da 25.430 dolardı. Malezya boyutlarındaki bir ülke bugün hızlı sanayileşme hamlesini sürdürebilmek için bir milyon yabancı işçi getirmeyi planlıyor.¹⁴ Asya Kaplanlarının sergiledikleri başarının belki de en önemli yanı bu baş döndürücü gelir artışı hızıyla birlikte gelir dağılımını da daha adil bir seviyeye getirebilmiş olmaları.¹⁵

Ayrıca, bu ülkelerin büyüme hızları sadece kalkınmakta olan diğer ülkelerin önünde değil, kalkınmiş ülkelerin büyüme dönemlerinde ulaştıkları temponun da çok önünde. Örneğin, İngiltere Sanayi Devrimi'nin en dinamik dönemi olan 1830-1910 arasında ancak yıllık ortalama % 1.2 mertebesinde bir GSMH büyüme hızına ulaşabilmişti. Aynı dönemde Amerika % 4.2 ortalama yıllık büyümeyi

gerçekleştirebildi ve İngiltere'yi toplam GSMH boyutunda da geçti. Eğer Asya Kaplanları yıllık % 7-9 arası tempoyu önümüzdeki on yıllarda da sürdürebilirlerse 21. yüzyılın ilk çeyreğinde kişi başına gelir düzeyleri Amerika'yı yakalayabilir.

Gördüğümüz gibi tarihin akışı içinde daha geç sanayileşen ülkeler, daha çabuk kalkınabiliyorlar. Örneğin İngiltere'nin kişi başına GSMH'nı ikiye katlaması için 1780'den itibaren 58 yıl geçmesi gerekti. Amerika aynı sonucu 1839'dan itibaren 47 senede aldı. Japonya'nın Meiji Reformları sonucu 1885'ten sonra kişi başına gelirini ikiye katlayabilmesi için 34 yıl yeterli oldu. Aynı sonucu G.Kore 1966'dan itibaren 11 yılda elde etti.¹⁶ Amerika ile G. Kore'yi birbirlerine yaklaştıran ve ikisini de İngiltere'den ayıran husus eğitime verdikleri önemdi. Amerika yaygın ve bedava ilköğretimi başarılı şekilde uygulayan ilk büyük ülke oldu. Asya mucizesinin altında da yaygın ve kaliteli ilk ve ortaöğretim patlamasını görüyoruz. Asyalılar Amerika'ya çok yaklaşmış durumdadır: Ortalama eğitim süresi Amerika'da 17, G. Kore'de 13 yıl. Eğitim düzeyinin yüksek olması teknoloji transferinde ve kullanımında büyük avantajlar sağlıyor. Ayrıca düğün kentleşmede de bir etken. Örneğin, Seul'un nüfusunun yarısı ya üniversite mezunu ya da şu anda yükseköğrenim görmekte. İstanbul nüfusunun eğitim ortalaması ise ilköğretim düzeyinde.

1960-1990 döneminde bazı ülkelerin toplam reel GSMH'larındaki ve reel kişi başına gelirlerindeki ortalama yıllık büyümeye tek-rar göz atarsak şu tablo ile karşılaşırız:

Ülke	Ort. yıllık GSMH artışı	Kişi başına GSMH artışı
Japonya	% 5.9	% 4.8
G. Kore	8.9	7.0
Tayvan	9.1	7.0
Hong Kong	9.5	7.0
Singapur	8.5	6.8
Malezya	6.7	4.0
Tayland	7.2	4.0
Türkiye	5.4	2.9

Kaynak: *Handbook of International Trade and Development Statistics 1991*, UN, ss. 440-443.

Bu mucizevi gelişmenin çok çeşitli açıklamaları var. Kimi uzmanlar Doğu Asya ülkelerinin ortak kültürel mirasları arasında olan Konfüçyüs dininin etkilerini vurguluyor. Ancak, bu kültür mirası bölgenin Japonya hariç 1950'lere kadar fakirlik içinde kalmasını açıklayamıyor. Siyasal bilimcilerin bazıları bölgedeki otoriter rejimleri bir istikrar unsuru ve kalkınma etkeni olarak belirtiyorlar. Aynı dönemde Latin Amerika ülkelerinin çoğunda benzeri askeri veya otoriter idareler var. Sonuç hiç de Doğu Asya'nınkine benzemiyor. Tersine, Latin Amerika ekonomileri büyüyeceklerine küçülüyorlar. Soğuk Savaş'ın teşvik ettiği Amerikan yardımı; Kore Savaşı'nın bölgeye getirdiği ekonomik dinamizm; Japonya'nın kendi kalkınmasını başlattıktan sonra bölgede oynadığı lokomotif rolü önemli dış etkenler arasında sayılabilir. Ama hiçbirisi, tek başına bu başarıyı açıklamaya yeterli değil.

İncelediğimiz ülkelerin son 30-40 yılda istikrarlı bir şekilde izledikleri politikaların bazı ortak noktalarını saptamak mümkün. Kalkınmadaki başarı ancak bu ortak noktaların bir araya gelmesi ile gerçekleşiyor. Ekonomik kalkınmayı ulusal gündemlerinin en önüne alan politik ve bürokratik kadroların uzun süre iktidarda bulunmalarının sağladığı istikrar, ortak etkenlerin birisi. Bu kadroların uyguladığı, serbest pazar ideolojisi üzerine kurulu, ama devletin etkin fakat sınırlı müdahalelerini de kapsayan "pazarı yönetici" ekonomik politikalar, ikinci bir etken. Bu politikalar gerektiğinde iç piyasaları korusalar bile aynı anda ihracatı da teşvik ediyorlar; ana hedefleri de ihracata dayalı büyüme. Özel sektör devletin yakın ilgi ve desteğini görüyor. Egemen ideoloji özel sektör dostu; dolayısı ile bürokrasi ve firmalar arasında uyum ve yakınlık kolay sağlanıyor. Fakat, firmalar başıboş bırakılmıyor. Hedefe yönelik teşviklerin karşılığını da, muhakkak destekledikleri sektör ve firmalardan soruyorlar.

Dışa açık olmak başarının bir başka temel ögesi. Asya Kaplanlarının tamamı bu özelliği taşıyor. Asya'da başarısız olan Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler de tam tersine dışa kapalı kalmayı

tercih etmiş olanlar. Dışa açılmadan sadece ihracata dayalı büyümeyi kastetmiyoruz. Dış sermayeye ve yabancı teknolojiye açık olmak, en önemlisi uluslararası rekabetten korkmamak, kaçmamak. Japonya gibi iç pazarlarını kiskançça koruyan ülkeler bile korudukları Japon şirketlerini muhakkak uluslararası pazarlara açılmaya ve oralarda başarılı olmaya zorluyorlar. Uluslararası rekabetten kaçanların medet umacağı bir “devlet baba” yok Doğu Asya’da. Paul Romer’ın vurguladığı gibi dünyaya açılma bir ülkenin yararlanabileceği fikirler haznesini artırıyor. Bu da verimi yükseltip kalkınmayı hızlandırıyor. Demek ki zengin ülkelerin arasına girebilmenin en kestirme yollarından biri onlarla haşır neşir olabilmek, yani ihracat, ithalat, yatırım, danışmanlık, öğrenci ve yönetici göndermek gibi çeşitli yollarla ekonomik ve bilimsel ilişkileri yoğunlaştırmak. Bunu engelleyen korumacı ekonomi politikaları da, özgüvenden yoksun siyasi parti ve platformlar da ülkeleri fakirleştiren yaklaşımlar.

Eğitim ile teknolojiye verilen önem ve ayrılan kaynaklar da birçok araştırmacıya göre en önemli etken. *Economist*’e göre, “Ekonomik verimlilik açısından işgücünün niceliğinden çok daha önemli olan, niteliğidir. Doğu Asya kurnazca davranarak sanayileşmesinin başlarında eğitim için ayırdığı kaynakları yükseköğretim yerine ilk ve ortaöğretime akıttı. Daha da akıllı bir şekilde kızları erkeklerle aynı ölçüde eğitti... Asya’nın eğitimdeki üstünlüğü eğitime daha çok kaynak ayırmasından değil, kaynakları çocukların hepsine temel bilgileri vermek için kullanmış olmasından. Örneğin, 1985 yılında G. Kore eğitim bütçesinin % 10’unu üniversitelere harcarken, Venezuela % 43’ünü ayırıyordu.

“G. Kore’ninki gibi bir oranın şu iki temel avantajı var: Birincisi, işgücünün büyük çoğunluğunun niteliğini yükseltiyor. Ekonomik faaliyetlerin ağır veya hafif sanayi ağırlıklı olduğu kalkınmanın ilk dönemlerinde verimi artıran, bu kitlenin eğitim seviyesi. İkincisi de, yaygın ilk ve ortaöğretim, diğer her öğeden etkin bir şekilde gelir dağılımını düzeltiyor, kitlelerin tüketim gücünü yükseltiyor,

sonuçta 'hızlı büyümeci' ve 'özel sektörcü' politikalara destek sağlıyor.'''¹⁷

Japonya bu yaklaşımı en açık bir şekilde uygulayan ülke. İlköğretim herkese açık ve devletçe karşılanıyor. Eğitim merdiveninin her basamağında devletin katkısı azalıyor ve nihayet üniversite seviyesinde çok sınırlı bir düzeye iniyor. Sonuçta, öğrenciler okullara giriş ve burs imkânlarından yararlanabilmek için çok yoğun bir rekabet ortamında çalışıyorlar. Devlet en iyilerin ve çalışanların eğitimini yüklenmiş oluyor. Aileler de bu yarışta çocuklarına destek olabilmek için eğitim çabasının ayrılmaz bir parçası haline geliyorlar. Ayrıca, devlet okullarına girememeye ihtimalini düşünerek, hem de özel ders harcamalarını karşılayabilmek için yüksek oranda tasarrufa yöneliyorlar.

Doğu Asya ülkelerinin kız çocuklarını da erkeklerle birlikte eğitmesi iki avantaj sağlıyor: Birincisi, tüm araştırmalar eğitilmiş annelerin daha az çocuk sahibi olduklarını gösteriyor. Bunun sonucu olarak Doğu Asya'da doğurganlığın hızla düştüğünü, dayanıklı tüketim, sağlık ve eğitime ayrılabilir aile tasarruflarının arttığını görüyoruz. İkincisi, iyi eğitilmiş annelerin evde çocukların eğitimine çok önemli katkıda bulunduklarını saptıyoruz. Japon ve G. Koreli çocukların birçok uluslararası karşılaşmada en iyi sonuçları elde etmelerinin başlıca sebebinin bu ülkelerin okullarından ziyade, her iki toplumda da annelerin iyi eğitilmiş olmaları ve geleneksel olarak çocuklarının eğitiminde aktif rol üstlenmeleri gösteriliyor. Türkiye'de 1990 yılında ilköğretimde okuyan her 100 erkek çocuğa karşın 89 kız öğrenci, ortaöğretimde ise her 100 erkek öğrenciye karşın sadece 63 kız öğrenci olduğunu hatırlatırsak, sanırım bu alanda daha ne kadar yapacak işimiz olduğu ortaya çıkar.¹⁸

Eğitim ve teknoloji bir kerteriz noktası olarak hem vizyon sa-
vaşlarında hem de Asya mucizesinin irdelenmesinde ortaya çıkıyor. Öbür etkenlerin ağırlığı ve gelecek ile ilgili diğer tahminler ne olursa olsun bu iki konu Türkiye'nin, geleceğini seçerken dikkate alacağı en önemli iki alan. Bu alanlarda neler yapılması gerektiği ile

ilgili düşüncelerimizi ise ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak anlattığımız için tekrarlamayacağız; ancak desteklenecek teknolojileri seçerken ülkenin uluslararası rekabet gücünün olduğu sanayilere odaklaşmanın önemini vurgulamakla yetinelim.

Ekonomide Devletin Rolü

Dünya Bankası'nın *Doğu Asya Mucizesi*¹⁹ konulu raporuna göre, son yirmi yıl boyunca Doğu Asya ülkelerinin yaptıkları özel sektör yatırımlarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarına olan oranı kalkınmakta olan diğer ülkelerin oranının iki katı. Bu farkın izahı da yaratılan istikrarlı makroekonomik ortam: denk bütçeler, düşük enflasyon ve istikrarlı faizler. Devlet, kalkınma için yatırım fonksiyonunu geniş ölçüde özel sektöre vermiş. Kendisi, Drucker'ın tabiriyle, gerekli "ekonomik iklimi" oluşturup koruyor. Tabii, sınırlı bazı müdahaleleri var: vergi iadeleri, bazı sübvansiyonlar ve ucuz krediler özellikle ihracatı teşvik ve yatırımları öncelikli sanayi sektörlerine yönlendirmek için kullanılıyor. Ama gene de bunların toplam ağırlığı diğer kalkınmakta olan ülkelerdeki benzer müdahalelerden çok daha az. Sonuçta, sermaye ve işçiliğin maliyeti çok daha az çarpıtılıyor. Üstelik, Tayvan ve G. Kore'nin deneyimleri teşviklerin başarılı bir "sanayi politikası" uygulamada yani uluslararası rekabet gücü yüksek sektörleri önceden tespit edip desteklemede pek başarılı olmadığını gösteriyor. Bölgenin en hızlı kalkınmış ekonomisi olan Hong Kong'un belki de dünyanın en liberal ve kamu müdahalesinden uzak sisteme sahip oluşu da bir ipucu.

Bu ülkelerin destekledikleri sektör ve şirketleri izlemek için etkin ekonomik denetim birimleri var. Yani teşvikler Türkiye'deki gibi verilip unutulmuyor. Karşılığı isteniyor ve alınıyor. Devlet desteği alan şirketler bir verimlilik yarışına itiliyor, uluslararası normları yakalamaya zorlanıyorlar. Başarısız olanlardan da devlet desteği hızla çekiliyor. Kanımızca Türkiye de firma, hatta sektörlerle yönelik teşvikleri kaldırmalı, kaynaklarını eğitim, teknoloji ve kentleşme alanlarında kullanmalı, yani vatandaşlarına yaygın teşvik ve imkânlar sağlamalı. Vermeye devam edeceği çok sınırlı teşviklerin ise tek

amacı uluslararası rekabet gücüne sahip sanayilerin oluşturulması olmalı. Yani, teşvik karşılığı uluslararası normlarda performans istenmeli. Bunu sağlayamayanların teşviki kesilmeli. Son yıllarda sähipsiz kalan ihracat sektörü GATT anlaşmaları çerçevesinde desteklenmeli. Çünkü, bu sektörün ülkeye getirdiğı sadece döviz değil, aynı zamanda yabancı görgü ve teknoloji, artan verimlilik, uluslararası rekabet gücü. Aynı şekilde Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin de sadece iç pazara yönelik olmayıp uluslararası boyut ve nitelikte hedefleri bulunmasına özen gösterilmeli.

İhracat desteklenirken, Japonya ve kısmen G. Kore hariç, bölge ülkelerinin ihracattaki ve ekonomideki başarısının genelde orta ve ufak ölçekli aile şirketlerince gerçekleştirildiğı unutulmamalı. İhracattaki Alman mucizesi de zamanında *Mittelstand* diye adlandırılan orta boyuttaki firmalarca yaratılmıştı. Yukarıda da değindiğimiz gibi, bugün Amerikan endüstrisi de giderek ufak ve orta ölçekli şirketlerin egemenliğine giriyor. Örneğin, Kaliforniya eyaletinin işgücünün % 90'ı 100 işçiden az işçi çalıştıran işyerlerinde istihdam ediliyor. Daha iyi iletişim, hızlı ulaşım, alçalan dış ticaret engelleri ihracat pazarlarını Amerikalı ufak üreticiler için daha ulaşılabilir kılıyor. Nitekim, 1992 yılında Amerika'nın en büyük 50 ihracatçısının toplam ihracatı % 1.1 artarken, ülkenin toplam ihracatı % 6.2 büyüyordu.²⁰

Konu devlet ve desteklerden açılmışken, Porter'in şu uyarısını hatırlamakta yarar var: "Firmalar uluslarda değil, endüstri sektörlerinde rekabet ederler."²¹ Kalkınma için yeni sanayilerin gelişmesi gerekir. Bu da en az, bir on yıl ister. Yani, ekonominin kısa dönemli iniş çıkışlarından bağımsızdır. On yıl ise politik hayat için âdetâ ebedi bir süredir. Uluslararası rekabet gücü olan yani belirli avantaj ve dinamizme sahip bulunan sanayilerin gelişmesini teşvik edecek uygulamaların politik takvimden bağımsız olması veya politik hayatın son derecede istikrarlı seyretmesi gerekir. Gene Porter'a göre kamunun sanayileri teşvik için yapabileceğı en önemli iş, bunların en kritik girdisi olan işgücünün kalitesini yükseltecek

eğitim sistemini kurmak; bilim ve teknoloji politikalarını ülkenin uluslararası rekabet şansı en yüksek sanayilerinde odaklaştırmak ve gerekli modern iletişim, ulaşım ve enerji altyapısını tamamlamaktır. Porter, “devlet, sanayilerini dış rekabete itmeli ve ‘hodri meydan’ demeli”dir²² diyor.

Doğu Asya’daki teşviklerin Türkiye ve diğer kalkınmakta olan ülkelerinkinden farkı, sadece daha sınırlı alan ve oranlarda olması ve karşılığının istenmesi değildi; bu teşvikler Doğu Asya ülkelerinde oldukça temiz ve şaibeden uzak bir şekilde uygulandılar. Bu ülkelerin çoğu yetenek ve namus açısından toplumlarının saygı ve güvenini kazanabilmiş bürokratik kadrolar tarafından yönetildiler. Güçlü bir bürokrasi geleneği, özel sektör düzeyinde ücretler ve etkin bir devlet personel rejimi bu sonucu sağladı.

Myrdal’a göre Pakistan ve Burma gibi ülkelerin geri kalmışlığının önemli öğelerinin başında yolsuzluk geliyor ve “yolsuzlukların boyutu Güney Asya ülkelerinin istikrarını direkt olarak etkilemekte.”²³ Politik ve bürokratik kadroların yol açtığı veya göz yumduğu yolsuzluklar, bunları bahane eden otoriter rejimlerin yönetime gelmelerini teşvik ediyor. Yeni hükümet eskilerinin kirli çamaşırlarını sergileyerek bir süre destek sağlıyorsa da, bir süre sonra kendi bulaştığı yolsuzluklar nedeniyle ya devriliyor ya da eleştirilere karşı sertleşip antidemokratik yöntemler uygulamaya başlıyor. Myrdal’a göre, yaygın yolsuzluk ortamı devleti “yumuşatıp” sosyal disiplini bozuyor ve kalkınma için gerekli düzen ve planları uygulanamaz hale sokuyor. Myrdal’ın önerdiği çözümlerden biri bürokratlara tanınan yorum ve karar esnekliğini azaltmak. Bizim tercihimiz ise bir yandan devletin küçültülmesi, diğer yandan da devlet personel rejiminde aşağıdaki reformun yapılması.

Kalkınmada Acil Gündem: Uzman Bürokrasi

İyi eğitilmiş insan sadece sanayi ve hizmet sektörlerinin verim ve başarısını garantilemekle kalmıyor. Uzun dönemli perspektif ve geniş bir ufka sahip politik kadroların yanında çok iyi eğitilmiş

bürokratları görüyoruz. ‘Kaplanların’ kalkınma hamlelerinin reberliğini bu bürokrat kadroları üstleniyor. Örneğin Japonya’da bakanlıklar her yıl açtıkları sınavda en iyi Japon üniversitelerinin en başarılı mezunlarını geleneksel olarak cezbediyorlar. Sırası ile Maliye, Uluslararası Ticaret ve Sanayi ve Dışişleri bakanlıkları ile Japonya (Merkez) Bankası o yılki mezunların kremasını aldıktan sonra sıra özel sektör firmalarına geliyor. G. Kore ve Tayvan’da da bürokrasiye kabul, sınav yolu ile oluyor. Japonya’da bu sınavı ve daha sonra bürokratların terfi ve özlük işlerini yürüten ulusal personel otoritesi Japon devletinin yargı gibi özerk bir kurumu. Üst kademelerin tamamının sınavla alındığı Japon bürokrasisi savunduğu yüksek ahlaki değerler, etkin çalışma yöntemleri ve politikacılara karşı sergileyebildiği özerklik ve güç ile hak edilmiş bir saygı ve prestijin sahibi. Asya deneyiminden yararlanarak şu pratik uygulamalara öncelikle geçebiliriz:

Bürokrat Yerleştirme Sınavı: Bürokrasimizin üst kademelerinde görev yapacak gençlerimizin kamu hizmetine girişi yılda bir, özerk bir kuruluşa yaptırılacak sınav yolu ile olmalıdır. Türkiye zaten bu modeli Türk Silahlı Kuvvetleri ve yükseköğretim kurumlarında başarı ile uygulamaktadır. Her iki sisteme de giriş, bilgi ve yeteneği objektif biçimde ölçmeye çalışan sınavlar kanalı ile olmaktadır. Sınavların amacı, şekli ve sonuçları toplumumuzca benimsenmiş olup, hatır, gönül, torpil gibi yoz müdahalelere her iki kurumda kapanmıştır. Bu amaçla yeni örgütlenmeye de gerek yoktur. ÖYS bunu yüklenecek tecrübe, gelenek ve olanaklara sahiptir. Yeter ki siyasi irade bürokrasiye bu kalite ve gücü vermeyi içine sindirebilsin.

Özerk Devlet Personel Kurumu: TSK ve yükseköğretim kurumlarımızın ortak başka bir yönü de terfi yöntemlerinin de azami ölçülerde objektif kural ve sistemlere bağlanmış olmasıdır. Aynı yaklaşım, kamu hizmeti yapan tüm diğer kuruluşlara da getirilebilir. Japon modelinden biz de yararlanabiliriz: Yargıda olduğu gibi özerk bir personel kurumu özellikle üst bürokrasideki tayin ve terfileri yöneterek bürokrasiyi politik baskılardan yalıtabilir.

Yurt Dışına Öğrenci Gönderme: Özellikle ülke yönetimini elinde tutan bürokrasi kadrolarının ve yükseköğretim görevlilerinin vasıflarını yükseltebilmek için bir seferberlik halinde yurt dışında öğrenci okutmalıyız. Örneğin, GAP'ın kısmi bir açılış töreni için harcanan 22 milyar lira ile Türkiye 200'ün üstünde öğrenciye yurt dışında yüksek öğrenim olanağı temin edebilirdi. 900'lü telefonların bir buçuk trilyon tahmin edilen gelirlerinden alınabilecek yüzde 10'luk bir vergi ise en iyi yabancı üniversitelerde tam 1.500 Türk gencine olanak yaratır, yurt içindeki yığılmaya da o ölçüde ferahlık getirirdi.

Yeni Politik Vizyon ve Yapılar

İçinde bulunduğumuz ortamda politikacılara yeni ve zor görevler düşüyor: Yaşadığımız “Yeni Gerçekler”i doğru sezip, oluşturan yeni politik dünya düzeni ve ekonomik küresel işbölümünde Türkiye'nin atılım yapabilmesini sağlarken, toplumun eğitimi ve sistemin demokratikleşmesi için gerekli değişiklikleri hızla gerçekleştirmek; bütün bunları katılımcı bir yaklaşımla ve toplumun manevi dokusunu zedelemekten yürütmek, yani “Nereye gidiyoruz ve niye?” sorularını sormak ve cevaplandırmak için önderlik görevini üstlenmek.

Bazı vizyonlar kültür yapımıza uymayabilir. Asyahıların tecrübelerinin bazı yönleri bizim için geçersiz olabilir ama eğer 21. yüzyılın temel vizyonlarının Asya kaplanlarının tecrübeleri ile kesişen önemli özellikleri varsa artık bu öğeleri ciddiye alıp kullanmalıyız, diye düşünüyoruz. Tüm eksikliklerine karşın Asya'nın başarısı, özellikle Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu durumla kıyaslandığında önem kazanıyor. 1993 yılının sonunda AT ülkelerindeki işsizlerin toplamı olan 17.5 milyon, bir milyon yabancı işçi getirmeyi planlayan Malezya'nın 18.5 milyonluk nüfusuna yakın; 1994 sonunda da 23 milyona ulaşması bekleniyor. Avrupa'nın % 10.3 olan işsizlik oranı Amerika'daki % 6.3 ve kendisi de derin bir resesyon içinde olan Japonya'nın % 2.5'luk oranı ile karşılaştırılabilir. Büyümesi 1992 yılında duran Alman ekonomisinin 1993'ün ilk yarısında

yaşadığı küçülmenin son 25 yılın en kötü ekonomik sonuçları olduğunu da hatırlamakta yarar var.

Avrupa'nın Türkiye için bir model olarak eksiklikleri sadece ekonomik performansı ile ilgili değil. Neredeyse iki yıldır sürmekte olan Bosna soykırımında sergilediği İslam düşmanlığı ve barbarlık, Avrupa tecrübesinin teknik cazibeleri olsa bile psikolojik açıdan Türkiye için model olma niteliğini son derecede sınırlamış bulunuyor. Ayrıca, ticaret potansiyeli açısından da Türkiye gözlerini Asya-Pasifik eksenine çevirmek zorunda. Bu bölge 2 milyarı aşan nüfusuyla dünya ticaretinin % 40'ı, dünya üretiminin % 60'ını gerçekleştiriyor ve Avrupa'ya meydan okuyor.

Hem yeni vizyonların hem de Doğu Asya mucizesinin bizi getirdiği nokta, daha etkin ve farklı bir politik yapılanma ve yönetim ihtiyacını ortaya çıkarıyor. Başarı için esas olan rekabet ve girişim güdülerini kamuya da aşılacak gerekiyor. Denetim gücünü bürokrasiden vatandaşa kaydırmak, yani vatandaşın katılımını sağlayarak onu güçlendirmek şart. Kamu kurumlarında önceliği kurallara değil, hedeflere ve misyonlara çevirmek gerekiyor. Kamu kurumlarına bir pazarlama anlayışı getirmek, vatandaşa "müşteri" muamelesi yapmalarını sağlamak, öncelikli hedeflerden. Bürokratik mekanizmaların yerini pazar dinamikleri alacak. Amaç, para harcamak yerine değer yaratmak olacak. Bütün bu yaklaşımların uygulamaya en kolay konabileceği yerler yerel yönetimler. Nüfusu 100-150.000'i geçmeyen idari birimlerde politikacı ve politik kurumların bürokrasiden sıyrılıp kamu sektörüyle özel ve gönüllü sektörleri bir araya getirebilecek katalist rolünü oynamaları daha kolay. Bu ve benzeri deneyleri yerel yönetimlerde yaparak başarılı sonuç veren yaklaşımları ulusal platformlara taşımak mümkün. Yani, artık yerel yönetimleri politikanın laboratuvarları gibi kullanma zamanı geldi.

Ulusal kalkınmanın yolu kentlerden geçtiğine göre, yerel yönetimlerin gündemlerinin birinci maddesi ekonomik büyüme olacak. Bunun yolu da gerekli entelektüel altyapının hazırlanması,

eğitilmiş ve becerili işgücünün yaratılması ve girişim ortamının oluşturulmasından geçiyor. Jane Jacobs'ın dediği gibi, gelişme "günlük hayata yeniliklerin zerk edilmesini mümkün kılan bir ortamda sürekli emprovizasyon sürecidir."²⁵ Yerel yönetim, bu yaratıcılık sürecini teşvik edecek etkin ve özgür ikliminin oluşmasında önderlik edebilir.

Bu çalışmalar planlanırken, yeniliklerin giderek daha mütevazı boyutlu firmalarda gerçekleştiği hatırlanmalıdır. Örneğin Amerika'da, 1953 ile 1979 arasında piyasada gerçekleşen yeniliklerle ilgili bir araştırma küçük ölçekli bir şirkette araştırma-geliştirme için harcanan bir doların ticari bir uygulamayla sonuçlanma şansının büyük firmalarda harcanan bir dolara kıyasla 24 kat daha fazla olduğunu gösteriyordu.²⁶ Firmanın boyutundan daha önemlisi yaşı idi. Yeni şirketlerin ticari değeri olan buluşları yakalama şansı, yaşlı firmalara oranla çok daha yüksek. Günümüzde bir kentin başarılı olabilmek, hızla büyüyüp gelişebilmek için tabii limanlara, işgücü fazlasına, cazip bir iklim veya derin bir hinterlanda ihtiyacı yok. Kaliteli üniversiteler, eğitilmiş bir işgücü, yeterli iletişim ve ulaşım imkânları ve yenilikçi bir yerel yönetim yeterli.

*Devleti Yeniden Yaratmak*²⁶ adlı çalışmalarında Osborne ve Gaebler, bir başka önemli yeniliği öneriyorlar. Yerel yönetimlerde, yasama ve icraatı azami ölçüde ayırıp yaşamayı profesyonel politikacılara, icraatı ise profesyonel yöneticilere yüklemek. Bürokrasi üzerinde çeşitli araştırmaları olan Recep Yazıcıoğlu da aynı savı destekliyor; çünkü "demokrasilerde asıl olan yöneticinin değil, karar organının seçilmişliğidir."²⁸ Politikacıdan beklenen kamu vicdanı ve sağduyusu çerçevesinde ve vaat ettiği programlar doğrultusunda yasa ve kararlar oluşturmaktır. Yöneticilik ise farklı bilgi, yetenekler ve icra deneyimi ister. "Bizde seçilen belediye başkanı -yöneticilik deneyimi olmasa bile profesyonel kabul edilir, seçimin ertesi günü icraata başlar ve mutlak yetkilidir."²⁹

Sonuçta, belediyeler hizmet çalışmalarını özel sektörün taşeron firmalarına yaptıracak, kendi işlerini de uzman yöneticiler eliyle

yürütecekler. Yani politikacı icraattan çekilecek, politika üretimini üstlenecek. Çünkü, bazı hizmetlerin üretimini özelleştirmek mümkün; ama politika oluşturma görevini ne özelleştirmek, ne de taşeronla havale etmek kabil. Şirketler ve bürokrasiler hizmet üretebilirler, ama sorunlara çözümleri üretecek olan yalnız politikacılar. Bu yaklaşımda kamu kurumları “müşterilerine” hizmet etmekte. Mevcut sistemde ise kendilerine yani bürokrat ve politikacılara hizmet öncelik almakta. Bu konuda kuşkusuz olan kimse, Ankara’da yarım saat dolaşarak kamu binalarının görkemi-ne göz atması yeterli olacaktır sanırım. Üniversitelerimizde rektörlük makamlarıyla sınıflar, silahlı kuvvetlerde orduvelevleri ile kışlalar, Sağlık Bakanlığı ile bir sağlık ocağı, TBMM ile il genel ve belediye meclisleri arasındaki lüks ve gösteriş farkı bu kadar olduğu sürece, kamu kurumlarının önceliğinin vatandaşa hizmet olduğu konusunda inandırıcı olamayız.

Erzincan Valisi Recep Yazıcıoğlu’na göre Tanzimat öncesi yerel yönetimler çok daha güçlü idi. “Eski Anadolu uygarlıklarındaki halk meclisleri (Senato), Beylikler ve Osmanlı dönemindeki Millet, Cemaat ve Vakıf yaklaşımıyla sağlanan sonuçlar, yaratılan uygarlık eserleri ortadadır. Tanzimatla başlayan devletçi yaklaşımlar; milletin inisiyatifi ve teşebbüs kabiliyetini yok ederek, her şeyi devlete ihale eden ve her şeyi devletten bekleyen, devleti taşeron yapan, bedel ödmeden hizmet isteyen, nimet-külfet dengesini gözardı eden bir boşluk ve çözümsüzlük doğurmuştur... Ara rejimlerle bürokrasi her seferinde daha da güçlendirilmiş, politika ve politikacı yıpratılmıştır. Halk yönetime politikacı ile katılır, demokrasinin başka yolu yoktur.”³⁰

Nitekim, Osborne ve Gaebler’den etkilenen Amerikan Başkan Yardımcısı Al Gore’un başkanlığında Amerikan devlet yapısını irdeleyen Ulusal performans heyeti, Sanayi Devrinde kurulan yani artık mevcut olmayan bir ortama göre tasarlanan devlet yapısının, Bilgi Çağında ihtiyaçlara cevap veremediğini, Amerikan hükümetinin vatandaşı ile yeni bir “hizmet anlaşması” yapması ve ona “etkin, verimli ve hızla tepki verebilen” bir idare vaat etmesi gerek-

tiğini söylüyor. Misyonu “daha iyi işleyen ve daha aza mal olan” bir hükümet etme sistemi kurmak.³¹ Devlet kurumlarına atılımcı bir karakter verilmesini ve bunların piyasa dinamikleri içinde çalışmaya zorlanmasını öngören raporda, uzun dönemli değişim için bugünden plan ve yatırım yapılması öneriliyor. Sonuçta, beş yıl içinde ABD’de bürokraside 252.000 kişilik bir kadro daralmasına gidilecek ve federal bürokrasi toplamı 2 milyonun altına inecek, bütçede de 108 milyar dolar tasarruf sağlanacak. Gereksiz harcamaları kısmayı, vatandaşa müşteri gibi yaklaşmayı, hizmet üretiminde mükemmelle erişmeyi, kamu görevlilerine yetki ve inisiyatif vermeyi ve sivil toplum örgütleri ile gönüllü kuruluşların kendi sorunlarını çözmelerine yardımcı olmayı hedefleyen Clinton-Gore ekibi bu hedeflere varmak için şu yöntemleri benimsemiş:

“* Kamu çalışanlarını önemli bir misyon yaptıklarına inandırmak ve motive etmek;

* Devleti ‘kürek çekmek’ten kurtarıp onun ‘dümen tutma’, yani yol gösterme ve yön belirleme işlevini daha iyi yapmasını sağlamak;

* Devlet yönetiminde merkeziyetçiliği azaltmak, yetki ve sorumluluğu delege etmek;

* Kuralları ve yasakları azaltıp teşvikleri artırmak;

* Geçmişin değil, günün ihtiyaçlarını yansıtan bütçeler yapmak;

* Devlet hizmetini rekabete açmak;

* İdari çözümler yerine piyasa çözümleri aramak;

* Başarının tek ölçütü olarak ‘müşteri tatmini’ni almak, yani başarıyı vatandaşa sağlanan tatminle ölçmek.”³²

Rapora göre “çağdışı olan bürokratlar değil, sistemdir. Bürokraside çok değerli ve yenilik fikirlerini üretebilecek insanların bulunduğunu, ancak mevcut sistem içinde yenilik fikri tepki çektiği için bu insanların şimdiye dek fikirlerini ortaya koymaktan çekindiklerini saptadık ve onlardan büyük ölçüde yararlandık.”³³ Ayrıca çeşitli toplum kesitlerinden 30.000 kişiyle telefonla ve mektupla temas kurularak önerileri alınmış. Bu konuya geniş yer ayıran

Osman Ulagay “olay devletin ve bürokrasinin örgütlenmesi ile bitmiyor. Vatandaşın da ‘her şeyi devletten bekleyen aciz insan’ olmaktan artık tamamen kurtulup ‘kendi çabalarıyla ve sivil örgütleriyle kendi sorunlarına çözüm üretebilen modern insan’ konumunda devlete yardımcı olması gerekiyor” tezini savunuyor. Ulagay’a göre, “Türkiye’nin anlamlı bir bütçe yapabilmesi için öncelikle gerçek bir bürokrasi reformuna gitmesi zorunlu. Daha az sayıda, daha kaliteli hizmet üretebilen ve daha iyi ücret alan ve işini seven insanlardan oluşmuş bir bürokrasiye, çok daha verimli çalışan bir devlete ihtiyacımız var.”³⁴

Hızla değişen dünyamızda kamu kurumlarının sadece sorunları çözmesi de yeterli değil. Sorunları önceden görüp önlemesi gerekli. Bu da perspektifleri ister istemez bir sonraki seçim, hatta yarınki manşetlerle sınırlanan politikacıların daha uzun bir stratejik planlama ufkuna sahip olmalarını gerektiriyor. Bunun için de bürokraside yukarıda değindiğimiz istikrar ve sürekliliğin sağlanması lazım. Yalnız bu bürokrasinin de ademi merkeziyetçi bir yapı içinde çalıştırılması şart. Bugün, Toyota’dan IBM’e kadar bütün büyük özel firmalar merkeziyetçi hiyerarşik yapılardan, esnek, katılımcı ve yerinden yönetimci yapılara dönüşüyorlar. Devletin de etkinliğini yükseltebilmek için aynı yolu izlemesi gerekli. Güngör Uras’ın ifadesiyle “Devlet kendini yenilemedikçe yükseliş yok, düşüş var.”³⁵

Yeni Politikacılar

Yeni politik yapılar yeni tip politikacıları beraberinde getirecektir. Toplum, mevcut politik düzenden ve politikacı tipinden şikayetçi. Sistem ve şahısların hem ülkede gerekli yenilik ve değişimi gerçekleştiremediklerini hem de yaygın yolsuzluklara neden olduklarını düşünüyor. Vatandaş bir yandan “daha iyi yönetilmeyi” arzularken, diğer yandan da siyasetin “devleti yozlaştırma sanatı” olmasından çıkarılmasını istiyor ve şu soruyu soruyor: “Siyaset mi tıkanı, siyasetçiler mi?”³⁶ Şahin Alpay’a, göre, “Batı demokrasilerinde

siyasilere uygulayacakları politikalar için bilgi ve fikir üreten, politika alternatifleri sunan” ‘think tank’lerden yoksun “bilimsiz, araştırmaz politikacı çoktan tılandı!... Türkiye’de siyaset ve siyaset sınıfı ile ilgili en vahim yetersizlik, kuşku yok ki, iyi araştırılmış, düşünülmüş, tutarlı politikalardan yoksun oluşumuz. Siyasetin, araştırmaya, bilime ve bilgiye dayandırılmadan yürütülüyor oluşu.”³⁷

Tıkanıklığın aşılması için gerekli sistem değişiklikleri arasında merkezîyetçi bürokratik sistemden yerinden yönetime geçişi vurguladık. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye dönüşümün önemi de değindik. Devletin vatandaşın üzerindeki ağırlığını azaltabilmenin yolu, vatandaşın hak ve sorumluluklarına sahip çıkması, mahalle, kent ve ülkesinin yönetimine zaman ve enerji ayırarak katkıda bulunmasıdır. Yani, birçok alanda sorumluluğun kamudan yerel ve özel kurumlarla bireylere devri gerekir. Devleti bugün için yöneten ve onun sağladığı imkânlardan aşırı ölçülerde yararlanan bürokrat ve politikacıların bu devir işleminde ayak sürümeleri doğaldır. Devri çabuklaştıracak olan vatandaşların arzu, eğitim ve kararlılığıdır. Bunu sağlamanın yolu örgütlenmedir. Bu gerçekleşmediği takdirde seçimler sadece demokrasinin vitrinini süslemiş olur, kalıcı özgürlükleri garantileyemez. Özgürlükler ise sadece siyasi forumlarda değil, ekonomik kalkınma için de gereklidir. Onun gerektirdiği atılımcılık, yaratıcılık, motivasyon totaliter hatta otoriter ortamlarda yeşerip serpilemez. Üstelik, demokrasinin seçimlerle sınırlı kaldığı ülkelerde sistem en geç otoriter bir uca doğru kayar. Örneğin, Adolf Hitler ve Slobodan Miloseviç gibi liderlerin seçimle işbaşına gelmiş diktatörler olduğunu unutmamalıyız.

Yola vizyon konusu ile çıktık, yolculuğumuzu aynı konu ile bitirelim.

Türkiye’nin 1980’li yıllarda yaşadığı ekonomi, altyapı ve zihniyet değişiklikleri, toplum dinamiklerini politik yapıların önüne geçirdi. Örneğin, özel şirketler bürokratik kurumlardan daha rekabetçi ve uluslararası hale geldiler. Kamu dışındaki kurumların yönetici ve çalışanları bürokrasideki emsallerinden çok daha yüksek nite-

likli bir düzeye ulaşılar. Özel sektördeki teknoloji ve örgütlenme ile yönetim olgunluğu, kamunun önüne geçti. Bununla ilgili olarak ticaret hayatı ticaret kanununu, teknolojik ilerleme denetim mekanizmalarını, politik ihtiyaçlar anayasayı geride bıraktı. Kentleşme her türlü tahmin ve yönlendirme sistemini aştı. Türkiye küresel ulaşım, iletişim, bilgisayar teknoloji ve sermaye sistemleri ile bütünleşti, küreselleşme yolunda ciddi adımlar attı. Bu yeni ortam artık yeni tür bir politikacı ve politik sistem istiyor. Sistemin yerinden yönetimci, özgürlükçü ve katılımcı olması gereğini yeterince tekrarladık. Siyasette yasama ve icraatın daha kesin hatlarla ayrılması gereğini savunduk.

Politikacının da popülizmden uzaklaşması, partisinin belirgin vizyonunu şekillendirip vatandaşa anlatabilecek eğitim, yetenek ve niyette olması gerekiyor. Her şeyden önce daha verimli bir ekonomi, daha özgür bir demokrasi, sonuçta da daha güzel ve güçlü bir Türkiye'yi hayal edebilmeli. Ufku günlük ekonomik darboğazların ve siyasal çekişmelerin ötesine uzanabilmeli. Uluslararası standart ve seviyeleri hedefleyebilmeli. Hayal ve hedeflerini de gerçekleştirebilecek sistemi yasalaştırabilmeli. Yeterli sayıda bu tür politikacı kadro çalışmasına inanarak bir partide bir araya gelebildikleri ve bir "kamikaze iktidarı" kurabildikleri takdirde düşlenen birçok yenilik gerçekleşebilecektir. "Türkiye'de siyasi sistemin işlemlerini zaafa uğratan en önemli zihni engel, işe başlayan her siyasi kadronun, müteakip seçim zaferini garantilemek amacına mihlanıp kalmasıdır. O halde bize bir "kamikaze iktidarı" gerek. 'Gelecek seçimlerde kaybetmeyi göze alıyorum. Ülkem için, Türkiye için siyasi kariyerimi riske sokmaya hazırım' diyen, inandırıcı bir siyasi harekete şiddetle ihtiyacımız var... Müteakip ilk seçimi kaybetmeyi ve halkına 'acı ilaç'ı sunmayı göze almış inandırıcı bir kadro, Türkiye'yi ikibinli yıllara tam bir ehliyetle taşıyabilir.'"³⁸

Politik İstikrar

Araştırmacı ve öğrenciler, çoğu kez, en zor konuyu en sona bırakırlar. Biz de öyle yaptık. İncelediğimiz Doğu Asya ülkeleri

acaba Batı anlamında bir demokratik ortamda aynı hızlı kalkınma başarısını gösterebilirler miydi? Bu zor soruyu da cevaplamaya çalışalım.

Doğu Asya'daki politik sistemlerin en çarpıcı özelliğinin istikrar olduğunu görüyoruz. Japonya, Tayvan, Malezya ve Singapur gibi ülkelerde bir politik partinin uzun süren egemenliği bu istikrarı sağlıyor. İncelediğimiz ülkelerin hiçbirinde 1965'le 1990 arası seçimle bir hükümetin iki parti arasında el değiştirmesi söz konusu değil. 'Asya tipi demokrasi'nin önde gelen ideoloğu olan Lee Kuan Yew, Batı türü demokrasinin hızla büyüyen ülkeler için tehlikeli olduğunu savunuyor. Özellikle tarım sektöründeki üretim fazlasının sanayie aktarılabilmesi için disiplin, nizam ve gayreti sağlamakta demokrasilerin başarılı olamayacağı inancında. Bu mantık Lee ve onun Konfüçyüs felsefesi ile yetişmiş mandarinlerinin yani seçkin bürokratlarının politik dizginleri bırakmamalarının izahını sağlıyor. Bu katı sistem Singapur'un 1993'te ilk defa halk oylamasıyla yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde muhalefetin tüm adaylarını ele-yerek iktidar adayının seçimini daha sandığa gidilmeden garantiledi.³⁹

Japonya'da ise bir büyük parti, Batı'da birçok ayrı partiye bölünecek hizipleri belli bir konsensüs etrafında birleştiriyor. Bir yerde örtülü bir tek parti sistemi var. Bu sayede Liberal Demokratik Parti 1993 yılına kadar tam 38 sene aralıksız iktidarda kalıp temel politikalarını uygulama imkânını buluyor. Değişiklikler daima parti içindeki hizipler arasında cereyan ediyor, ama partinin bütünlüğü ve politikalarının sürekliliği bozulmuyor. Malezya'yı yöneten UM-NO Birleşik Malay Milliyetçi Teşkilatı da Japon LDP'ye benzer bir koalisyon. Kendisine hodri meydan diyen ve gelişen muhalefet partilerini hızla kendisine katmak suretiyle iktidardaki ömrünü uzatmayı başarıyor.

G.Kore'de ise oldukça uzun ömürlü olan, ama zaman zaman kanlı bir şekilde lider değiştiren askeri hükümetler sürekliliği mümkün kılmış. Kore'deki sistem ülkenin bölünmüşlüğü, Kuzey'in oluş-

turduğu askeri tehdit ve ülkedeki Amerikan ordusunun varlığı ile yakından ilgili. Bu koşulların Türkiye ile benzerliği yok. G. Kore’yi politik açıdan model olarak düşünmek yanlış. Geçtiğimiz yıl yönetim sivilere devredilinceye kadar ülkede sık sık yaşanan iç çatışmalar da düşündürücü.

Demokrasinin zenginliği getirip getirmediği tartışma konusu, ama zenginliğin demokrasiye yol açtığı daha net bir şekilde görülüyor. Örneğin G. Kore, Tayvan ve Tayland, özellikle son birkaç yılda daha özgürleşmiş durumdalar. Lee bile “sanayileşme belirli bir seviyeye gelince katılım olması gerekli” diyor. “Çünkü, o zaman eğitilmiş bir işgücünüz, kentleşmiş bir nüfusunuz, yönetici ve mühendisleriniz olacak. Bunlar eğitilmiş, rasyonel insanlar, katılım talep ederler. O zaman temsili demokrasiye geçersiniz. Bu sanayileşmeye geçişi kolaylaştırır. Sonra sivil toplumun başlangıcını görürsünüz: profesyoneller, mühendisler, Metodistler... Ancak o zaman aktif bir katılımcı demokrasinin başlangıcının mevcut olduğu söylenebilir.”⁴⁰

Asyalıların bugünü ile Avrupalıların dünü o kadar da farklı değil. Avrupa ülkeleri de hızlı sanayileşme dönemlerinde otoriter hükümetler tarafından yönetiliyorlardı. Bismark’ın Almanya’sı Meiji İmparatorlarının Japonya’sından daha demokratik bir ülke sayılmazdı. Sanayileşmelerini tam demokratik koşullarda tamamlayan ülkelerin başında Amerika geliyor; onu izleyen ülkelerin sayısı çok az.

Lee’nin mühendislik yaklaşımı ile yeni kurulmuş üç milyonluk bir kent-devletini tasarlamak kolay olabilir. Örneğin, Singapur’a gelen milyonlarca turist her gün ziyaret ettiği Sentosa Adası’ndaki monoray durağının yanında kimsenin dikkatini çekmeyen ufak bir kulübe var. Bu kulübenin sakini olan Chia Thye Poh dünyanın en uzun süre hapiste kalmış olan siyasi mahkumu. Malaya Komünist Partisi’nin üyesi olduğu iddiasıyla 1966 yılında hapse atılan Chia, partisinin çoktan tasfiye olmasına ve komünizmin Singapur için artık ciddi bir tehdit oluşturmamasına rağmen hâlâ hapiste. Nelson Mandela’nın bile topluma döndüğü günümüzde Lee, Chia’ya özgürlüğünü veremiyor.

Türkiye gibi altmış milyon nüfusa ve çok uzun bir geçmişe sahip olan ve Avrupa demokrasileriyle içli dışlı yaşayan bir ülkenin böyle modellere ilgi duyması söz konusu değil. Zaten, daha da önemlisi Asya'da otoriter devlet sistemlerinin ekonomik mucizenin önemli etkenlerinden biri olduğunu savunmak zor. Çünkü Kuzey Kore, Myanmar (Burma), Marcos'un Filipinler'i gibi diktatörlüklerin ekonomik sonuçları çok olumsuz. Hayret vericidir ki kalkınma ve demokrasi arasındaki ilişki yeterince araştırılmamıştır. Ama yapılan sınırlı araştırmalar göstermiştir ki, "demokrasiyi başarılı ekonomik reformlar veya hızlı ekonomik kalkınma ile bağlantılandırmak için elde kesin kanıtlar olmamasına rağmen demokrasi'nin büyümeye zararı dokunmamaktadır. Ayrıca, özgürlükle, büyümeyi teşvik eden eğitim (özellikle kızların) ve çocuk ölümlerindeki düşmeler gibi öğeler arasında güçlü bir ilişki vardır."⁴¹

Doğu Asya ülkelerinin bugünkü rejimleri Batı Avrupa'dan farklılıklar göstermekle birlikte demokrasinin temel tariflerine uygun niteliktedir: tüm yetişkinler temel insan haklarına sahip olarak makul süreler içinde gerçek bir siyasi rekabet ortamında tercihlerini baskı ve hileden uzak bir şekilde oy sandığında yapabilmektedirler. Siyasi sistemin kentlerde yarattığı iklim örgütlenme ve atılımı teşvik etmektedir. Bu iklim ekonomik başarının en önemli öğelerindendir.

Bu ülkelerdeki istikrarın bir nedeni politik sistemin özellikle rinden bağımsızdır. O da ekonomi politikalarının başarılı olmasıdır. Ünlü bir Amerikan sözü "başarı kadar hiçbir şey başarılı olamaz" der. Uygulanan ekonomik politikaların iyi sonuçlar vermesi bu politikaların ömrünü uzatan belki de en önemli etken olmuştur. Sıkı para politikası, makroekonomik istikrar politikaları (yani yapay olarak talebi tahrik yoluna gitmemek) ve başta enerji girdilerinde olmak üzere dünya fiyatlarını hızla içeride yansıtmak sayesinde bu ülkeler hızlı kalkınmalarını sürdürebildikleri gibi birçok uluslararası krizi de atlatabilmişlerdir. Eğitime yatırım, altyapıya özen, piyasalara serbesti, dışa açılım gibi temel politikalar olayı bir mutlu döngü haline sokmuştur.

Kanımız odur ki, bu ülkelerin yarattıkları mucizede siyasi rejimlerinin niteliğinden çok toplumlarının temel özellikleri etkili olmuştur. Toplumun örgütlenme biçimi, temel inançları, aile yapısı, tasarruf alışkanlıkları, iş ahlakı ve disiplin anlayışı gibi öğeler sonuçlarda belirleyici rol oynamıştır. Karşılaştırmalarımızı yaparken bu gerçeği unutmamak gerekir.

Türkiye'nin bu ülkelerin çoğuna kıyasla edindiği demokrasi tecrübesi yadsınamaz; bu bizim güç kaynaklarımızdan birisidir. Ancak, mevcut sistemimizin, demokratik haklardan ödün vermeden, tam tersine, demokrasimizin katılımcı yönü güçlendirilerek, daha istikrarlı bir duruma getirilmesi de bir hedef olmalıdır. Rejimin istikrarına katkıda bulunabilecek değişiklikler bu anlayış içinde tartışılmalıdır. Örneğin, bir anayasa değişikliği ile genel ve yerel seçimlerin birleştirilmesi, Merkez Bankası'nın özerkliğinin güçlendirilip para basma yetkisinin sınırlandırılması, konsensüs sağlama da etkin olabilecek bir "sosyal konsey" in kuruluşu gibi uygulamalar irdelenmelidir. Yasama ile icraatı ayıracak Meclis dışından "sekreter"lerin atanması, hatta başkanlık sistemi tartışmaları Türkiye'nin gündemine girmiştir. Önemli olan, çağın değişim yön ve hızına ayak uydurabilecek yeniliklerin sistemli bir şekilde uygulanabilmesidir. Yaşamın en temel ilkesi ortama uyum sağlayabilmektir. Tüm canlılar için geçerli olan bu koşul, şirketler, siyasi ve sosyal kurumlar ve uluslar için de geçerlidir. Uyum ve değişimin önemi ile bunların bilimsel olma zorunluğunu Atatürk şöyle vurgulamıştır:

"Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır... Zaman hızla ilerliyor; milletlerin, toplumların, kişilerin mutluluk ve mutsuzluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin gelişimini inkâr etmek olur."⁴²

Dipnot

Bu çalışmaya başlamak çok kolay oldu. Hem konular hem de ülkeler uzun zamandır ilgi duyduğumuz alanları kapsıyordu. Sayın

Özal'ın zamansız vefatı ne zamandır filizlenen düşünceleri organize edip kâğıda dökme güdüsünü verdi. Ancak, yapıtın altına "son" ibaresini düşmek çok daha zor oluyor. Çünkü konu konuyu açıyor. İnsan, yeni kaynaklarla tanıştıkça, yeni yollara sapmak, taze konulara girmek istiyor; kendi kitabının içinde yol aldıkça eksiklerini görüyor. Her eksiği tamamlamak, her yeni fikrin peşinden gitmek yerine burada yapıta son vermek, ama eksikleri (dolayısıyla başkaları tarafından ileride araştırma konusu yapılabilecek alanları) özetlemek, en doğrusu olacak.

Türkiye'nin geleceğini "seçerken" Güneydoğu sorununu görmezlikten gelmek gerçekçi değil. Ancak, bizim amacımız hem vizyonerlerin bulgularının, hem de Asya mucizesinin ülkemizce kullanılabilir yönlerini ortaya koymaktı. Bir taraftan bu sorunla ilgili, mevcutlardan çok daha ayrıntılı araştırma ve tartışmaların yapılması gereğini görüyor, diğer yandan da, eğer Türkiye Asya modelini başarı ile uygulayabilirse, yaratılacak refahın sorunun halline en büyük katkıyı yapacağını düşünüyoruz. Etnik çatışmalar birçok fütüristin 21. yüzyıl kehanetinin önemli bir parçasını oluşturuyor. NPQ 1993 nüshasını "Ulus Devletten Sonra: Tekrar Alevlenen Kabilecilik" konusuna ayırmış.⁴³ Ancak, çözüm olarak da ekonomik refah, özgürlükçü, katılımcı, halkına inanacak özgüvene sahip bir demokrasi öneriliyor. İncelediğimiz ülkelerin birçoğunun etnik dokusu bizimkinden daha az homojen. Malezya, Endonezya, Singapur, Tayland gibi ülkeler tam bir ırklar, diller ve dinler mozaigi. Çoğunda da 1960'lı yıllarda çok kanlı etnik çatışmalar yaşanmış. Buna karşın Japonya, G. Kore ve Tayvan'ın nüfus dokuları çok mütecanis. Her iki grup da kalkınmada başarılı olabilmiş.

"Tekrar alevlenen kabilecilik" ve giderek yayılan sınırlı boyutlardaki bölgesel çatışmalar gene NPQ'nun bir sayısına konu teşkil eden "Yeni Dünya Düzensizliğini" ve Türkiye'nin dış ilişkilerini gündeme getiriyor. "21. yüzyılda dünyayı bekleyen... bu düzensizlik Kuzey'in iddia ettiği gibi Güney'deki etnik ve dinsel çatışmalardan değil, Kuzey'in Dünya Hegemonyası peşinde olan iktidar odakların-

dan, dünya nüfusunun beşte dördünü paryalaştıracak bir “Cesur Yeni Dünya” kurma hesaplarından kaynaklanacaktır.”⁴⁴ Araştırmamızda kayda değer bir dış politika vizyon veya boyutu yok. Halbuki, Soğuk Savaş’ın bitişinin yol açtığı depremin etkileri sürüyor. Körfez Savaşı, Afrika’daki kabile savaşları ve Somali trajedisi, Kafkasya ve Balkanlar’daki sıcak savaşlar ve Bosna soykırımı bu depremin dalgaları. Ne yazık ki Türkiye’nin jeolojik talihsizliği jeopolitiğine de yansımış; bu depremin fay hattında bulunuyor.

Avrupa’nın sürüklendiği haçlı seferleri zihniyeti Türkiye’yi hedef alıyor. Türkiye’nin Avrupa’ya karşı Amerika kartını oynaması da giderek güçleşiyor. Çünkü, yeni dünya düzensizliğinin henüz yerli yerine oturmamış ortamında Amerika’nın jeopolitik denge arayışları onu Rusya’ya yaklaştırıyor. Rusya ile dostluğun bedeli ise onun eski Sovyetler Birliği haritası üzerindeki egemenliğini yeniden kurma çabalarına göz yummak. Bu sallantılı ortam ve kaygan zemin üzerinde Türkiye’nin dayanabileceği sağlam duvarlar yok gibi. Tek çare güçlü olmak. Bunun bir yolu yukarıda çizdiğimiz kalkınma tablosunu yaratabilmek. Altan Öymen bu durumu şöyle özetliyor:

“Her şey gösteriyor ki Türkiye şimdikinden daha da güçlü olmak zorundadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde yeniden hortlayan ırkçı terör, gerek yurt içinde gerek yurt dışında, bizim vatandaşlarımızı tehdit ediyor. Aynı şey, başka ülkelerin vatandaşı olan Türkler ve Müslümanlar için de söz konusudur. Azerbaycan’da Ermeni çeteleri, Bosna’da Sırp çeteleri, önlerine çıkanları sırf Türk’tür veya Müslümandır diye katlediyor. Barışı ve insan haklarını savunma görevini üstlenmiş uluslararası örgütlerde tam bir ‘çifte standard’ uygulaması vardır...

“Evet, bütün bu benzeri koşullar altındaki dünyada, kendini her türlü musibetten korumanın yolu, güçlü olmaktır... Bir ülkenin güçlü olmasının yolları da belli: En başta ‘ekonomik’ açıdan, önemli sıkıntılarınız olmayacak. Başta ‘dış ödemeler dengesi’ olmak üzere ekonominizin ana mekanizmaları sağlıklı bir yapıya kavuşmuş olacak. Bütçe açıkları... Kamu sektörünün diğer açıkları...

Kamusal dış ve iç borç kullanımı... Bunlar, ekonominin genel dengelerini sarsmayacak ölçüde, makul düzeylerde kalacak. Buna karşı, yüksek bir üretim ve yatırım düzeyi de tutturulacak ki, kalkınma hızınız düşük kalmasin, nüfus artış hızının mümkün olduğu kadar üstüne çıksın. Ülkenizin ve halkınızın olanakları artsın.”⁴⁵

Türkiye’nin güçlü olabileceğini savunan bir kişi de Uluslararası Finans Kurumu IFC’nin başkanı Sir William Ryrrie: “...ben inanıyorum ki siz kamu açığı sorununu çözebilirseniz, bugün sağlayabildiğinizin çok üzerinde bir büyüme hızını sağlayabilecek bir potansiyele sahipsiniz. Türkiye bunu yapabildiği takdirde on yıl süreyle % 8-10 arasında çok yüksek bir büyüme hızını sürdürebilir ve zengin ülkeler arasına katılabilir.”⁴⁶

Dinlerin kalkınmadaki rolü ve laiklik tartışması irdelenmediğimiz başka bir alan. Doğu Asya’da bir yandan, İslam, Budizm ve Konfüçyanizm gibi üç büyük dinin yüzyıllarca, tam uyum değilse bile, denge içinde yan yana yaşadığını görüyoruz. Bu da yasal veya üstü kapalı bir laik sistemin şemsiyesi altında mümkün olmuş. Diğer yandan da, bu bölgede 20. yüzyılda geçerli olan din yaklaşımının esnek ve hoşgörülü olduğunu saptıyoruz. Toplumların Batı’nın teknolojisini ve yönetim yöntemlerini, yabancı sermaye ve yabancı yöneticileri ve nihayet Batı türü politik yönetim biçimlerini benimsemesinde bölgedeki değişik dinler (Myrdal’ın 1960’lardaki tahminlerinin aksine) engel oluşturmuyor. İslamın en cesur özeleştirileri ve İslamı çağımızın koşullarına uygulama çabaları da Orta Doğu veya Kuzey Afrika’da dikta rejimleri altında yaşayan İslam ülkelerinde değil, Malezya ve Endonezya gibi Doğu Asya ülkelerinde görülüyor. Örneğin, Malezya Maliye Bakanı Enver İbrahim ilk önce şu eleştiriyi yapıyor:

“İslami zihniyet bugün... entelektüel bakımdan tam bir zafiyet içindedir. Bir yandan her şeyi sömürgeci geçmişe yükleme alışkanlığını sürdürüyor, öte yandan bir İslam ülkesinin diğerine saldırmasına göz yumabiliyoruz... Önderlerimiz, ümmetin temel meselelerini ele almak yerine sadece duygu sömürüsü yapıyorlar.. Müs-

lumanlar bu tür duygusal patlamalarla belki manevi bakımdan tatmin oluyor, ama global bir düzenin karmaşık gerçekliklerinin gerektirdiği akılcı davranışlara karşı gözleri kapalı... Günümüz dünyasında Müslümanlar marjinal bir konuma düşmüşlerdir. Siyasi kaderimizi büyük ölçüde belirleyecek olan ileri teknoloji toplumundan dışlanmış bulunuyoruz.” Sonra da İbrahim önerilerini getiriyor:

“Müslümanlar global sahnede edilgin izleyiciler olmak yerine aktörlük yapacak kadar özgüvene sahip olmalıdır... Her şeyden önce çoğulcu bir dünyanın varlığını kabul etmek zorundayız. İslam tarihine bakıldığında, çoğulculuğun İslamiyet’e yabancı bir kavram olmadığı görülür. Başkalarıyla birlikte yaşamayı savunan İslami ilkelere karşı tavır alan her türlü doktriner katılık reddedilmelidir.

“İkinci olarak, değişiklikten yana bir siyasi iradeyi geliştirmeli ve güçlendirmeliyiz. Bu da yalnızca düşünce özgürlüğünün olduğu bir ortamda gerçekleşebilir... Entelektüel yeniden yapılanma en acil görevimizdir; fakat bunun dışında birtakım şeylere de öncelik vermek zorundayız. Hem kendi kendine yeterli, hem de dünya çapında rekabet kapasitesi olan bir ekonomik altyapıyı kurma ve koruma potansiyelimizi geliştirmeliyiz. İnsanlarımızın yaşam koşullarını geliştirebilmemiz ve hayati ihtiyaçlarını temin edebilmemiz ancak bu temel üzerinde gerçekleşebilir.”⁴⁷ 21. yüzyılda refaha kavuşan toplumların yaşayacakları temel sorunların kültürel, ahlaki ve siyasi sorunlar olacağını unutmamamız gerekiyor.

Açık fikirli bir eğitim sisteminin, Batı’dan teknoloji ve sermaye transfer edecek cesaretin, ekonomik başarının ön şartı olan atılımlılığı teşvik edecek serbest piyasa sisteminin ve bunların garantisi olan çoğulcu ve katılımcı demokrasinin, hangi dinden olursa olsun, teokratik bir devletin katı koşullarında yeşerip yaşaması mümkün değil. Bunun imkânsızlığını vurgulamak için başka bir dine ve başka bir devre bir göz atalım:

Konfüçyüs dininin beşiği Çin, birçok buluşun kaynağı idi. Zamanı çok doğru gösterebilen ilk saat 11. yüzyılda imparator Su Sung’un sarayında çalışıyordu. Ama ondan sonra gelenlerin eskiyi

kötülemesi ve ilgisizliği sonucu saat yok oldu ve 17. yüzyılda Avrupalıların Çin'e getirdikleri saat büyük hayranlıkla karşılandı. Kâğıt ve ilk dizgi aleti de Çin'de bulunmuştu. Ne var ki bir türlü matbaaya geçiş sağlanamadı ve Çin 20. yüzyıla nüfusunun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmez olarak girdi. Keza barutun mucidi de Çinlilerdi; ama bir türlü Avrupalıların teknoloji seviyesini top- larında, topçu bataryalarını organize etmedeki etkinliklerini de ordularında yakalayamadılar. Neden?

Araştırmacılara göre bu olgunun kısmi bir açıklamasını Çin'- in geçmişinde çok önemli ağırlığı olan bürokraside aramak gerek.⁴⁸ Aşırı merkeziyetçi ve seçkin bir yapıya sahip olan emperyal bü- rokrasinin en belirgin özelliği tutuculuğu idi. Özgürlükler, atılım- lar ve yeniliklere daima gelenekler adına karşı çıktı. Bir diğer neden de Konfüçyüs felsefesinin nizam, istikrar ve sürekliliği her şeyden önce vurgulayan yaklaşımı idi. “Çin” kelimesinin anlamı “gökle- rin altındaki her şey”di. Ülkenin diğer ülkelerden öğrenecek hiçbir şeyi olmadığına inanan gururlu ve gelenekçi bürokrasi, Çin'i ulus- lararası rekabete girmekten ve dolayısıyla başka ülkelerden tekno- loji, buluş ve fikir sağlamaktan alıkoydu.

Vizyonla başladık, vizyonla bitirelim. Acaba yarınlarımız şu noktaya kadar düşünemediğimiz başka nelere gebe? 1980'li ve 1990'lı yılların siyasette liberalizmin, ekonomide de kapitalizmin ege menliğinde geçtiğini düşünürsek, ibrenin 21. yüzyılın başlarında tek- rar sosyal adaletçi bir yönde oynayacağını, yaşadığımız dönüşümden zarar gören veya bu dönüşümün geride bıraktığı kişi ve kitlelerin korunması için yeni fikir ve düzenlemelerin geliştirileceğini düşü- nebiliriz. Yüzyılımızın ikinci yarısında sanayileşen ülkelerin yakala- dıkları gelişme, toplumlarının geniş kesimlerini refaha götürdü. Ancak küreselleşmiş bilgi toplumunun özelliği, vasıfsız ve dolayısıyla ulus- lararası rekabet gücü olmayan insan gruplarına ne hizmet ne de sa- nayi sektörlerinde istihdam şansı tanımaması. Artık kalkınmak ve fakirleri sisteme entegre etmek ayrı süreçler haline geliyor. Fakir- ler kalkınmanın dışında kalıyorlar. Sonuçta, devletlerin süb-

vansiyonları ekonomik sektör ve şirketler yerine, bilgi toplumunun, küresel ilişkilerin ve ekonomik kalkınmanın, özetle sistemin “by-pass” ettiklerine odaklaştıracaklarını tahmin ediyoruz. Ancak, bu yaklaşımlar eskiden olduğu gibi soğuk ve bürokratik kurumsal çerçevelerde değil, doğrudan doğruya aileyi muhatap alan ve bu görevle devleti değil, yerel yönetim veya mahalleyi, belki de dini örgütleri sorumlu kılan bir şekilde yürütülecek. Belki de 2020 yılında konumuzla ilgili olarak kaleme alınan kitapların arasında şöyle isimler göze çarpacak:

Ulus Ötesi Toplum
Devlet Ötesi Yönetim
Kentlerin Uluslardan Kurtuluşu
Okul Yerine Evde Eğitim
Bilgi Toplumundan İnanç Toplumuna
Çalışan Robotlar / Dinlenen, Eğlenen İnsanlar

İstanbul, 23 Mayıs 1993-27 Şubat 1994

NOTLAR

1. Zülfü Livaneli, "Siyasette vizyonlar ve sorular", SABAH, 19 Aralık 1992.
2. Mehmet Ali Kılıçbay, "Türkiye de Yarınını Hesaplar Hale Geliyor", *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992, s. 61.
3. Şahin Alpay, "Geleceği Bilmek ve Seçmek", *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992, s. 53.
4. Şahin Alpay, *2020 Yılında Türkiye*, İstanbul: AFA, 1991, ss. 180-1.
5. Turgut Özal, (söyleşi), *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992, ss. 12-13.
6. a.g.y., s.135.
7. Cengiz Çandar, "21 Yüzyıl'a Doğru Türkiye: Tarih ve Jeopolitiğin İntikamı", *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992, s. 33.
8. Ali Rıza Kardüz, "Değişime Direnenler", SABAH, 4 Ocak 1994.
9. Mehmet Barlas, "Vizyon'dan vazgeçtik...Kör olmayan adam arıyoruz!", SABAH, 27 Mayıs 1993.
10. Mehmet Altan, "Yeni Dünya Düzeni", SABAH, 16 Ekim 1992.
11. Peter Drucker, *Yeni Gerçekler*, Ankara: Türkiye İş Bankası yayınları.
12. United Nations, *Handbook of International Trade and Development Statistics 1983*, s.446 ve *United Nations the Sex and Age Distributions of Population 1990*, s. 224.
13. United Nations, *Handbook of International Trade and Development Statistics 1969*, s. 170 ve DİE.
14. *International Herald Tribune*, "Malaysia May Need 1 Million Workers", 17 Aralık 1993.
15. *Economist*, "A Survey of Asia" ("Asya Araştırması"), 30 Ekim 1993, s. 7.
16. *Economist*, "When nations play leapfrog" ("Ülkeler sıçrarken"), 16 Ekim 1993, s.76.
17. *Economist*, "A Survey of Asia", s. 8 § 10.
18. Dünya Bankası, *World Development Indicators 1993*, yayınlanmamış metin, tablo 32.
19. Dünya Bankası, *East Asian Miracle (Doğu Asya Mucizesi)*, Oxford University, Press, Ekim 1993.
20. *Economist*, "America's little fellows surge ahead" (Amerika'nın küçükleri öne fırlıyor"), 3 Temmuz 1993.
21. Michael E. Porter, (1990), a.g.y.,s. 619.
22. a.y., s.681.
23. Myrdal, a.g.y., s. 938.
24. Cem M. Kozlu, "Kalkınmada Acil Gündem: Uzman Bürokrasi", *Milliyet*, 20 Ocak 1993.
25. David Osborne, *Laboratories of Democracy (Demokrasinin Laboratuvarları)*, Boston: Harvard Business School, 1990, s. 251.
26. a.y., s.253.

27. David Osborne ve Ted Gaebler, *Reinventing Government* (Devleti Yeniden Yaratmak), New York: Addison-Wesley, 1992)
28. Recep Yazıcıoğlu , “Yönetim Sistemimizin Yeniden Düzenlenmesi”, Erzincan: 1992, s. 15.
29. a.y., s.16.
30. a.y., s.2.
31. *Creating a Government That Works Better & Costs Less (Daha İyi Çalışan ve Daha Aza Malolan Bir İdare Yaratmak)*, Report of National Performance Review, Al Gore, New York: Times books, 1993, s. i.
32. Osman Ulagay, “ABD’den Bürokrasi Reformu Dersleri (2), *Milliyet*, 21 Ekim 1993.
33. -----, “ABD’den Bürokrasi Reformu Dersleri (1), *Milliyet*, 20 Ekim 1993.
34. a.y.,
35. Ali Rıza Kardüz, “Devlet kendini yenilemedikçe yükseliş yok, düşüş var”, *Sabah*, 23 Kasım 1993.
36. Coşkun Can Aktan, “Siyaset, devleti yozlaştırma sanatı olmaktan çıkarılmalı”, *Sabah*, 30 Kasım 1993; İsmail Cem, “‘Daha iyi’ yönetilmek ister misiniz?”, *Sabah*, 19 Eylül 1993; “Siyaset mi tıkanı, siyasetçiler mi?”, *Türkiye Günlüğü*, Kış 1992 sayısı.
37. Şahin Alpay, “Bilimsiz, araştırmasız politika çoktan tıkanı!” , *Sabah*, 28 Ocak 1994.
38. Ahmet Turan Alkan, “Türkiye’den İç Siyaset Manzaraları”, *Türkiye Günlüğü*, Kış 1992, s. 9.
39. *International Herald Tribune*, “2 in Opposition Disqualified in Singapore Race,” 17 Ağustos 1993.
40. *Economist*, “A map up here, in the mind” “Yukarıda bir harita, kafada”, 29 Haziran 1991.
41. *Economist*, “Freedom and Prosperity” (“Özgürlük ve Refah”) 29 Haziran 1991.
42. Şahin Alpay, “Atatürk’ün mirası işte budur!”, *Sabah*, 3 Aralık 1993.
43. NPQ, “Ulus Devlet Sonrasında Demokrasi”, s. 42-45, 1993.
44. NPQ, “Yeni Dünya Düzensizliği, Güz 1991, s. 3.
45. Altan Öymen, “Güçlü olmak..”, *Milliyet*, 4 Haziran 1993.
46. Osman Ulagay, “IFC Başkanı: ‘Türkiye potansiyelini kullanamıyor’, *Sabah*, 27 Mayıs 1993.
47. Enver İbrahim, “İslamiyet’in Yeni Gündemi”, NPQ, Yaz 1991. ss. 61-62.
48. “Why China Missed Its Big Chance?” (“Çin Neden Büyük Fırsatı Kaçırdı?”), *Beyond the Year 2000 Time*, Güz 1992, özel ek.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akyol, Avni, **Milli Eğitim İçin Yeni Strateji: 1992 Yılı Milli Eğitim Uygulaması**, (İstanbul 1993).
- Albert, Michel, **Kapitalizme Karşı Kapitalizm**, (İstanbul: AFA, 1992).
- Alpay, Şahin, **2020 Yılında Türkiye**, (İstanbul: AFA, 1991).
- Amsden, Alice H., **Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization (Asya'nın Bir Sonraki Dev: Güney Kore ve Geç Sanayileşme)**, (New York: Oxford University Press, 1989).
- Asahi Shimbun, **Japan Almanac 1993**, (Tokyo: 1992).
- Attali, Jacques, **Millenium: Winners and Losers in Coming World Order (Binyıl: Yaklaşan Dünya Düzeninde Kazananlar ve Kaybedenler)**, (New York: Times Books, 1991).
- Barth, Roland S., **Improving Schools from Within (Okulları İçinden Düzeltmek)**, (San Francisco: Jossey-Bass, 1991).
- Bell, Daniel **The End of Ideology (Ideolojinin Sonu)**, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988-1. baskı 1960.)
- , **The Coming of Post-Industrial Society (Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi)**, (New York, Basic Books, 1976).
- , **The Cultural Contradictions of Capitalism (Kapitalizmin Kültürel tutarsızlıkları)** (New York: Basic Books, 1976).
- Bok, Derek, **Universities and the Future of America (Üniversiteler ve Amerika'nın Geleceği)**, (Durham, N.C.: Duke University Press, 1990).
- Botkin, James ve bşk. **No Limits to Learning (Öğrenmeye Sınır Yok)**, (Oxford: Roma Klübüne Bir Rapor, Pergamon Press, 1979).
- Bölükbaşı, Dr. Oğuzkan ve Sarıtoprak, Veli, **21. Yüzyılda Dünya ve Türkiye**, (Ankara: ASİAD, 1992.)
- Bromwich, David, **Politics by Other Means: Higher Education and Group Thinking (Başka Yöntemlerle Politika: Yüksek Öğretim ve Grup Düşüncesi)**, (New Haven: Yale University Press, 1992).

- Brown, Lester R., ve bşk., **State of the World 1989 (Dünyanın Durumu 1989)**, (New York: W.W. Norton, 1989)
- , **Dünyanın Durumu 1991**, (İstanbul: Dr. Erol User).
- , **Saving the Planet (Gezegeni Kurtarmak)**, (New York: W.W. Norton, 1991).
- Callinicos, Alex, **Revenge of History: Marxism and the Eastern Revolutions (Tarihin İntikamı: Marksizm ve Doğu İhtilalleri)**, (Cambridge: Polity Press, 1991).
- Campbell, Andrew; Marion Devine ve David Young, **A Sense of Mission (Bir Misyon Hissi)**, (Londra: The Economist Books, 1990).
- Castell, Manuel, **The International City (Uluslararası Kent)**, (Oxford: Basil Blackwell, 1989).
- Cetron, M. Davies, **Crystal Globe: The New World Order (Kristal Küre: Yeni Dünya Düzeni)**, (St. Martin's Press, 1991).
- Ceyhan, Haluk, **XXI. Yüzyıl Başları Sanayi Yapısı Ne Olabilir?**, (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, 1991).
- Chaliand, Gerard ve Rageau, Jean, Jean-Pierre, **Atlas Strategique (Stratejik Atlas)**, (Paris: Libraire Artheme Fayard, 1993).
- Chapman, William, **Inventing Japan: The Making of a Postwar Civilization (Japonya'yı Yaratırken: Bir Harp Sonrası Medeniyetinin Kurulması)**, (New York: Prentice Hall, 1991).
- Chomsky, Noam, **Deterring Democracy (Demokrasiyi Engellemek)**, (New York: Hill and Wang, 1991).
- Choucri, Nazli; North, Robert C. ve Susumu, Yamakage, **The Challenge of Japan Before World War II & After (II. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Japonya'nın Meydan Okuması)**, (Londra: Routledge, 1992).
- Christopher, Robert, **The Japanese Mind: The Goliath Explained (Japon Zekası: Devi Anlamak)**, (New York: Simon & Schuster, 1983).
- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, **Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim**, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990).
- Çapoğlu, Gökhan, **Türkiye İstikrar İçinde Nasıl Kalkınır**, (Ankara: Adım Yayıncılık), 1992.
- DEİK, **Turkey 1993 An International Comparison (Türkiye 1993 Bir Uluslararası Karşılaştırma)**, (Ankara: 1993).
- Derian, Jean-Claude, **America's Struggle for Leadership in Technology (Amerika'nın Teknoloji Liderliği Mücadelesi)**, (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1990).
- Devlet İstatistik Enstitüsü, **1990 Genel Nüfus Sayımı**, (Ankara: DİE, 1993).

- , **İstatistik Göstergeler 1923-1991**, (Ankara: DİE, 1993).
- , **Ekim 1993'de Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, (Ankara: DİE, 1993).
- Devlet Planlama Teşkilatı, **Genel Ekonomik Hedefler 1993**, (Ankara: DPT, 1993).
- , **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1993 Yılı Programı**, (Ankara: DPT, 1993).
- , **Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, (Ankara: DPT, 1992).
- Diebold, John, **Making the Future Work: Unleashing Our Powers of Innovation (Geleceği Çahştırmak: Buluş Gücümüzü Serbest Bırakmak)**, (New York: Simon & Schuster, 1984).
- Doğal Hayatı Koruma Derneği, **İstanbul Yeşilalan Projesi**, (İstanbul: Mayıs 1993).
- Donnet, Pierre-Antoine, **Japonya Dünyayı Satın Alıyor**, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1992).
- Doren, Charles Van, **A History of Knowledge (Bir Bilgi Tarihi)**, (New York: Ballantine Books, 1991).
- Drucker, Peter F., **Yeni Gerçekler**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991).
- , **Managing for the Future (Gelecek İçin Yönetim)**, (New York: T.T./Dutton, 1992).
- , **Post-Capitalist Society (Kapitalizm Sonrası Toplumu)**, (New York: Harper, 1993).
- D'Souza, Dinesh, **Illiberal Education (Liberal Olmayan Eğitim)**, (New York: Free Press, 1991).
- Economist, **Year Book 1992 (Yıllık 1992)**, (Londra, 1993).
- Ehrlich, Paul ve Robert Ornstein, **New World, New Mind (Yeni Dünya, Yeni Kafa)**, (New York: Doubleday, 1989).
- Elegant, Robert, **Pacific Destiny: Inside Asia Today (Pasifik Geleceği: Asya'nın İçinde Bugün)**, New York: Avon Books, 1990.
- Emmont, Bill, **The Sun Also Sets (Güneş Batar da)**, (London: Simon & Schuster, 1989).
- Etzioni, Amitai, **The Spirit of Community (Cemiyet Ruhu)**, (New York: Crown Publishers, 1993).
- Fiske, Edward B., **Smart Schools, Smart Kids: Why Do Some Schools Work? (Akıllı Çocuklar, Akıllı Okullar: Niye Bazı Okullar Başarılı?)**, (New York: Simon & Schuster, 1991).
- Fukuyama, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (İstanbul: Simavi Yayınları, 1992 orijinal İngilizce baskısı New York 1992)..

- Fuller, Graham E., **The Democracy Trap (Demokrasi Tuzağı)**, New York: Dutton, 1991).
- Gaddis, John Lewis, **The United States and the End of the Cold War (Amerika ve Soğuk Savaşın Sonu)**, (New York: Oxford University Press, 1992).
- Galbraith, John Kenneth, **The Culture of Contentment (Doygunluk Kültürü)**, (Boston: Houghton Mifflin, 1992).
- Gardner, Howard, **The Unschooled Mind: How Children Think and How Schools Should Teach (Eğitilmemiş Zeka: Çocuklar Nasıl Düşünür ve Okullar Nasıl Eğitmeli)**, (New York: Basic Books, 1991).
- Gazalcı, Mustafa, **Eğitim Işığı**, (Ankara: Selvi Yayınları, 1993).
- Gibney, Frank, **Pacific Century (Pasifik Yüzyılı)**, (New York: Chas. Scribner's Sons, 1992).
- Giddens, Anthony, **The Consequences of Modernity (Modernitenin Sonuçları)**, (Cambridge: Polity Press, 1990).
- Gilbert, Alan ve Josef Gugler, **Cities, Poverty, and Development (Kentler, Fakirlik ve Kalkınma)**, (Oxford: Oxford University Press, 1982).
- Gore, Al, **Earth in the Balance (Dünya Dengede)**, (New York: Houghton Mifflin, 1992).
- , **Creating a Government That Works Better & Costs Less (Daha İyi Çalışan ve Daha Aza Malolan Bir İdare Yaratmak)**, Report of National Performance Review, (New York: Times Books, 1993).
- Groz, Andre, **Farewell to the Working Class (İşçi Sınıfına Güle Güle)**, (Londra: Pluto Press, 1982).
- Gouldner, Alvin W., **Entellektüelin Geleceği**, (Ankara: Eti Kitapları, 1993).
- Greider, William, **Who Will Tell the People (Halka Kim Söleyecek)**, (New York: Simon & Schuster, 1992).
- Gürüz, Prof. Dr. Kemal, **Küresel İnsan Gücü Yetiştirmek İçin Türk Yükseköğretiminde Gereken Yapısal Değişiklikler**, (İstanbul: ATAS - Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, 1993).
- , **Bilim ve Teknoloji Alanında Dünyadaki Uygulamalar, Türkiye'nin Durumu ve Türkiye İçin Bir Kurumsal Yapı ve Politika Önerisi** (Ankara, yayınlanmamış araştırma, 1993).
- Güvenç, Prof. Dr. Bozkurt ve diğerleri, **Japon Eğitimi**, (İstanbul: M.E.B., 1990).
- Halberstam, David, **The Next Century (Gelecek Yüzyıl)**, (New York: William Morrow, 1991).

- Hall, Stuart, ed., **Modernity and Its Futures** (Modernite ve Gelecekleri), (Londra: Polity Press, 1992).
- Hardin, Garrett, **Living Within Limits** (Sınırların İçinde Yaşamak), (New York: Oxford University Press, 1993).
- Hayek, F.A., **The Fatal Conceit** (Ölümçül Kibir), (Chicago: University of Chicago Press, 1988).
- Hirsch, Jr., E.D., **Cultural Literacy** (Kültürel Okur-Yazarlık), New York: Vintage, 1988).
- Hounshell, David A., **From the American System to Mass Production 1800-1932** (Amerikan Sisteminden Toplu Üretime 1800-1932), (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1984).
- Huang, Ray, **China: A Macro History** (Çin: Bir Makro Tarih), (New York: East Gate, 1990).
- Huntington, Samuel P., **Üçüncü Dalga**, (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1993.)
- International Monetary Fund, **World Economic Outlook** (Dünya Ekonomisi Özeti), (Washington, D.C.: IMF, 1993).
- Ishihara, Shintaro, **The Japan That Can Say NO** (HAYIR Diyebilen Japonya), (New York: Simon & Schuster, 1991).
- Iga, Mamoru, **The Thorn in the Chrysanthemum: Suicide and Economic Success in Modern Japan** (Krizantemin Dikeni: Modern Japonya'da İntihar ve Ekonomik Başarı), (University of California Press, 1986).
- İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Topluluğu'nda ve Türkiye'de Mesleki Eğitim**, (İstanbul: 1992).
- Jacobs, Jane, **Cities and the Wealth of Nations: Principles of Economic Life** (Kentler ve Ulusların Zenginliği: Ekonomik Yaşamın İlkeleri), (New York: Vintage Books, 1985).
- , **Systems of Survival** (Kurtuluş Sistemleri), (New York: Random House, 1993).
- Johnson, Chalmers, **MITI and the Japanese Miracle** (MITI ve Japon Mucizesi), Stanford: Stanford University Press, 1982).
- Johnston, William B. ve Arnold H. Packer, **Workforce 2000** (İşgücü 2000), (Indianapolis, Indiana: Hudson Institute, 1987).
- Kahn, Herman, **The Coming Boom** (Yaklaşan Patlama), (New York: Simon and Schuster, 1982).

- Kavak, Yüksel, **Meslek Yüksek Okulları: Değişim ve İş Hayatı ile İlişkiler**, (Ankara: 1992).
- Kelly, Brian ve London, Mark, **The Four Little Dragons: A Journey to The Source of the Business Boom Along the Pacific Rim** (Dört Küçük Ejderha: Pasifik Çevresindeki Ticaret Patlamasının Kaynaklarına Bir Yolculuk), (New York: Simon & Schuster, 1989).
- Kennedy, Paul, **The Rise and Fall of the Great Powers (Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri)**, (New York: Random House, 1987).
- , **Preparing For The Twenty-First Century (21. Yüzyıla Hazırlanırken)**, (New York: Random House, 1993).
- Keohane, Robert, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy (Egemenlik Sonrası: Dünya Politik Ekonomisinde Uyum ve Anlaşmazlık)**, (Princeton: Princeton University Press, 1984).
- Keyder, Çağlar, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, (İstanbul: Metis yayınları, 1993).
- , ve Öncü, Ayşe, **Istanbul and the Concept of World Cities (İstanbul ve Dünya Kentleri Kavramı)**, (İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı, 1993).
- Kinsman, Francis, **Millenium (Bin yıl)**, (London: Penguin, 1990).
- Kozlu, Cem M., **SOGO ŞOŞA: Dış Açılmada Bir Japon Dersi**, (İstanbul: Bilkom Yayınları, 1993).
- , **Kurumsal Kültür**, (İstanbul: Bilkom Yayınları, 1987).
- Kumar, Krishan, **Prophecy and Progress (Kehanet ve İlerleme)**, (London: Penguin, 1978).
- Kuttner, Robert, **The End of Laissez-Faire ("Bırakınız-Yapsınlar"ın Sonu)**, (New York: Alfred E. Knopf, 1991).
- Laborit, Henri, **İnsan ve Kent**, (İstanbul: Payel Yayınevi, 1990).
- Lasch, Christopher, **The True and Only Heaven: Progress and Its Critics (Hakiki ve Tek Cennet: İlerleme ve Onun Eleştirmenleri)**, (New York: W.W. Norton & Co., 1991).
- Levy, Steven, **Artificial Life (Yapay Hayat)**, (New York: Pantheon, 1992).
- Ligachev, Yegor, **Inside Gorbachev's Kremlin, (Gorbaçov'un Kremlin'inin İçinde)**, (New York: Pantheon, 1993).
- Lipietz, A., **Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism (Seraplar ve mucizeler: Küresel Fordizmin Krizi)**, (Londra: Verso, 1987).
- Lukacs, John, **The End of the Twentieth Century and the End of the Modern Age (Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu)**, (New York: Ticknor & Fields, 1993).

- Lyman, Francesca ve bşk., **The Greenhouse Trap (Sera Tuzağı)**, (Boston: Beacon Press, 1990).
- Lynn, Richard, **Educational Achievement in Japan (Japonya'da Eğitim Başarısı)**, (London: Macmillan, 1988).
- Marshall, Will ve Schram, Martin, **Mandate for Change (Değişim Yetkisi)**, (New York: Berkley Books, 1993).
- Martin, Colin ve Parker, Geoffrey, **The Spanish Armada (İspanyol Donanması)**, (Londra: Hamish Hamilton, 1988).
- McGurn, William, **Perfidious Albion: The Abandonment of Hong Kong 1997 (Ha-in İngiltere: Hong Kong'un Terki 1997)**, (Washington, D.C.: Ethics and Public Policy Center, 1992).
- McKibben, Bill, **The Age of Missing Information (Kaybolan Bilginin Çağı)**, (New York: Plume, 1993).
- Meadows, Donella H. ve bşk., **Beyond the Limits (Sınırların Ötesinde)**, (Post Mills, Vermont: Chelsea Green Publishing Co., 1992).
- Meier, Gerald M., **Leading Issues in Economic Development (Ekonomik Kalkınmada İleri Gelen Konular)**, (New York: Oxford University Press, 1984).
- Morishima, Michio, **Why Has Japan Succeeded? (Japonya Niye Başardı?)**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1982).
- Morris, Charles R., **The Coming Global Boom (Yaklaşan Küresel Patlama)**, (New York: Bantam, 1990).
- Moyers, Bill, **A World of Ideas (Fikirlerden Bir Dünya)**, (New York: Doubleday, 1989).
- Myrdal, Gunnar, **Asian Drama: An Inquiry Into the Poverty of Nations (Asya'nın Dramı: Ulusların Fakirlikleriyle İlgili Bir Araştırma)**, (New York: Pantheon, 1968), 3 cilt.
- Naisbitt, John, **Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives (Megatrends: Hayatımıza Değiştiren On Yeni Yön)**, (New York: Warner Books, 1982).
- , § Aburdene, Patricia, **Megatrends 2000: Büyük Yönelimler**, (İstanbul: Form Yayınları, 1990).
- Nanus, Burt, **Visionary Leadership (Vizyoner Liderlik)**, (San Francisco: Jossey-Bass, 1992).
- National Commission on Excellence in Education, **A Nation at Risk: The Imperative for Education Reform (Tehlikede Bir Ulus: Eğitim Reformunun Gereği)**, (Washington, D.C.: U.S. Government Printing office, 1983).

- Noble, David F., **Forces of Production: A Social History of Industrial Automation** (Üretim Güçleri: Sanayi Otomasyonunun Bir Sosyal Tarihi), (New York: Alfred E. Knopf, 1984).
- OECD, **Türkiye'de Çevre Politikaları**, (Paris: 1992).
- , **Turkey: Reviews of National Policies for Education** (Türkiye: Ulusal Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi), (Paris 1992).
- , **The OECD International Education Indicators** (OECD Uluslararası Eğitim Göstergeleri), (Paris: 1992).
- , **Education in OECD Countries 1988/89** (OECD Ülkelerinde Eğitim 1988/9), (Paris: 1993).
- , **Education at a Glance OECD Indicators** (Bir Bakışta Eğitim OECD Göstergeleri), (Paris: 1993).
- Ohmae, Kenichi, **The Borderless World** (Sınırsız Dünya), (New York: Harper Business, 1990).
- Okamoto, K., **Education of the Rising Sun** (Yükselen Güneşin Eğitimi), (Tokyo: 1992).
- Olson, Mancur, **The Rise and Decline of Nations** (Milletlerin Yükseliş ve Alçalışları), (New Haven: Yale University Press, 1982).
- Osborne, David, **Laboratories Democracy** (Demokrasinin Laboratuvarları), (Boston: Harvard Business School Press, 1990).
- , ve Gaebler, Ted, **Reinventing Government** (Hükümeti Yeniden İcat Etmek), (New York: Addison-Vesley, 1992).
- Özal, Turgut, **Değişim "Belgeleri"**, (İstanbul: 1993).
- Paepke, C. Owen, **The Evolution of Progress** (İleriemenin Gelişimi), (New York: Random House, 1993).
- Patterson, Orlando, **Freedom in the Making of Western Culture** (Batı Kültürünün Oluşumunda Özgürlük), (New York: Basic Books, 1991).
- Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm**, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986; orijinal İngilizce baskısı Boston 1944).
- Popkin, Samuel, **The Reasoning Voter** (Düşünen Seçmen), (Chicago: University of Chicago, 1992).
- Porter, Michael E., **The Competitive Advantage of Nations** (Ülkelerin Rekabet Gücü), (New York: The Free Press, 1990).
- Postman, Neil, **Technopoly: The Surrender of Culture to Technology** (Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslimiyeti), (New York: Vintage Books, 1993).

- Rauch, Jonathan, **The Outnation (Dışülke)**, (Boston: Harvard Business School Press, 1992).
- Reich, Robert B., **The Next American Frontier (Amerika'nın Bir Sonraki Sınırı)**, (New York: Times Books, 1983).
- , **The Work of Nations (Ulusların Çalışması)**, (New York: Alfred A. Knopf, 1991).
- Reischauer, Erwin O., **The Japanese (Japonyalılar)**, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977).
- Revel, Jean-Francois, **The Flight from Truth (Hakikatten Kaçış)**, (New York: Random House, 1991),
- Revkin, Andrew, **Global Warming (Küresel Isınma)**, (New York: Abbeville Press Publishers, 1992).
- Rosenberg, Nathan ve Birdzell, L.E., **Batı Nasıl Zengin Oldu?**. (İstanbul: Form Yayınları, 1992).
- Rosovsky, Henry ve Patrick, Hugh, **Asia's New Giant: How The Japanese Economy Works (Asya'nın Yeni Devi: Japon Ekonomisi Nasıl Çalışıyor)**, (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1976).
- Rovsky, Henry, **The University: An Owner's Manual (Üniversite: Bir Kullanıcı Tarifnamesi)**, (New York: W.W. Norton, 1990).
- Sakaiya, Taichi, **The Knowledge-Value Revolution (Bilgi-Değer Devrimi)**, (Tokyo: Kodansha International, 1991).
- Sakong, Il, **Korea in the World Economy (Dünya Ekonomisinde Kore)**, (Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1993).
- Saner, Deniz Can, **Zenginler, Yoksullar ve Robotlar**, (İstanbul: Birleşim Yayınları, 1992).
- Schumacher, E.F., **Small Is Beautiful (Küçük Güzeldir)**, (New York: Harper-Perennial, 1973).
- Schumpeter, Joseph, A., **Capitalism, Socialism and Democracy (Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi)**, (New York: Harper, 1950-3, baskı).
- Schwartz, Peter, **The Art Of The Long View (İleri Görüş Sanatı)**, (London: Cenury, 1991).
- Schweizer, Glenn E., **Borrowed Earth, Borrowed Time (Ödünç Dünya, Ödünç Zaman)**, (New York: Plenum Press, 1991).
- Scott, Maurice, **A New Way of Economic Growth (Yeni Bir Kalkınma Yolu)**, (London: Oxford University Press, 1989).

- Selvan, T.S., **Singapore: The Ultimate Island** (Singapur: En Mükemmel Ada), (Melbourne: Freeway Books, 1990).
- Smolla, Rodney A., **Free Speech in an Open Society (Açık Bir Toplumda Özgür İfade)**, (New York: Alfred Knopf, 1992).
- Song, Byung-Nak, **The Rise of the Korean Economy (Kore Ekonomisinin Yükselişi)**, (Hong Kong: Oxford University Press, 1990).
- Sorman, Guy, **Ulusların Yeni Zenginliği**, (İstanbul: AFA, 1988).
- , **Liberal Çözüm**, (İstanbul: TUSİAD, 1987).
- Sowell, Thomas, **A Conflict of Visions (Vizyonların Çatışması)**, (New York: William Morrow, 1987).
- Tagliaventi, Gabriele, **A Vision of Europe (Bir Avrupa Vizyonu)**, (Floransa: Alina, 1992).
- Takeuchi, Johzen, **The Role of Labour-Intensive Sectors in Japanese Industrialization (Japon Sanayileşmesinde Emek-Yoğun Sektörlerin Rolü)**, (Tokyo: The United Nations University Press, 1991).
- Taylor, Gared, **Shadow of the Rising Sun: A Critical View of the "Japanese Miracle" (Yükselen Güneşin Gölgesi: "Japon Mucizesi"ne Eleştirel Bir Bakış)**, (New York: William Morrow, 1984).
- T.C. Başbakanlık, **Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite**, (Ankara: 1992).
- Thurow, Lester, **Head to Head: The Coming Economic Battle Among Japan, Europe, and America (Kafa Kafaya: Japonya, Avrupa ve Amerika Arasında Yaklaşan Ekonomik Savaş)**, (New York: William Morrow, 1992).
- Tichy, Noel M. ve Mary Anne Devanna, **The Transformational Leader (Dönüşüm-cü Lider)**, (New York: John Wiley & Sons, 1986).
- Titiz, Tınaz, **Alternatif Siyaset Anlayışı**, (Ankara: V Yayınları, 1992.)
- , **Eko-Liberal Hareket**, (Ankara: İnkılap Kitapevi, 1993.)
- Tofler, Alvin, **The Adaptive Corporation (Uyumlu Kurum)**, (New York: McGraw-Hill, 1984).
- , **Future Shock (Gelecek Şoku)**, (New York: Bantam Books, 1970).
- , **Üçüncü Dalgı**, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1981).
- , **Yeni Güçler Yeni Şoklar (PowerShift)**, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1992).
- Tough, Allen, **Crucial Quesitons About the Future (Gelecekle İlgili Kritik Sualler)**, (Lanham: University Press of America, 1991).

- Touraina, A., **The Post-Industrial Society (Sanayi Sonrası Toplumu)**, (New York: Random House, 1971).
- Turkle, Sherry, **The Second Self: Computers and the Human Spirit (İkinci Benlik: Bilgisayarlar ve İnsan Ruhu)**, (New York: Simon & Schuster, 1984).
- TÜGİAD, **Yerel Yönetimler**, (İstanbul: 1993).
- TÜSİAD, **Türkiye’de Eğitim**, (İstanbul: 1990).
- , **21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi**, (İstanbul: dört bölüm, 1991-1993).
- , **Yerel Yönetimler**, (İstanbul: 1992).
- United Nations, **Handbook of International Trade and Development Statistics 1969 (Uluslararası Ticaret ve Kalkınma İstatistikleri Erdal Kitabı 1969)**, (New York: Birleşmiş Milletler, 1969).
- , **Handbook of International Trade and Development Statistics 1983 (Uluslararası Ticaret ve Kalkınma İstatistikleri Elkitabı 1983)**, (New York: Birleşmiş Milletler, 1983).
- , **United Nations the Sex and Age Distributions of Population 1990**, (New York: Birleşmiş Milletler, 1990).
- , **World Economic Survey 1991/92 (Dünya Ekonomik İncelemesi 1991/92)**, (New York: Birleşmiş Milletler, 1991).
- , **Handbook of International Trade and Development Statistics 1991 (Uluslararası Ticaret ve Kalkınma İstatistikleri 1991)**, (New York: Birleşmiş Milletler, 1992, UNCTAD yayını).
- , **Human Development Report 1991 (İnsan Gelişme Raporu 1991)**, (New York: Oxford University Press, 1991, Birleşmiş Milletler-UNDP yayını).
- Ülgen, Nazif M., **Eğitimde Yeni Arayışlar**, (İstanbul: 1993).
- Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, **Yükseköğretimde Sorunlar ve Çözümler**, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990).
- Vogel, Ezra, **The Four Little Dragons (Dört Küçük Ejderha)**, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991).
- , **One Step Ahead in China: Guangdong Under Reform (Çin’de Bir Adım Önde: Reformda Guangdong)**, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1989).
- Wade, Robert, **Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization (Pazarın Yönetimi: Ekonomik Kuram ve Doğu Asya’nın Sanayileşmesinde Devletin Rolü)**, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990).

- Ward, Colin, **New Town, Home Town (Yeni Şehir, Kendi Şehrim)**, (C. Gulbenkian Foundation, 1993).
- Welsh, Frank, **A History of Hong Kong (Hong Kong'un Bir Tarihi)**, (Londra: Harper-Collins, 1993).
- Wilber Charles K., **The Political Economy of Development and Underdevelopment (Kalkınmanın ve Geri Kalmışlığın Siyasal Ekonomisi)**, (New York: Random House, 1984).
- Will, George F. Will, **Restoration: Congress, Term Limits and the Recover of Deliberative Democracy (Restorasyon: Kongre, Seçim Süreleri ve Tartışmalı Demokrasinin Canlanması)**, (New York: Free Press, 1992).
- Wolferen, Karel van, **Japon Gücünün Sırrı**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1990).
- Wolin, Sheldon S., **Politics and Vision (Politika ve Vizyon)**, (Boston: Little, Brown and Company, 1960).
- Wood, Christopher, **The Bubble Economy: Japan's Extraordinary Speculative Boom of the 80's and the Dramatic Bust of the 90's (Köpük Ekonomisi: Japonya'nın 80'lerdeki Olağanüstü Spekülatif Patlaması ve 90'lardaki Dramatik Çöküşü)**, (New York: The Atlantic Monthly Press, 1993).
- Wood, George H., **Schools That Work: America's Most Innovative Public Education Programs (Başarılı Okullar: Amerika'nın Kamu Sektöründeki En Yenilikçi Eğitim Programları)**, (New York: Dutton, 1992).
- World Bank, **World Development Report 1991: The Challenge of Development (Dünya Kalkınma Raporu 1991: Kalkınma Meydan Okuyor)**, (New York: Oxford University Press, 1991, Dünya Bankası yayını).
- , **World Development Report 1992: Development and the Environment (Dünya Kalkınma Raporu 1992: Kalkınma ve Çevre)**, 1992.
- , **East Asian Miracle (Doğu Asya Mucizesi)**, (Washington: Dünya Bankası, Ekim 1993).
- World Resources Institute ve UNDP, **World Resources 1992-1993 (Dünya Kaynakları 1992-1993)**, (New York: WRI ve UN, 1992).
- Worster, Donald, **The Wealth of Nature (Doğanın Zenginliği)**, (New York: Oxford University Press, 1993).
- Wright, Robin ve McManus, Doyle, **Flashpoints (Parlama Noktaları)**, (New York: Alfred A. Knopf, 1991).
- Yılmaz, Mesut ve bşk., **Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum**, (ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, 1993).

MAKALE VE BROŞÜRLER

- Abramowitz, Morton I., "Dateline Ankara: Turkey After Özal" ("Ankara'dan: Özal Sonrası Türkiye"), *Foreign Policy*, Yaz 1993.
- Agüero, Felipe, "Chile: South America's Success Story?", ("Şili: Güney Amerika'nın Başarı Öyküsü?"), *Current History*, Mart 1993.
- Alpay, Şahin, "Geleceği Bilmek ve Seçmek", *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992, s.53,
-----, "Atatürk'ün mirası işte budur!", *SABAH*, 3 Aralık 1993.
-----, "Yerel yönetimde reform şart!", *SABAH*, 17 Ocak 1994.
-----, "Bilimsiz, araştırmaz politikta çoktan tıkandı!", *SABAH*, 28 Ocak 1994.
- Aktan, Coşkun Can, "Siyaset, devleti yozlaştırma sanatı olmaktan çıkarılmalı", *SABAH*, 30 Kasım 1993.
- Akyol, Taha, "Bilim Hayatı", *Milliyet*, 10 Aralık 1992.
- Alkan, Ahmet Turan, "Türkiye'den İç Siyaset Manzaraları", *Türkiye Günlüğü*, Kış 1992, s.9.
- Altan, Mehmet, "Yeni Dünya Düzeni", *SABAH*, 16 EKim 1992.
-----, "Teknolojiye binde üç, kültüre binde altı...", *SABAH*, 23 Aralık 1992.
- Amsden, Alice H., "Structural Macroeconomic Underpinnings of Effective Industrial Policy: Fast Growth in the 1980s in Five Asian Countries" (Etkin Sanayi Politikalarının Yapısal Makroekonomik Altyapısı: Beş Asya Ülkesinde 1980'lerde Hızlı Büyüme"), (Birleşmiş Milletler, UNCTAD, Discussion Paper No. 57. Nisan 1993).
- Ariak, Nilüfer ve bşk., "Yeni Yaklaşımlar", Eylül 1992.
- Asian Business*, "The Technocrats Do It Again" ("Teknokratlar Tekrar Becerdi-ler"), Mart 1993, s.15.
-----, "Shifting Out Of Overdrive" ("Vites Küçültmek"), Mart 1993, ss.36-49.
- Atalay, Figen "Az zorunlu, çok sorunlu eğitim", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1991.
- Aydın, İlkin, "Telataş'ta Yabancılaştırma", *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1993.
- Barlas, Mehmet, "Türkiye'nin yarınında 'Değişim Yönetimi' var!...", *SABAH*, 14 Mayıs 1993.
-----, "Vizyon'dan vazgeçtik... Kör olmayan adam arıyoruz!", *SABAH*, 27 Mayıs 1993.
-----, "Bütün mesele, vizyon sahibi olmak ya da olmamaktır!...", *SABAH*, 23 Şubat 1994.

- Barometre*, "TÜGİAD: Rekabet üstünlüğü kazanmak isteyen kuruluşlar hizmet içi eğitime önem vermeliler", 16 Ağustos 1993.
- Bilim ve Teknik*, "Cumhuriyetin 70. Yılında Türkiye'de Bilim", *Bilim ve Teknik Dergisinin* özel eki, Ekim 1993.
- Boraiko, Allen, "The Chip: Electronic Mini-Marvel That is Changing Your Life" ("Çip: Yaşamınızı değiştiren Mini-Harika"), *National Geographic*, Ekim 1982, ss.421-456.
- Bölükbaşı, Oğuzkan, "21. Yüzyıla Yaklaşırken Türkiye", (Ankara: TESAV konferans metni, 1993).
- Brown, Lester, "Natural limits" ("Doğal sınırlar"), *New York Times*, 24 Temmuz 1993.
- Business week*, "Daewoo vs. Hyundai" ("Daewoo'ye karşı Hyundai"), 15 Aralık 1986, ss.46-49.
- , "Taiwan's Wealth Crisis" ("Tayvan'ın Refah Krizi"), 13 Nisan 1987, ss.26-29.
- , "Paralysis In South Korea" ("Güney Kore'de Felç"), 8 Haziran 1992, ss.48-49.
- , "China: The Making of an Economic Giant" ("Çin: Bir Ekonomik Devin Oluşumu"), 17 Mayıs 1993, ss.54-70.
- , "Samsung: Lee Kun-Hee's Management Revolution" ("Samsung: Lee Kun-Hee'nin Yönetim Devrimi"), 28 Şubat 1994, ss.34-37.
- , "The Learning Revolution" ("Öğrenim Devrimi"), 28 Şubat 1994, ss.42-49.
- Bylinsky, Gene, "The Race to the Automatic Factory" ("Otomatik Fabrikaya Yarış"), *Fortune*, 21 Şubat 1983, ss. 52-64.
- Cansen, Ege, "Yeniden yapılanma", *Hürriyet*, 29 Ekim 1992.
- Capital*, "Türk Şirketleri Ar-Ge'nin "A"sında...", Temmuz 1993, ss.84-87.
- Cem, İsmail, "Türkiye için ciddi düşünme zamanı...", *SABAH*, 20 Eylül 1992.
- , "Daha iyi yönetilmek ister misiniz?", *SABAH*, 19 Eylül 1993.
- Cemal, Hasan, "Turgut Özal'ın Japonya hayranlığı", *SABAH*, 4 Aralık, 1992.
- , "Devleti adam etmek...", *SABAH*, 23 Şubat 1993.
- Civaoğlu, Güneri, "Özal'ın kitapları", *SABAH*, 12 Haziran 1992.
- Cumhuriyet* 2, "Doğum kontrolüne ısınmadık", 8 Şubat 1994, s.1.

- Çandar, Cengiz, "21 Yüzyıl'a Doğru Türkiye: Tarih ve Jeopolitiğin İntikamı", *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992, s.33.
- Çakır, Yılmaz, "Organize Teknoloji Merkezleri", *Capital*, Temmuz 1993.
- Çelebi, Işın, "Değişim ve Yenileşme Programı", Kasım 1992.
- Dahlman, C., "Impact of Technological Change on Industrial Prospects for the LDC's" ("Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayi Potansiyeli Üzerinde Teknolojik Değişikliğin Etkileri"), Dünya Bankası, Ind. Ser. Paper No. 12, Hazi-
ran 1989.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, "Türkiye'de 1990 Yılına İlişkin Araştırma ve Geliştirme Göstergeleri Çalışması Sonuçları", Ankara: DİE, 15 Eylül 1992.
- Doğanay, Yalçın, "Okul öncesi eğitimi ve önemi", *Milliyet*, 4 Mayıs 1993, s.17.
- Donat, Yavuz, "Uzakdoğunun 5 Kaplanı ve Türkiye", *Milliyet*, 24 Ağustos 1992, s.2.
- , "Yönetimde İlke: Karışma, Görüşme, Bulaşma...", *Milliyet*, 19 Ey-
lül 1992.
- , "Vizyon, Transformasyon ve Yangın", *Milliyet*, 1 Kasım 1993.
- Düzel, Neşe, "Devlet, Out", *Hürriyet*, 6 Şubat 1993.
- , "Değişim dolandırıcılığı", *Hürriyet*, 19 Haziran 1993.
- Economist*, "Determined to Win: A Survey of South Korea" ("Kazanmaya Karar-
lı: Güney Kore Hakkında Bir Araştırma"), 14 Ağustos 1982.
- , "Richer Than You" ("Senden Daha Zengin"), 25 Ekim 1986.
- , "Lee's Legacy A Survey of Singapore" ("Lee'nin Mirası Bir Singapur
Araştırması"), 22 Kasım 1986.
- , "At bay: A survey of Malaysia" ("Köşeye sıkıştırılmış: Malezya ile
ilgili bir araştırma"), 31 Ocak 1987.
- , "Japanese Energy: Never a Guzzler Be" ("Japonya'da Enerji: Asla
çok İçme"), 7 Şubat 1987.
- , "Taiwan, too rich to stay a lonely beacon" ("Tayvan, yalnız bir fe-
ner olmak için çok zengin"), 28 Mart 1987, ss.19-22.
- , "Unlocking Seoul's Games" ("Seul Oyunlarını Açmak"), 20 Haziran 1987,
s.13.
- , "Taiwan's foreign reserves" ("Tayvan'ın döviz rezervleri"), 27 Ha-
ziran 1987, s.96.
- , "A world turned upside down: A survey of China's economy", ("Ter-
sine dönmüş bir dünya: Çin'in ekonomisi ile ilgili bir rapor"), 1 Ağustos 1987.

- , "The extended family: A survey of Indonesia" ("Geniş aile: Endonezya ile ilgili bir araştırma"), 15 Ağustos 1987.
- , "Thailand: happy family plannig" ("Tayland: Mutlu aile planlaması"), 31 Ekim 1987.
- , "Will the good Chiang did live after him" ("Chiang'ın yaptığı iyi şeyler ondan sonra yaşayacak mı"), 16 Ocak 1988, ss.47-49.
- , "Transition on trial: A survey of Taiwan" ("Geniş dönemi yargılanırken: Tayvan'la ilgili bir araştırma"), 5 Mart 1988.
- , "China throws open its seaboard" ("Çin kıyılarını açıyor"), 12 Mart 1988, ss.71-72.
- , "The slow march of technology" ("Teknolojinin yavaş yürüyüşü"), 13 Ocak 1990.
- , "A survey of space: The uses of haven" ("Uzayla İlgili Bir Araştırma: Uzayın kullanımları"), 15 Haziran 1991, s.23.
- , "Freedom and Prosperity" ("Özgürlük ve Refah"), 29 Haziran 1991.
- , "A map up here, in mind" ("Yukarıda bir harita, kafada"), 29 Haziran 1991.
- , "The vision thing" (Vizyon denen şey"), 9 Kasım 1991, s.75.
- , "Economic Growth: Explaning the mystery" ("Ekonomik Büyüme: Gizemin açıklanması"), 4 Ocak 1992, ss.17-20.
- , "Innovation: The machinery of growth" ("Yeni Buluşlar: Büyümenin lokomotif"), 11 Ocak 1992, ss. 19-21.
- , "Reaping South-East Asia's harvest of change" ("Güney Doğu Asya'nın değişimini hasat ederken"), 8 Şubat 1992, ss.59-60.
- , "A survey of artificial intelligence: Minds in the making" ("Yapay Zeka ile ilgili bir araştırma: Yapım halinde beyinler"), 14 Mart 1992.
- , "Upbeat China" ("Moralli Çin"), 21 Mart 1992, ss.13-14.
- , "The price of green", ("Yeşilin Fiyatı") 9 Mayıs 1992, s.91.
- , "Sharing: A survey of the global environment", (Paylaşım: Küresel Çevre ile İlgili Bir Araştırma) 30 Mayıs 1992.
- , "Chip diplomacy" ("Çöp diplomasisi"), 18 Temmuz 1992, ss.59-60.
- , "China goes for broke" ("Çin kumar oynuyor"), 25 Temmuz 1992, ss.53-54.

- , "Waiting for sunrise" ("Güneşin doğuşunu beklerken"), 25 Temmuz 1992, s.73.
- , "Quenching the tigers' thirst" ("Kaplanların susuzluğunu giderirken"), 15 Ağustos 1992, s.47.
- , "Training and the workplace" ("Eğitim ve iş yeri"), 22 Ağustos 1992, ss. 39-40.
- , "A survey of defence in the 21st century" ("21. yüzyılda savunma sanayinin araştırması"), 5 Eylül 1992.
- , "America meets Europe in Wyoming" ("Amerika Avrupa'yla Wyoming'de buluşuyor"), 12 Eylül 1992, s. 71.
- , "Growing and growing", ("Büyüyor ve Büyüyor") 3 Ekim 1992, s.60.
- , "A change of face: A survey of Taiwan" ("Bir çehre değişikliği: Tayvan'la ilgili bir araştırma"), 10 Ekim 1992.
- , "A Survey of Education" ("Eğitimle İlgili Bir Araştırma), 21 Kasım 1992, s.4.
- , "When China wakes: A survey of China" ("Çin uyanınca: Çin'le ilgili bir rapor"), 28 Kasım 1992.
- , "A Survey of the computer industry: Within the whirlwind" ("Bilgisayar sanayi ile ilgili bir araştırma: Kasırganın içinde"), 27 Şubat 1993, s.17.
- , "Turning Point, A Survey of The Japanese Economy" ("Dönüş Noktası, Japon Ekonomisi ile İlgili Bir Araştırma"), 6 Mart 1993.
- , "South-East Asian Economies" ("Güney Doğu Asya Ekonomileri"), 20 Mart 1993, ss.21-24.
- , "Asia unleashed" ("Tasması çözülen Asya"), 3 Nisan 1993.
- , "Mao Zapatten", 10 Nisan 1993, ss.35-36.
- , "Wealth in its grasp: A survey of Indonesia" ("Refahı yakalamak üzere: Endonezya ile ilgili bir araştırma"), 17 Nisan 1993, s.1.
- , "China belongs to me" ("Çin bana ait"), 29 Mayıs 1993.
- , "A Survey of Waste and Environment" ("Artık ve Çevrenin Bir Raporu"), 29 Mayıs 1993.
- , "If Kenya goes..." ("Kenya elden giderse..."), 12 Haziran 1993, ss.51-52.
- , "Changing Japan" ("Değişen Japonya"), 26 Haziran 1993, ss.21-23.
- , "Japan sees the light" ("Japonya ışığı gördü"), 26 Haziran 1993, ss.15-16.

- , "America's little fellows surge ahead" ("Amerika'nın küçükleri öne fırlıyor"), 3 Temmuz 1993.
- , "INTEL: The coming clash of logic" ("INTEL: Yaklaşan mantık çatışması"), 3 Temmuz 1993, ss.21-23.
- , "China at boiling-point" ("Çin kaynama noktasında"), 10 Temmuz 1993, s.15.
- , "The assault on Vietnam" ("Vietnam'a hücum"), 10 Temmuz 1993, ss.51-52.
- , "IBM: The axeman" ("IBM: Baltacı"), 31 Temmuz 1993, s.61.
- , "Lee can do" ("Lee becerebilir"), 21 Ağustos 1993, s.52.
- , "Singapore: Presidential election, kind of" ("Singapur: Başkanlık seçimi, bir türlü"), 21 Ağustos 1993, ss.44-45.
- , "The real power in Taiwan" ("Tayvan'daki gerçek güç"), 21 Ağustos 1993, s.41.
- , "When nations play leapfrog" ("Ülkeler sıçrarken"), 16 Ekim 1993, s.76.
- , "A Survey of Asia" ("Asya Araştırması"), 30 Ekim 1993, s.7.
- , "The New World Order", ("Yeni Dünya Düzeni") 8 Ocak 1994.
- Financial Times*, "Management by Mandarins" ("Mandarinler Yönetimi"), 15 Temmuz 1985.
- , "Singapore: Financial Times Survey" ("Singapur" Financial Times Araştırması"), 6 Kasım 1985.
- , "Japan keeps cash at home" ("Japonya nakitini evde tutuyor"), 15 Haziran 1993.
- Financial Times Survey*, "China" ("Çin"), 9 Aralık 1985.
- , "Hong Kong As A Financial Center" ("Mali Bir Merkez Olarak Hong Kong"), 20 Kasım 1991.
- , "Hong Kong", 5 Mayıs 1992.
- , "Korea", 29 Mayıs 1992.
- , "Singapore", 1 Haziran 1992.
- , "Hong Kong", 9 Ekim 1992.
- , "Korea" 3 Haziran 1993.

Financial Times Traveller, "Hong Kong", 1992.

Fortune, "The Search for the Organization of Tomorrow" ("Yarının Organizasyonunun Arayışı"), 18 Mayıs 1992.

Göğüş, Zeynep, "Çin ekonomisi dünya üçüncüsü" *Hürriyet*, 7 Haziran 1993.

-----, "İyi ki Doğdu Babek", *Hürriyet*, 7 Kasım 1993.

Günçikan, Berat, "Göç İstanbul'un kaderi oldu", *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1994.

Gürses, Levent, "Geleceğimiz, laboratuvarlarda yatıyor", *Milliyet*, 28 Haziran 1993.

Gürüz, Prof. Dr. Kemal, "21. Yüzyıla Girerken Türk Yükseköğretiminin Temel Sorunları", (Ankara: Yayınlanmamış araştırma, 1992).

-----, "Türkiye'de Okul Öncesi, İlk ve Ortaöğretimin Durumu, Sorunları ve Bunlara İlişkin Çözüm Önerilerinin Anahtarları", (Ankara: Yayınlanmamış metin, 1993).

-----, "Eğitim Reform Paketinin Temel İlkeleri ve Anahtarları", (Ankara: Tartışma Dokümanı, 1993).

Harvard Business Review, "Quality Comes to City Hall" ("Belediye Sarayına Kalite Geliyor"), Mart-Nisan 1991.

Henkoff, Ronald, "Companies That Train Best" ("En İyi Eğiten Firmalar"), *Fortune*, 22 Mart 1992, ss.42-49.

Henze, Paul B., "Turkey: Toward the Twenty-First Century" ("Türkiye: 21. Yüzyıla Doğru"), RAND, 1992.

Heper, Metin; Chong Lim Kim ve Seong-Tong Pai, "The role bureaucracy and regime types: a comparative study of Turkish and South Korean higher civil servants" ("Bürokrasinin rolü ve rejim türleri: Türk ve Güney Koreli yüksek kamu görevlilerinin mukayeseli araştırması"), *Administration and Society*, 1980.

HMSO, "Citizen's Charter", Londra: 1991.

Hürriyet, "Çin'den hızlı artıyoruz", 22 Temmuz 1993.

International Herald Tribune, "MITI: Unfair Competition or a Lesson U.S. Could Learn?" ("MITI: Haksız Rekabet mi Yoksa A.B.D.'nin Öğreneceği Ders mi?"), 19 Mayıs 1983.

-----, "Japan's MITI Smooths the Bumps For Both Old and New Industries" ("Japonya'nın MITI'si Eski ve Yeni Sanayiler İçin Yolu Düzeltiyor"), 20 Mayıs 1983.

-----, "South Korea: A Special Economic Report" ("Güney Kore: Özel Ekonomik Rapor"), 6-7 Ekim 1984.

- , "Singapore Leader Warns on Power Shift in Asia" (Singapur'un Lideri Asya'daki Güç Kayması Hakkında Uyarıyor"), 28 Mayıs 1990, s.2.
- , "Seoul Losing Faith in Formulas of the Old" ("Seul Geçmişin Formüllerine Olan İncancı Kaybediyor"), 16 Aralık 1992.
- , "Trade Surplus Sets Record for Japan" ("Ticaret Fazlası Japonya İçin Rekor Oluşturuyor"), 14 Nisan 1993.
- , "An Old Skill Is Transforming China" ("Eski Bir Beceri Çin'i Değiştiriyor"), 3 Mayıs 1993.
- , "Korea's Chaebol Start Streamlining" ("Kore'nin *Chaebol*'ları Rasyonalizasyona Başlıyorlar"), 25 Mayıs 1993, s.20.
- , "Here Comes Greater China" ("Büyük Çin Geliyor"), 27 Mayıs 1993.
- , "In Japan, Technology Feels Drag of Bureaucracy" ("Japonya'da Teknoloji Bürokrasinin Ağırlığını Hissediyor"), 10 Haziran 1993.
- , "Taiwan Hunts for a Sequel To Economic Success Story", ("Tayvan Ekonomik Başarı Öyküsünün Devamını Arıyor"), 16 Haziran 1993, s.1.
- , "Japan Ruling Party Seeks Usual Salvation: Money" ("Japonya İktidar Partisi Her Zamanki Kurtuluş Yolunu Arıyor: Para"), 25 Haziran 1993.
- , "8 Japanese Banks Lend 94 Million to Liberal Democrats" ("8 Japon Bankası Liberal Demokratlara 94 Milyon Dolar Borç Verdi"), 1 Temmuz 1993.
- , "Soft Porn From Software: Computer Churns Out a Salacious Novel" ("Yazılımdan Yumuşak Porno: Bilgisayar Müstehcen Porno Çıkartıyor"), 3 Temmuz 1993, s.1.
- , "2 in Opposition Disqualified in Singapore Race Muhalefetteki 2 kişi Singapur Yarışında Elendi", 17 Ağustos 1992.
- , "Malaysia May Need 1 Million Workers", ("Malezya'ya 1 milyon İşçi Gerekebilir") 17 Aralık 1993.
- İbrahim, Enver, "İslamiyet'in Yeni Gündemi", NPQ, Yaz 1991.
- İstanbul Ticaret Odası, "İstanbul'da Kaçak Yapılaşma ve Gecekondu Sorununa Öneriler", İstanbul: İTO, 1993.
- Junkerman, John, "The Japanese Model" ("Japon Modeli"), *The Progressive*, Mayıs 1983.
- Kardüz, Ali Rıza, "Başkanlık sisteminin 'fazileti", SABAH, 17 Haziran 1993.
- , "Yasal inşaat için 274 işlem gerekiyor", SABAH, 13 Kasım 1993.

- , "Devlet kendini yenilemedikçe yükseliş yok, düşüş var", *SABAH*, 23 Kasım 1993.
- , "Değişime direnenler," *SABAH*, 4 Ocak 1994.
- Kayınakçalan, Ömer, "Bilim ve Teknolojideki Amaç, Strateji ve Politikalar", *Milliyet*, 16 Ekim 1993.
- , "Teknoparklar: Türkiye'de ve Dünyada Uygulamalar", yayınlanmamış araştırma, Gebze: Nisan 1993.
- Kaynak, Doç. Dr., Muhteşem "Asya'nın Kaplanları", *Milliyet*, 12 Eylül 1992.
- Keçeciler, Mehmet, "Mahalli İdarelerin Geniş Reforma İhtiyacı Var", (Mehmet Ali Kışlalı ile söyleşi), *Türkiye*, 23 Ocak 1994.
- Keizai Koho Center, "An International Comparison: Japan 1993", ("Bir Uluslararası Karşılaştırma: Japonya 1993"), Tokyo, 1993.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Türkiye de Yarınımı Hesaplar Hale Geliyor", *Türkiye Gün-lüğü*, Yaz 1992, s.61.
- Kiechel III, Walter, "How We Will Work in the Year 2000?" ("2000 Yılında Nasıl Çalışacağız?"), *Fortune*, 17 Mayıs 1993, ss.38-52.
- Kiester Jr., Edwin, "Germany prepares kids for good jobs; we were preparing ours for Wendy's" ("Almanya çocuklarını iyi mesleklere hazırlıyor; biz bizimkileri Wendy'se hazırlıyorduk"), *Smithsonian*, Mart 1993.
- Komili, Halis, "21. yüzyıl için nitelikli eğitim", *Görüş*, Eylül 1993, s.11.
- Kotkin, Joel, "Innovative Asia: Not the US Sweatshop It Once Was" ("Yenilikçi Asya: Artık ABD'nin Ucuz İşçi Cenneti Değil"), *International Herald Tri-bune*, 14 Şubat 1987.
- Kubalı, Ali Nail, "Yeni Laissez Faire'cilik ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1992.
- Leblebici, Prof. Dr. "Bilgi Çağının Eşiğinde", *Milliyet*, 19 Ekim 1993.
- Livaneli, Zülfü, "İletişim Çağı", *Sabah*, 17-19 Mayıs 1992.
- , "Siyasette Vizyon ve Sorular", *SABAH*, 19 Aralık 1992.
- Mengi, Güngör, "Hedef Lazım...", *SABAH*, 19 Aralık 1992.
- , "Sorun ve Çare", *SABAH*, 21 Aralık 1992.
- , "Tek Yol Değişim", *SABAH*, 23 Aralık 1992.
- Milliyet*, "Çin, üçüncü büyük ekonomi oldu", 23 Mayıs 1993, s.7.
- , "Acı itiraf", 9 Ekim 1993.
- Morita, Akio, "Toward a New World Economic Order", *The Atlantic Monthly*, Haziran 1993.

- Newsweek*, "Taiwan Reaches Out" ("Tayvan Dışa Açılıyor"), 5 Ekim 1992, ss.30-31.
- , "Can GM Fix Itself?" ("GM Kendisini Onarabilir mi?"), 9 Kasım 1992.
- , "Why China Does It Better" ("Çin Niye Daha İyi Beceriyor"), 12 Nisan 1993, s.25.
- , "Eyes On The Future" ("Gözler Gelecekte"), 31 Mayıs 1993, ss.35-46.
- , "A Little RISC, A Lot to Win" ("Biraz RISC, Çok Kazanç"), 5 Temmuz 1993, ss. 28-29.
- , "One-Party Democracy: How Factions Work" ("Tek Partili Demokrasi: Hiziplerin Çalışma Şekli"), 28 Temmuz 1993.
- , "A Surplus of Scientists, But Where Are the Jobs?" ("Bilimadamı Fazlası; Ama İşler Nerede?"), 23 Ağustos 1993, s.56.
- New York Times*, "Whittle's School Unit Gains Pressure and Pressure" ("Whittle'in Okul Projesi Prestij ve İvme Kazanıyor"), 27 Mayıs 1992, s.B6.
- , "Russia's Nuclear Transition Ends Economic Security for Scientists" ("Rusya'nın Nükleer Değişimi Bilim Adamlarının Ekonomik Güvenliğine Son Verdi"), 11 Temmuz 1993.
- , "Is Smaller Better? Educators Now Say Yes for High School" ("Küçük Daha İyi mi? Eğitimciler Şimdi Lise İçin Evet Diyorlar"), 14 Temmuz 1993.
- , "America's Soviet Scientists" ("Amerika'nın Sovyet Bilim Adamları"), 15 Temmuz 1993.
- , "Gunmen Kill 7 Street Children in Brazil" ("Silahlı Kişiler Brezilya'da 7 Sokak Çocuğunu Öldürdü"), 25 Temmuz 1993.
- , "Who Runs China?" ("Çin'i Kim Yönetiyor?"), 25 Temmuz 1993.
- , "Inflation Saps Brazilians' Faith in Democracy" ("Enflasyon Brezilyalıların Demokrasiye Olan İnancını Sarsıyor") ve "Argentines Escape an Economic Mire" ("Arjantinliler Bir Ekonomik Krizden Kurtuldular"), 25 Temmuz 1993.
- , "C.I.A. Says Chinese Economy Rivals Japan's" ("C.I.A. Çin Ekonomisinin Japon'yanınki İle Başabaş Olduğunu Söylüyor"), 1 Ağustos 1993.
- , "Who Has the World's Best Schools?" ("Kim Dünyanın En İyi Okullarına Sahip") 20 Aralık 1993, ss.50-51.
- NOKTA*, "Tevhit-i Tedrisat", 20-26 Aralık 1992, ss.34-41.
- NPQ*, "Yeni Dünya Düzensizliği", Güz 1991.
- , "Ulus Devlet Sonrasında Demokrasi", 1993.
- Öymen, Altan, "Güçlü olmak...", *Milliyet*, 4 Haziran 1993.

Özal, Turgut, (söyleşi), *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1992.

Romer, Paul, "Are Nonconvexities Important for Understanding Growth" ("Dışbükeysizlikler Büyümeyi Anlamakta Önemli mi?"), *American Economic Review*, 1990.

-----, "Endogenous Technical Change" ("Endojen Teknik Değişim"), *Journal of Political Economy*, 1990.

Rouleau, Eric, "The Chalange to Turkey" ("Türkiye'ye Hodri Meydan"), *Foreign Affairs*, Kasım/Aralık 1993.

Sampson, Catherine, "Schools in China Open for Business" ("Çin'de Okullar Ticarete Açılıyor"), *International Herald Tribune*, 17 Şubat 1993, s.11.

Sarı, Fulya I., "Kanada'da 21. Yüzyıla Hazır Bir Okul: River Oaks", *Macintosh Dünyası*, Temmuz 1993.

Sayarı, Sabri ve Lois E. Peterson, "Democratization and Ethnic Conflict" ("Demokratikleşme ve Etnik Çatışma"), National Academy Press, 1992.

Selçuk, İlhan, "Çağdaşlaşmada Ölçü: ARGE!...", *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1993, s.2.

Serter, Prof. Dr. Nur, "Eğitim Politikası", İstanbul: tartışma notu, 1993.

Sesser, Stan, "A Nation of Contradictions" ("Bir Çelişkiler Ülkesi"), *New Yorker*, 13 Ocak 1992.

Strausz-Hupe, Robert, "The Balance of Tomorrow" ("Yarının Dengesi"), *Orbis*, Kış 1992.

Tan, Ahmet, "Vizyonculuk Sırası Demirel'de", *SABAH*, 21 Ekim 1992.

Time, "A Nation in Search of Itself" ("Kendini Arayan Bir Ulus"), 1 Ağustos 1983.

-----, "From Superrich To Superpower" ("Süper Zenginlikten Süper Güç Olmaya Doğru", 4 Temmuz 1988.

-----, "Beyond The Year 2000" ("2000 Yılıının Ötesinde"), Güz 1992 eki.

-----, "Don't Tread on My Lab" ("Laboratuvarıma Basma"), 24 Ocak 1994,

Times, "Education system could be world class by year 2000" ("Eğitim sistemi 2000 yılına kadar dünya standartında olacak"), 17 Mart 1992.

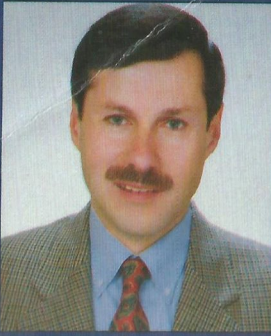
Titiz, Tınaz, "İstanbul'un Nüfusu Acaba Ne Olur", 5 Ocak 1994.

-----, "Eğitimi okul dışına çıkaralım!", *Barometre*, 3 Mayıs 1993.

Trachtenberg, Stephen J., "Community Colleges" ("Mahalli Kolejler"), *Vital Speeches*, 15 Şubat 1992, ss.277-280.

TÜSİAD, *Görüş: Eğitim Özel Sayısı*, İstanbul, TÜSİAD, 1990.

- Ulagay, Osman, "Hızlı kalkınma için enflasyonun önlenmesi ve yatırım atılımı gerekli", *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1986.
- , "G. Kore'de Ekonomik 'Mucize' ve Politik Kaos", *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1987.
- , "Yeni Hedefler", *SABAHA*, 1 Haziran 1992.
- , "Değişim Üzerine Çeşitlemeler", *SABAHA*, 19 Aralık 1992.
- , "Bilim ve Teknolojide Silkinme Çabası", *SABAHA*, 10 Şubat 1993.
- , "IFC Başkanı: Türkiye Potansiyelini Kullanamıyor", *SABAHA*, 27 Mayıs 1993.
- , "ABD'den Bürokrasi Reformu Dersleri (1 ve 2)", *Milliyet*, 20 ve 21 Ekim 1993.
- Wall Street Journal*, "Korea and Taiwan: One Twin Has Grown Faster" ("Kore ve Tayvan: İkizler'den Biri Daha Hızlı Büyüdü"), 6 Mayıs 1985, s.31.
- , "S. Korean Officials Seesaw On Control of Conglomerates" ("G. Kore Yetkilileri Holdinglerin Denetimi Hakkında Zikzak Yapıyorlar"), 10 Ekim 1985.
- , "Taiwan and S. Korea Both Seek Prosperity, But by Different Paths" ("Tayvan ve Güney Kore'nin İkisi de Refahı Arıyor, Ama Farklı Yollardan"), 24 Nisan 1986, s.1.
- , "Slipping Security: Rising Unemployment in Japan Threatens Lifetime Job System" ("Kaypak Güvenlik: Japonya'da Artan İşsizlik Ömürboyu Süren İş Sistemini Tehdit Ediyor"), 11 Temmuz 1986.
- , "The Wealth of Japan" ("Japonya'nın Zenginliği"), 4 Haziran 1987.
- , "Jakarta Faces Tough Choice on Direction of Economy (Ekonominin Yönü Hakkında Çakarta Zor Seçimle Karşı Karşıya)", 26-27 Mart 1993.

Dr. CEM KOZLU

Dr. Cem Kozlu 1946 yılında İstanbul'da doğmuştur. Orta ve lise öğrenimini Robert Kolej'de tamamladıktan sonra üniversite öğrenimi için ABD'ye gitmiştir. 1969 yılında Denison Üniversitesi'nden Ekonomi dalında şeref derecesi ile mezun olmuş, 1971'de ise Stanford Üniversitesi İş İdaresi Fakültesi'nden yüksek lisans (MBA) derecesi almıştır. Doktorasını ise Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nde tamamlamıştır.

Kozlu, 1973'e kadar ABD'de NCR firmasında Pazarlama Uzmanı, 1973-1976 yılları arasında da Procter & Gamble firmasının İsviçre Şubesi'nde Pazarlama Müdürü olarak çalışmıştır. 1976'dan 1985'e kadar Komili Pazarlama ve Dış Ticaret A.Ş.'nin, 1986-1988 arası ise Komili Holding'in Genel Müdürü olarak görev yapan Kozlu, daha sonra kamu hizmetine geçmiştir. 20 Ekim 1991 genel seçimlerine kadar Türk Hava Yolları Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu Başkanı olarak hizmet eden Kozlu seçimlerde İstanbul Milletvekili seçilmiştir.

Sümerbank ve Eximbank'ın yönetim kurullarında da görev alan Kozlu, 1991-1993 yılları arasında Avrupa Hava Yolları Birliği'nde (AEA) Yönetim Kurulu Üyeliği, 1990'da da birliğin Başkanlığı'nı yapmıştır.

Dr. Cem Kozlu 1978-1981 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde Uluslararası Pazarlama ve İhracat İdaresi dersleri vermiş, 1985 yılında da Denison Üniversitesi İktisat Bölümü'nde misafir profesör olarak görev yapmıştır. Yazarın bu kitapla birlikte, **Uluslararası Pazarlama, Kurumsal Kültür** ve **Sogo-Şoşa (Dışa Açılmada Bir Japon Dersi)** adlı eserleri ve çeşitli makaleleri de yayınlanmış bulunmaktadır.

Türkiye'nin bir dizi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığı günümüzde Kozlu, orta vadeli bir kalkınma stratejisini savunuyor, önerilerini de hem kurumsal bir çerçeve ile hem de Doğu Asya mucizesinden verdiği örneklerle destekliyor. Kullandığı örnekler ve vurguladığı vizyon bu kalkınma stratejisinde eğitim, yeni buluşlar, teknoloji ve kentlere yapılacak yatırımların önemini gösteriyor. Yazar, aynı zamanda Türkiye'nin nasıl daha etkin idare edilebileceği sorusuna da cevap arıyor. Esin kaynağı geçmişin dogmaları değil, 21. yüzyıla ilgili tahmin ve vizyonlar. Konusu ve zamanlaması itibariyle güncel ve önemli bir yapıt.